ISSN 1728-8975

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Kazakh National Pedagogical University named afterAbay

ХАБАРШЫ
ВЕСТНИК
BULLETIN

«Юриспруденция» сериясы
Серия «Юриспруденция»
Series «Jurisprudence»

№2 (48), 2017

Алматы, 2017

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ХАБАРШЫ
«Юриспруденция» сериясы
№ 2(48), 2017

Бас редактор
з.ғ.д.,профессор
Төлеубекова Б.Х.
Редакциялық алқа мүшелері:
з.ғ.д.,проф. **Бурибаев Е.А.-**
(бас редактордың орынбасары)
з.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі, проф.
Сабикенов С.Н.,
з.ғ.д., проф. **Әбдіқанов Н.А.-**
Солтүстік Қазақстан облыстық Сотының төрағасы,
з.ғ.д., **Цепелев В.Ф. -** *РФ ІІМ академиясы профессоры (Мәскеу),*
з.ғ.д., проф. **Муратова Н.Г. -**
Казан мемлекеттік университеті, «Қылмыстық іс жүргізу» кафедрасының меңгерушісі (Казань),
доктор Права **Джон Берк -**
»Таллинн» университетінің ректоры (Эстония),
з.ғ.д., проф. **Арабаев А.А. -**
Баласағын атындағы ҚҰУ, Заң институты Ғылым орталығының меңгерушісі (Қырғызстан),
з.ғ.к., доцент **Хлус А.М**. – *Беларусь мемлекеттік университеті (Минск),*
з.ғ.к., доцент **Самарин В.И.**. – *Беларусь мемлекеттік университеті (Минск),*
з.ғ.д., проф. **Айтмұхамбетов Т.К**. *(Астана),*
з.ғ.д., доцент **Сулейманов А.Ф**. *(Алматы),*
з.ғ.к., доцент **Шевцов Ю.Л** – *Беларусь мемлекеттік университеті (Минск),*
доктор PhD **Шелухин С.И**.–Джон Джэй Нью-Йорк университетінің профессоры (АҚШ),
з.ғ.к., доцент **Ежевский Д.О.** – *Ресей халықтар достастығы университеті конституциялық құқық және конституциялық сотта іс жүргізу кафедрасының доценті (Москва қ.)*
Жауапты хатшы – з.ғ.к., қ.проф
Калкаева Н.Б.
© **Абай атындағы ҚазҰПУ, 2017**
Қазақстан Республикасының мәдениет және ақпарат министрлігінде 2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген
N 10111– Ж
Басуға..... қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8.

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

ҚҰҚЫҚТЫҢ ЖАЛПЫ ТЕОРИЯСЫ
ОБЩАЯ ТЕОРИЯ ПРАВА
COMMON THEORY OF LAW

Аккасов Б.К. Конституциялық реформа – Қазақстанның демократиялық дамуының заңды кепілі.....
Аккасов Б.К. Конституционная реформа – законный гарант демократического развития Казахстана.....
Akkasov B.K. The constitutional reform – the lawful guarantor of democratic development of Kazakhstan.....
БопабаевЕ.Ч. Адамның азаматтық құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету мен қорғау құқықтық мемлекетті қалыптастыру жолындағы маңызды мәселе.....
Бопабаев Е.Ч. Важность обеспечения и защиты гражданских прав и свобод человека в формировании правового государства.....
Bopabayev E.Ch. Importance of providing and protection of the civil rights and freedoms of the person in formation of the constitutional state……

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО
CIVIL LAW

Молдахметова Ж.Е. Особенности применения гражданско-правовых норм
Молдахметова Ж.Е. Азаматтық - құқықтық нормаларды қолданудың ерекшеліктері
Moldakhmetova Zh. Peculiarities of application of civil-legal standards

КӘСІПКЕРЛІК ҚҰҚЫҚ
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО
ENTREPRENEURIAL LAW

Белхожаева Д.Ж., Байсымакова Д.С. Құқықта франчайзингтік қатынастардың қалыптасуы және дамуы
Белхожаева Д.Ж., Байсымакова Д.С. Становление и развитие франчайзинговых отношений в праве
Belkhozhayeva D.Zh., Baysymakova D.S. Formation and development of the franchasing relations in the right

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО
INTERNATIONAL LAW

Молдахметова Ж.Е., Нурман К. Роль Казахстана в отношении правового статуса Каспия и перспектив экономического развития каспийского региона
Молдахметова Ж.Е., Нурман К. Каспий аймағының экономикалық дамуының перспективалары және Каспийдің құқықтық мәртебесіне Қазақстанның рөлі
Moldakhmetova Zh., Nurman K. The role of Kazakhstan in relation to the legal status of the Caspian and prospects for economic development of the caspian

Көлемі.... е.б.т.
Таралымы .... дана.
Тапсырыс ....
050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ
Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспаханасының
баспаханасында басылды
Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК
Серия «Юриспруденция»
№ 2 (48), 2017

Главный редактор
д.ю.н., профессор
Б.Х.Толеубекова
Члены редколлегии:
*д.ю.н..,проф.***Е.А.Бурибаев -**
(заместитель главного редактора)
д.ю.н.,академик НАН РК, профессор
С.Н.Сабикенов,
д.ю.н.,проф. **Н.А.Абдиканов-**
Председатель Суда СКО ,
д.ю.н.,профессор Академии МВД РФ
В.Ф.Цепелев *(г. Москва),*
д.ю.н.,проф. **Н.Г.Муратова-**
Зав. кафедрой «Уголовный процесс» Казанский государственный университета (г.Казань),
доктор Права **Джон Берк** - *Ректор университета «Таллинн» (Эстония),*
д.ю.н.,проф. **А.А.Арабаев -**
заслуженный юрист КР, заведующий центром науки Юридического института КНУ им. Ж.Баласагына (Кыргызстан),
к.ю.н., доцент **А.М.Хлус-**
Беларусский государственный университет (Минск),
к.ю.н., доцент **В.И.Самарин-**
Беларусский государственный университет (Минск),
*д.ю.н.,проф***. Т.К.Айтмухамбетов**
(Астана),
д.ю.н., доцент **А.Ф.Сулейманов**
(Алматы),
к.ю.н., доцент **Ю.Л.Шевцов-**
Беларусский государственный университет (Минск),
*доктор PhD***С.И.Шелухин–**
профессор Нью-Йорского университета Джон Джэя (США),
*к.ю.н., доцент***Д.О.Ежевский –**
доцент кафедры конституционного права и конституционного судопроизводства Российского университета дружбы народов (г.

region

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ
КРИМИНОЛОГИЯ
УГОЛОВНОЕ ПРАВО
КРИМИНОЛОГИЯ
CRIMINAL LAW
CRIMINOLOGY

Аккасов Б.К. Дүниежүзі қауымдастығының негізгі проблемасы - терроризм
Аккасов Б.К. Терроризм – главная проблема мирового сообщества
Akkasov B.K. Terrorism – the main problem of the world community
Әшім Б. Шариғаттағы қылмыстық-құқықтық нормалардың ерекшеліктері
Ашим Б. Особенности уголовно-правовых норм в шариате
Ashim B. Features of criminal precepts of law in sharia
Амангельдиева А., Сайлибаева Ж.Ю. Методы предупреждения негативного влияния СМИ на формирование личности несовершеннолетних
Амангельдиева А., Сайлибаева Ж.Ю. Кәмелетке толмағанның тұлға ретінде қалыптасуына БАҚ-тың теріс әсерін алдын алудың әдістері
Amangeldiyeva A., Sailibaeva Zh.Yu. Methods of preventing negative influence of the media on the formation of the personality of minors
Амирова А.А. Принуждение в уголовном праве
Амирова А.А. Қылмыстық құқықтағы мәжбүрлеу
AmirovaA.A. Concept and signs of coercion in criminal law
БопабаевЕ.Ч. Тәрбиелік әсері бар мәжбүрлеу шаралары және оның мазмұны
Бопабаев Е.Ч. Принудительные меры воспитательного характера и его содержание
Bopabayev E.Ch. Coercive measures of educational character and its contents
Ботпаева А., Сайлибаева Ж.Ю. Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи: проблемы и перспективы
Ботпаева А., Сайлибаева Ж.Ю. Ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар: проблемалар және перспективалары
Botpayeva A., Sailibaeva Zh.Yu. Criminal offenses in the field of information and communication: problems and prospects
Buranbayeva S.R. The retroactive effect principleof the criminal law in comparison with historical aspect of development
Буранбаева С.Р. Қылмыстық заңның кері күшін тарихи даму аспектісімен салыстыру
Буранбаева С.Р. Обратная сила уголовного закона в сравнении с историческим аспектом развития
Буранбаева С.Р. Қылмыстық саясаттың қағидалары
Буранбаева С.Р. Принципы уголовной политики
Buranbayeva S.R. Principles of criminal policy
Буранбаева С.Р., Калкаева Н.Б. Қылмыстық саясат және құқық қолдану үрдісін жетілдіру мәселелері
Буранбаева С.Р., Калкаева Н.Б. Уголовная политика и вопросы совершенствования процесса правоприменения

Москва)
Ответ. секретарь –к.ю.н., асс. проф. **Н.Б.Калкаева**
© КазНПУ имени Абая, 2017

Зарегистрированов Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 8 мая 2009 г. N 10111 – Ж

Подписано в печать …..
Формат 60x84 1/8.
Объем уч.-изд.л.
Тираж … экз. Заказ ….
050010, г.Алматы,пр.Достык, 13.
КазНПУим.Абая
Издательство «Ұлағат»
Казахского национального педагогическогоуниверситета имениАбая
Kazakh National Pedagogical university after Abai

BULLETIN
Series of «Jurisprudence»
№ 2 (48), 2017

Editor in chief
doctor of law, professor
Toleubekova B.KH.
Executive Editor:
*doctor of law, professor***BuribayevE.A.**
***The editorial board members*:**
academician, doctor of law, professor
Sabikenov S.N.
*doctor of law, professor***Abdikanov N.A.**
*doctor of law, professor***Tsepelev V.F**.
(Moscow)
*doctor of law, professor***Muratova N.G.**
(Kazan)
doctor of law(PhD)**John Burke**
(Estonia)
*doctor of law, professor***Arabaev A.A.**
(Kirgistan)
candidate of law., associate professor
Hlus A.M.
(Minsk)
candidate of law., associate professor
Samarin V.I.
(Minsk)
doctor of law, professor
Aytmukhambetov T.K.(Astana)
candidate of law. **Suleimanov A.F.**(Almaty)
candidate of law., associate professor
Shevtsov Yu.L.
(Minsk)
S. Cheloukhine –PhD, professor law police science and criminal justice John

Buranbayeva S.R., Kalkayeva N.B. Criminal policy and questions of improving the process of application of law
Даулбаева А.Д. Қылмыстық құқықбұзушылыққа сыбайлас қатысу және нысандарын саралау мәселелері
Даулбаева А.Д. Анализ целевых задач и участие в уголовном правонарушении
Daulbayeva A.D. Problems of differentiation of forms of participation in corruption and criminal offences
Ержан А. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің нормативтік-құқықтық негіздері
Ержан А. Нормативно-правовые основы борьбы против коррупции
Yerzhan A. Standard and legal bases of fight against corruption
Kalkayeva N.B. Concept and common features of criminal law of the republic of kazakhstan
Калкаева Н.Б. Қазақстан Республикасы қылмыстық заңының ұғымы және жалпы белгілері
Калкаева Н.Б. Понятие и общие признаки уголовного закона Республики Казахстан
Калкаева Н.Б. Жаза - қазіргі қылмыстық-құқықтық саясаттың қылмыстан сақтандыру мақсаты ретінде
Калкаева Н.Б. Наказание как цель нынешней уголовно-правовой политики в сфере предупреждения преступности
Kalkayeva N.B. Punishment - as the purpose of present criminal and pavovy policy in the sphere of the prevention of crime
Мұратбекұлы И. Бандитизм құрамының объективтік жағының кейбір мәселелері
Муратбекулы И. Некоторые вопросы объективной стороны состава бандитизма
Muratbekuly I. Some questions of the objective side of structure of gangsterism
Сарыбекова С.М. Понятие и признаки уголовного правонарушения по уголовному праву Республики Казахстан
Сарыбекова С.М. Қазақстан Республикасының қылмыстық құқығы бойынша қылмыстық құқық бұзушылықтың түсінігі және белгілері
Sarybekova S.M. Concept and signs of a criminal offense under the criminal law of the Republic of Kazakhstan
Сайлибаева Ж.Ю., Серикболқызы М. Мошенничество: пробелы в законодательстве Республики Казахстан
Сайлибаева Ж.Ю., Серикболқызы М. Алаяқтық: Қазақстан Республикасы заңнамасындағы олқылықтар
Saylibayeva Zh.Yu., Serikbolkyzy M. Fraud: gaps in the legislation of the Republic of Kazakhstan
Тұрғынбай Ә. Қорқыту қылмысын жасаушы қылмыскердің тұлғасы
Тургынбай А. Личность преступника, совершающего угрозу
Turgynbay A. Personality of the criminant threatening threat
Четтикбаева А.М. Несовершеннолетние как особая группа в уголовном праве

Jay College of criminal Justice The City Uneversity of New York
candidate of law., associate professor-**D.O.Yezhevsky**(Moscow)
Answer. secretary–*candidate of law., associate professor* **Kalkayeva N.B.**

© Kazakh National Pedagogical university after Abai, 2017

The journal is registered by the Ministry of Culture and Information RK 8 May 2009. № 10111– Ж

Signed to print ……
Format 60x84 1/8.
Volume publ.literature
Edition...num.
Order ....

050010, Almaty, Dostyk ave., 13. KazNPU after Abai

Publishing house «Ulagat»Kazakh National Pedagogical university after Abai

Четтикбаева А.М. Кәмелетке толмағандар қылмыстық құқықтың ерекше тобы ретінде
Chettikbayeva A.M. Minors as specific gpoup in criminal law

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС
CRIMINAL PROCEEDING

Абдрасил А.А. Қорғаушының қылмыстық іс жүргізудің сотқа дейінгі сатыларындағы рөлі
Абдрасил А.А. Роль адвоката в досудебных стадиях уголовного процесса
Abdrasil A.A. The role of protector in the pre-trial stages of criminal process
Жубанышев А.Ж. Басты сот талқылауының шегін айыптың мазмұны бойынша анықтау
Жубанышев А.Ж. Основные правовые процедуры для определения предела по содержанию обвинения главного судебного разбирательства
Jubanishev A.J. Basic legal procedures for determination of limit on maintenance the prosecution of main judicial trial
Жубанышев А.Ж. Сотта айыпты өзгертудің шарттары басты сот талқылауының шегін қамтамасыз етудің кепілі ретінде
Жубанышев А.Ж. Изменение условий обвинения в суде как гарантия обеспечения предела главного судебного разбирательства
Jubanishev A.J. Basic legal procedures for determination of limit on maintenance the prosecution of main judicial trial
Кенжибекова Э.П. Қазақстанда алқа билерінің қатысуымен қылмыстық істерді қараудағы сот төрелігін жүзеге асыру нысанының ерекшелігі
Кенжибекова Э.П. Особенности осуществления правосудия по уголовным делам с участием присяжных заседателей в Казахстане
Kenzhibekova E.P. Peculiarities of implementation of justice in criminal cases with participation of jury meetings in Kazakhstan
Толеубекова Б.Х. О соотношении процессуально-правового статуса и полномочий следственного судьи: проблемы и перспективы усовершенствования (по законодательству Республики Казахстан)
Толеубекова Б.Х.Тергеу судьясының процессуалдық-құқықтық мәртебесі мен құзыретінің арақатынасы туралы: жетілдірудің проблемалары мен перспективалары (Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша)
Toleubekova B.Kh. About the ratio of procedural legal status and powers of the investigative judge: problems and prospects of improvement (by the legislation of the Republic of Kazakhstan)
Хведелидзе М.Ж. Медиация: общее понятие, место и роль в системе мер разрешения уголовно-правовых конфликтов (по законодательству Республики Казахстан)
Хведелидзе М.Ж. Медиация: жалпы ұғымы, қылмыстық-құқықтық жанжалдарды шешу жүйесіндегі орны мен рөлі (Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша)
Hvedelidze M.Zh. Mediation: general concept, place

and role of system of measures permissions of the criminal and legal conflicts (by the legislation of the Republic of Kazakhstan)
Хведелидзе Т.Б. Доказательственное значение информации, полученной в результате негласных следственных действий (по законодательству Республики Казахстан)
Хведелидзе Т.Б. Жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижесінде алынған ақпараттардың дәлелдемелік маңызы (Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша)
Hvedelidze T.B. Evidentiary value of information obtained as a result of secret investigative actions (by the legislation of the Republic of Kazakhstan)

КРИМИНАЛИСТИКА
КРИМИНАЛИСТИКА
CRIMINALISTICS
Алмаганбетов П.А. Криминалистикалық сараптамаларды тағайындаудың және жүргізудің мәселелері
Алмаганбетов П.А. Проблемы назначения и производства криминалистических экспертиз
Almaganbetov P.A. Problems of appointment and production of criminalistic examinations

НОТАРИАТ
НОТАРИАТ
NOTARY
Бурибаев Е.А. Латинский нотариат в США
Бурибаев Е.А. АҚШтағы латын нотариаты
Buribayev E.A. Latin notariate in the USA
Хамзина Л.А., Трофимова А.В. Нотариат Испании
Хамзина Л.А., Трофимова А.В. Испания нотариаты
Hamzina L. A., Trofimova A. V. Notariate of Spain

Бас редактордың колонкасы

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің «Хабаршы/Вестник» ғылыми-тәжірибелік мерзімді басылымының өзінің көптеген серияларымен көрініс тапқан көп жылдық тарихы бар. «Құқықтану» сериясы 2001 жылдан бастап шықты. Алғашқы жылдары жылына екі номерден жарыққа шықса, 2009 жылдан бастап жылына төрт номерге дейін шығатын болды. 2016 жылдан бастап «Құқықтану» сериясы алғашқы рет жазылымды басылымға айналғанның арқасында, авторлары мен оқырмандарының ауқымының айтарлықтай кеңейуіне мүмкіндік берді.

Бұл басылымның жарыққа шығуына бірінші күннен бастап атсалысып, бас-қасында жүрген бүгінгі күнгі Қазақстан Республикасының Конституциясының белді құрастырушыларының бірі, көрнекті заңгер академик Сапаргалиев Гайрат Сапаргалиевич.

Бастапқыда журнал, оқушының дәптерінен сәл ғана қалың, негізінен басым көпшілігі редакциялық кеңесі мүшелерінің ғана мақалалары орналасқан басылым болатын. Бүгінгі күні бұл А4 форматтағы және 200 беттік көлемнен асатын салиқалы басылым.

Әр жылдары редакциялық кеңесті академик Г.С. Сапаргалиев, с.ғ.д.К.Н. Бурханов, с.ғ.д., профессор А.М. Жунусов, з.ғ.к. Т.Т. Балашов, з.ғ.д., профессор Б.Х. Толеубекова басқарды. Редакциялық кеңестің құрамында С.Н. Сабикенов, Т.К. Айтмухамбетов, Э.Б.Мухамеджанов, Э.Э. Дуйсенов сияқты атақты, көпшілікке танымал заңгерлер жұмыс істеді. Бүгін редакциялық кеңесте В.Ф. Цепелев (Мәскеуден), Н.Г. Муратова (Қазаннан), Джон Берк (Таллиннен), А.А. Арабаев (Бішкектен), Шевцов Ю.Л. (Минскіден), В.И. Самарин (Минскіден), А.М. Хлус (Минскіден), Д.О. Ежевский (Мәскеуден), С.Ж. Шелухин (Нью-Йорктен) сияқты ғалымдар бар.

Басылым докторанттар мен магистранттарға өздерінің ғылыми зерттеулерінің нәтижесін кең аудиторияның назарына жеткізе алатын, заң ғылымы саласындағы жаңа зерттеулермен таныса алатын, біле алатын алаң болып табылады. Редакциялық кеңес болашақта заң ғылымдарының магистрі деген академиялық дәрежені алуды жоспарлап жүрген бакалаврдың студенттеріне де басылымға мақалаларын шығаруға мүмкіндіктер беріп отыр.

Редакциялық алқаның алдында басылымның жылына алты номерге дейін шығару керектігі міндеті тұр, сондай-ақ нөлдік емес импакт-факторлық басылымдардың тізіміне кіруді көздеп отыр. Бұл мақсаттарға жету басылымдардың ғылыми мерзімді басылымдарға қойылатын қазіргі заманғы талаптарға олардың арасындағы сәйкестігін қамтамасыз ету болып табылатын міндеттерді шешуді көздейді. Мұндай талаптардың ішіне ӨӘЖ-ні қоюмен қатар, ҒТАМР-рын да қою керек (Ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық рубрикаторы). Сонымен қатар, мақаланың мәтіні нақты құрылымдалған және келесі элементтерден тұруы керек: кіріспе, зерттеудің әдістемесі, зерттеуді сипаттау сияқты (ол дәлелдердің автордың ұстанымын жақтайтын, ең маңызды нәтижелерінкөрсететінжекеленген бөлімдерден тұруы мүмкін), дискуссия, қорытындынемесе негізгі тұжырымдамалардан(жаңа талаптардың егжей-тегжейлі сипаттамасын журналдың соңынан қараңыздар).

Мақалаларды ағылшын және өзге де әлем тілдерінде шығару керектігі де маңызды талаптардың бірі болып табылады.

Басылымға оқырмандардың қызығушылығын арттыру үшін, мақалалардың авторларының фотосуретін қоюды да мақсат қылып отырмыз. Әсіресе «Хабаршы/Вестник» басылымының «Құқықтану» сериясының авторларының өз еңбектерінің басылымды болғанына ерекше көңіл бөлінеді. 2017 жылдың 27 қаңтарындағы Абай атындағы ҚазҰПУ-нің ғылыми жұмыстар жөніндегі проректорының төрағалығымен өткен басылымның сериясының бас редакторлар жиынында, магистранттар мен докторанттардың өздерінің ғылыми жетекшілерінің жұмыстарына сілтеме жасамағандары, олардың жұмыстарының маңыздылығын ақтамайды делінген. Басым жағдайда ғылыми мектеп осы белгілермен анықталады, яғни олардың ғылыми бағытта дамуы мен шыңдалуы ғылыми жетекшілерінің ғылыми көзқарастарымен етене тығыз байланыста болғандығымен.

Сонымен, ғылыми жетілудің жолдары асып артылады. Редакциялық алқа заң білімі саласы мен тәжірибеде қажетті болып табылатын отандық құқық ғылымына өз үлестерін қосқан барлық авторларға алғысын білдіреді. Қымбатты авторлар мен оқырмандар! Редакциялық алқа сіздерді 2017 жылдың басталуымен құттықтайды және творчествалық белестер, көздеген мақсаттарыңызға жетулеріңізге, әл-аухатты және бақытты болуларыңызға тілектес!

Бас редактор Б.Х. Толеубекова

Колонка главного редактора

Научно-практическое периодическое издание «Хабаршы/Вестник» Казахского национального педагогического университета им. Абая имеет многолетнюю историю, отраженную во множестве своих серий. Серия «Юриспруденция» издается с 2001 года. В первые годы серия выходила в количестве двух номеров в год, и только начиная с 2009 года количество издаваемых номеров возросло до четырех. С 2016 года впервые серия «Юриспруденция» стала подписным изданием, что позволило значительно расширить круг как авторов, так и читателей.

У истоков издания стоит выдающийся юрист академик Сапаргалиев Гайрат Сапаргалиевич, являющийся одним из ведущих разработчиков действующей Конституции Республики Казахстан.

Изначально журнал был не более ученической тетради, в нем преимущественно размещались статьи членов редколлегии. Сегодня это достаточно серьезное издание формата А4 и объемом более 200 страниц.

Редакционную коллегию в разные годы возглавляли академик Г.С. Сапаргалиев, д.п.н. К.Н. Бурханов, д.п.н., профессор А.М. Жунусов, к.ю.н. Т.Т. Балашов, д.ю.н., профессор Б.Х. Толеубекова. В составе редакционной коллегии работали такие известные юристы, как С.Н. Сабикенов, Т.К. Айтмухамбетов, Э.Б.Мухамеджанов, Э.Э. Дуйсенов. Сегодня в коллегию входят В.Ф. Цепелев (г.Москва), Н.Г. Муратова (г. Казань), Джон Берк (г. Таллинн), А.А. Арабаев (г. Бишкек), Шевцов Ю.Л. (г. Минск), В.И. Самарин (г. Минск), А.М. Хлус (г. Минск), Д.О. Ежевский (г. Москва), С.Ж. Шелухин (г. Нью-Йорк).

Издание является платформой для докторантов и магистрантов, позволяющей довести до сведения широкой аудитории результаты своих научных исследований, ознакомиться с новыми изысканиями в сфере юридической науки. Редакционная коллегия предоставляет возможность опубликоваться студентам бакалавриата, которые в будущем планируют получение академической степени магистра юридических наук.

Перед редакционной коллегией стоят цели увеличения количества выпусков до шести номеров в год, а также вхождения в список цитируемых изданий с ненулевым импакт-фактором. Достижение этих целей предполагает решение ряда задач, среди которых стоит обеспечение соответствия публикаций современным требованиям, предъявляемым к научным периодическим изданиям. В числе таких требований значится проставление, наряду с УДК, также МРНТИ (Межгосударственный рубрикатор научно-технической информации). Кроме того, текст статьи должен быть четко структурированным и состоять из следующих элементов: введение, методология исследования, описание исследования (оно может состоять из отдельных частей, отражающих наиболее значимые результаты, аргументы в пользу позиции автора), дискуссия, заключение или основные выводы (более подробное описание новых требований см. в конце журнала).

Не менее важным требованием является опубликование статей на английском и других мировых языках.

Для увеличения интереса читателей полагаем целесообразным размещение фотографий авторов статей.

Особого внимания заслуживает вопрос о цитируемости авторов, публикующих свои труды в серии «Юриспруденция» издания «Хабаршы/Вестник». На совещании главных редакторов серий издания, проходившем под председательством проректора по научной работе КазНПУ им. Абая В.Н. Косова 27 января 2017 года, было отмечено, что является неоправданным отсутствие в работах магистрантов и докторантов ссылок на работы своих научных руководителей. По большому счету научная школа определяется по такому признаку, как следование воззрениям научного руководителя и их дальнейшее углубление и развитие.

Таким образом, путей для усовершенствования более чем достаточно. Редакционная коллегия благодарит всех своих авторов за вклад в отечественную науку права, востребованный практикой и юридическим образованием.

Уважаемые авторы и читатели! Редакционная коллегия поздравляет Вас с наступившим 2017 годом и желает творческих успехов, достижения намеченных целей, личного благополучия и счастья!

Главный редактор Б.Х. Толеубекова

Editor's Note

The scientific-practical periodical "Habarshy" (the "Herald") of the Kazakh National Pedagogical University named after Abay has a long history reflected in many of its series. The "Jurisprudence" series is being published since 2001. In its early years the series was published in the amount of two issues per year, and only starting from 2009 the number of published issues has increased up to four. In 2016 the series of "Jurisprudence" became the subscriptions, which has significantly extended the range of both authors and readers.

At the root of the edition stands a distinguished lawyer, academician, Sapargaliyev Gayrat Sapargaliyevich, who is one of the leading developers of the current Constitution of the Republic of Kazakhstan.

Originally the magazine had a size of a school notebook. Iit mostly contained articles of the members of the Editorial board. Today it is quite a serious issue of "A4" format and the volume is more than 200 pages.

In different years the Editorial board was headed by academician G.S.Sapargaliyev, D.Ed.K.N.Burhanov, D.Ed., Professor A.M.Zhunusov, CSc. Legal Sciences T.T.Balashov, D.Ed., Professor B.H.Toleubekova. The Editorial Board included such well-known lawyers as S.N.Sabikenov, T.K.Aitmukhambetov, E.B.Mukhamedzhanov, E.E. Duisenov. Today the Board includes V.F.Tsepelev (Moscow), N.G.Muratova (Kazan'), John Berk (Tallinn), A.A. Arabaev (Bishkek), Shevtsov Y.L. (Minsk), V.I. Samarin (Minsk), A.M. Khlus (Minsk), D.O. Ezhevsky (Moscow), S.Z. Shelukhin (New York).

The publication serves as a platform for the holders of doctoral and master's degree that allows to bring to the attention of a wider audience the results of their research, to learn about new researches in the field of jurisprudence. The Editorial Board provides to the master degree's studentstudents, who are planning in future to obtain the academic degree of "Master of Laws", the possibility to publish their works.

The Editorial board has a goal of increasing the number of issues to six per year, as well as the entry in the list of cited publications with non-zero impact factor. Achieving these goals involves a number of tasks, among which is to ensure compliance of the publications with modern requirements to scientific periodicals. Among these requirements there is affixing, along with the Universal Decimal classification (UDC), also ICSTI (Interstate Categories Scientific and Technical Information). Besides, the text of the article should be clearly structured and consist of the following elements: introduction, research methodology, research description (which may consist of separate parts, reflecting the most relevant results, the arguments in favor of the author's position), discussion, conclusion or the main conclusions (more detailed description of the new requirements, see. at the end of the magazine).

An equally important requirement is the publication of articles in English and other world languages.

To increase the readers' interest, we believe the placement of photos of the authors of articles is appropriate.

The issue of quoting the authors who publish their works in the series "Jurisprudence" of the "Habarshy" deserves special attention. At a meeting of chief editors of the publication series, chaired by the Vice-Rector for Research of the KazNPU after Abay - V.N. Kosov – on 27 January, 2017, it was noted that the absence of references to the works of their supervisors is not justified in the masters' and doctoral works. Mainly, a scientific school is determined on such basis as following the research supervisor's views and their further deepening and development.

Thus, ways to improve are more than enough. The Editorial Board thanks all of its authors for their contribution to national legal science, demanded by practice and the legal education.

Dear authors and readers! The Editorial Board congratulates you on the 2017 year and wishes you success, achievement of the set goals, personal well-being and happiness!

Chief Editor B.H. Toleubekova

УДК: 342
МРНТИ: 10.15.01

Б.К. Аккасов[1]
[1]к.и.н., профессор кафедры уголовно-правовых дисциплин
Института истории и права Каз НПУ им.Абая, г.Алматы, Казахстан.
e.mail:akkasov@mail.ru

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ РЕФОРМА – ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДЕМОКРАТИЯЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ ЗАҢДЫ КЕПІЛІ

Аңдатпа

Мақалада конституциялық реформа жобасының мәні мен маңызы жүйелі түрде жазылған. Елбасы ұсынған елімізді әлеуметтік-экономикалық және демократиялық дамыту мақсатында аса маңызды саяси мәселелер, яғни өкілеттіктерді мемлекеттік билік тармақтары арасында қайта бөлу мәселелері қаралған.

Түйін сөздер: Конституция; реформа; Үндеу; билік бөлінісі; Парламент; Үкімет.

Б.К. Аккасов[1]
[1]к.и.н., профессор кафедры уголовно-правовых дисциплин
Института истории и права Каз НПУ им.Абая, г.Алматы, Казахстан.
e.mail:akkasov@mail.ru

КОНСТИТУЦИОННАЯ РЕФОРМА – ЗАКОННЫЙ ГАРАНТ ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА

Аннотация

В статье подробно излагается суть и содержание проекта конституционной реформы, предложенного Президентом Нурсултаном Назарбаевым, о формировании конституционных институтов.

Ключевые слова: Конституция; реформа; декларация; Парламент; Правительство.

B.K.Akkasov[1]
[1]candidate of historical sciences, professor of department of criminal and legal disciplines
Institute of history and right Kaz of NPU of a name of Abay, Almaty, Kazakhstan.
e.mail:akkasov@mail.ru

THE CONSTITUTIONAL REFORM – THE LAWFUL GUARANTOR OF DEMOCRATIC DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN

Abstract

In article the essence and contents of the project of the constitutional reform offered by the President Nursultan Hazarbayev about formation of the constitutional institutes is in detail stated.

Keywords: Constitution, reform, declaration, Parliament, Government.

Кіріспе

Мақаланың өзектілігі: Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың 2017 жылғы 25-қаңтарда жарияланған билік тармақтары арасында өкілеттіктерді қайта бөлу жөніндегі Үндеуінде айтылған мәселелер заман талабымен сәтті үндеседі. Ол мемлекеттік басқару жүйесін уақыт сұранысына сай құруды қамтамасыз етуге бағытталған. Үндеудің негізгі мәні – Президент өзінің бірқатар өкілеттігін Парламент пен Үкіметке береді, бұл мемлекетті басқарудың оңтайлылығын арттыру, бай тәжірибе өрісін кеңейту өркениетті елдерге тән.

Президенттің бүкілхалықтың талқылауға ұсынған бұл қадамдары қабылданған шешімдерге орай тактикалық, стратегиялық мәселелерді ұтымды жүзеге асырудың нақты мүмкіндіктерін береді.

Билік тармақтары арасында өкілеттіктерді қайта бөлу реформасы тиімді және жауапкершілікпен жұмыс істеу тепе-теңдігін құруымен де маңызды дер едік.

Мақаланың мақсаты. Мақаланы жазу негізінде, оқырман қауымға конституциялық реформа жобасының мәні мен маңызын түсіндіру болып табылады.

Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың конституциялық реформалардың жобасын жалпыхалықтық талқылауға ұсыну жөнінідегі шешімі елдің бүгіні мен келешегін, Мәңгілік Ел болуымызды тереңінен ойлағандығы деп танидық.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Билік тармақтары арасында өкілеттіктерді қайта бөлу жөніндегі» арнайы Үндеуінде «Алдағы реформа біздің дамуымыздың қисыны мен тұтастай қазіргі заманғы даму қисынына арқа сүйейді делінген.

Негізгі мәні – Президент өзінің бірқатар өкілеттігін Парламент пен Үкіметке береді.

Күшті президенттік вертикаль бізге мемлекет қалыптастырудағы орасан қиындықтарды еңсеру барысында қажет болды. Қазіргі таңдағы мықты Президент институт мемлекеттің ұстанған бағытын өте жылдам әрі тиімді бағдарлап келді. Әсіресе, біз оның тиімділігін қалыптасу жылдарында, яғни Жоғарғы Кеңестегі реформалардың біртіндеп жылжуынан кейінгі уақытта бағаладық.

Бүгінгі демократия жағдайында белгілі бір даму жолын еңсеріп өткен қоғамда әр алуан әлеуметтік топтар мемлекеттік саясаттың қалыптасуына өзіндік септігін тигізіп, оған белсенді түрде атсалысып, белсенділік танытуда.

Ұсынылған реформалар шешім қабылдаудың жылдамдығын біршама азайтқанымен, оларға бұл құқықтарды Парламенттің өкілдігі атынан жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Екінші жағынан, қабылданған шешімдерді жүзеге асыру үшін келісіп әрекет етушілік кең етек жаяды.

Әрбір жаңа реформа, рет – ретімен, біртіндеп жүреді, демек, қоғамдағы әртүрлі ой – пікірлер есепке алынады деген сөз.

Ұсынылған реформалар, біздің қоғамда демократиялық еркіндікке жетелейтіні сөзсіз. Алдағы оң өзгерістер саяси партиялардың дамуына жаңа серпіліс әкеледі, өз кезегінде біздің азаматтар арасындағы партиялық бірегейлік күшейеді. Сондай – ақ жергілікті өзін – өзі басқарудың дамуына, әсіресе, оның орталық құрылымдары – жергілікті әкімдермен мәслихаттарға баса назар аударылған.

Осы өзгерістерге қарамастан, Президент басқару үрдісін бақылауды одан әрі жалғастырады, билік тармақтары арасында төрелік етеді және елдің тұрақты дамуына кепіл болып қала береді.

Нұрсұлтан Назарбаев президенттік жүйеге қатысты алғашқы ірі өзгерісті 2007 жылдың 21- мамырында жасағанын естеріңізге салуды жөн санадым. Яғни өзгеріс енгізілгеннен кейін Президент былай деді: «Осы Конституция өзгерістер арқылы басқару жүйеміз президенттік республика болып қала береді, ал Парламенттің өкілеттігін барынша кеңейтуге бағытталған жұмысты жүргізуді ұсынамын. Бұл реформалар бізді президенттік – парламенттік басқару моделіне алып келеді!!

Президенттік – парламенттік жүйе бұрынғы кеңестік мемлекеттерді зерттеген Шугарт пен Кэри деген ғалымдардың классификациясының өнімі болып табылады. Оған сәйкес парламенттік жүйенің элементтері маңызын жоймай, халық сайлаған президент жүйедегі өз орнын сақтайды.

Осылайша, президенттік, жартылай президенттік және парламенттік жүйеге толығымен ұқсамайтын модель қалыптасады. Бұл модельдің артықшылықтары мен кемшіліктеріне келсек, суперпрезиденттік және парламенттік жүйелер арасында орын алады.

Екі жүйенің бірінен екіншісіне өткісі келетін елдер жоғарыда аталған модельмен міндетті түрде бетпе – бет келеді. Коституция тұрғысынан алғанда, бұл модельдің парламенттік немесе суперпрезиденттік жүйеге ауысқанын көрсететін үш маңызды сала заң шығару, тарату және өкілеттігін тоқтату болып табылады. Яғни, «Президент заң шығару өкілеттігін өзіне қабылдай ала ма, парламенттің өкілеттігін тоқтата ала ма және министрлер кабинетін тарата ала ма?» деген сияқты сауалдар бар.

Қазақстан Ата Заңының ең үлкен ерекшелігі «күшті Президент, күшті атқару органы» қағидаларына негізделуінде жатыр. Елдегі басқару жүйесінің президенттік сипаты Қазақстан Ата Заңының 2 – бабында белгіленген. Бұған қоса, осы бапта Қазақстанның мемлекеттік жүйесін анықтайтын үш маңызды тұрақты фактор көрсетілген. Оларға президенттік жүйе, унитарлық мемлекет және республика ұғымдары жатады. Конституцияда Мемлекет басшысының президенттік жүйедегі Президент артық өкілеттіктерге ие болғанын көруге болады.

Президент Н. Назарбаевтың Ата Заңға түзетулер арқылы өзгертуге талпынған өкілеттік пен жауапкершілік тепе – теңдігінде аталған баптарға кеңінен орын берілген.

«Президент Парламенттің қос қанатының (Сенат-Мәжіліс) төрағаларымен және Премьер – Министрмен келісіп, Парламентті тарата алады.» Парламент Президенттің сұрауымен депутаттардың үштен екі бөлігінің басым дауыс беруімен заң шығару өкілеттігін ең көп дегенде бір жылдық мерзімге қабылдай алады.»

Үкімет Президент және Ата Заңда белгіленген жағдайларда Парламент алдында жауапты болады. Президент өкілеттік берген Премьер – Министр Үкіметті құрып, Парламент сенімін алуға тиісті Қауіпсіздік Комитеті, Әділет, Ішкі істер, Қорғаныс және Сыртқы істер министрлерін Президент тікелей тағайындай алады.

Жоғарыда аты аталған өзгерістер жүзеге асырылған жағдайда Қазақстан өте маңызды табыстарға қол жеткізеді.

Біріншіден, өзгерістер жасалған жағдайда партиялармен Парламенттің тәжірибесі үлкен

маңызға ие болып, саяси демократия бірте – бірте халықтың арасына кеңінен жайылады.

Екіншіден, заң шығару, атқару және сот билігі арасында тепе – теңдік жүйесі күшейтілетін болады. Бұл алда болуы ықтимал заңсыздықтардың алдын алуға қазірден де күштірек, рефлекстері дамыған мемлекеттік жүйеге алып келеді.

Үшіншіден, Қазақстанның соңғы кезеңде халықаралық аренада қол жеткізген жоғарғы беделінің бір көрінісі ретінде бағаланады.

Осылайша, кейбір орталарда демократия және заңның үстемдігі тұрғысынан сыналған Қазақстан халықаралық қолдау тапты. Бұған қоса, аталған үрдістің Түркі әлемінде және Еуразия кеңістігінде де ықпалы сезілетін болады.

Қазақстанның өз Конституциясын жетілдіру саласында жасаған осы күшті қадамы, тек қазақстандықтарда ғана емес, сонымен қатар Түркі әлемінде және барған сайын кеңейе түскен ортақ кеңістікте жоғары бағаланатын болады.

Ендігі арада қоғамда жүргізілетін кез келген реформа, кез келген өзгерістер болсын, солардың бәрі де елдің бірлігі мен ынтымағын ұйымдастыруды одан әрі тереңдетуді көздегенде ғана табысты болары ешбір күмән – күдік туғызбауы керек. Бұған Елбасының өмірлік ұстанымы, жүргізіп келе жатқан саясаты мен реформалары айқын дәлел.

Конституциялық реформалардың жобасын Жалпыхалықтық талқылауға ұсыну жөніндегі Елбасының бұл жолғы шешімі де елдің бүгіні мен келешегін, Қазақ елінің Мәңгілік Ел болуын тереңінен ойлағаны деп таныдық.

Сол үшін де Елбасына ризамыз!

Қорытынды

Осыдан бір айдан астам уақыт бұрын Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев халыққа Үндеу арнап, елімізді әлеуметтік-экономикалық және демократиялық дамыту мақсатында аса маңызды саяси мәселе туралы мәселе көтерген болатын. Онда өкілеттіктерді билік тармақтары арасында қайта бөлу жөніндегі жұмыс тобы құрылып, аталған мәселе бір ай бойы халықтың ашық талқысына ұсынылған болатын. 2017 жылдың 1 – наурыз күні Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың қатысуымен аталған жұмыс тобының қорытынды отырысы өтті.

Онда азаматтардан түскен ұсыныс-тілектер сараланды.

Азаматтардан Конституцияның 63 бабына қатысты 6 мыңнан астам ұсыныс келіп түскен, олар Негізгі Заңның барлық тарауын қамтитынын мәлімдеді. Конституцияның 23 бабына және заңдарға 35 өзгеріс енгізілетіні белгілі болды.

Енгізілетін өзгерістердің басты мәні – Президенттің бірқатар өкілеттіктерін биліктің басқа тармақтарына қайта бөлу, - деді Елбасы.

Жұртшылық ұсынылған реформаларды талқылау жөнінен жоғары белсенділік танытты.

Мемлекет басшысының мәртебесімен өкілеттігін айқындайтын бөлімге қатысты 40-астам ұсыныс түсті. Ұсыныстардың көпшілігі Мемлекет басшысының өкілеттігін нығайтуға бағытталған.

Жалпы, Парламенттің өкілеттігіне қатысты, оның Үкіметті жасақтаудағы рөлін күшейту бастамасын қолдауға бағытталған 88 ұсыныс келген.

Атап айтқанда, парламенттік республикаға өту, бір палаталы Парламент жасау, депутаттық корпусқа қою, жас шамасын арттыру сияқты талаптарды күшейту ұсынылды.

Үкіметтің Парламент алдындағы есептілігін күшейтуге қатысты Үкіметтің мәртебесі мен қызметі жөніндегі ұсыныстар қаралды.

Олардың қатарында Үкіметтің бүкіл құрамын міндетті түрде Мәжіліспен келісу, оның тек мәжіліс алдында ғана емес, тұтас Парламент алдында есепті болуы туралы талапты бекіту мәселесі бар.

Конституциялық кеңесті қалыптастыру тәртібін өзгертуге және оны Конституциялық сот ретінде қайта құруға бағытталған ұсыныстар болды.

Келіп түскен ұсыныстардың басым көпшілігі құқық қорғау органдары мен соттардың өкілеттігіне қатысты болды.

Атап айтқанда, Қазақстан Республикасы Конституциясының қолданыстағы редакциясында меншік құқығына қатысты 26-бапқа ұсынылған түзетулер талқыланды.

Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстан азаматтарының пікірін ескеріп, 26-бапқа өзгеріс енгізбеуді ұсынды.

Сонымен бірге, жұмыс тобының мүшелері Мемлекет басшысын ел азаматтарының көпшілігі пәрменді президенттік вертикальді билікті сақтау қажеттігін айтып, кейбір өкілеттіктердің қайта бөлінуіне алаңдаушылық білдіріп отырғаны туралы хабардар етті.

Соңында Нұрсұлтан Назарбаев ұсынылған түзетулерді талқылау барысында ел азаматтары жоғары белсенділік танытқанын айта келіп, алдағы реформаның маңыздылығы мен өзектілігін тағы бір мәрте атап өтті.

- Мемлекет құрылымына ұсынылған өзгерістер қоғамымызды демократияландыру ісін күшейтіп, халық билігінің негізін одан әрі нығайтуға, Парламенттің рөлін Үкіметтің президенттік басқару нысаны алдындағы дербестігі мен жауапкершілігін арттыруға бағытталған. Реформаның түпкі мәні де осында жатыр. Бұған қоса құқық қорғау және сот жүйесі қызметінің конституциялық негізі жаңғыртылады, конституциялық қадағалау жүйесі жетілдіріледі. Конституциялық құрылымымыздың мызғымастығына кепілдік те бекем бола түсті. Жақын арада Конституцияға енгізілетін

өзгерістер жобасы Парламентке талқылау үшін ұсынылатын болады, - деді Қазақстан Президенті.

2017 жылғы 6 наурызда Қазақстан Республикасының Парламенті «Қазақстан Республикасына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңды қабылдап, Мемлекет басшысына қол қою үшін ұсыды.

Конституцияның 72-бабына сәйкес, Нұрсұлтан Назарбаев аталған заңды мемлекеттің қызмет қағидаттарына мен басқару нысанына негізделген, Конституцияда белгіленген құндылықтарға сәйкестігі тұрғысынан қарастыру үшін Конституциялық Кеңеске өтініш білдірді.

Міне, Конституцияға енгізілген өзгерістер мен толықтырулар қоғамды демократияландыруға, қоғамдағы өмірдің бүгінгі ағымына сай Қазақстан қоғамын құруға көмектесетіні даусыз. Сондықтан, біз осындай қазақстандық демократиялық эволюцияны қуаттауға тиіспіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Ұлы Даладағы мыңжылдық тарихтың жаңа дәуірі Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған жиналыста сөз сөйледі. «Егемен Қазақстан» №242(28970) 16 желтоқсан 2016 жыл*
2. *Қазақстан Республикасы Президентінің билік тармақтары арасында өкілеттіктерді қайта бөлу мәселелері жөніндегі Үндеуі. «Егемен Қазақстан» №17(28998) 26 қаңтар 2017 жыл*
3. *Конституцияның 23 бабына өзгеріс енгізіледі. «Егемен Қазақстан» №43(290024) 2 наурыз 2017 жыл.*

УДК: 342.7
МРНТИ: 10.15.59

Е.Ч.Бопабаев[1]
[1]Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, з.ғ.к., Алматы қ., Қазақстан
e-mail: timsan_88@mail.ru

АДАМНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МЕН ҚОРҒАУ ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛЫНДАҒЫ МАҢЫЗДЫ МӘСЕЛЕ

Аңдатпа

Азаматтың құқығы мен бостандығын қамтамасыз етуде халық пен халықаралық қауымдастық алдында жауапты мемлекет болып табылады. Сондықтан, құқықты қамтамасыз ету жүйесіне мемлекеттік органдар жүйесі сәйкес келуі керек. Яғни, олар осы саладағы қызметті жоғары кәсібилік пен келісімпаздық негізінде жүзеге асыруы тиіс.

Түйін сөздер: құқық, тұлға,конституция, декларация, әлемдік, пакт, саяси, қоғам, полиция, президент, заң, ұлттық, тәуелсіздік.

ВАЖНОСТЬ ОБЕСПЕЧЕНИЯ И ЗАЩИТЫ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА В ФОРМИРОВАНИИ ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА

Е.Ч.Бопабаев[1]
[1]к.ю.н., ст.преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин Института истории и права Каз НПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан
e-mail: timsan_88@mail.ru

Аннотация

Правовой статус личности определяется всей совокупностью прав человека и гражданина, отраженных в нормах всех отраслей действующего права.

Основы правового статуса личности охватывают конституционно закрепленные права и свободы, которые составляют относительно небольшую часть всех прав и свобод.

Ключевые слова: право, личность, конституция, декларация, мировой, пакт, политика, общество, полиция, президент, закон, национальная независимость.

E.Ch.Bopabayev[1]
[1]PhD in Law, senior teacher of department criminal and legal disciplines of Institute of history and rights of KazNPU of a name of Abay, Almaty, Kazakhstan
e-mail: timsan_88@mail.ru

IMPORTANCE OF PROVIDING AND PROTECTION OF THE CIVIL RIGHTS AND FREEDOMS OF THE PERSON IN FORMATION OF THE CONSTITUTIONAL STATE

Abstract

Legal status of the personality is defined by all set of the human rights and the citizen reflected in norms of all branches of the law in force.

Bases of legal status of the personality cover constitutionally the affirmed rights and freedoms which make smaller part of all rights and freedoms.

Keywords: right, personality, constitution, declaration, world, pact, policy, society, police, president, law, national independence.

Жалпы адам құқығы жеке тұлғаға нақты бостандықтар мен әлеуметтік игіліктерге кепілдік беретін саяси қатынастар жүйесінде бекітілген ережелер мен принциптер жиынтығы. Адам құқығын қорғау ұлттық құқықтық тәртіптің маңызды міндеттерінің бірі.[1] Ең алғаш адам құқығы АҚШ конституциясы мен «Адам мен азамат құқығы туралы» Француз Декларациясында заңдастырылды. Бүгінгі күні адам құқықтары БҰҰ-ның негізгі бес құқықтық құжаттарында анықталып, оларға кепілдік берілген. Олар: «Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы» (1948 ж.), «Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы Пакт» (1966 ж.), «Азаматтық және саяси құқықтар туралы Пакт» (1966 ж.) және соңғысына қарасты екі факультативті хаттама. [2]

Жоғарыда көрсетілген халықаралық құжаттар адамның құқықтары мен бостандықтарының нақты бір мемлекет еркіне байланысты емес екендігін көрсетеді. Адам құқығын кең мағынада екі жақты қарастыруымызға болады: теріс (негативті) және оң (позитивті). Бірінші топтағы құқық пен бостандықтар мемлекет пен басқа адамдардың тұлғаның жеке ісіне араласуына мүмкіндік бермеуге бағытталған, яғни жеке тұлғаның индивидтік бостандығының негізін құрайды. Бірінші топтағы құқықтар мен бостандықтар мемлекеттен қандай да бір ресурстарды, күштерді жұмсауды қажет етпейді. Бұл жердегі ең басты талап жеке тұлғаның ісі мен мүддесіне кедергі жасамау, оған араласпау. Мұндай құқықтар қатарына адамның либералдық құқықтарының барлығын жатқызуымызға болады. Позитивті құқтарға келер болсақ, олар мемлекеттің жеке тұлғаға қандай да бір нақты әлеуметтік игіліктерді беру жауапкершілігіне негізделеді. Бұл жағдайда құқықтар кепілдігі мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейінен тәуелді.[3]

Егер мазмұндық тұрғыдан қарастыратын болсақ, онда адам құқықтары мен бостандықтары азаматтық, саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени және экологиялық деп жіктеледі. Азаматтық құқық бұл адамға жаратылысынан берілетін құқықтар. Кез келген мемлекет бұл құқықтарды тәуелсіз және ашық сот, тұрғын үйге қол сұқпау, еркін жүріп тұру, тұрғылықты мекенді өз қалауынша таңдап алуды заңмен бекіту арқылы қамтамасыз етеді.

Ал саяси құқықтар азаматтардың қоғам мен мемлекет ісін басқаруға қатысу құқығын қамтамасыз етеді. Бұл қатардағы құқтарға сөз еркіндігі, ар-ұждан еркіндігі, ақпарат алу құқы, сайлау және сайлану құқы, бірлестіктерге бірігу құқы жатады. Әлеуметтік-экономикалық құқтар бұл азаматтардың материалдық ресурстарды өндіру, алмасу мен пайдалану саласындағы мүмкіндіктері мен құқықтары.

Адам құқықтары қоғам мен мемлекет дамуындағы негізгі бағыттарды айқындайды. Әрі этатистік мемлекеттің құқықтық мемлекет ретінде дамуының басты факторы болып табылады. Адамның азаматтық құқықтары мен бостандықтары мемлекет өміріне дербес тұлға ретінде ену құқын білдіреді. Сонымен бірге, адам қалыптасқан саяси-құқықтық институттар мен тиімді механизмдер арқылы өзін-өзі таныту мен мемлекет пен қоғам өміріне қатыс алу мүмкіндігіне қол жеткізеді.

Мемлекеттік заң ережелері адам құқықтарын бұзбауы қажет. Адамның құқықтары мен бостандықтары жалпы мәні бар қажеттіліктер ретінде мемлекет, оның институттарымен қамтамасыз етілуі тиіс. Ал азаматтар өз кезегінде билікке саяси партиялар, қозғалыстар мен қысым көрсетуші топтарды құру арқылы өз мүдделері мен қажеттіліктерін білдіріп отырады. Қазақстан өзін құқықтық мемлекет ретінде жариялай отырып адамның құқықтары мен бостандықтарына кепілдік береді. Яғни, мемлекет пен адам қарым-қатынасы мәселесінде адам мен оның құқығы пайдасына шешілуі тиіс. Себебі, Қазақстан Республикасының Конституциясында адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары ең қымбат қазына деп жарияланған.

Азаматтық құқық жеке тұлғаның азаматтық қоғам мүшесі ретінде оның бостандығы мен дербестігін қамтамасыз етуді білдіреді. Конституцияға сәйкес мойындалып, әрі оған кепілдік беріледі. Кеңестік жүйемен салыстырғанда тәуелсіз Қазақстан Конституциясында адамның құқығы мен бостандығы орталық ұғымдарға айналды. Біздің ата заңымыздың екінші бөлімі толығымен адам мен азаматтың құқықтар мен бостандықтарына арналған. Қазақстан Конституциясында адам құқығы тұжырымының негізі қаланған.

Ата Заңымызда адамның келесі негізгі құқықтары мен бостандықтары жарияланған: әркімнің өмір сүруге құқығы бар, әркім өзінің жеке басының бостандығына құқығы бар; заң мен сот алдында жұрттың бәрі тең; ешкімді азаптауға, оған зорлық-зомбылық жасауға, басқадай қатыгездік немесе адамдық қадір-қасиетін қорлайтындай жәбір көрсетуге не жазалауға болмайды; адамның қадір-қасиетіне қол сұғылмайды; әркімнің жеке өміріне, өзінің және отбасының құпиясына қол сұғылмайды, абыройы мен ар-намысының қорғалу құқығы т.б.

Әркімнің өмір сүруге құқығы басқадай құқықтар мен бостандықтардың негізін құрайды. Әлемдік өркениеттегі ең басты құндылық деуімізге негіз бар, себебі адам қаза болған жағдайда басқадай құқықтар өздерінің мәні мен мағынасын жояды. Сондықтан мақсатымыз құқықтық мемлекет құру болғандықтан 2003 ж. 17 желтоқсанында қабылданған «Қазақстан Республикасында өлім жазасына мораторий енгізу туралы» Президент Жарлығының маңызы зор. Бұл жарлық еліміздегі құқықтық саясат тұжырымында қарастырылған қылмыстық заңнаманы гуманизациялауды жүзеге асыруға бағытталған. [4]

Дегенмен, Конституция бойынша адам және азамат құқықтары мен бостандықтары мойындалғанмен, олар кейбір жағдайларда іс-жүзінде орындалмай отыр. Мәселен, Конституцияның 21 бабына сәйкес әрбір адам еркін-жүріп тұруға және тұрғылықты мекенді өз қалауынша таңдауға құқылы. Бірақ, заңдық шектеудің болмауына қарамастан, тәжірибеде ішкі істер органдарының қызметкерлерімен азаматтардың еркін-жүріп тұру құқығын шектеу жиі кездеседі. Азаматтарды заңсыз ұстау және оларды ішкі істер органдарына алып келу фактілері жиі кездеседі. Полиция қызметкерлері мұны тергеу істеріне дәлелдер табу мақсатында қолданады. Сонымен бірге азаматтардың конституциялық құқықтары тергеу барысында да бұзылуы жиі кездеседі. Тіптен, тергеудің рұқсат етілмеген азаптау құралдарын қолдану да жиі кездесетін жәйт.

Конституциямыздың 22 бабына сәйкес әркімнің ар-ождан бостандығына құқығы бар. Қандай дінді қалау немесе қаламау әрбір азаматтың жеке ісі, сондықтан мемлекет оған араласпайды. Мұның дәлелі бүгінгі күні Қазақстанда 40-тан аса конфессиялар қатар өмір сүруде. Ал ар-ождан және діни-нанымды таңдау құқығына кедергі келтіру қылмыстық Кодекспен жазаланады.

Саяси құқықтар мен бостандықтар азаматтың субъективті құқықтары мен бостандықтарының маңызды бөлігі. Олар тек азаматтарға қатысты айтылады, яғни саяси құқықтарға ие болу адамның нақты бір мемлекет азаматы болуына байланысты. Қазақстан Республикасы азаматтарының саяси құқықтарын мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдардың орындап отыруына Қазақстан Конституциясында және басқа заң актілерінде кепілдік берілген. Енді Қазақстан азаматтарының саяси құқықтары мен бостандықтарына келетін болсақ, онда олардың қатарында азаматтардың бірлесу бостандығын, бейбіт әрі қарусыз жиналуға, жиналыстар, митингілер мен шерулер өткізуге құқығын, сайлауға және сайлануға құқығын, жеке және ұжымдық өтініштер жолдау құқығын айтуымызға болады.

Сонымен бірге, азаматтардың саяси құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуде Қазақстанның халықаралық құжаттарды бекітіп мойындауы да маңызды. 1999 жылдан Қазақстан азаматтарының саяси құқығы мен бостандығын қамтамасыз ету жаңа деңгейге көтерілді. Бұл Қазақстанның халықаралық конвенцияларды мойындай бастауымен байланысты.

Конституцияның 23 бабына сәйкес Қазақстан азаматтары бірлесу бостандығына құқылы. Яғни ортақ мүддеге негізделген қоғамдық бірлестіктер құру арқылы азаматтарға ұйымдасқан түрде өз құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыру құқы берілген. Қоғамдық бірлестіктердің қызметі қосымша «Қоғамдық ұйымдар туралы» және «Саяси партиялар туралы» заңдармен реттеледі. Бұл құқық тек әскери қызметшілер, ұлттық қауіпсіздік органдарының, құқық қорғау органдарының қызметкерлері мен соттарға қатысты шектеулі, олар партияларда, кәсіптік одақтарда мүшелік ете алмайды. Конституцияның 5 бабына сәйкес идеологиялық және саяси сан-алуандылықтың мойындалуы Қазақстан азаматтарының бірлесу бостандығын жүзеге асыруға толық мүмкіндік беруде. Саяси партиялардың құқықтық мәртебесі түбірімен өзгерді, енді саяси партиялар қоғамдық бірлестіктердің бір түрі ретінде қарастырылады

Азаматтардың саяси құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асырудың тағы бір жолы бейбіт жиналыстар, митингілер, шерулер, пикеттер мен демонстрациялар бостандығына кепілдіктің берілуі.

Бірақ шеру, демонстрациялар, митингілерді өткізу мақсатында жергілікті атқарушы органнан рұқсат алу процедурасы, біздің ойымызша, оны ұйымдастырушылар үшін белгілі бір деңгейде кедергілер туындатады. Заңдағы митингілер мен жиналыстар өткізуге рұқсат алу азаматтарға өз құқықтарын еркін жүзеге асыруға кедергі келтіреді.

Конституциядағы сайлау құқы ел азаматтарының сайлауларға өз еркімен және ашық қатынасуына кепілдік береді. Қазақстан Республикасының конституциялық заңына сәйкес жалпыға бірдей, тең және төте сайлау негізінде Президент, мәжіліс және мәслихат депутаттары сайланады. Сенат депутаттары жанама сайлау құқығы негізінде жасырын дауыс беру жолымен сайланады.[5]

Азаматтардың сайлау құқы Конституциямен,

«Сайлау құқы туралы» Конституциялық заңмен қамтамасыз етіледі. Қазақстан азаматтары тегіне, әлеуметтік және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне қарамастан сайлауда дауыс беруге құқығы бар. Бұл сайлау құқын жүзеге асыруда барлық азаматтардың теңдігін қамтамасыз етеді. Он сегізге толған әрбір азамат Республика Президентін, Парламент Мәжілісі мен мәслихаттарының депутаттарын сайлауға қатынасуға құқылы. Сонымен бірге Қазақстан азаматтарының сайлауға қатынасу құқысымен қатар сайлану, яғни өз кандидатурасын Республика Президенттігіне, Қазақстан Республикасы Парламентінің, соның ішінде партиялық тізімдер бойынша, мәслихаттардың депутаттығына, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелігіне кандидат ретінде ұсынуға құқылы.

Конституция бойынша сөз бен шығармашылық еркіндікке кепілдіктің берілуі, еркін ақпарат ала алуы мен оны тарату құқысының болуы әрбір азаматтың өз ойын еркін жеткізуге, білдіруге жағдай жасайды. Сонымен бірге, Конституцияның 20 бабының 3 тараушасына сәйкес республиканың конституциялық құрылысын күштеп өзгертуді, оның тұтастығын бұзуды, мемлекет қауіпсіздігіне нұқсан келтіруді, соғысты, әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни, тектік-топтық және рулық астамшылықты насихаттауға немесе үгіттеуге жол берілмейді. Кез келген дамыған демократиялық, құқықтық мемлекет өз азаматтарының құқықтық қорғалуын қамтамасыз етуге тиіс. Құқықтық қорғау адамның құқықтарын жүзеге асыру болып табылады. Яғни, бұл адамның құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыруды қамтамасыз ету жолындағы мемлекеттің, қоғамдық ұйымдардың қызметі. Адамның азаматтық құқықтары мен бостандықтарын қорғау тәсіліне сүйене отырып, оны қамтамасыз ету барысында 4 топты көрсетуімізге болады: 1) мемлекеттік қорғау; 2) соттық қорғау; 3) мемлекеттік емес қорғау (құқық қорғау ұйымдары мен адвокат институты); 4) өзін-өзі қорғау.

Тәуелсіздігімізді алған уақыттан бері Қазақстанда да жоғарыда көрсетілген құқық қорғау тәсілдеріне сәйкес адамның құқығы мен бостандықтарын қорғаудың ұлттық жүйесі құрылды. Олар Президент, Парламент, Конституциялық кеңес, атқарушы билік органдары, прокуратура органдары, құқық қорғау органдары сияқты мемлекеттік органдар; ең басты құқық қорғау институты ретінде сот; адвокат институты; қоғамдық ұйымдар мен үкіметтік емес құқықтық ұйымдар.[6]

Азаматтың құқығы мен бостандығын қамтамасыз етуде халық пен халықаралық қауымдастық алдында жауапты мемлекет болып табылады. Сондықтан, құқықты қамтамасыз ету жүйесіне мемлекеттік органдар жүйесі сәйкес келуі керек. Яғни, олар осы саладағы қызметті жоғары кәсібилік пен келісімпаздық негізінде жүзеге асыруы тиіс. Мемлекеттік билік органдарының айрықша функциясы азаматтың құқығы мен бостандығын қорғау. Мемлекеттік билік белгілі бір институттар, механизмдер жүйесінсіз азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ете алмайды. Бірде бір құқықтық мемлекет адам құқығына кепілдік беретін кең және көпжақты органдар мен іс-әрекеттер жүйесінсіз өмір сүре алмайды.

Қазақстанда құқықтық мемлекет орнату жолындағы мемлекеттік саясаттың маңызды бағыттарының бірі адам құқықтарын қорғаудың ұлттық жүйесін қалыптастыру болды. Біздің ойымызша, бұл жүйеде Президент орны ерекше. Қазақстан Президенті адам және азамат құқықтары мен бостандықтарының нышаны, әрі кепілі. Осы тұрғыдан алғанда Президент «Жолдауларының» орны ерекше. Президент «Жолдаулары» парламенттің адам құқығы мен бостандықтарын қорғау саласындағы заң шығарушы қызметіне бағыт-бағдар беріп отырады. Президент «Жолдауларына» талдау жасай отырып келесі қорытындыға келеміз, мемлекет басшысы барлық мемлекет органдарын азамат құқықтары мен бостандықтарын қорғау және жүзеге асыру саласында тиімді жұмыс істеуге бағыттайды.

Өкінішке орай, біздің елімізде шынайы құқықтық кеңістік қалыптасты деп айту қиын. Себебі, бізде заң адамның мінез-құлқын, олардың іс-әрекетінің шекарасын, мүдделерін реттеп отырған жоқ. Яғни пара, туыстық байланыстар, қоғамдағы билікке жақын болу сияқты және т.б. механизмдерге басымдық беріледі. Тіптен кейбір жағдайларда адамның қоғамдағы жоғарғы лауазымы немесе жеке байланыстары оны заңдық шешімдерден қорғай алуға дейін барады. Шенеуніктердің заңсыздық және жемқорлықпен күресі негізінен тиімсіз. Бұл іс-әрекеттер қағаз жүзінде ғана қалуда. Сонда адамның құқықтары мен бостандықтарын жоғары құндылық деп жариялау жәй бос сөзге айналады. Сондықтан еліміздегі құқық қорғау жүйесін нығайтып, адам құқығын қамтамасыз ету жүйесін халықаралық қалыптарға сәйкестендіру керек. [7]

Қорытындылар болсақ, Қазақстан азаматтарының құқықтары мен бостандықтарын іс-жүзіне асыруда белгілі бір шектеушіліктер де жоқ емес. Біздің ойымызша, Конституциялық бостандықтарға мемлекеттік лауазымды қызметкерлер рұқсатының қажеті жоқ. Азаматтың бостандыққа құқы оның лауазымды қызметкер көрсетуімен емес, өзінің ерікті мінез-құлқын білдіруі тиіс. Ал біздің елімізде саяси құқтар мен бостандықтарды жүзеге асыруда әзірге рұқсат ету тәртібі сақталып отыр. Сондықтан заңдарды жетілдірумен қатар олардың барлық деңгейде орындалуы қамтамасыз етілуі керек. Біздің ойымызша, басты принцип «заңмен тыйым

салынбағанның барлығын жасауға болады» емес, болуы тиіс.
заң алдында бәрі тең, заңды сыйлау, оны орындау

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Қазақстан Республикасы Конституциясы 30 тамыз 1995ж*
2. *Гомьен Д. Европейская Конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика. – М., 1998. – С. 48-50.*
3. *Бекназар – Юзбашев Т.Б. Права человека и международное право. – М., 1996. – С. 45-50*
4. *Ілебаев Л.Қ. Адам және азамат құқықтары мен бостандықтарын құқықсыз заңдардан қорғау — тәуелсіз Қазақстанның жан-жақты дамуының басты кепілі // Тәуелсіз Қазақстан: құқықтық, саяси және әлеуметтік-экономикалық дамудың көп бағытты даму жолы: Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары, Д.А. Қонаев атындағы Университет «Дәнекер» халықаралық құқық және халықаралық бизнес институты. – Алматы. – 2006. – 88-90, бб.*
5. *ҚР – ғы Сайлау туралы ҚР – сы Президентінің заң күші бар жарлығы.*
6. *Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 25 желтоқсандағы №132-II Конституциялық заңы / Құқық қорғау органдары. Заң актілерінің жиынтығы. – Алматы: Юрист, 2007. – 3-21, бб*
7. *Адилшина Г.М. Свобода передвижения в контексте соблюдения прав человека в Казахстане // Вестник Университета им. Д.А. Кунаева – 2005. – №1(14). – С. 56-58.*

УДК: 347.1 (574)
МРНТИ: 10.27.01

Ж.Е.Молдахметова[1]
[1]ст. преподаватель кафедры государственных и гражданских правовых дисциплин
Института истории и права КазНПУ им.Абая, г.Алматы, Казахстан
e-mail: moldaxmetova_Zh@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫХ НОРМ

Аннотация

Данная статья посвящена особенностям применения гражданско-правовых норм. В статье рассматриваются достаточно актуальные проблемы, которые заслуживают особого внимания в период обновления и развития правового регулирования общественных отношений, эффективность которого зависит от правильного применения правовых норм.

Ключевые слова: гражданско-правовые нормы**,** гипотеза, диспозиция, санкция, субъекты гражданских правоотношений, защита гражданских прав.

Ж.Е.Молдахметова[1]
[1]Абай атындағыҚазҰПУ *, Тарих және құқық институты,мемлекеттік және азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы*
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: moldaxmetova_Zh@mail.ru

АЗАМАТТЫҚ - ҚҰҚЫҚТЫҚ НОРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақала азаматтық-құқықтық нормаларды қолдану ерекшеліктеріне арналған. Мақалада қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеу, заңның құқытық нормаларын дұрыс қолдана білуге байланысты және оның тиімділігіне назар аудару сонымен қатар дамытудың өзекті мәселелері қаралады.

Түйін сөздер: азаматтық-құқықтық нормалар, гипотеза, диспозиция, санкция, азаматтық құқықтық қатынастардың субъектілері, азаматтық құқықтарды қорғау

Zh. Moldakhmetova[1]
[1]the senior teacher
departments of the state and civil disciplines
KazNPU of Abay, Institute of history and law,
Almaty c., Kazakhstan,
e-mail: moldaxmetova_Zh@mail.ru

PECULIARITIES OF APPLICATION OF CIVIL-LEGAL STANDARDS

Abstract

This article is devoted to the peculiarities of civil law application. The article considers rather topical problems that deserve special attention in the period of renewal and development of the legal regulation of public relations, the effectiveness of which depends on the correct application of legal norms.

Keywords: civil norms, hypothesis, disposition, sanction, subjects of civil legal relationship, protection of the civil rights.

Введение

Гражданское право представляет собой систему правовых норм неодинаковой юридической силы, принятых в разное время, эффективность которых определяется тем, как эти нормы права реализуются, претворяются в жизнь.

Реализация гражданско-правовых норм осуществляется различными субъектами, в первую очередь участниками гражданских правоотношений, которые, как правило, добровольно следуют правовым предписаниям, исходя из своих интересов. Немаловажное значение в процессе реализации норм

гражданского права играет их применение, призванное главным образом обеспечить принудительное осуществление гражданских прав и обязанностей. В связи с увеличением количества споров между участниками гражданского оборота, нарушений договорной дисциплины, в немалой степени обусловленных кризисными явлениями в экономике Казахстана, роль правоприменения в механизме реализации гражданского права заметно возросла.

Необходимым условием жизнеспособности правовой системы является действенная реализация норм права. Гражданско-правовые нормы претворяются в жизнь главным образом субъектами правоотношений, но немаловажное значение имеет правоприменительная деятельность, роль которой в механизме реализации гражданского права заметно возросла, что связано, в частности, и с увеличением споров между участниками гражданского оборота.Применение гражданско-правовых норм, будучи сложным, комплексным явлением, может трактоваться не только как особая форма реализации права, но и как специфический вид юридической деятельности, представляющий собой один из элементов правовой действительности, наряду с нормами права, правоотношениями, субъективными правами и обязанностями, юридической ответственностью, правосознанием, правовой культурой и т.д. Под юридической деятельностью подразумевается совокупность действий субъектов права с использованием правовых установлений и форм в сферах правотворчества, правоприменения и правореализации в целом, в результате которых достигаются цели правового регулирования.Применение гражданско-правовых норм в качестве специфического вида юридической деятельности можно охарактеризовать как процесс активного воздействия управомоченных государством субъектов на объект или предмет правового регулирования для достижения стоящих перед ним конкретных социальных задач.

Проблемы правоприменения заслуживают особого внимания в период обновления и развития правового регулирования общественных отношений, эффективность которого зависит от правильного применения правовых норм.

Нормы гражданского права реализуются в постоянно возникающих, изменяющихся и прекращающихся, то есть находящихся в развитии, общественных отношениях между субъектами - гражданских правоотношениях. На развитие конкретного правоотношения всегда оказывает влияние целая совокупность жизненных обстоятельств в виде действий различных субъектов либо событий, не зависящих от их воли, что требует специального указания в норме права на те условия, при которых участники данного правоотношения могут считать свое правовое поведение законным. Такое указание и является гипотезой гражданско-правовой нормы – структурным звеном ее текстуального выражения, содержащим условия о субъектах, предмете и устанавливающим иные обстоятельства, имеющие юридическое значение для нормального развития гражданского правоотношения, при которых соблюдение требований диспозиции правовой нормы является обязательным. К примеру, в качестве гипотезы гражданско-правовой нормы с регулятивной функцией, изложенной в п.1 ст.387 ГК РК, может служить контекстное выражение «в отношении каждого, кто к ней обратится», которое включает равные юридические условия заключения публичного договора для всех субъектов гражданских правоотношений.

Соотношение гипотезы и диспозиции нормы права, в том числе и гражданско-правовой, есть абстрактное отражение реально существующих конкретных жизненных ситуаций, в которых действия субъектов детерминируются окружающими их условиями. Иначе говоря, взаимосвязь гипотезы и диспозиции отражает причинно-следственные связи самой жизни. Поэтому в определенной степени можно говорить и об обусловленности диспозиции в период создания правовой нормы теми условиями, в которых, по мысли законодателя, эта норма должна применяться. Когда законодатель конструирует ту или иную норму права, он должен обратиться к тем условиям, в которых лицо будет действовать, и, исходя из них, установить наиболее целесообразное правило поведения.

Особенность связи гипотезы и диспозиции заключается в том, что наступление условий, указанных в гипотезе, влечет применение соответствующей диспозиции не автоматически, а через осознание новой ситуации и волевое изменение своего поведения субъектами правоотношения [1]. Примером могут служить положения главы 24 ГК РК об изменении и расторжении договоров. Поэтому при создании гражданско-правовой нормы недостаточно правильно оценить объективные обстоятельства, условия, при которых она может осуществиться. Важно установить такое правило поведения в этих реальных условиях, которое наиболее точно и полно соответствовало бы экономическим потребностям общества, его дальнейшему прогрессивному развитию по рыночному пути.

Несмотря на то, что гражданское право исходит из презумпции добросовестности, разумности и справедливости участников имущественного оборота, предполагая нормальное развитие отношений в гражданском обороте, все же для предотвращения нарушения обязательств, для пресечения злоупотребления правом и незаконных действий либо для возмещения деликта оно предусматривает особые меры для воздействия на правонарушителя –

гражданско-правовые санкции. Известно, что термин «санкция» в науке связывается либо с вопросом о структуре нормы права, когда употребляется формулировка «санкция нормы права», либо с понятием меры воздействия на правонарушителя, носящей название санкции. Применение к правонарушителю санкции нормы права означает для него наступление особого юридического положения – состояния гражданско-правовой ответственности.

Гражданско-правовыми санкциями считаются не только предусмотренные законодательством меры государственного принуждения, применяемые судом, третейскими судами либо иными компетентными государственными органами, но и предусмотренные законодательством меры, применяемые в одностороннем порядке правомочным лицом к обязанному, в случае нарушения последним гражданских прав и обязанностей. К ним относятся, прежде всего, меры самозащиты, меры оперативного воздействия и иные допускаемые законодательством односторонние действия правомочного лица, например, отказ покупателя от принятия продукции, поставка которой просрочена, удержание имущества комитента комиссионером при невыполнении им своих договорных обязательств и т.д. [2].

Основной целью применения санкции в гражданском праве, в отличие от других отраслей права, прежде всего, уголовного права, является восстановление нормального хода нарушенного гражданского правоотношения, что подтверждается спецификой способов защиты гражданских прав, изложенных в ст. 9 ГК РК. Достаточно указать на такие из них, как признание прав; восстановление положения, существовавшего до нарушения права; пресечение действий, нарушающих право или создающих угрозу его нарушения; прекращение или изменение правоотношений и др. Применение санкции в гражданском праве характеризуется неоднозначно, так как она одновременно может выступать как средством защиты субъективного гражданского права по отношению к управомоченному субъекту, так и средством воздействия на правонарушителя.

При возникновении трудностей при применении гражданско-правовых норм, связанных с наличием противоречий в правилах нормативных актов гражданского законодательства, применяются положения ст.6 Закона РК «О нормативных правовых актах». Это означает, что при выявлении коллизий в гражданско-правовых актах разного уровня действуют нормы акта более высокого уровня. При противоречиях в нормах нормативных правовых актов одного уровня действуют нормы акта гражданского законодательства, позднее введенного в действие. Если говорить о действии актов гражданского законодательства по лицам, то можно отметить, что в полном соответствии с нормами Конституции РК, Закона РК «О нормативных правовых актах» и, согласно п.7 ст.3 ГК РК, действие нормативных правовых актов распространяется на граждан и юридических лиц Республики Казахстан, а также находящихся на ее территории иностранцев и лиц без гражданства, если законодательными актами не предусмотрено другое.

Целью настоящей работы является, что большинство гражданско-правовых норм направлено на урегулирование нормальных жизненных ситуаций, на упорядочение бесконечного множества имущественных и неимущественных связей. Следовательно, главная особенность указанных предписаний, их основная цель состоит не в реализации санкций, а в необходимости перевода в конкретные «правообязанности» определенных общественных отношений, т.е. в реализации диспозиции норм права [3]. Гражданско-правовое отношение нуждается в судебном регулировании в случаях, когда требования закона не выполняются его субъектами добровольно.

К числу особенностей применения гражданско-правовых норм можно отнести использование в правоприменительном процессе специальных средств защиты гражданских прав, причем средства защиты частного интереса направлены не на личность правонарушителя, как в публичном праве, а на его имущество. Защита имущественных и личных неимущественных прав осуществляется в порядке и способами, предусмотренными ст. 9 ГК РК, из содержания которой видно, что перечень вышеупомянутых способов не является исчерпывающим, следовательно, правоприменитель не связан в своих действиях только прямо указанными законом границами защиты гражданских прав. По виду органов, применяющих меры защиты гражданского права (принимающих решение о применении той или иной меры), последние могут быть разделены на применяемые: а) судом; б) иным государственным органом; в) третейским (арбитражным) судом. Также меры защиты гражданского права могут быть предприняты самостоятельно лицом, пострадавшим от нарушения (самозащита) [4].

Таким образом, применение гражданско-правовых норм является сложным, условно разделенным на стадии, но внутренне глубоко взаимосвязанным процессом, направленным на разрешение конкретного гражданского дела с принятием соответствующего правоприменительного акта. Данное правовое явление отличается выраженными специфическими особенностями, соответствуя в то же время и с содержательной, и с формальной точек зрения общим принципам и чертам правоприменительного процесса.

Заключение

Основные выводы заключаются в следующем:

- при применении гражданско-правовых норм правоприменительные органы исходят из основных начал гражданского законодательства, презумпции добросовестности, разумности и справедливости участников имущественного оборота;

- основная цель применения гражданско-правовых норм состоит в реализации не санкций, как в публичном праве, а диспозиций норм права, не в наказании правонарушителя, а в восстановлении нормального хода нарушенного гражданского правоотношения. Применение гражданско-правовых санкций, обладающих главным образом имущественным характером, имеет подчиненное значение, не являясь основной целью при правовом регулировании гражданско-правовых отношений;

- важнейшим необходимым условием надлежащего применения гражданско-правовых норм является их правильное толкование, а также возможность использования распространительного и ограничительного толкования, в отличие от судебного применения норм публичных отраслей права;

- возможность применения норм гражданского законодательства по аналогии, преимущественно при осуществлении гражданского судопроизводства, в отличие от применения норм публичных отраслей права;

- к гражданским отношениям, в отличие от уголовных, налоговых, бюджетных и др., могут применяться обычаи, в том числе обычаи делового оборота, если они не противоречат положениям гражданского законодательства.

Список использованной литературы:

1.Жицинский Ю.С. Санкция нормы гражданского права. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1999. – 355 с.

2.Осипов Е.Б. Защита гражданских прав. – Алматы: Издательство КазГЮУ, 2000. – 189 с.

3.Калмыков Ю.Х. Вопросы применения гражданско-правовых норм. – Саратов: Издательство Саратовского госуниверситета, 1976. – С.11-15.

4.Басин Ю.Г. Избранные труды по гражданскому праву. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. - 591 с.

КӘСІПКЕРЛІК ҚҰҚЫҚ
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО
ENTREPRENEURIAL LAW

УДК: 346.3
МРНТИ: 10.23.35

Д.Ж.Белхожаева[1]
[1]Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, мемлекеттік және азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, құқық магистрі,
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: dinara_1576@mail.ru

Д.С.Байсымакова[2]
[2]Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, мемлекеттік және азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, құқық магистрі,
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: dana_2274@mail.ru

ҚҰҚЫҚТА ФРАНЧАЙЗИНГТІК ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ДАМУЫ

Аңдатпа

Осы мақалада Қазақстандағы франчайзингтің даму деңгейі қамтылған. Автор франчайзингтің әлемдік даму бағыттарының көрсеткіштеріне салыстырмалы талдау жүргізген. Мақалада Қазақстандағы франчайзингтің дамуына кедергі келтіріліп отырған кедергілерді айқындап, оларды шешудің жолдарын ұсынынады, яғни бүгінгі таңдағы өзекті мәселелерді қамтылған.

Түйін сөздер: Шарт, франчайзинг, лицензия, кәсіпкер, франчайзер, франчайзи, кәсіпкерлік құқық.

Д.Ж.Белхожаева[1]
[1] магистр права,ст.преподаватель
кафедры государственных и гражданско-правовых дисциплин
Института истории и права КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан
e-mail: dinara_1576@mail.ru

Д.С.Байсымакова[2]
[2] магистр права,ст.преподаватель
кафедры государственных и гражданско-правовых дисциплин
Института истории и права КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан
e-mail: dana_2274@mail.ru

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ФРАНЧАЙЗИНГОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ПРАВЕ

Аннотация

Данная статья освещает уровень развития франчайзинга в Казахстане. Авторы проводят сравнительный анализ показателей, характеризующих развитие франчайзинга в развитых и развивающихся странах. В статье обозначены аспекты, препятствующие развитию франчайзинга в Казахстане, и определены некоторые пути решения актуальных проблем.

Ключевые слова: Договор, франчайзинг, лицензия, предприниматель, франчайзер, франчайзи, предпринимательское право.

D.Zh.Belkhozhayeva[1]
[1]the master is right, the senior lecturer
departments of the state and civil disciplines
Institute of history and right of KAZNPU of Abay, Almaty, Kazakhstan
e-mail: dinara_1576@mail.ru

D.S.Baysymakova[2]
[2]the master is right, the senior lecturer
departments of the state and civil disciplines
Institute of history and right of KAZNPU of Abay, Almaty, Kazakhstan

e-mail: dana_2274@mail.ru

FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE FRANCHASING RELATIONS IN THE RIGHT

Abstract

This article lights a franchizing level of development in Kazakhstan. The author carries out the comparative analysis of the indicators characterizing development of franchizing, developed and developing countries. In article the aspects interfering development of franchizing in Kazakhstan are designated and some solutions of actual problems are defined.

Keywords: Contract, franchizing, license, businessman, franchiser, franchisee, enterprise right.

«Франчайзинг» термины - француздың «franchise» деген сөзінен шыққан. Ол «жеңілдік, артықшылық» деген мағынаны білдіреді. Орта ғасырда «франшиза» сөзі корольдің немесе мемлекеттің атынан қандай да бір рұқсат беру деген мағынаны білдіретін (мысалы, жәрменке өткізу, көпір салуға, базар ұстауға рұқсат беру т.б.). Алайда, соңғы кезеңдерде бұл терминнің мағынасы өзгерді. XIX –ғасырдың соңымен XX ғасырдың басында Америкада франчайзинг кең әрі нақты құқықтық мағынаға ие болды, яғни ол қандай да бір айрықша кешенді құқықтарды пайдалануға беру деген мағынаны білдіреді. Сондай-ақ, франчайзинг бойынша тауар өндірудің және қызмет көрсетудің тәсілдері ақылы негізде пайдалануға беріледі деп көрсетілген [1, 109 б.].

Франчайзинг шаруашылық қызмет тәжірибесіне 70 жылдары келді, бірақ АҚШ-та ол XX ғасырдың 30-шы жылдары танылa кең бастаған. Бірақ көптеген шетелдер тәжірибесінде (Германияда) франчайзинг шарты заңнамалық регламентацияға ие болмады, франчайзингтің американдық жүйесінің бірінші буыны өткен ғасырлардың басында шықты және бүгінгі күні «таза өнімді франшиза» (straigt product franchising) деп аталады. (өндірістік желі «Coca-Cola», автомобильді индустрия «Ford» мысал бола алады).

Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін франчайзингтің американдық жүйесі екінші буынның дамуына жол ашты, ол «өндірістік франчайзинг» (entire business franchising) деп аталды. Шарттық міндеттемелер енді жеке өнімді ғана қозғаған жоқ, сонымен бірге барлық франчайзингтің кәсіпорнын қамтыды: франчайзер франчайзиге, франчайзидің саудалық кәсіпорыны үшін, толық қызмет топтамасын ұсынады, ол кәсіпорынды жарақтандырудың кейінгі ортасына, іскерлік саясат концепциясына және кәсіпорында басқару ұйымына тарайды, және сол жүйемен әріптестердің бірігуіне алып келеді.

Өндірістік франчайзинг – қызмет көрсету саласының кәсіпорнымен кең көлемде алынған, ол өздеріне, сауданы өткізудің маркетингтік концепциясын жемісті жасаған. Франчайзингтің бұл жүйелер қызметі (саудалық ұқсастық) жеке сервистік қызметті мөлшерлеумен сипатталады, ол бас кәсіпорынмен (орталық) өңделеді және стандартталады және содан кейін клиенттерге құрылымды өткізілімді бірлікпен (қызмет көрсетудің индустриялизациялануы) ұсынылады.

Кодификацияның толқынынан кейін, онымен бірге 60 жылдардағы дағдарысты еңсергеннен кейін, АҚШ–та франчайзинг жаңа нәтижеге және топтасуға қол жеткізді. 1970-1977 жылдар аралығында франчайзингтің жаһандық экономикалық маңызы алдағы кезеңмен салыстырғанда екі есеге өсті. Сатып-алу орталықтары пайда болды, оның көп бөлігінде франчайзингтік ірі кәсіпорындар орналасты (Franchise-Cities), сонымен қатар франчайзингтік жүйенің үшінші буыны қалыптасты: «partners for profit» және «community interest» атымен әріптестік франчайзинг дами бастады, ол шешім қабылдауға қатысуға үлкен мүмкіншілікпен сипатталды және франчайзингтің жүйелік басқаруына ықпал етті. Бұл жүйелер сонда да орта жолда қалды, өйткені екінші жүйенің субардинациялық жүйесін ығыстыра алмады.

Сондай-ақ, ГФР-да франчайзингтің тігінен құрылымдалған және авторитарлы-орталықтандырылған жүйесінің екінші буынының көп бөлігі кезеңделген (Мысалы, OBI кәсіпкерлеріне арналған сатып-алу орталығы, Dr.Stadler маклерлік бюросы). АҚШ-та тәжірибеден айырмасы, сондай-ақ Еуропа елдерінде, байланысқан топтардың вертикализациясы (бәрінен бұрын азық-түліктік тауар саласы, мысалы, REWE немесе EDEKA), олар дефенсивтік иелену одағынан орталық кәсіпорынның басқаруындағы агрессивтік маркетингтік қоғамдастыққа айналды, франчайзинг ретінде қарастырылмайды. Тек «квазифранчайзинг» деп атайды.

Көптеген шетелдерде франчайзингтік қарым-қатынас қазіргі кезеңде жеке сауда саласына (Мысалы: автомобиль сату және оған қосымша бөлшектер сату), тұрмыс саласына (тоңазытқыш прокаты) және әртүрлі білім сатысын алумен байланысты қызмет көрсету саласына кірді. АҚШ-тағы 249 франчайзингтік келісімнің негізін анықтау үшін жүргізілген зерттеулерде Sorcebook of Franchise Opportunities базасының мәліметі бойынш, таңдап алынған фирмаларды реттеуде, 114 фирма «тамақтану жылдамдығы» саласына, 65-автомобиль жасауға қызмет көрсету, 70-қызмет көрсету бизнесіне (қаржы қызметі, консалтинг, жарнама және почталық және типографиялық қызмет және т.б.).

Мұнымен (объективтік мақсатта) франчайзинг мәнін экономиканың барлық салаларының қарым-қатынастарында ерекше бағаламаған дұрыс болар. АҚШ-тың 8 кәсіпкерлігінде франшиз жүйесінің дамуы туралы АҚШ Сауда Министрлігінің хабарламасы бойынша франшиз тәжірибесінің елдің барлық экономикалық саласына барынша бойлай енуіне баспасөздің «идеалистік» ұстанымымен теріске шығарылды. Жеке алғанда «Тәжірибе франшиз принципін қолдану» болып бекітілген. Көпшілігінде шағын және орта фирмаларға қатысты (жеке сауда саласында), франчайзинг көп дәрежеде – шағын және кіші дәрежеде – орта бизнесте қолданысты тапты. Wall Street Joumal мәліметі бойынша франчайзингтің іскерлік нысаны болып кең танымал нарықтық жүйе табылады, тек АҚШ-та бұл нысанды 3000-ға жуық франчайзинг фирмалары әртүрлі нарық өткізілімінде қолдануда [2, 72-73 бб.].

Сол уақытта, халықаралық франчайзингтер қауымдастығының мәліметі бойынша, АҚШ-та 1996-2008 жылдар аралығында франчайзи кәсіпорнының жалпы саны (дилерлік фирма мен жанармай бекетін қоспағанда) 300-ден 450 мың, сатылымның жалпы көлемі сол уақыт аралығында 150-ден 300 млрд. долларға өсті, мұнымен американдық компаниялардың шетелмен 2000 жылы жасаған франчайзинг шартының саны 32 мыңды құрайды [3, 5 б.]. Шетелдік мамандардың болжауынша 21 жүзжылдықта франшиза шағын бизнес кәсіпорынында 50%-н жоғары көрсеткішке ие болады [4, 122 б.].

Батыс Еуропа мен Жапонияда франчайзинг кешігірек пайда болды, соңғы 15 жылда франчайзингтік кәсіпорындардың үлесі 1%-дан 7%-ға дейін өсті, мұнымен парасатты болжау бойынша, бұл көрсеткіш 10 жылдан кейін 20%-ға жетеді. Австралияда жылдам тамақтану қызметінің жалпы көлемінде франчайзинг 90% - н алып отыр.

Әсер ететін табыс жетіледі және британ франчайзингтің бөлімі: сауда жүйелері және франчайзингтік магазиндер (мысалға, «Tesco and Sainsbury») нарықта басым болатындығы және тәуелсіз саудагерлерді ығыстырып шығаратындығы күтілуде. 2002-2008 жылдар аралығы франчайзингтік кәсіпорындардың саны сыртқы нарықта 69–дан 165–ке өсті. «Key Note Ltd» нарығын зерттеудегі компанияның пікірінше франчайзингтік сектордың өсім динамикасы бойынша соңғы жылдарда да сақталады, ал бұл сектордағы айналымның жалпы көлемі 12 млрд. фунтты құрайды. Бизнес саласы маңында сервистің қарқынды өсу байқалады, әрі бірінші жоспарға электронды мәліметтерді өңдеу және телекоммуникация саласындағы қызметтер, сонымен бірге Интернет және электронды сауда қойылады [5, 17 б.]. Онан басқа, барлық банктерде франчайзингтің бастапқы сатысын қаржыландыру бөлімдері бар.

Мұнымен, франчайзинг тек бизнес болып қана қоймайды, бизнесте франчайзер мен франчайзи арасындағы әріптестік қарым-қатынас нысанын ұсынады. Франчайзингтің пайда болуы әріптестік нысан ретінде өнімнің өтімі бойынша екі себеппен ескертіледі: біріншіден, франшизді алған және онымен өнімді айналымға енгізу бойынша жеңілдік құқығымен байланысқан кәсіпорын, ереже бойынша өзінің жеке қосымша ақшақаражатын жұмсайды; мұның нәтижесінде өтілімде франчайзердің шығыны кемиді, франшиздің сатып алынған өнімге төлемі керекті капиталды қамтамасыз етеді және сыртқы қарызсыз, қаржыландырудың ары-қарайғы көлемі кіші тәуекелмен тәжірибеде қандай да бір істі бастауға мүмкіншілік береді; екіншіден, бұл кәсіпорындарда тікелей басқару бар және өтімге бақылау қойылған, оларды жеке сауда объектілерінің жүйесімен іске асырады.

Бүгінде франчайзинг - өзін бизнесте сынап көргісі келген адамдар арасында кең танымалдыққа ие бола бастады. Бүгінгі күнде ол әртүрлі кәсіпкерлік қызмет саласында, әсіресе бөлшекті сауда жүйесін ығыстыра, кең қолданысқа ие болуда. Франшиз түсінігі қарым-қатынастың әртүрлі түрлерінің сипаттамасында қолданылады: «спорттық франшиз» (одақтың қолдауымен рұқсат берілген нақты аумақта спорттық топ құру), «таңдаулы франшиз» (дауыс беруге құқық, АҚШ Конституциясына кепілді дұрыстау), «арнайы франшиза» (қоғаммен ұсынылған, мүлікті қоғамдық пайдалы мақсаттарға және жеке пайданы алу мақсаттарына пайдалану құқығы) және т.б.

Бұл шарт ең алдымен қатысушылардың өзара қарым-қатынасының шартты негізін қалап, бақылаудың қатал иерархиялық және сатылы жүйесін құрады. Бұл жүйедегі барлық звенолардың іс-әрекеттегі майталмандық және нығаюшылығы франчайзердің имиджі мен тауарлық марканың абыройын төмендетпеуге және оны үйлесімді деңгейде қолдауға рұқсат береді.

Бұл бизнесте мүдделер қақтығысы – ұзақ уақыт бойғы франчайзер мен франчайзи арасындағы қызметтестіктен кейін болуы мүмкін, және ол сонымен бірге өзінің «ата-анасының» бизнес лабиринтінен хабардар болуы керек. Франчайзидің жүрісі бұл жағдайда пирамидалық жүйеден шығу және қаржылық, маркетингтік, құқықтық және басқа да бақылауларсыз өз бетімен бизнес жүргізу деген мүддемен еріп жүреді. Этикалық нормалар берілген түрдің әріптестік қарым-қатынасында бірінші негіз болу керек: өзара қарым-қатынас жақтардың жеке ұштасуынан құралады; инновациялық модельдердің дамуына мүмкіншілік болады; сонымен қатар әрбір бизнеске өсім динамикасы, пайдаланушылық бағыттың өзгеруі тән. Ары-қарай бұл бизнес кооперативті, интеграциялы және лицензиялы болады, сондықтан «отпочкование» біріншіден өзінің артынан

саудалық марканы қолдануды, іскерлік беделін және т.б. аналық компанияны жоғалтады. Одан басқа франчайзер халықаралық франчайзингтік келісімшарт жасасқанда мынадай ерекше сұрақтарды ескеру қажет: оның еліне аударымды аударуды шектеу, франчайзер елінің заңнамасымен шетел франчайзиына франшиз сатылымын реттеу [6,44 б.].

Онымен бірге, франчайзинг жүйесі франчайзиге теріс зардаптарымен ықпал ету арқылы, франчайзингтің қаржылық пәрменіне әсер етуімен байланысты. Шағын бизнес туралы АҚШ Конгресінің өкілдер Палаталарының Комитет баяндамасында франчайзердің қаржылық пәрменінің артық жері, оның ақпаратқа қол жеткізуі және заңгерлік көмегі франчайзердің пайдасына жақтардың мүмкіншілікті келісімінде үлкен қопарылысты тудырады, ал соңында біржақты нақты франчайзингтік келісімді жасауға алып келуі мүмкін, онда франчайзер франчайзиге еркін өзінің шартын қоя алады.

Франчайзердің принциптері, қатал стандарттары мен франчайзидің нақты жұмыс шартының спецификасы арасында қарама-қайшылық туындауы мүмкін. Мысалы, «Макдональдс» өзінің француздық әріптесін үйлесімді саудалық марканы қолданудан айырды, оған себеп франчайзидің клиенттеріне аймаққа дәстүрлі тағам ұсынғаны үшін, бірақ ол компанияның соусты технологиясымен көрсетілмеген.

Берілген аспект франчайзингті шарттық-құқықтық реттеудегі мәселелерінің негізгісін көрсетеді. Бұған қоса франчайзер жағынан тіке бұзушылық пен орындар болуы мүмкін, әсіресе ерекше шарт жасасу алдындағы кезеңінде, тәжірибе көрсеткендей, қиянат көрсетсе оларға «арыстан үлесі» істелуі мүмкін: франчайзерлер дұрыс емес, жалған мәліметтерді ұсынса, фирманың салыстырмалы шынайы «құндылықтарын» енгізгенде қателесу, оның бәсекелестік қабілеті немесе франчайзердің ерекше құқық шынайылығы.

Әрі-қарайғы теріс аспект ықтимал бәсекелестікте франшиз сатушысы мен сатып алушысы арасында тұруы мүмкін. Франчайзерлер нәтижелі кәсіпорындарды көбіне өздерінің желісінде сатып алады, бір нарықта франшиздің көп бөлігін сатады, өзінің франчайзилерінің арасында бақталастықта жеңіледі және онымен бірге олардың жанама ойсырауына себеп болады [3, 6 б.]. Бұл мынаумен түсіндіріледі, франчайзердің мүддесі сатылымның көлемін жоғары дәрежеге көтеруге бағытталған, нақты аумақта қолайлы конъюнктура жағдайында франчайзи-кәсіпорынын көбейту жолымен жетеді. Франчайзидің мүддесі – қарама-қарсы, берілген аумақта франчайзингтік бизнесті жүргізуге ерекше құқық алуға бағытталған.

Заңнамада көрсетілген теріс сәттердің қиылысу мақсатында бірнеше елдердің франчайзинг шартының шарт жасасу алдындағы жақтарының қарым-қатынасы реттелген. Мысалға, АҚШ-та норматив түрінде франчайзинг шартында қарым-қатынасты ресімдегенде 1979 жылы АҚШ-тың Федеральды сауда комиссиясының франчайзингіне сөйлем құрауда Біріңғай циркуляр қолданылды, ол жасасқан мәміленің заңдылығын және оның бөгетсіз тіркелуін қамтамасыз етеді [4, 264 б.].

Францияда бұл шарт жасасу алдындағы қарым-қатынас аспектісі № 2 891008 от 31.12.1989 г. «О предпродажном раскрытии информации» (Ақпараттың ашылуының алдын-ала сатылымы туралы) заңында реттелген, онда кешенді лицензияр (франчайзер) ерекше құжатта үкіметтік декретпен бекітілген номенклатура бойынша толық мәліметтер мен шарттарды хабардар етуге міндетті [4, 31 б.].

Кешенді лицензият франчайзердің болашақ міндеттемесінің есепшотына ақшалай қаражатын төлегенде, соңғысы бұл міндеттемелерді жазбаша түрде шарт жасасқанға дейін қалыптастыру керек және бұл құжаттарды шарттың жобасымен оған заңдық күшін беру мақсатында тіркеуге ұсыну керек. ГФР-ның заңнамасында бұл аспект culpa in contrahendo (шарт бойынша келісімдерді жүргізудегі кінә) институтымен реттелген, немістер сотының тәжірибесінде танылған: құқықтық жауапкершіліктің негізі болып заң бойынша құқықтық қатынас табылады, ол келіссөздердің басталуынан пайда болады және шарт жасасушы жақтарға жүрістің белгілі алдын-ала шарт жасасу міндеттерін қарастырады. Бұл институт бойынша алдын –ала шарт жасасу міндеттерін бұзу келіссөздер жүргізу кезіндегі түсіндіру, ақпаратты ұсыну, кеңес беру және басқа да аспектілердегі міндеттердің бұзылуына алып келеді.

Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің 898-бабының [7] мәтінінде шартта көзделген мерзімдер мен көлемде лицензиятқа техникалық және коммерциялық құжаттаманы беру туралы айтылған. Сондықтан алдын-ала шарт жасасу Қазақстан Республикасының қазіргі заңнамасында регламенттелмеген өте өлшемді сұрақтардың бірі.

Франчайзердің жағдайы жанды болып қалады және франчайзинг шартын жасасқаннан кейін, франчайзер «ойын ережесін» үйретуші ретінде: қойған техниканың бағасын нарық бағасынан асыруы мүмкін; франчайзиден нарықта тексерілмеген тауарды ықтимал нұқсанның өтем мүмкіншілігінсіз сатылымға қою туралы келісімді талап етуі мүмкін; негізсіз франчайзи-кәсіпорныны «нәтижелі емес» деп жариялауы, франчайзингтік шарттың тоқтатылуы туралы сұрақтарды озбырлықпен шешуі де мүмкін және т.б. Мұнымен франчайзидің қандай да бір талаптан бас тартуы заңдық негізде франчайзерге контрагентпен шарттық қарым-қатынасты тоқтатуға әкеліп соғады.

Көрсетілген әрекеттердің қиысу

мақсатында және сондай-ақ франчайзиді қорғау мақсатында АҚШ штатында «Әділетті франчайзинг туралы» заң енгізілген. Франчайзердің бөлінетін «адал» талаптары және «адал емес» - бірінші шарттың тізімі минимумға дейін қысқартылған. Басқа заңдар франчайзерге шартты біржақты бұзу құқығы берілген, тек мынадай жағдайда франчайзиге алдын-ала хабарлама беруге міндетті. Франчайзерге франшиз құқығын өзіне қайтару мақсатында мерзімінен бұрын шартты тоқтатуға болмайды. Басқа елдерде франчайзерді қорғау құралдары ретінде әділетті және ерікті дәстүрлі принциптер қолданылады (goodwill), азаматтық құқықтың жалпы бөлімінде көрсетілген. ГФР-да франчайзи мүддесін қорғау кең көлемде & 242 (Leistung Treu and Glauben) неміс сотының тәжірибесінде талқылауда жүзеге асады. Тәжірибешілерге франчайзинг франчайзингтік шартта толық тіркелген құқықтық мәртебе ретінде көрсетілмейді, ол толығымен шарт бойынша реттеле алмайтын динамикалық коммерциялық жүйе, нақты айтқанда, «формальды шартты құқықтың франчайзинг шартының қатысушыларының реалды әрекет қатынасының маргиналдылығы» туралы айтылады [5, 76-77 бб.].

Сонымен қорыта келгенде, технологиялық прогресс франшиздің жаңа нысандарын табады, сондықтан, бұл жаңа құрылымның түсінігі мақсатында, қазіргі франчайзинг нысанының құқықтық табиғатын зерделеу жете және кідіріссіз көңіл бөлуді қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Багиев Г.Л., Моисеева Н.К., Никифорова С.В. Международный маркетинг. - Санкт-Петербург, 2001. - 460 с.

2 Шаикова С.С. История развития франчайзинга в праве. //Актуальные проблемы современного гражданского права. Том 2. Материалы Международной научно-практической конференции аспирантов и соискателей, посвященной 10-летию Независимости Республики Казахстан. Алматы, 20-21 февраля 2000 г. / Отв. ред., М.К.Сулейменов. – Алматы: КазГЮА, 2001. - 480 с.

3 Петраш В., Рудашевский В. Франчайзинг: корпоративная стратегия расширения рынка // БОСС. 2008. №1. - 5 с.

4 Масленников В.В. Предпринимательские сети в бизнесе. М.: Центр экономики и маркетинга, 2008. - 220 с.

5 Британский сектор франчайза переживает бум // Коринф. 2008. №27.-17 с.

6 Вацковский Ю.Ф. Международный франчайзинг оформление договорных отношений // Право и экономика, 2006. №2/96. - 44 с.

7 Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (ерекше бөлім). – Алматы: Юрист, 2017 ж.

УДК: 341.24 (262.81):347.79 (574)
МРНТИ: 10.87.41 / 10.87.17

Ж.Е. Молдахметова[1]
[1]ст.преподаватель
кафедры государственных и гражданско-правовых дисциплин
Института истории и права КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан
e-mail: moldaxmetova_zh@mail.ru

К.Нурман[2]
[2] Ст. преподаватель кафедры конституционного, международного и таможенного дело
Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева
e-mail: ako.777.nur@mail.ru

РОЛЬ КАЗАХСТАНА В ОТНОШЕНИИ ПРАВОВОГО СТАТУСА КАСПИЯ И ПЕРСПЕКТИВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КАСПИЙСКОГО РЕГИОНА

Аннотация

Данная статья посвящена правовому статуса Каспийского моря. Вопрос о правовом статусе Каспийского моря является одним из ключевых моментов всего многообразия проблем. Без его решения невозможно рассчитывать на долговременную стабильность и сотрудничество в регионе. Центральным вопросом каспийской проблемы является правовой статус, определить который прикаспийские государства не могут из-за несовпадения интересов.

Ключевые слова: государство, нефтяной сектор, нефть, режим Каспийского моря, договор, недра, территория, соглашения.

Ж.Е.Молдахметова[1]
[1]Абай атындағыҚазҰПУ , *Тарих және құқық институты,мемлекеттік және азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы*
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: moldaxmetova_Zh@mail.ru

Қ.Нұрман[2]
[2]Конституциялық, халықаралық құқық және кеден ісі кафедрасы
Д.А.Қонаев атындағы
Еуразиялық заң академиясының аға оқытушысы
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: ako.777.nur@mail.ru

КАСПИЙ АЙМАҒЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ ЖӘНЕ КАСПИЙДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІНЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Бұл мақалада Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі көрініс табады. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі қазіргі заманның үлкен мәселесі болып табылады. Бұл шешеімсіз аумақтан ұзақ мерзімді тұрақтылық пен ынтымақтастықты күтуге болмайды. Каспий маңы елдері мүдделері, өйткені, бұл алмаймын анықтау Каспий теңізінің құқықтық статус проблемасы болып табылады. Каспий маңындағы мемлекеттердің қызығушылығы сәйкес келмегендіктен, Каспий мәселесінің орталық сұрағы құқықтық мәртебе болып табылады.

Түйін сөздер: мемлекет, мұнай сеторы, мұнай, Каспий теңізінің жүйесі, шарт, аумақ, келісім.

Zh. Moldakhmetova[1]
the senior teacher
[1]departments of the state and civil disciplines

KazNPU of Abay, Institute of history and law,
Almaty c., Kazakhstan,
e-mail: moldaxmetova_Zh@mail.ru
Kymbat Nurman[2]
[2]the senior teacher
Department of the constitutional, international law and customs affairs
The Eurasian Academy of Law named after D.A.Kunaeva,
Almaty c., Kazakhstan,
e-mail: ako.777.nur@mail.ru

THE ROLE OF KAZAKHSTAN IN RELATION TO THE LEGAL STATUS OF THE CASPIAN AND PROSPECTS FOR ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE CASPIAN REGION

Abstract

This article is devoted to the legal status of the Caspian Sea. The question of the legal status of the Caspian Sea is one of the key moments of the whole variety of problems. Without its solution, it is impossible to count on long-term stability and cooperation in the region. The central issue of the Caspian problem is the legal status, which the Caspian states can not determine because of a lack of interest.

Keywords: State, oil sector, oil, mode of the Caspian Sea, contract, not Wad Dra, territory, agreements

Актуальность. Стратегической сферой для Республики Казахстан является нефтяной сектор. Однако, проблемы здесь пока остаются. Как известно, на суше (земной поверхности) Казахстана имеется 202 месторождения нефти и газа, но многие из них разрабатываются более 100 лет и значительно исчерпали [1, с. 37].

Республика активно входит в рыночные отношения в первую очередь в качестве нефтяной державы, вернее страна становится нефтяной державой в рамках рыночных отношений. Амбициозные планы Республики в ближайшее десятилетие войти в число пяти нефтедобывающих государств планеты не является фантазией. Эти планы безусловно, требуют немало усилий, преобразований структуры системы, переоценки возможностей, материальных и интеллектуальных ресурсов. Они уже сегодня выдвигают и ставят ряд важных проблем, поле и узы решения которых лежат как во внутригосударственных, так и межгосударственных отношениях [2, с. 17].

Большинство проблем Каспия непосредственно связано с неурегулированностью вопроса о его правовом статусе. Советско-иранские договоры имеют пробел в отношении определения принадлежности некоторых пространств. Установленный советско-иранскими договорами 1921 и 1940 годов правовой режим Каспийского моря предусматривал общее владение и совместное использование. Но эти договоры регулируют только вопросы мореплавания и рыболовства. Они устанавливают на всем протяжении моря свободу судоходства для прибрежных государств (суда под флагами иных стран плавать на Каспии не могут) и свободу рыболовства за исключением 10-мильной прибрежной зоны, которая резервировалась за рыболовными судами соответствующего прибрежного государства. В 1962 году между СССР и Ираном была достигнута договоренность о запрете промышленного лова осетровых в море и их вылове только по квотам в реках при миграции на нерест.

Эти договоры, по мнению казахстанской стороны, не отвечают современным реалиям и не могут служить правовыми документами, регулирующими отношения прибрежных государств по Каспийскому морю на взаимовыгодной основе и в полном объеме по следующим причинам:

- сторонами в вышеназванных Договорах были государства РСФСР и СССР, которые уже не существуют как субъекты международного права. Поэтому правовой статус Каспийского моря необходимо определить и закрепить в новом договоре между прикаспийскими государствами;

- упомянутые Договоры не содержали никакой ссылки на границы между бывшими союзными республиками по Каспийскому морю, поскольку по советским законам вопросы пограничного режима были исключительно в федеральной юрисдикции.

Вследствие этого не существовали границы между союзными республиками на Каспийском море, так как часть моря, принадлежавшая бывшему СССР, была федеральной, а республики не обладали компетенцией рассматривать вопросы разграничения Каспийского моря;

- указанные Договоры регулируют лишь вопросы торгового мореплавания и рыболовства, но не определяют правовой статус Каспия в полном объеме, в том числе вопросы эксплуатации ресурсов дна и недр.

Можно с достаточной долей уверенности предположить, что появившиеся после распада СССР новые члены каспийского клуба - Азербайджан, Казахстан и Туркменистан - не ставили бы вопрос о выработке нового правового статуса Каспийского моря, если бы под его дном не находились значительные углеводородные ресурсы. Природа распорядилась так, что их основные запасы, разведанные в 70 - 80-х годах,

сосредоточены, главным образом, у берегов этих трех стран. В этом отношении глубоководное дно Южного Каспия вблизи Ирана считается малоперспективным.

Казахстан занимает позицию, основанную на том, чтобы распространить на Каспийское море отдельные положения Конвенции ООН по морскому праву 1982 года, используя их с учетом особенностей Каспия.

Дно и ресурсы дна предлагается делимитировать между всеми каспийскими государствами по срединной линии, как это принято в мировой практике, и в соответствии с существующей международной методикой. Разведку и освоение минеральных ресурсов в своей зоне каждое каспийское государство должно осуществлять самостоятельно.

Республика Казахстан выступает за сотрудничество с другими прикаспийскими государствами в области разработки ресурсов казахстанской части Каспия. Формы участия могут быть самыми разнообразными.

По мнению казахстанской стороны, нефтяные компании каспийских государств должны участвовать в разработке недр в зоне другого государства на общих условиях. Это положение не должно затрагивать уже существующие консорциумы. Освоение месторождений, расположенных в пределах зон двух и более каспийских государств, должно быть предметом соглашений о разделе продукции между соответствующими государствами [3, с. 69].

Что касается живых ресурсов моря, пользования водами Каспия в целях судоходства, рыболовства, сотрудничества в области охраны окружающей среды и т.д., то Казахстан готов на самые широкие компромиссы вплоть до кондоминиума.

При формировании подхода к вопросу о возможных путях разрешения проблемы правового статуса Каспия мы стремились максимально учесть законные интересы всех прикаспийских государств с целью их гармонизации, что создаст надежную и долговременную правовую основу деятельности прибрежных государств по разработке недр моря, а также позволит избежать возникновения споров относительно конкретных месторождений на Каспии.

В казахстанском проекте Конвенции о правовом статусе Каспийского моря использованы не только международные нормы и опыт освоения минеральных ресурсов, находящихся в недрах пограничных водоемов, но и практика деятельности СССР и Ирана по разработке ресурсов дна Каспия.

Республика Казахстан прилагает значительные усилия для скорейшего разрешения проблемы правового статуса Каспийского моря и заключения Конвенции на основе достижения консенсуса между прикаспийскими государствами. Главная задача, стоящая сегодня перед прикаспийскими государствами, заключается в том, чтобы найти взаимоприемлемое решение по делимитации дна Каспийского моря и в значительной степени сблизить подходы к этой актуальнейшей проблеме.

По трактовке иранской стороны, любое прикаспийское государство, не имея возможности самостоятельно осваивать морские месторождения, обязано сначала пригласить на равнодолевой основе (по 20 процентов) к участию в этом процессе остальные прибрежные государства и только после их отказа принимать в долю компании третьих стран.

Казахстан считает такой раздел нереальным, несправедливым, не отвечающим мировой практике и здравому смыслу. Решительное несогласие с иранской концепцией было выражено Президентом РК Н.А.Назарбаевым в беседе с Министром иностранных дел ИРИ К.Харрази 14 августа 1998 года в г. Астане.

Россия и Казахстан договорились, что между ними разграничение будет проводиться по модифицированной срединной линии, которая будет выстроена с учетом островов, геологических структур, других особых обстоятельств и уже понесенных геологических затрат.

В пределах образованных таким разграничением участков дна или "донных секторов" прибрежные государства осуществляют суверенные права в целях разведки, разработки и управления минеральными ресурсами дна и недр.

Следует особо упомянуть о статье 5 российско-казахстанского соглашения, которая предусматривает, что различные виды хозяйственного использования Каспийского моря, в том числе прокладка подводных трубопроводов, будут урегулированы -отдельными соглашениями после заключения Конвенции о правовом статусе Каспия и на ее основе.

Как было встречено предложение о разделе дна Каспия при сохранении водного пространства в общем пользовании другими прикаспийскими государствами? Азербайджан приветствовал согласие России на раздел дна, однако по-прежнему выступает за раздел на национальные сектора и дна, и водного пространства. Туркменистан, отдавая предпочтение предыдущему российскому предложению о 45-мильных прибрежных зонах, заявил о готовности согласиться с разделом только дна, если это устроит остальные прибрежные страны.

Даже в Тегеране впервые прозвучали слова о принципиальном согласии иранской стороны с "равным и справедливым" разделом Каспийского моря между пятью прибрежными государствами. Правда, Иран понимает под этим такое разграничение, которое дало бы каждому из прикаспийских государств национальный сектор одинаковой площади. Это уже более

реалистический подход, чем ранее предлагавшийся Ираном равнодолевой раздел ресурсов.

Таким образом, идея раздела дна Каспия не отвергается больше ни одним прикаспийским государством. Это важный шаг к достижению консенсуса по правовому статусу Каспия.

На пороге XXI века контроль за топливно-энергетическими ресурсами и средствами их транспортировки играет не последнюю роль в определении геополитических позиций той или иной страны.

Экономический кризис в России во многом определил тональность проводимой американцами политики на постсоветском пространстве. Стремление Вашингтона активно использовать возросшие возможности, добиваться реализации своих интересов напористо, без оглядки на реакцию Москвы, становится все более очевидным. При этом речь идет не только о "подтягивании" бывших советских республик к западным или ориентирующимся на Запад международным и региональным структурам, но и о наращивании в них собственного присутствия, с тем, чтобы непосредственно воздействовать на внутриполитическую ситуацию в этих странах.

Наиболее приоритетным во внешней политике США на постсоветском пространстве становится кавказское направление, открывающее дорогу к перспективным энергетическим ресурсам Каспия, которые Вашингтон стремится взять под свой контроль.

Каспийский регион в XXI веке обещает стать главным поставщиком энергоресурсов на мировой рынок. Запасы имеющихся здесь углеводородных ресурсов оцениваются по-разному, но все эксперты сходятся во мнении, что этот регион может выйти на 3-е место в мире по добыче энергоресурсов (после Ближнего Востока и Сибири). Крупнейшие прогнозные региональные запасы нефти и газа сосредоточены на территории Туркмении (6,5 млрд. тонн нефти и 5,5 трлн. куб.м.газа - 4-е место в мире по разведанным газовым запасам), Казахстана (6 млрд. тонн нефти и 2 трлн. куб.м. газа) и Азербайджана (3,5-5 млрд. тонн нефти и 600 млрд.куб.м. газа). Российские запасы нефти на Каспии (до открытия в январе 1998 года потенциально нефтеносных структур в северном секторе моря - около 600 млн. тс&ш на площади 800 кв. км) оценивались в 1 млрд. тонн. Иранские запасы еще меньше. По самому шельфу Каспия разведанные запасы составляют 12 млрд. тонн условного топлива, и в случае разделения моря на национальные сектора Казахстан получит 4,5 млрд. тонн, Азербайджан - 4 млрд. тонн, Россия - 2 млрд. тонн, Туркмения - 1,5 млрд. тонн и Иран - 0,9 млрд. тонн.

В своих официальных заявлениях американцы подчеркивают, что их политика на Кавказе направлена на укрепление существующих здесь политических и экономических механизмов, продвижение вперед рыночной демократии, урегулирование конфликтных ситуаций, развитие энергетики и создание энергетического транспортного коридора между Востоком и Западом, сотрудничество в вопросах обеспечения безопасности.

Стратегическое положение Азербайджана в центре Каспийского региона предопределяет его растущее значение в шкале американских внешнеполитических приоритетов. Ключевая роль Баку в реализации проектов освоения и транспортировки каспийских энергоресурсов, четкая линия на установление союзнических отношений с Турцией и Западом делают Азербайджан привлекательным для США кандидатом на роль регионального лидера, перспективным опорным пунктом для закрепления американского присутствия в регионе.

Создание Евроазиатского транспортного коридора, включающего в себя магистральные трубопроводы и торговые маршруты от Каспия через Закавказье и далее - к Средиземному морю через турецкую территорию, является одним из ключевых приоритетов в политике Соединенных Штатов на Кавказе. Все активнее втягиваясь в каспийские дела, США вместе с Турцией настойчиво выступают за прохождение основного экспортного нефтепровода по маршруту Баку - средиземноморский порт Джей-хан, поскольку это позволяет исключить территорию Ирана при транспортировке энергоносителей, а также снизить зависимость государств Центральной Азии и Закавказья от России.

Разработкой "каспийской стратегии" Вашингтона занимаются более 300 специалистов в администрации, Конгрессе и научно-исследовательских центрах США. В 1998 году с их участием было проведено около 40 крупных конференций, слушаний в обеих палатах Конгресса, ориентированных на то, чтобы определить наиболее эффективные методы реализации "каспийского курса". Каспийский регион в истории не раз будил геополитические фантазии. К тому же его географическое положение в качестве моста между Европой и Азией вновь и вновь будоражит воображение геополитиков. Поэтому нельзя превращать Каспийский регион в зону будущих погодных катаклизмов мировой политики, в сравнении с которыми, как считают зарубежные эксперты, померкнут Балканы с их сегодняшними конфликтами. В этой связи, по мнению ряда ее участников, особенно необходимо принять во внимание интересы внешних сил, вовлеченных здесь, т.е. России, Китая, США, Ирана и Турции. Предпочтительным здесь является широкая кооперация прикаспийских государств с данной "пятеркой" на основе международного права при освоении и транспортировке углеводородного сырья региона. Выборочное же сотрудничество

путем создания силовых политических альянсов, что в настоящее время происходит, является опасным, поскольку оно в геополитическом плане может привести к ситуации как в зоне Персидского залива. Это означает, что влияние извне со стороны мощных сил и неравное распределение богатств чревато существенными конфликтами.

По этой причине, как считает ряд участников конференции, важно, чтобы Европейский союз продолжал разрабатывать единый подход и рассматривал Каспийский регион в качестве одного из "пробных шаров" совместной европейской внешней политики и политики безопасности.

Главным результатом конференции стало понимание того, что, несмотря на геополитическую конкуренцию между государствами и экономическими деятелями Каспийского региона, реально существуют необходимые механизмы, подобные Энергетической хартии, которые могли бы обеспечить стабильность и плодотворное сотрудничество. Конференция показала, что Каспийский регион остается зоной особого внимания Европейского союза.

Наличие значительных запасов энергетических ресурсов и амбициозные планы их освоения создают предпосылки для превращения Центральной Азии в один из важнейших с геополитической точки зрения регионов. Поэтому очевидным представляется возрастание интереса к этому региону со стороны различных стран мирового сообщества. Усиливающееся в постсоветский период внимание мусульманских стран к Центральной Азии связано не столько с исламским фактором, сколько с конкретными экономическими интересами. Пакистан и Турцию привлекает географическая близость потенциальных источников импортных энергоносителей. Для Ирана и Турции немаловажное значение имеют перспективы использования их территорий для транспортировки центрально-азиатских углеводородов на мировые рынки, что сопряжено с немалыми экономическими и определенными политическими выгодами.

Главной темой спора о Каспии является нефть. На Саммите по Каспию в Ашгабаде Сапармурат Ниязов предупредил, что неудача в разрешении территориального вопроса может привести кровопролитию. Как справедливо отмечает казахстанский ученый Сабитова А.А. также необходимо прикаспийским государствам обратить внимание на безопасность Каспия. Терроризм относится к числу самых опасных труднопрогнозируемых явлений современности, которые приобретают более разнообразные формы и угрожающие масштабы. Международный терроризм сегодня актуален и для стран прикаспийского региона. В этой связи подчеркивается настоятельная необходимость дальнейшего международного сотрудничества между государствами для принятия и утверждения практических и эффективных мер по предотвращению, пересечению и ликвидации всех форм терроризма, которые затрагивают все международные сообщества. На данный момент Республика Казахстан подписала двустороннее соглашение с Ираном «О сотрудничестве в борьбе с организованной преступностью и терроризмом» от 6 октября 1999 года [4, с.67-68].

Проблемы Каспийского региона обостряются, усиливается милитаризация Каспия, возможны серьезные террористические акты. Дополнительную напряженность создают в районе Каспия агенты нефтедобывающих арабских стран. Вдруг-таки возникнет конкуренция?! Уже выяснено: теракт в Каспийе был оплачен одной из арабских стран. Арестованный в Дагестане террорист Заур Акавов заявил, что республика «опутана спецслужбами арабскихс стран». То же самое говорят и те, кому об этом положено знать по роду службы Цель этих провокаций – дестабилизировать Каспийский регион [5, с. 61]. Все это свидетельствует о том, что необходимо, во-первых, активизировать переговорный процесс по спорным проблемам Каспия в целом достижения консенсуса, а во-вторых, скорректировать совместные усилия по созданию прочной безопасности в Каспийском регионе.

Каким нам видится международно-правовой статус Каспийского моря в будущем? На наш взгляд, для прикаспийских государств целесообразно принять следующие принципы и положения: признать Каспийское море. Таковы перспективы развития международно-правового статуса Каспийского моря как непризнанного пограничного озера. Но рано или поздно это произойдет. Веление времени таково: XXI век должен стать в истории Каспия периодом перехода от конфронтации, взаимных притязаний к реальному сотрудничеству, всесторонней интеграции и дружбе.

Казахстан выступает за раздел дна и недр Каспийского моря на национальные секторы по принципу срединной линии, а также за установление прибрежных и рыболовных зон согласованной ширины. Прибрежные зоны, по аналогии с территориальным морем, по морскому праву будут являться суверенной государственной территорией.

Список используемой литературы:

1. Мауленов К.С. Особенности правового регулирования нефтебизнеса в казахстанском секторе Каспийского моря // Каспийское море: правовой статус и режим, безопасность региона и охрана окружающей среды - Caspian Sea: Legal status and regime, regional security and environmental protection: сб. материалов междунар. науч.-практ. конф., 23-25 сент. 2005 г.- Алматы, 2006

2. Зиманов С.З. Государство в контрактных отношениях в нефтегазовой отрасли. // Каспийское море: правовой статус и режим, безопасность региона и охрана окружающей среды - Caspian Sea: Legal status and regime, regional security and environmental protection: сб. материалов междунар. науч.-практ. конф., 23-25 сент. 2005 г.- Алматы, 2006

3. К.Токаев. Внешняя политика Казахстана в условиях глобализации. – Алматы, 2000.

4. Сабитова А.А. Международно-правовые аспекты сотрудничества прикаспийских государств по борьбе с терроризмом. // Каспийское море: правовой статус и режим, безопасность региона и охрана окружающей среды - Caspian Sea: Legal status and regime, regional security and environmental protection: сб. материалов междунар. науч.-практ. конф., 23-25 сент. 2005 г.- Алматы, 2006

5. Бакаев А.К. Проблемы безопасности Каспийского // Каспийское море: правовой статус и режим, безопасность региона и охрана окружающей среды сб. Матер. междунар. науч.-практ. конф., 23-25 сент. 2005 г.- Алматы, 2006

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ
КРИМИНОЛОГИЯ
УГОЛОВНОЕ ПРАВО
КРИМИНОЛОГИЯ
CRIMINAL LAW
CRIMINOLOGY

УДК: 343.91
МРНТИ: 10:81.45

Б.К. Аккасов[1]
[1]Абай ат.ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының профессоры, т.ғ.к., Алматы қ., Қазақстан.
e.mail:akkasov@mail.ru

ДҮНИЕЖҮЗІ ҚАУЫМДАСТЫҒЫНЫҢ НЕГІЗГІ ПРОБЛЕМАСЫ - ТЕРРОРИЗМ

Аңдатпа

Автор өз мақаламасында Дүниежүзілік қауымдастықтың алдында тұрған үлкен проблема - терроризм мәселсін тілге тиек еткен. Нақты түрде терроризммен экстремизімді анықтау үшін және қоғамдық пікірге сүйене отырып терроризм мен экстремизмге қарсы күресу мақсатында арнайы құқықтық реттеу механизмін қалыптастыру көзделген.

Түйін сөздер: терроризм, экстремизм, интернационалдық терроризм, концепция, құқықтық реттеу.

Б.К.Аккасов[1]
[1]к.и.н., профессор
кафедры уголовно-правовых дисциплин
Института истории и права Казахского Национального
Педагогического университета им.Абая, г.Алматы, Казахстан
e.mail:akkasov@mail.ru

ТЕРРОРИЗМ – ГЛАВНАЯ ПРОБЛЕМА МИРОВОГО СООБЩЕСТВА

Аннотация

В статье автор рассматривает терроризм как главную проблему мирового сообщества на современном этапе.

Именно определение терроризма и экстремизма позволяет выявить круг общественных отношений, затрагиваемых терроризмом и борьбой с ними и выработать механизм правового регулирования этих отношений.

Ключевые слова: терроризм, экстремизм, интернационализация терроризма, концепция, правовое регулирование.

B.K. Akkassov[1]
[1]Candidate of history,
professor of Criminal Law Chair,
KazNPU of Abay, Almaty, Kazakhstan.
e.mail:akkasov@mail.ru

TERRORISM – THE MAIN PROBLEM OF THE WORLD COMMUNITY

Abstract

Definitions of terrorism and extremism allows to reveal a circle of the public relations affected by terrorism and fight against him and to develop the mechanism of legal regulation of these relations.

Keywords: extremism, internationalization of a terrorism, concept, legal regulation.

Тақырыптың өзектілігі. Терроризмнің тамыры тереңде жатыр. Бірақ оның "гүлдену" дәуірі өткен XX ғасырдың басталған еді. Оның дәлелдері 1972 жылы 5-маусымда АҚШ-тың Лос-Анджелес театрында Украинаның би ансамблінің гастролі кезінде театрға жарылғыш зат қойылған.

Ал 1975 жылы БҰҰ жанындағы КСРО-ның тұрақты өкілдігі атқыланды. Тек 1981 жылдың үш айының ішінде Нью-Йоркте, Вашингтонда бес рет террористік әрекет жасалды. Бірақ мұның бәрі "кеңестік антисемитизмге қарсы күрес", "еврейлердің құқын қорғау" деп аталды. Осылайша қоғамның дамуында ұлтаралық қатынастардың дұрыс шешілмеуінен, халықтың әлеуметтік проблемаларының заңды түрде толық шешімін таппағандығынан күштеу, зорлау, үрейлендіру әрекеттері әлі бәсеңдемей жалғаса беруде.

Ал қазіргі кездегі терроризм кешегі терроризм емес. Оның көптеген анықтамасы бар. Біреулер терроризмді әлеуметтік құбылыс деп санаса, келесілері басқа пікір айтады. Ал бүгінгі терроризм белгілі мақсат пен міндетті жүзеге асыру үшін күш көрсету идеологиясын тұғыр етеді. Терроризм көзқарастар мен идеялардың емес, әрекеттердің жүйесі, өйткені ол кара басының қамын күйттемейді. Ол өзінен-өзі әлеуметтік құндылық бола алмайды, алайда қызмет көрсетудің бір түрі ретінде айтарлықтай әрекетшілдік пен сұранысқа ие.

Терроризмнің таралуына дүмпу қарымы сақталынып отырған нәсілшілдік пен ұлтшылдық идеялары нәр беруде. Ұлтшылдықтың кез келген түрі терроризмнің таралуына қолайлы негіз болатынына ешқандай күмән жоқ. Бір ұлтқа екінші ұлттың үстемдігін орнату үшін ұлтшылдар терроризмді қолжаулық етуі әбден мүмкін.

Бүгінгі өмірде терроризмнің таралуының себепшісі ретінде діни фундаментализм жиі-жиі ауызға алынады. Фундаментализм өзінің нақты мәнінде белгілі бір ілімнің түпкі принципін сақтауға ұмтыла отырып, даму барысындағы ауытқушылықтарды жеңуді білдіреді.

Қазіргі кезде ислам экстремизмі мен терроризмі деген ұғымдардың кеңінен тарап отырғанын атамай өтуге болмайды. Дей тұрғанмен, Исламның өз болмысында ешқандай да агрессияшылдық жоқ. Әрине терроризмнің көрініс табуына тағы бір себеп саяси радикализм болуы да мүмкін. Қоғамдық көңіл күйдің радикалдануының кез келген түрі белгілі бір топтардың мақсатын жүзеге асырудағы әдістері мен тәсілдерінің радикалдануына әсер етеді. Бұл ретте, терроризм туралы "оң" және "сол" радикализмнің көрініс табуының салдары ретінде сөз қозғауға болады.

Терроризм дегеніміз- деструктивті әрекет пен саяси радикализмнің ширыққан шындығы болатын болса, оның салдары белгілі бір партиялық топтардың қандай саяси реңктегі шептен табылуымен теңдесіп жатпақ. Әрі-беріден соң, саяси радикализм сынаса, терроризм өлтіреді деп айтуға да болады.

Бүгінгі өмірде дүние жүзі аймақтарының дамуында сәйкессіздік бел алып бара жатыр. Осы ахуал әлсіз дамыған мемлекеттерде әлеуметтік қозғалыстардың етек алуына көп ретте қолайлы жағдай туындатып отыр. Әлуметтік қорғансыздық терроризмнің пайда болуы мен таралуына дем беретін фактор болып табылады. Атап айтсақ оның нақты көріністері: жұмыссыздықтың биік деңгейі, табыстың төмендігі, болашақтың бұлыңғырлығы, әлеуметтік шиеленістің ширыға түсуі және т.б.с.с.

Оның үстіне қазіргі кезде терроризмнің таралуына террористік топтар ұйымдарының молығуы, насхаттауы әсер етеді. Терроризмді қаржыландырушылар да, демеушілері де баршылық. Осылайша, терроризм әлемге тарады. Террористік қызметтің жаһанданууының салдары онымен тұрақты айналысатын адамдардың айрықша топтарының қалыптасуына алып келіп отыр. Сондай-ақ терроризмнің пайда болуы мен таралуында мемлекеттік-саяси және геосаяси факторлардың да өз орны бар.

Сонымен терроризм өткен ғасырдың ойлап тапқаны емес. Оныңдемі адамзат тарихын қашанда улаумен келеді,ол алғаш рет екі мыңжылдықтың тоғысында қаһарлы да ауқымды кейіпке енді. Ең бастысы-терроризмнің түркі себебі дамудың теңсіздігінде жатыр. Осыған қарсы террористер агрессивті жауап беруде. Оның салдары жазықсыз адамдардың құрбан болуы, материалдық байлықтардың бұзылуы, психологияның бүлінуі, ой-өрістің күрделенуі, үрейдің,қорқыныштың, шарасыздықтың басым бола түсуі т.б.с.с. Осылардың барлығы таңдалған терроризм тақырыбының қазіргі кездегі тарих ғылымының көкейтесті, өзекті мәселелерінің бірі екендігін көрсетеді.

Қазіргі кезде бүкіл дүние жүзін аландатып, үрей туғызып отырған терроризм проблемасының туындауы, оның не себептен болатындығы жайында және адамзат баласының тарихында болған террорлық актілердің бұрын да болғандығы, бірақ оны бүгінгі көріністерімен салыстыруға болмайтындығын ашып көрсетумен дүние жүзінде әлеуметтік теңсіздік, кедейшілік сақталып тұрған жағдайда және ұлтаралыққатынастардағы күрделі мәселелер толық шешілмей жатқан түста ғаламдық проблемаға айналған терроризммен бірлесіп. ұжымдасып, дүниежүзілік қауымдастық болып күресу туралы ой қозғап, оны жүзеге асырудың жолдарына көз жүгірту болып табылады.

Терроризм күтпеген жерден дүние жүзінің алып мемлекеті АҚШ-та жүзеге асқан соң әлемнің оған үн қатпаған мемлекет басшылары, қайраткерлері, саясаткерлері болмай қалған жоқ. Дәл сол оқиға туралы АҚШ президенті Джордж Буш бұл атака өркениетті елдерге жасалған деп бағалай келе былай дейді: "Месяц назад ни в чем не повинные граждане 80 стран были подвержены нападению и убиты без всякого предупреждения или провокации с их стороны в террористическом акте, который ужаснул не только американцев, но и каждого человека любой веры и национальности, ценящего человеческую жизнь

Нападение произошло на американской земле, но это был удар в самое сердце и душу

цивилизованногомира. Война против тех, кто экспортирует террор, войны тех правительств, которые поддерживают террористов или даютим приют." Терактіден кейін Құрама Штаттар террористердің ғаламдық таралу жолдарын табумен құртуға ұмтылып, халықаралық қауымдастыққа қосылды.

Демократиялық мемлекет деп саналатын құдіретті Америкаға тиген соққыға ешкім де енжар қала алмады. Америкаға жасалған терактіден кейін АҚШ-тың қорғаныс министрі Дональд Рамсфрелд терроризмді жандандыруға ықпал етіп отырған Ауғанстанға жасалатын соғысты былай деп анықтады: "Нынешная война не будет войной грандиозного альянса, созданного с единой целью: разгромить группу враждебных держав. В ходе этой войны будет создаваться временные коалиции стран, которые могут изменяться и эволюционировать. В нынешней войне миссия будет определять коалицию, а не наоборот."

Дүниежүзінде бейбітшілікті ұстап тұру мақсатында құрылған БҰҰ-ын да терррориздмнің етек алып бара жатуы қобалжытуда. БҰҰ-ның Бас хатшысы Кофи Аннан 1 қазан 2001 жылы терроризм туралы әлемнің толқынысына былай деп өз ойын білдірді:"Реакция на нападения во всем мире должна вселить в нас отвагу и надежду на победу в этой борьбе. Когда видишь, как во всех частях света люди разных верований собираются в городах, чтобы выразить свою скорбь и солидарность с народом Соединенных Штатов —это лучше любых слов говорит о том, которая не разделяет человечество, а обьединяет его."(7)

Осы оқиғадан кейін әлемнің көптеген саясаткерлері, шолушылары бірден ислам дүниесін кінәлап шыға келді. Бірак мұның дұрыс еместігін бұдан кейін өріс алған оқиғалар дәлелдеді. Шын мәнісінде ислам ешуақытта күштеуді, зорлауды, жазықсызданбіреуді кінәламайды. Оған айғақ Индонезиялық дін басшысы Юсуф Мухаммедтің сөзі:"Подобные нападения такого колоссального масштаба -это совершенно возмутительно, эта заслуживает всяческого осуждения. Тот кто совершил это нападение, не имел права делать это во имя религии, и конкретно ислама. Убивать невинных людей для достижения цели никогда не было сутью религии."

Қазақстан Республикасының президенті Н. Назарбаевтің "Сындарлы он жыл" деген еңбегі жарық көрді. Онда қазіргі кезде белең алып бара жатқан терроризмнің пайда болуына, таралуына, ғаламдық сипатына жан-жақты талдау жасайды. Сонымен бірге еңбекте Орта Азия аймағында терроризммен бірлесіп күрес жүргізу мен қауіпсіздікті сақтау жолдарын нақтылап айқындайды. "Тероризммен күресті үйлестіру жұмыстары халықаралық деңгейде көптен бері жүргізіліп келеді және бұл ретте, дүние жүзінде бүгінгі таңда терроризмге қарсы әрекет ететін айтарлықтай тәжірибе жинақталған. Осынау бай да, сонымен бірге пайдалы да тәжірибеден, Террористік Интернационалмен дүниежүзілік қауымдастықгың антитеррористік күресімен бірнеше өзекті -өзекті стратегияларды саралап шығаруға болады.

Бұл- терроризммен оның таралуының ең бір ықтимал ошақтарында ұзақ мерзімді, күш көрсете күрес жүргізу.

Бұл- терең әлеуметтік-экономикалық, саяси интеграция жолдарымен қауіпсіздіктің арнаулы континентаралық нституттарын құру арқылы қол жеткізуге болатын терроризмге және басқа да жағымсыз әлеуметтік құбылыстарға қарсы әрекет ету.

Бұл - қауіпсіздіктің қат-қабат жүйесін құру, яғни құрылымдардың шындалған комбинациясы мен қауіпсіздікті қамтамасыз ететін жүйенің болуы, бұл жүйелердің арасында өзара байланыс пен өзара тәуелділіктің болуы деген сөз.

Бұл - террористік белсенділік айрықша төбе көрсететін жерлерде халықаралық тұрақты сұхбат түрлерін қалыптастыру. Оның үлгісі ретінде Азиядағы өзара іс-қимыл және сенім білдіру шаралары жөніндегі Кеңесті (АӨІСШК) атаған жөн.

Менің пайымдауымда, бүгінгі таңда ғаламдық ауқымда терроризмнің қауіп-қатеріне қарсы әрекет ететін институттың ең бір тиімдісі Антитеррористік коалиция болып отыр."

2001 жылдың қарашасында "Ана тілі" газетінде терроризмнің басты мақсатын көрсеткен, Москвада болған террорлық актілер туралы толық мәлімет берген мақала жарияланды. Онда Москвада болған актінің АҚШ-та болған актіден де асып түскендігін сипаттайды."Әлем жұртшылғының үш күн бойы тұла бойын түршіктірген оқиға Москвада 2002 жылдың қазан айында болған еді. 25 ер адамнан, 25 бойжеткеннен тұратын қарулы топ Мәдениет сарайында спектакльге жиналған 700-ден астам адамды кепілдікке алады. Террористер деп хабарланғандардың бәрі -шешендер. Талаптары: Ресей Шешенстандағы соғысты тоқтатуы, бұл елден әскерлерін әкетуі. Бұл әлсіздердің, өз мүдесіне жетуде таңдаған жолы." Сонда терроризм өрті мақсаттарына жетпеген әлсіздердің өз мүддесіне жету үшін ешнәрседен де тайынбайтынын көрсетеді.

Халықаралық терроризм мәселерін зертеуге көптеген тарихшылар өз үлестерін қосуда. Швейцариялық Т.Денкердің "Стратегия антитеррора", француздық Робера Саленің "Террористический вызов", батысгермандық И.Беккердің "Дети Гитлера", поляк А. Бернградтың "Стратегия терроризма", венгерлік Е. Ангелдің "Мифы потрясенного создания" деген зертеулерді атап кетуге болады. Зерттеулерде жүзеге асырылған терактілердің болу себептерін, мотивтерін, механизмін, психологиясын ашып көрсетуге ұмтылыс жасалады.

Терроризм мәселесі Ресейлік тарихшылады, шолушыларды, зерттеушілерді де толғандырмай қойған жоқ. Сондай зерттеулердің қатарында Ю.М.Антоняннның "Терроризм", З.Замкованың "Терроризм глобальная проблема современности", Е.Г.Ляховтың "Терроризм и международные отношения", "Политика терроризма" сияқты еңбектерді айтуға болады. Бұл еңбектерде терроризмнің халықаралық сиаптқа ие болуының себептері, оның ұйымдастырылуының жоғарғы деңгейін, оны қаржыландыратын, дем берушілердің болуы және терроризмнің қарудың соңғы жетістіктерімен қаруланатындығынын, терроршылардың мемлекетті басқару ісіне дейін араласатыны-жөнінде баяндалады.

2001 жылы АҚШ-та террорлық акті жасалғаннан кейін Қазақстандық саясаткерлер, шолушылар, тарихшылар, экономистер де өз пікірлерін білдірді. Ол "Саясат" журналының бетінде жарық көрді. Қазақстаның Египет, Алжир, Иордания, Ливия, Марокко, Сирия, Тунистегі елшісі Б.Құлжанұлы мұсылман елдеріндегі терроризм негізі діни болып табылмайды дей келе, өзінің ойын былай білдіреді: "Америка мен Европа мемлекеттерінің басшылары, халықаралық мамандар исламмен терроризмді араластыруы болмайтындығын ашық көрсетеді. Терроризмді әлеуметтік-экономикалық, саяси наразылықгар, демократияны басып отырған әділетсіздік туғызады. Израилдің БҰҰ-ның Қауіпсіздік Кеңесінің резолюциясына қарсы Иерусалимді астана етіп, басқа территорияны окупациялауына тежеу қойылмағандығы арабтардың ғана емес, бүкіл мұсылмандардың да наразылығын күшейтуде".

К.Садиевтің "Борьба с терроризмом и консолидация усилий способны оказать позитивные воздействия на динамику мировой экономики" деген ғылыми мақаласында АҚШ-та болған теракті АҚШ-тың экономикасына тигізген әсерін жан-жақты түсіндіріпбереді: "Теракті кейін бірден дүниежүзілік қор рыногында индекс төмендеді. АҚШ доллары дүниежүзілік басқа валюталарға қарағанда құны төмендеді. АҚШ доллар курысын бір қалыпты ұстау үшін біршама шаралар жүргізуде. Сондықтан дүниежүзілік қаржы орындары қобалжуда. Қазақстанда қор рыногы дамымаған. Сондықган бізде инвестициянын өзгеруі онша білінбейді".

Сонымен қатар терроризм саяси мақсатқа жетудің тәсіліне айналғандығы туралы, Қазақстанда террор жайламаса да, онымен күресудің қажеттігі туралы, діни экстремизм проблемалары, Орталық Азия аймағында діни терроризмімен күрес саясаты туралы көптеген ғылыми мақалалар жарияланды: "Орталық Азия республикаларында мыңдаған діни құрылымдар қайтадан өмірге келді, теологиялық оқу орындары ашылды. Қазіргі қоғамда діннің дамуы көптеген қайшылықтарға кездесуде. Орталық Азиядағы дін, дінге табынушыларды өз қатарына тарту үшін күресуде. Дүниежүзілік саясатта ислам мемлекеттерінің ықпалы күшеюде".

Ислам адамзат баласына қарсы Америкада да, басқа елдерде де қылмыс жасаған жоқ. Ислам-дүниежүзілік дін. Сондықтанда мұсылман халқының жан-жақты дамуына ықпал етіп отырған дін ешуақытада терроризм тудырмайды. Дегенмен адамзат баласына үрей, қауіп төндіретін террористік, экстремистік актілермен дүниежүзінің бүкіл мемлекеттері болып күресу қажет.

XX ғасырда осы уақытқа дейін болмаған жағдай терроризм мемлекеттік деңгейге көтерілді. Террорлық мемлекет елдің ішінде өз азаматтарын заңсыз әрекеттермен тұншықтырды, олардың әлсіздігін, күшсіздігін үнемі сездіртіп отырды. Ондай мемлекет өзінің ел ішіндегі тәртібін шекарадан тыс жерлерде де өзгертпеді. Соның тарихи мысалы - фашистік Германия. Соңғы жылдары халықаралық аренада АҚШ-тың көптеген әрекеттері өзінің сипаты жағынан теракті лерге өте жақын.

КСРО құлаған соң бандиттік дәстүрлер кеңестік дәуірден кейінгі кеңістікке тамырын жайды. Күшпен, зорлаумен өз мақсаттарына жетуге ұмтылу Грузия, Азербайжан, Армения, Молдова, Тажікстан және Қырғызстан территориясында қарулы қақтығыстарға әкеп соқты. Бүгінгі күнгі дүниеге ядролық терроризм, уландыратын заттарды қолдану терроризмінің қаупі төнуде. Шантаж және сатып алу мақсатында адамдарды ұрлау кең етек жайды. Қазіргі кезде көптеген адамдар информациялық терроризмнің әрекетінен зардап шегуде.

Терроризм әртүрлі көріністе көрінсе де өзінің масштабы жағынан ең қауіпті формаға айналды. Оның қоғамдық-саяси салдарлары мен моралдық проблемаларын адам айтып жеткізе алмайды. Адамзат XXI- ғасырға осындай қауіппен енуде. Терроризм мен экстремизм әртүрлі көріністе көптеген елдер мен олардың азаматтарының қауіпсіздігіне барған сайын қауіп төндіруде. Ол саяси, экономикалық, моралдық шығындар әкеледі, қалың көпшілікке күшті психологиялық қысым жасайды, жазықсыз адамдардың өмірін әкетеді.

XX ғасырдың 60-жылдарында терроризмнің қақтығыстық потенциалы өте өсті. Дүниежүзінің көптеген аймақтары террористік топтар мен ұйымдарға толы болды. Қазіргі кезде дүниежүзінде 500-дей құпия террористік ұйымдар әрекет етеді. 1968-1980-жылдары олар 6700 террорлық актілер жасаған, соның нәтижесінде 3668 адам өлген, 7474 адам жараланған. Қазіргі жағдайда экстремистік көңіл-күйдегі адамдар, топтар, ұйымдардың террорлық әрекеті эскалациянуы, оның сипатының күрделенуі, террорлық актілердің сұмдығы, адамшылдыққа жатпайтындығы күннен-күнге өсе түсуде. Ресей ғалымдары мен шетелдік зерттеу орталықтарының мәліметтеріне сәйкес

террор саласындағы бюджет жыл сайын 5 млрд-тан 20 млрд-қа жетеді.

Терроризм халықаралық, ғаламдық сиаптқа ие болған. Осыдан сәл бұрынырақ терроризм туралы локалдық құбылыс деп айтуға болатын еді. XX ғасыр 80-90 жылдарында ол универсальды феноменге айналды. Ғаламдық және терроризмнің барған сайын интернационализациялануы - адамзат баласы алдында тұрған айқын факт. Бұл феноменге халықаралық қатынастар мен әртүрлі облыстардағы өзара әрекеттердің кеңеюі мен ғаламдануы жағдай жасайды. Бұл процестер экстремизм мен терроризм жағдайында жүзеге асады. Көптеген террорлық ұйымдарға материалдық көмек мұнай өндіретін араб елдерінен және дамыған батыс мемлекеттерінен келеді. Дамыған мемлекеттер территориясында көптеген діни-этникалық қоғамдар немесе диаспоралар өмір сүреді, оларға өздері өмір сүріп отырған әлеуметтік-мәдени атмосфера жат, оған көңілі толмайды. Сондықтан осындай топтар дүниенің басқа жеріндегі өздерінің "ағайындарына" әртүрлі формада қолдау көрсетеді. Халықаралық терроризмнің финанстық базасы осылай қалыптасады.

Дүниежүзілік қауымдастықтың террорлық белсенділіктің өсе түскеніне абыржушылығы террорлардың келтірген зор материалдық шығыны мен құрбандарынан келіп туындап отыр. Жаңа технологияның дамуы, бұқаралық ақпарат құралдарының қызметтері және ғаламлық компьютерлік байланыстар (интернет), қаталдық пен зорлықтың басым насихаттайтын мәдениет осының бәрі қоғамда аландатушылықты туғызуда. Терроризмнің бұрқ ете қалуынан әлеуметтік-экономикалық жағынан жоғары да, төмен де дамыған елдер аман қала алмайды.

Соңғы кезде Солтүстік Ирландия, АҚШ, Ресей, Кения, Танзания, Жапония, Аргентина, Үндістан, Пакистан, Алжир, Израиль, Египет, Түркия, Албания, Югославия, Колумбия, Иран, Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінде болған теракті лерге байланысты орасан зор материалдық шығындар мен адам құрбандары болған. Адам өмірінің интернационалдық сипаты, байланыстар мен информацияның жаңа құралдары, қарудың жаңа түрлері мемлекеттік шекаралардың маңыздылығын төмендетеді, терроризмнен қорғанудың жаңа жолдарын іздетеді. Террорлық әрекеттің көп түрлілігінің өсуі ұлтшылдық, діни, этникалық қақтығыстармен, сепаратистік және азаттық қозғалыстармен астарласып жатады .

Көп жылдар бойы террорлық белсенділіктің эпицентрі Латын Америкасынан Жапонияға, ФРГ-ға, Түркияға, Испанияға, Италияға ауысты. Англия мен Солтүстік Ирландияда Ира, Испанияда ЭТА ұйымдарының террорлық актілері бірінен соң бірі жүзеге асып жатты. Палестиналық және Израилдық террористер, Африка мен Азия елдерінің террорлық актілері жанданды. Соңғы жылдары Таяу Шығыста исламдық қаруланған террорлық топ "Хамас" және "Хезболлах" және Үндістанда сикх террорлық қозғалысы мен топтарының әрекеті өсе түсуде. Колумбия наркомафиясы белсене қимылдап, ресми өкіметтен жаңа позицияларды тартып алуда. Террорлық қауіп аумақты және қауіпті бола түскен аймақтар көбейе түсуде. Бұрынғы КСРО территориясында әлеуметтік, саяси, ұлтаралық, діни қайшылықтар мен қақтығыстардың шиеленісуіне байланысты қылмыс пен коррупция кең қанат жаюда, шетелдердің ТМД елдерінің ішкі ісіне араласуы өсе түсуде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Гафаров З.М. Преступления международного характера в глобализирующемся мире.-М., 2006*
2. *Ещанов А. О проблемах законодательного обеспечения предупреждения терроризма в РК// Мир Закона. 2006 №4.*
3. *Замковой 3, Терроризм глобальная проблема современности. М.1996, 11-бет.*
4. *Антонян Ю.М. Терроризм. М.1998, 48-бет.*
5. *Ляхов Е.Т. Политика терроризма. М, 1997, 36-37-бет.*

УДК: 321 (091) (4/9)/ 34(091)(4/9)
МРНТИ: 10.09.91

Әшім Бақжан[1]

[1]Абай атындағы ҚазҰПУ-ті Тарих және құқық институты 6М030100- Құқықтану мамандығының 1-курс магистранты, Алматы қ., Қазақстан
e-mail: Achim_90@mail.ru.
Ғылыми жетекшісі: Н.Б.Қалқаева[2]
[2]Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, Қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының қауымдастырылған профессоры, з.ғ.к., Алматы қ., Қазақстан
e-mail: nesibeli77@mail.ru

ШАРИҒАТТАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ НОРМАЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Шариғаттағы қылмыстық-құқықтық нормалардың ерекшелігі адамның жеке басына, оның қол сұғылмаушылығына өсе түскен құндылықтарды құрметтей отырып, қылмыстық-құқықтық қорғау саласына неғұрлым кеңінен енгізудің, қазіргі қоғамда талап ететін жәйттардың бірі болып отырғандығы айтылады. Шариғаттағы қылмыстық-құқыұқтық нормалардың ішкі мәні мен сыртқы болмысы кең, жомарт, кешірімшілдігімен «Алдыңа келсе адамның құнын кеш», «Иілген басты қылыш кеспейді» қатар этноәлеуметтік құндылықтар мен мемлекеттік мұраттарға қауіп төнген тұста аса қатар әлі сұсты кейіпте бейнелейді. Бірінші кезекте ел бірлігі мен ұлт, ар тазалығын қорғаушы қызмет атқарған немесе құқықтық артықшылық беретін «жасқа қарап отырып, жаққа қарай сөйлейтін» жолдың нормаларын жиынға қараусыз келген кісіге берілмеген, яғни үлкеннің жолы ел басына күн туған жаугершілік кезеңде жиынға «қарусыз - күшсіз - керексіз» келсе елеп орын берілмей, жиыннан сөз ала-алмай моральды-құқықтық кемсітушілікке ұшыраған осы қырынан келгенде шариғат құқығында жариялылықтың элементтері бейбіт өмір орнағанға дейін, қазіргі заңи тілмен айтсақ төтенше не соғыс жағдайы жойылғанға дейін орын алатынын көреміз. Кешенді иммунитеттік қасиеттерін максималды деңгейге дейін қосып оның құқықтық күш-қуатын пайдаланды. құқығы дегенде, еркіндікке ұмтылушы және оның басты құндылық ретінде танушы ұлттар мен ұлыстардың құқығы дегеніміз ғылыми объективтілікке жанасады. Шариғат құқығының табиғат заңдылықтарына негізделген шикізаттық болмысына адами-өнегелік келбет беруде ірі билер көп еңбек сіңіргенді мақалада көрсетілген.

Түйін сөздер: шариғат, қылмыстық құқық бұзушылық, жаза, айыппұл, кек алу.

Ашим Бакжан[1]

[1]магистрант 1-курса специальности 6М030100- юриспруденция Института истории и права КазНПУ имени Абая, г.Алматы, Казахстан
Achim-90@mail.ru.

Научный руководитель: Н.Б. Калкаева[2]
[2]к.ю.н., ассоциированный профессор кафедры уголовно-правовых дисциплин Института истории и права КазНПУ имени Абая, г.Алматы, Казахстан
e-mail: nesibeli77@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ УГОЛОВНО-ПРАВОВЫХ НОРМ В ШАРИАТЕ

Аннотация

Статья посвящается шариатскому суду, органу правосудия в мусульманском государстве, возглавляемому кади. Все возрастающее уважение к личности, ее неприкосновенности в современном обществе требуют и более широкого включения ее в сферу уголовно-правовой охраны. Нормы уголовного права представляли собой наименее разработанную часть шариата. Они отличались архаичностью, отражали сравнительно низкий уровень юридической техники. Отсутствовало общее понятие преступления, слабо были разработаны такие институты, как покушение, соучастие, смягчающие и отягчающие вину обстоятельства и т.п. Еще средневековые мусульманские правоведы разделили группу преступлений составляли противоправные действия, которые рассматривались как посягательства не на права всей мусульманской общины, а на права отдельных лиц. ТНормы, регулирующие их, восходили к обычаям родоплеменного строя, сохраняли следы непосредственной расправы потерпевшего с обидчиком. Так, умышленное убийство или смертельное ранение влекли за собой кровную месть со стороны родственников убитого. В шариате, правда, уже предусматривалась возможность замены кровной мести денежным выкупом, если родственники убитого прощали убийцу. За неумышленное убийство устанавливался выкуп, который сопровождался двухмесячным постом и отпуском на волю раба-мусульманина. Для других преступлений данной группы, в частности за телесные повреждения, ответственность также возникала по принципу возмездия, т.е. талиона. И так в шариате предусматривались типичные для средневековья жестокие и устрашающие наказания.

Ключевые слова: шариат, уголовное правонарушение, наказание, месть**.**

Ashim Bakzhan[1]

[1]undergraduate of 1 course of specialty 6M030100 law of Institute of history and right of KAZNPU of a name of Abay, Almaty, Kazakhstan
Achim-90@mail.ru.

Research supervisor: N. B. Kalkayeva[2]

[2]Candidate of Law Sciences, the associated professor of department of criminal and legal disciplines of Institute of history and the right of KAZNPU of a name of Abay, Almaty, Kazakhstan
e-mail: nesibeli77@mail.ru

FEATURES OF CRIMINAL PRECEPTS OF LAW IN SHARIA

Abstract

Article is devoted to sharia court, judicial body in the Muslim state, the headed qadi. Escalating respect for the personality, her immunity in modern society require also its broader inclusion in the sphere of criminal legal protection. Regulations of the criminal law represented the least developed part of Sharia. They differed in archaism, reflected rather low level of the legal equipment. There was no general concept of a crime, such institutes as attempt, partnership extenuating and aggravating fault of a circumstance, etc. were poorly developed. Still medieval Muslim jurists divided group of crimes constituted illegal actions which were considered as encroachments not on the rights of all Muslim community, and on the rights of individuals. Tnorma, regulating them, went back to customs of a tribal system, kept traces of direct punishment of the victim of the offender. So, premeditated murder or a mortal wound involved blood feud from relatives of the killed. The possibility of replacement of blood feud by the cash redemption, however, was already provided in Sharia if relatives of the killed forgave the murderer. For an unintended murder the redemption which was followed by a two-month post and issue on a will of the Muslim slave was established. For other crimes of this group, in particular for bodily harms, responsibility also arose by the principle of punishment, i.e. a talion. And so in Sharia cruel and frightening punishments, typical for the Middle Ages, were prescribed.

Keywords: Sharia, criminal offense, punishment, revenge.

Шариғаттың қылмыстық құқықтық нормалары бастау ретінде қалыптаса отырып, төрт қайнар көзге негізделген.

Шариғаттың қылмыстық-құқықтық нормалары құран, сүннет, иджма және қияс сияқты негізгі төрт қайнар көздерге ие. Қылмыс пен жазаның қылмыстық-құқықтық түсінігі дінді ұғыну немесе сезінуден туындаған ұғым болып танылады. Олай болса, шариғатта тыйым салынған әрекеттің барлығы да қылмыстың қатарына жатқызылған. Жасалған қылмыстың қауіптілігі “Аллаh” алдында күнә деп танылып, келтірілген зиянның мөлшерімен байланысты болды.

Құран Кәрім 114 сүреден тұратындығы белгілі. Олардың бір бөлігі Меккеде, бір бөлігі Мадинада түскендігі мәлім. Құранда діни-әдептік жол-жорықтармен бірге, құқықтық тізім де көрсетілген. Бірақ оны кодекс заң жинағы деп айта алмаймыз, сол үшін ол - діни және құқықтық мәселелерді қамтитын, бір-бірімен байланысты түрде жазылған кітап. Мұсылман құқығының пайда болуын білдіретін жаратушы жаратқан құқықтың түрі. Ислам құқықтанушы ғалымдары Құранның мұсылман құқығының қайнар көзі ретінде өзіне тиісті абыройлы, оның құқықтық қайнар көзі Алланың қалауы және оны ешкім шектей алмайды, тек өзіне ғана тәуелді деп есептеледі.

Шын мәнінде, Құран сүрелерінің аятында құқықтың барлық салалары, оның ішінде қылмыстық құқыққа қатысты бірқатар заң ережелері де бар, олар діни түсініктермен берілген. Құран пайда болған тарихи жағдайды есепке алсақ, ол белгілі бір аумақта мемлекет және құқықтың пайда болуымен байланысты болғандығы себепті, сол кездегі әлеуметтік-экономикалық және саяси мәселелердің шешімін ашуға да арналған сияқты. Бірақ арада бірнеше ғасырлардың, қоғамның өзінің бірнеше ғасырлық тарихи даму жолын басып өтуіне байланысты бүгінгі күндердегідей дамыған қоғам жағдайында, әлбетте қазіргі өмірдегі әрбір мәселенің шешімін бұл кітаптан табуымыз мүмкін емес. Мұны тек қана дерек ретінде пайдалануға және ондағы құқықтық нормаларды, әсіресе қылмыс пен жаза мәселелерінің шешіміне байланысты ұғымдар мен ережелерді үйреніп, талдауымызға болады. Құран Кәрімде тек бірнеше ауыр қылмыс түрлері туралы сөз айтылған. Мысалы, ұрлық, басқыншылық, қастасып адам өлтіру, біреуді ұрып жаралау, парақорлық, зинақорлық, жала жабу, спиртті ішімдіктерді ішу, ата-ана жағынан қастандық орын алып, өз перзентін өлтіру, сотқарлық және басқа әрекеттер.

Бұл кітаптардағы көп сүрелердің аятында адам қолымен істелген қылмыстар, Аллаh алдында да қылмыс саналатындығы туралы жазылған. Мұнымен қатар, жоғарыда көрсетілген қылмыстардың кейбіреулері үшін қолданылатын жаза - өш алу бағытында да қолданылатындығы айтылған. Шариғаттың негізгі қайнар көзі Құран Кәрімнің ережелері исламға дейінгі дәуірде кейбір қылмыстар әділетсіздікпен бағаланған немесе көрсетілген дегенге саяды, сондықтан шариғатта мұндай кемшіліктердің алдын алу, қылмыс түрлерінің айырмашылығын, олардың ауырлық дәрежелерін ескере отырып, жасалған қылмыстың ауырлығына қарай жаза қолдану тәртібі көзделген, қылмысқа қарсы қатаң күрес жариялаған. Мысалы, исламға дейінгі дәуірде қастасып адам өлтіру үшін тек қана айыпталушы адамды жазалап қоймай, оның бүкіл отбасын, кейбір жағдайда қылмыскерді бүкіл тайпасымен қырып тастауға дейін барған. Шариғат бұған басқаша көзқараспен қарап, әрбір қылмыскер өзінің қылмысына қарай жазалануы керектігін айтқан.

Құрандағы қылмыс түрлерін екі топқа бөліп қарастырған жөн деп есептейміз:

1) жаза шаралары анық белгіленген қылмыстар;

2) жаза белгіленбеген қылмыстар.

“Маида” сүресінің 33-аятында: “Алламен және оның елшісімен жағаласқандардың және жер бетінде бұзақылық жасап жүргендердің жазасы: өлтіру, не асу, яки; қол-аяқтарының қиғашталып кесілуі немесе ол жерден қуылуы. Бұл олардың жазасы және олар үшін ахиретте ірі азап бар”,- делінген. Тағы бұл сүреде діннен безу қылмыс болатындығы және осыған белгіленген жаза туралы айтылған. Осы сүренің 38-аятында: “Ер және әйел ұрының қылмыстарына жаза ретінде және Алладан бір өнеге түрінде қолдарын кесіңдер. Алла (Т.) - аса үстем, хикмет иесі”, 45-аятында “Оларға Тәуратта: жанға-жан, көзге-көз, мұрынға-мұрын, құлаққа-құлақ, тіске-тіс және жарақат салуға да, қарама-қарсы төлеу (қысас) жаздық. Дегенмен біреу оны кешірім етсе, сонда ол оған кәфарат болады. (Күнәсы кешіледі.) Және кім Алла түсірген заң бойынша билік етпесе, міне, солар залымдар” деп айтылған. Ұрлық және қасақана денеге зиян келтіру және т.б. қылмыстар үшін Алла жаза белгілегендігі мәлім болды.

Бақара сүресінің 178-аятында: “Әй, мүміндер! Сендерге қысас (есе қайтару) парыз етілді: Азатқа-азат, құлға-құл, әйелге-әйел (өлтіріледі.) Дегенмен оған туыс жағынан кешірім берілсе, оның ережеге үйлесуі екінші жақтың да оған дұрыс төлеуі қажет. (Егер қысас кешіріліп, құнға тоқтаса, алушының орынсыз егеске қысас істемеуі, берушінің де дұрыс орындауы керек.) Міне, осы, Раббылары жағынан жеңілдік және мәрхамет. Ал кім де кім бұдан кейін шектен шықса (кек сақтаса), ол үшін ахиретте азап бар” делінген. Нұр сүресінің 2-аятында “Зинақор әйел мен ердің әрбіріне жүз дүреден соғыңдар. Егер Аллаға, ахирет күніне сенсеңдер; оларға жұмсақтықтарың ұстамасын. Әрі екеуінің жазасын мүміндердің бір топ адамы көріп тұрсын”- делінген. Осы аяттың талдауында бұл үкім бойдақ және тұл немесе жесір (яғни отбасысыз) зинашылардың жазасы. Егер отбасылы еркек және әйел зинақорлық жасаса, олардың жазасы - тас атқылап өлтіру деп айтылған және Нұр сүресінің 4-аятында “Абыройлы әйелдерге зина жаласын жапсырғандар; кейін төрт айғақ келтіре алмаса, онда оларға сексен дүре соғыңдар.

Зина – бір еркектің бір әйелмен арасында некесі болмай, екеуінің келісе отырып жыныстық қатынасқа баруы. Зинаның жазасы муһсан (ақыл-есі дұрыс отбасылы) болып, болмағанына қарай өзгереді [1, 36б.]. Егер ақыл-есі дұрыс отбасылы бола тұрып, зина жасаған болса, онда таспен ұрып өлтіру жазасы қолданылады. Ал, муһсан болмаса (ақыл-есі дұрыс емес немесе үйленбеген) қылмыс жасаушыларға 100 дүре (“Нұр” сүресі, 24/2) соғылады.

Олардың куәліктерін мүлде қабыл етпеңдер. Міне, солар, бұзықтар”- деп жалақор қылмысы үшін де жаза белгілеген. Сондай-ақ Ниса сүресінің 16-аятында “Сендер зина қылған екеуіне де жапа беріңдер. Егер екеуі де тәубе етіп, түзелсе, олардан бет бұрыңдар (тиіспеңдер). Негізінен Алла тәубені қабыл етуші ерекше мейірімді”- деп айтылған. Құран Кәрім қылмыстық құқыққа қатысты бірқатар аяттарында діннен бас тарту, басқыншылық, көтеріліс, ұрлық, зинақорлық, дәлелдеусіз зинақорлықты айыптау-жалақор, адам өлтіру және денсаулыққа зиян келтіру қылмыстары үшін түрлі жаза: өлім жазасын, қол-аяғын кесуді, 100-80 қамшы ұруды, таспен атқылауды, айыппұл төлеуді және т.б. жазалар белгілеген. Бақара сүресінің 188-аятында “Араларыңдағы малдарыңды харам жолмен жемеңдер. Сондай-ақ біле тұра адамдардың малынан бір бөлім жеу үшін билерге апармаңдар” - деп айтылған. Бақара сүресінің 276-278 аятында “Алла өсімді жояды да сауданы арттырады. Әрі Алла барлық қарсы келуші күнәһарды жақсы көрмейді..... Әй, мүміндер! Алладан қорқыңдар. Егер сенсеңдер өсімнен қалып қалғандарды (аласыларыңды) қалдырыңдар (алмаңдар)” және Әли ғымран сүресінің 130-аятында “Әй, мүміндер! Үсті-үстіне өсім жемеңдер, Алладан қорқыңдар” деп оны қатты қаралаған. Өйткені ақшаны пайызға беру кісілерге мүліктік зиян алып келеді. Өз уақытында қарызды қайтара алмағандар, мерзім өтуімен қарыз белгілі бір пайызбен қайтарылуы талап етілуі қаралған ақшаның көлемі өз-өзінен көбеюі мүмкін, сол үшін Құранда күнә - қылмыс деп түсіндірумен қатар оны жасамауға шақырған. Бақара сүресінің кіріспе түрінде “Алла және пайғамбар ақшаны қарызға беріп пайда көретіндерге соғыс жария еткендігі көрсетілген. Әрбір мұсылман өзінің таныстары, достары және туысқандарына мейірімді болуы, қаржы жағынан қиналғанда көмек қолын созуы керек. Әрбір адам ақшаға қажеттілік туындағанда бөтен адамға емес, ең жақын досына, танысына, туысқандарына барады. Мұсылман адамның ақшаны пайызға беріп пайда табуы шариғат бойынша жиіркеніш болып саналады. Қоғамда әрбір адам осымен күресуі керек қазіргі кезде Сауд Арабиясында ақшаны пайызға бергендігі дәлелденген жағдайда екі жақта яғни ақша алған адам да, ақша берген адам да жазаланады”.

Сол үшін көп ислам банктерінде есепте тұрған капитал ақшалар есебінен пайда және пайыз немесе девиденттер төленбейді. Бұдан бөлек Құран Кәрімдегі Ниса сүресінің 107-аятында “Өздеріне кесір істегендер үшін сөз таластырма. Өйткені Алла қиянатшы және қылмыскер болған адамдарды жақсы көрмейді” - делінген.

Қылмыс туралы хабарламау және қылмыстарды жасыру да қылмыс болып саналады және жазаға тартылады. Бақара сүресінің 282-аятында “куәгерлер куәлік үшін шақырылғанда бас тартпасын”- делінген және Ниса сүресінің 135-аятында “Әй, мүміндер! Әділдікте мықты тұрып, егер өздеріңнің, әке-шешелеріңнің және жақындарыңның зиянына болса да, ол бай немесе кедей болса да Алла үшін айғақ болыңдар. Өйткені Алла, екеуіне де тым жақын. Ендеше әділдік істеуде нәпсіге ермеңдер. Егер өтірік куәлік берсеңдер немесе куәліктен бас тартсаңдар, оның да жазасы бар. Алла сіздердің жұмыстарыңыздан әрқашан хабардар”.

Маида сүресінің 32-аятында “Кім кісі өлтірмеген немесе өмірінде бұзақылық қылмаған адамды өлтірсе, демек шынайы түрде барлық адамдарды өлтіргенмен және кім оған өмір берсе, яғни өлтіруден бас тартса, демек, барлық адамдарға өмір бергенмен тең” - деп көрсетілген. Осы аятта қасақана адам өлтіру қылмысының қоғам үшін әлеуметтік жағынан өте қауіпті екендігі келтірілген және исламда адамды тәрбиелеу идеясы айтылған. Маида сүресінің 90-аятында “Әй, мүміндер, арақ сияқты мас қылатын ішімдіктер ішу, құмарпаздық ойындар ойнау, пұттарға сыйыну, шөптермен бал ашу шайтан ісіне ерген харам іс” деген және мұндай әрекеттерді төрт түрдегі қылмыс деп санаған. Сондай-ақ, Хұжарат сүресінің 12-аятында “Әй, мұсылмандар, күмән келтіруден шектеліңдер! Өйткені кейбір күмән - күнә. Бұл аяттың ғылыми талдауында, осы аят арқылы адамдарды үш жамандықтан қайтару назарға алынғандығы айтылады. Біріншісі, басқа адамдар туралы жамандыққа күмәндану, екіншісі, біреулердің айыптарын іздеп табу үшін жамандық жасау, үшіншісі, біреулердің артынан өсек айту. Өсек - өте ауыр қылмыс, өсек арқылы жалақорлық туындайды. Сол үшін пайғамбарымыз Мұхаммед ғ.с., өсек айту -біреуді өлтіруден жаман” - деген.

Исра сүресінің 31-аятында “Кедейшіліктен қорқып балаларыңызды өлтірмеңдер” және осы сүренің 35-аятында “Өлшегенде толық өлшеп, тура таразымен тартыңдар”. Осы ата-ананың баласын өлтіруі, сауда-саттықта тапсырыс берушілерді алдағаны, сауда заңын бұзғандығы үшін шариғатта жаза белгіленген. Бұл қылмыстар жаза түрі дәл көрсетілмеген қылмыс түрлеріне жатады. Бұл қылмыстарға қарсы бүкіл қоғам болып күресу көрсетілген.

Сондай-ақ, Исра сүресінің 32-аятында “Зинақорлыққа жақындаспаңдар! Өйткені бұл бұзықтық – ең жаман жол”- деп, шариғатта өте ауыр қылмыс қатарына жатқызып, зинақорлыққа қарсы күресу көрсетілген.

Хашыр сүресінің 7-аятында “... Пайғамбар сендерге не берсе де алыңдар да, неменеден тыйса, одан тыйылыңдар әрі Алладан қорқыңдар. Әлбетте Алланың жазасы қатаң” - деп айтылған. Бақара сүресінің 179-аятында “Әй, ақыл иелері! Сіздер үшін қысаста тіршілік бар. Қылмыстан сақтаныңыздар!” - деп айтылған.

Жоғарыда көрсетілген аяттардың мағынасына талдау жасасақ, қоғамдағы экономика, әлеуметтік-мәдени, тәрбие және құқықтық шаралар бір-бірімен келіскен жағдайда қолданылса, қылмыстылыққа қарсы күрес өз нәтижесін береді.

Шариғаттың екінші негізгі қайнар көзі - Сүннет. Құран Кәрімнің “Ниса” сүресінің 59-аятында “Егер бір нәрсеге талассаңдар, Алланың кітабы Құран Кәрімге және Расуллахтың сүннеттеріне сүйеніңдер. Міне, осылай жасасаңдар, сіздерге өте жақсы болады. Әрі дұрыс, тамаша жол тапқан боласыңдар” - деп жазылған.

“Сүннет” сөзі араб сөздігінде дәстүр, әдептілік нормалары деген мағынаны береді. Сүннет Құранның қосымшасы болып есептеледі және Құранмен бірге шариғаттың негізін құрайды. Белгілі француз шығыстанушысы ғалым Л.Массенің пікірінше, сүннетті Құрансыз қолдауға болады, бірақ Құранды сүннетсіз қолдай алмайсыз [2, 72 б.].

Хадистану ғалымдары сүннет - пайғамбарымыз Мұхаммедтің айтқан сөздері, жасаған жұмыстары деп есептейді. Шын мәнінде сүннет - Хадистер жинағы болып табылады. Ол - Мұхаммед пайғамбардың Құранда көрсетілмеген, әртүрлі мәселелерді шешу үшін берген көрсетпелері, айтқан баяндамалары, пікірлері, сөздері.

Шариғат нормалары қолданылған барлық мұсылман мемлекеттердің әлеуметтік өмірінде ислам құқығы және діни мәселелерді шешуде, әсіресе, мұсылман заң-ережелерін жаратуда негізінен сүннетті пайдаланған. Сол үшін де ол шариғаттың негізгі қайнар көздерінің бірі болып есептелген.

Пайғамбарымыз кезінде жаза түрлері, қылмыстың әлеуметтік қауіпсіздік дәрежесіне қарап, ауыр және жеңіл түрлеріне бөлінгендігін хадистерден көруге болады. Хадд жазасына тартылған адамдар жасаған қылмысына шын жүрегінен өкінсе, тәубе жасап, дұрыс жолға түскендігі жамағат жағынан қолдау тапқан соң, оның куәлігі қабылданған. Тағы бір хадисте мұсылман дінін қабылдаған бір тайпалардың адамы пайғамбардың төл бағатын адамын өлтіріп, түйелерін айдап қашып кеткенінен хабар алған Мұхаммед пайғамбарымыз оларды ұстап әкеліп, қол-аяқтарын кесіп, олардың қансырап өлгендіктері туралы айтылған. Бұл жерде үш түрлі қылмыстарды: ұрлық, қастандықпен адам өлтіру және діннен безген айыпталушылардың жазалағандығы, яғни бірнеше ауыр қылмыстар үшін ең ауыр жаза ретінде өлім жазасын қолданылғанын көреміз. Әйелі бар еркек ойнас жасаса, ері бар әйел басқа еркектен жүкті болса, таспен атқылап өлтіру хадисте көрсетілген. Бойдақ еркек, әйелдер ойнас жасаса, олардың әрбіріне 100 қамшы ұрылған [3].

Ақыл-есі жоқ еркек немесе әйел ойнас жасаса, оларға тиісті жаза жоқтығы да жазылған. Мұхаммед ғ.с. жамағатты жеті қылмыс жасамауға шақырған: Аллаға күмән келтіру, дуалау немесе дуамен айналысу, бейкүнә біреуді өлтіру, қарыз ақшадан өсім алу, жетімнің ақысын жеу, соғыс алаңынан қашу және пәк әйелге күнә жабу.

Пайғамбарымыз Мұхаммед “Аллаға күмән келтірген адамның – күнәсі өте ауыр”, деп, оларды қылмыскер ретінде белгілегендігін көреміз. Діннен безген еркек немесе әйел тәубеге келтіріледі немесе өлтірілді - деп хадд жазасын қолдау тіркелген. Егер діннен безген айыпталушы тәубеге келіп, айыбын мойындап, жасаған қылмысы үшін өкінсе және қайтадан мұсылман дінін қабылдаса, жазадан босатылады. Егер ол қайтадан діннен шықса, қылмысы қауіпті болып есептеледі, оған өлім жазасы хадд қолданылады.

Күнәлар – қылмыстар туралы сол кездегі тәжірибеге мысал болып отырған. Сондай-ақ қылмысты жасырғандығы және қылмыс туралы хабар бермегендігі үшін қатал жазаланған. Тағы бір хадисте Расулуаллаһтың сахнаға шығып "Хамр – яғни адамды мас қылатын ішімдік харам екендігі туралы аят түскен. Хамр бес заттан – жүзім, құрма, бидай, арпа және балдан дайындалған, ақылды аздырушы ішімдік. Мас қылатын қандай да болмасын ішімдік - харам".

Құран немесе сүннет өз орнын таппаған қылмыс түрлері, әсіресе, таъзир жаза түрлері, қылмыстық құқыққа тиісті болған қылмысқа қатысушылық, қылмыстық жауапкершілікті айқын етуші мән-жайлар және басқа да мәселелерді белгілі бір дәрежеде көрсетіп кеткендігін көреміз, хадистегі қылмыс пен жаза түсініктеріне, оның түрлеріне, сол кездегі тәжірибенің жинағы ретінде талдау жасалған десек қателеспейміз. Сол үшін, сүннет Құран Кәрімнен кейін оны байытқан және толықтырған, кең және бай тәжірибені өзінде жинаған, шариғаттың қайнар көзі болып есептеледі.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде шариғаттың жазаға деген бағыты кең тұрғыда және кешірімді сипатта екендігін байқауымызға болады, әсіресе дене жарақатын салу, өлім жазасы т.б. Мұндай жазаларды қолданудан босатылғандар, яғни қорғаушылары бар немесе келтірілген зиянның орнын толтырғандар ғана табылған. Мысалы, М. Капустин Түркия мен Парсының тарих құқығын арнайы зерттей отырып, бай адамдар үшін жаза орнын айып салу немесе мүлікті тәркілеумен ауыстырылған, - дейді [4].

Иджма – арабша бірлік, біржүректік, бірпікірлік деген мағынаны білдіреді. Пайғамбарымыз Мұхаммед ғ.с. қайтыс болған соң, ол кісімен бір заманда өмір сүрген, шариғат ғылымын өте жақсы меңгерген ғалымдардың Құран және сүннетте дәл жауап табылмаған мәселелері туралы пікір болып, бір ауыздан үкім қабылдау "иджма" делінген. "Иджма" негізінде шариғаттың барлық құқық саласы, солардың ішінде қылмыс пен жазаға тиісті мәселелер шешілген. Иджманың әділ және заңды болуы үшін төмендегі жағдайлардың болуы талап етілген:

- оны қабылдауда бір дәуірде өмір сүрген ғалымдардың әрқашан болуы және олар мәселені шешуде үзілді-кесілді бір пікірде болулары қажет;
- ғалымдар әртүрлі қалалар мен мемлекеттерде өмір сүрсе де, олар бір уақытта біршама істер атқарған болулары керек;
- иджма пайғамбарымыз Мұхаммед қайтыс болған соң ғана болуы мүмкін.

Мұсылман құқығының құқықтану ғалымдары иджманы "иджма сарих" және "иджма сукути" деп екі түрге бөлген [5, 45 б.].

"Иджма сарих" - талдау жасаған мәселелер бойынша пікір білдіру, "иджма сукути" - үндемей риза екендігін білдіру. Бірақ үндемей ризашылық білдірудің төмендегідей шарттары бар: біріншіден, ғалым көрсетілген мәселелерден хабардар болуы, екіншіден, өзінің бірде-бір әрекетімен немесе белгісімен қарсылық білдірмеуі, үшіншіден, ең керектісі, үндемей тұру заң қабылданғанша талап етіледі. Иджма негізінде қабылданған шешім, әлбетте, Құран Кәрім және сүннет талаптарына сай болуы керек. Сол себепті оның қатал орындалуы әрбір мұсылманнан талап етіледі. Иджмаға келісілгеннен кейін ешкім, оған қарсы шығуға құқығы жоқ, бұл мәселе қайта каралмайды. Мұсылман құқығына тиісті теория деректерінде көрсетілгендей, барлық мазхабтарға тиісті құқықтану, ғалымдар бір жерге жиналып, бір дауыстан қабылданған иджма мәселелері оншалықты көп емес. Бірақ шариғат заңдарынан туындаған мәселе бойынша мазхабқа тиісті құқықтану ғалымдардың бір-бірімен келісуі жетеді деп есептеген жағдайлар кездеседі. Бұл тәртіп заңтанушылардың заң қабылдау жұмысын іске асыруын жеңілдетеді. Мұндай жағдай Ханафи мектебінде көп кездеседі.

Жоғарыда айтылған үш заңнан да дәл жауап табылмаған жағдайда салыстырумен шешу керек. Қияс (Салыстыру) жаңадан пайда болған мәселенің себебін Құран Кәрімде, Сүннетте немесе Иджмада өз шешімін тапқан мәселелердің себептерін салыстыру жолымен үкім шығаруға мүмкіндік береді.

Құран Кәрімде мас қылатын ішімдік ішкені туралы мынандай аят айтылған: "Әй, мүміндер, арақ құмар, Алладан басқаның атына сойылған мал және бал ашу – бұлардың барлығы - сайтанның ісі, бұл - іс харам іс. Жақсылық табу үшін бұлардан алыс болыңыз!"

Мысалы, ҚР ҚК Жалпы бөлімі 18-бабында "масаң күйде қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамдардың қылмыстық жауаптылықтан босатылмайтындығы" туралы норманы көздесе, шариғатта мас қылатын ішімдіктерді ішуге тыйым салынғандығын кездестіреміз.

Мұның өзі шариғат пен қылмыстық заңның арасындағы байланысты айқындай түседі. Демек, бұл харамдыққа қатаң тыйым салынған деп есептеледі. Оны қылмыс деудің себебі, ол - адамның мал-мүлкіне, денсаулығына, арына, намысына зиян келтірумен, яғни оларды әртүрлі қылмысқа итермелейді. Сол үшін ішімдік ішуге тыйым салынған және оны қылмыс деп тапқан. Құранда арақтан басқа мас қылатын ішімдіктер айтылмаған. Алғашқы исламда арабтар жүзімнен алынған, қайнатылмаған және өңделмеген зат "арақ", "хамр" деген. Сол үшін құқықтану ғалымдары мас қылатын ішімдіктердің барлық түрлерін, арақтың теріс нәтижелер беруін есепке алып, онымен салыстырып, бұл сияқты ішімдіктерді харам деп қатаң тыйым салған. Негізгі мәселе – хамр, оның Құрандағы үкімі – қатаң тыйым салынған деп белгіленген. Мұның себебі харам заттарды тұтыну адамның ақылы, саулығы, мал-мүлкі, арына, намысына зиян келтіретін бірнеше қылмыстарға шақырады. Мас қылатын ішімдіктерге харам деп қатаң тыйым салынғандықтан, бұл мәселе үзілді-кесілді өз

шешімін тапқан және қылмыс деп белгіленген. Мұсылман құқығы тізімінде қиясты құқықтың қайнар көзі ретінде пайдалануға негізгі себеп, ол кісілік қоғамның дамуы және оның даму үрдісінде болған әлеуметтік-экономикалық және саяси, рухани өзгерістерді үйреніп, оларды талдау негізінде барлық құқық салаларының өмірден артта қалмауын қамтамасыз ету, сондай-ақ, заңшылдықты дамыту немесе шешу.

Құран, сүннет және иджмада жазылғандардың негізінде қандай себеп, мақсат, пайда, негіз және ұғым жатқанын аңдаған жағдайда мұсылман құқықтанушылары салыстыруға өткен. Шариғатта салыстыруды пайдалану барлық мазхабтардың ғалымдары жағынан қолдау тапқан. Ол тек қана жоғары мамандар, құқықтанушылар қолданғанда заң күшіне ие болған. Салыстыруды пайдалану туралы Құран Кәрім және Сүннеттерде көрсетілген.

Шариғаттың қылмыстық-құқықтық нормаларының қалыптасуы өзіндік тарихи ерекшеліктерге ие болды. Осыған байланысты құқықтанушы ғалымдар шариғаттың қайнар көздерін жоғары бағалап, оны ешнәрсемен салыстырмайтын епшіл деген көзқараста. Демек, жоғарыда айтылғандай, шариғаттың қылмыстық-құқықтық қайнар көздері белгілі бір деңгейде қалыптасып, өзіне тән құқықтық тұрғыда реттеушілік қасиеттерін құрастырды.

Қылмыстық заңның құрылымы шариғаттың қылмыстық-құқықтық нормаларымен байланыстырыла отырып, заңи тұрғыда қылмыстық заңның ережелерін реттейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 *Калкаева Н.Б. Шариғат бойынша қылмыс пен жаза. –Алматы, 2017. -236 б.*

2 *Массе Л. Ислам. – М., 1982. – 147 с.*

3 *Саидов А. Важнейший памятник шариата мусульманского Мира // Хидоя. - Ташкент: Узбекистан, 1994. - Т. 1. – 322 с.*

4 *История права. Ч. 1 / Капустин М. – Ярославль: Тип. Губ. зем. управы, 1872. – 279 с.*

5 *Мусульманское право (внутренние и международно-правовые нормы): Учебник / Под ред. М.А. Сарсембаева. – Алматы: изд-во Института "Данекер", 1999. - 256 с.*

УДК: 343.85
МРНТИ: 10.81.71

Ж.Ю. Сайлибаева[1]
[1]к.ю.н., ст.преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин Института истории и права КазНПУ имени Абая, г.Алматы, Казахстан
e-mail.ru: zhanel.sailibayeva@mail.ru

А. Амангельдиева[2]
[2]магистрант кафедры уголовно-правовых дисциплин Института истории и права КазНПУ имени Абая, г.Алматы, Казахстан

МЕТОДЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ НЕГАТИВНОГО ВЛИЯНИЯ СМИ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Аннотация

Вопрос защиты несовершеннолетних от воздействия неблагоприятной информационной среды стоит перед законодателями многих государств и всего международного сообщества в целом. Принимая во внимание различия в менталитете, традициях, социальном, экономическом и политическом положении разных стран, можно сказать, что для каждого государства можно выделить уникальные критерии оценки информации как негативной. В нашей стране под негативной информацией мы понимаем изображения насилия, порнографии, искажения общечеловеческих и культурных ценностей, а также жестокости, демонстрируемой в средствах массовой информации. Такая информация не только наносит вред здоровому развитию подрастающего поколения, но и оказывает негативное влияние на психику и нравственность детей и юношества.

Ключевые слова: снижение моральных ценностей, медианасилие, неправильное представление об обществе, негативное влияние, общественные идеалы и стереотипы.

Ж.Ю. Сайлибаева[1]
[1]Абай атындағы КазҰПУ, Тарих және құқық институты, қықмыстық құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, з.ғ.к.

А.Амангельдиева[2]

[2]Абай атындағы КазҰПУ, Тарих және құқық институты, қылмыстық құқықтық пәндер кафедрасының магистранты

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАННЫҢ ТҰЛҒА РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСУЫНА БАҚ-ТЫҢ ТЕРІС ӘСЕРІН АЛДЫН АЛУДЫҢ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа

Кәмелетке толмағандарды ақпараттық ортаның қолайсыз әсерінен сақтау мәселесі көптеген мемлекеттердің және жалпы барлық халықаралық қоғамдастықтың заңгерлерінің алдында тұрған мәселе. Әртүрлі мемлекеттердің әлеуметтік, экономикалы және саяси жағдайларындағы, менталитетіндегі, салт-дәстүрлеріндегі, әртүрлі айырмашылықтарды ескере отырып, әр мемлекеттің өзіне тән әсер ететін теріс ақпараттың ерекше критерийлерін бөліп айтуға болады. Біздің мемлекетке тән әсер ететін теріс ақпарат деп, бұқара ақпарат құралдары арқылы зорлықты, порнографияны, жалпы адамилық қасиеттердің және мәдениеттік құндылықтардың бұрмалануын, сондай-ақ қатыгездікті көрсетуді түсінеміз. Мұндай ақпарат өскелең ұрпақтың дұрыс, салауатты бағытта дамуына зиянын тигізіп қана қоймай, жас өспірімдер мен боз балалардың адамгершіліктік қасиеттері мен жүйкесіне де теріс әсерін тигізеді.

Түйін сөздер: моральдық құндылықтардың төмендеуі, медиазорлық, қоғам туралы бұрыс көзқарас, теріс ықпал ету, қоғамдық идеалдар мен стереотиптер.

Zh.Yu.Sailibaeva[1]
[1]Ph.D., senior lecturer of the Department of Criminal Legal Disciplines of the Institute of History and Law of KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan
E-mail: zhanel.sailibayeva@mail.ru
A.Amangeldiyeva[2]
[2]Graduate student of the Department of Criminal Legal Disciplines of the Institute of History and Law of KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan

METHODS OF PREVENTING NEGATIVE INFLUENCE OF THE MEDIA ON THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF MINORS

Abstract

The issue of protecting minors from the impact of an unfavorable information environment is faced by the legislators of many states and the entire international community as a whole. Taking into account the differences in mentality, traditions, social, economic and political situation of different countries, it can be said that for each state it is possible to single out unique criteria for evaluating information as negative. In our country, under negative information, we mean images of violence, pornography, distortion of universal human and cultural values, as well as cruelty, demonstrated in the media. Such information not only harms the healthy development of the younger generation, but also has a negative impact on the psyche and morality of children and young people.

Keywords: reduction of moral values, mediasanalysis, misconception about society, negative influence, social ideals and stereotypes.

Введение

Основу негативного влияния на личность составляет та или иная негативная информация. Можно условно подразделить её на вредную и незаконную. Под незаконной мы понимаем информацию, распространение которой прямо запрещено законом. В ст.2 Закона Республики Казахстан «О средствах массовой информации» не допускаются разглашение сведений, составляющих государственные секреты или иную охраняемую законом тайну, пропаганда и оправдание экстремизма или терроризма, распространение информации, раскрывающей технические приемы и тактику антитеррористических операций в период их проведения, пропаганда наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров, а также культа жестокости, насилия и порнографии [1]. За распространения такой информации в нашей стране предусмотрены те или иные санкции, применяемые как к физическому, так и к юридическому лицу.

Что касается вредной информации, то её распространение не запрещено законом, но, на наш взгляд, она является не менее опасной для формирующейся личности несовершеннолетних. К вредной информации мы относим сцены насилия и эротические сцены; телепередачи и сериалы, в которых унижаются честь и достоинство тех или иных людей, в особенности женщин, детей и подростков. Фильмы, сериалы, телепередачи, в которых скрыто или явно пропагандируется призыв к употреблению спиртных напитков или наркотиков. На первый взгляд, всё это уже перечислено в законе, но в данном случае мы говорим не об открытой информации такого рода, а об её косвенном проявлении. Ярким примером такой скрытой пропаганды, на наш взгляд, является пропаганда алкогольной продукции в ряде популярных зарубежных комедий.

Важной темой мы также считаем интернет-ресурсы, на которых несовершеннолетние могут найти инструкции по суициду. Лишь недавно широкий общественный резонанс вызвало сообщение, рассылаемое личными сообщениями в социальных сетях и популярных мессенджерах. В нём говорилось о том, что для того, чтобы стать «феей огня» (такой же, как в популярном мультсериале «Winx»), необходимо в полночь пройти по комнате три круга, сказать волшебное заклинание, а потом пойти и включить на кухне все конфорки с газом, но только так, чтобы никто об этом не узнал. И утром, по заверению красивой инструкции, ты станешь «феей огня». Конечно же, многие несовершеннолетние такую информацию проигнорировали, но также есть сообщения и о том, что некоторые из них действительно пытались привести этот дьявольский план в жизнь. Нашу обеспокоенность вызывает даже не тот факт, что дети не могут порой отличить реальность от вымысла, а то, что какие-то люди всерьёз пытаются в массовом порядке убивать детей и всех кто с ними живёт. Страшно даже представить, что может произойти, если какой-то человек, с достаточными ресурсами, решит начать планомерно атаковать неокрепшие детские разумы информацией такого рода.

На наш взгляд, такие случаи детской доверчивости не только напрямую связаны с влиянием средств массовой информации, которые оказывают активное воздействие на детей. Это также является прямым свидетельством того, что несовершеннолетние не обладают основными средствами психологической защиты от информационного влияния. Столь низкий уровень информационной безопасности, на наш взгляд, является результатом стремительного развития технологий и средств массовой информации.

1.Понятие и виды психологической защиты

Далее мы попробуем разобраться в понятии психологической защиты, а также определить ряд мер, которые мы можем использовать для того, чтобы эту защиту установить. На данный момент, в отношении понятия психологической защиты, споры в учёном мире всё ещё не завершены. К примеру А. Фрейд считала, что психологическая защита - это совокупность действий, нацеленных на уменьшение или устранение любого изменения, угрожающего цельности и устойчивости биопсихологического индивида [2, с.23]. А.В.Петровский и М.Г.Ярошевский считают, что психологическая защита может рассматриваться в двух аспектах, широком - употребляется для обозначения любого поведения, устраняющего психологический дискомфорт, в результате которого могут сформироваться такие черты личности, как негативизм, появиться "ложные", замещающие деятельности, измениться система межличностных отношений; и узком - ведет к специфическому изменению содержания сознания как результату функционирования ряда защитных механизмов: подавления, отрицания, проекции, идентификации, регрессии, изоляции, рационализации, конверсии и др [3, с.213].

Такие учёные как В.А.Ташлыков, В.С.Роттенберг, Ф.Е.Василюк, Э.И.Киршбаум, И.Д.Стойков, считают психологическую защиту однозначно непродуктивным, вредоносным средством решения внутренне-внешнего конфликта. Е.Л. Доценко считает, что «Психологическая защита - это употребление субъектом психологических средств устранения или ослабления ущерба, грозящего ему со стороны другого субъекта»[4, с. 194]. Нам же более близка позиция А.А.Налчаджяна, Е.Т.Соколовой, В.К.Мягер, которые характеризуют психологическую защиту как нормальный, повседневно работающий механизм человеческого сознания [5, с.7].

Существует несколько уровней организации психологической защиты личности.Профессор Грачёв Г.В. выделяет следующие направления:

1) социальный - психологическая защита реализуется посредством регулирования и организации информационных потоков и распространения способов и средств, определенных "алгоритмов" обработки и оценки информации в процессе социального взаимодействия;

2) социально-групповой - защита реализуется посредством распространения и использования внутригрупповых информационных потоков и источников, а также специфических для конкретных социальных групп и организаций способов социального взаимодействия, переработки и оценки информации;

3) индивидуально-личностный - психологическая защита реализуется посредством формирования специфической регулятивной системы и комплекса защитных механизмов и алгоритмов поведения, которые образуют индивидуальную психологическую защиту.

Нас, конечно же, больше всего интересует индивидуально-личностный уровень. На индивидуально-личностном уровне психологическая защита реализуется в следующих разновидностях: внутриличностная психологическая защита и индивидуальная социально-психологическая защита, которая подразделяется на межличностную психологическую защиту и защиту от информационно-психологических воздействий в масс-коммуникационных и контакт-коммуникационных ситуациях [6, с. 57].

2.Методы предупреждения

Первая группа защитных мер обычно используется в ограниченные промежутки времени, в специфических условиях или по отношению к определенным источникам и

информационным каналам. Могут, в частности, применяться такие меры, как введение определенных процедур проверки достоверности распространяемой информации; ограничение распространения определенных сведений в чрезвычайных ситуациях; введение военной цензуры в условиях боевых действий и т.п.;

Вторая группа связана с организацией информационных потоков, направленных на парирование и нейтрализацию воздействия определенных информационных факторов, которые могут психологически негативно воздействовать на людей. Например, при возникновении слухов используется распространение сведений, нейтрализующих их влияние. На личностном уровне это проявляется в инициативном поиске по определенным темам дополнительной информации из различных источников и в организации ее поступления по иным каналам;

Третья группа включает разнообразные формы распространения способов и средств обработки и оценки;

Четвертая группа связана с формированием коллективной психологической защиты, которая основывается на механизмах идентификации человека с определенными социальными общностями и объединениями людей и включенности в реальные социальные группы;

Пятая группа связана с формированием у человека в процессе приобретения опыта информационно-коммуникативного взаимодействия личностных образований, алгоритмов психической деятельности и защитного поведения, которые в своей совокупности образуют индивидуальную систему его психологической защиты или психологической самозащиты личности.

Как можно заметить, из пяти групп защитных мер первые четыре связаны с внешними факторами, в то время как пятая может формироваться только на основании полученного человеком жизненного опыта. То есть пытаться себя оградить от негативного информационного влияния путём совершенствования или изучения способов информационно-психологической защиты или полагаться на свой жизненный опыт - самостоятельное решение каждого. Но когда дело касается детей и несовершеннолетних, они не могут сами принимать такие решения, к тому же у них нет богатого жизненного опыта. Поэтому далее мы рассмотрим способ информационно-психологической защиты, эффективность которого не только тем больше, чем раньше начато его освоение. Его также можно отнести ко всем пяти вышеперечисленным группам индивидуально-личностной психологической защиты.

3.Параметры критического мышления

Под критическим мышлением ученые склонны понимать способность субъекта не принимать на веру аналитические и синтетические суждения, а требовать и находить их доказательства (Б.И. Беспалов); «возможность осознать ошибку» (С.Л. Рубинштейн); умение «строго оценивать работу мысли, тщательно взвешивать все доводы «за» и «против» намечающихся гипотез и подвергать эти гипотезы всесторонней проверке» (Б.М. Теплов); умение выделить противоречия или несоответствия, оценить достоверность выводов (Е.А. Мухина); готовность изменять, проверять, опровергать факты (В.С. Библер); оценка точности и уместности чьих-либо (в том числе и своих) идей и предложений (Дж. Флейвелл). Под словосочетанием «мыслить критично» имеется в виду способность применять все выше перечисленные умения друг к другу: объяснить анализ, проанализировать интерпретацию, оценить вывод [7, с. 11].

Д. Клустер в своей статье «Что такое критическое мышление?» выделяет следующие параметры критического мышления:

1. Критическое мышление есть мышление самостоятельное;
2. Информация является отправным, а отнюдь не конечным пунктом критического мышления;
3. Критическое мышление начинается с постановки вопросов и выяснения проблем, которые нужно решить;
4. Критическое мышление стремится к убедительной аргументации;
5. Критическое мышление есть мышление социальное [8].

Критичность как свойство мышления и личности связана с высоким уровнем развития человека как субъекта собственных переживаний и деятельности. В частности Л.С. Выготский считал, что человек использует собственные психологические силы (способности, процессы и др.) в качестве средств для достижения поставленных целей, в качестве орудий, обеспечивающих переход на более высокие уровни функционирования психического, являются основой рассмотрения критического мышления субъекта [9].

Критическое мышление это вовсе не критика, как может показаться на первый взгляд. Это один из способов интеллектуальной деятельности человека, способность к творческому интегрированию идей и ресурсов, переосмыслению и переформулированию понятий, информации. В зарубежной психологии (М.Н. Браун, Р.Х. Джонсон, Д. Клустер, М. Липман, Р. Пауль) отмечается, что критическое мышление «самокорректируется, чувствительно к контексту», оно «позволяет человеку вынести здравое суждение о предложенной ему точке зрения или модели поведения». Мы полагаем, что специфическим свойством критического мышления является то, что понимание информации является, отправным, а не конечным

пунктом. Когда мы стараемся мыслить критически, то мы оцениваем результаты своих размышлений, принятые нами решения, оцениваем сам ход размышления и те факты, которые привели к тому или иному выводу.

О важности критического мышления говорил Президент Казахстана в своём Послании «Стратегия «Казахстан-2050»: «Результатом обучения школьников должно стать овладение ими навыками критического мышления, самостоятельного поиска и глубокого анализа информации» [10].

Заключение

Мы считаем, что основной идеей нового подхода, является создание такой атмосферы учения, при которой учащиеся совместно с учителем активно работают, размышляют над процессом обучения, отслеживают, подтверждают, опровергают или расширяют знания, новые идеи, чувства или мнения об окружающем мире. В таких условиях на преподавательский состав образовательных учреждений возложена серьёзная обязанность по формированию нового поколения, которое должно быстро приспосабливаться к стремительно меняющемуся миру и его информационной сфере.

Что касается применения технологий развития критического мышления, то они применяются сегодня по всему миру, в том числе и в Казахстане. Существует множество разнообразных приёмов по развитию критического мышления и все они направлены не только на развитие у несовершеннолетних полезного навыка, но и на повышение их уровня информационно-психологической защиты. Ведь ребёнок, который с малых лет будет использовать полученные в школе знания, сможет не только лучше усваивать учебный материал. Он сможет воспринимать информацию в её базовом виде, без ярлыков, пропаганды и других негативных аспектов сегодняшних массмедиа.

Список использованной литературы

1. *«О средствах массовой информации» - Закон РК от 23 июня 1999г. №451-1 // ИС «Параграф»*
2. *Фрейд А. Психология Я и защитные механизмы. – Москва: Педагогика, 1993. - 144с.*
3. *Психология: Словарь /Под общ.ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. - Москва:Политиздат, 1990. - 494 с.*
4. *Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. - Москва:МГУ, 1997. - 344 с.*
5. *Романова Е.С., Гребенников Л.Р. Механизмы психологической защиты: генезис, функционирование, диагностика. – Мытищи: Талант, 1996 . — 144 с.*
6. *Грачев Г.В. Информационно-психологическая безопасность личности: состояние и возможности психологической защиты. – Москва: РАГС, 1998 - 125 с.*
7. *Мороченкова И. А. Формирование критического мышления студентов в образовательном процессе вуза /Автореф….к.п.н. (13.00.08-теория и методика профессионального образования) -М: МГИМО – 2004. - 23 с.*
8. *Клустер Д. Что такое критическое мышление // http://rus.1september.ru/article.php?ID=200202902 (дата обращения 01.05.2016 г.)*
9. *Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. Мышление и речь. Проблемы психологического развития ребенка. - Москва:Академия педагогических наук РСФСР, 1956. - 386 с.*
10. *Послание Президента РК – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан - 2050». Новый политический курс состоявшегося государства» от 14 декабря 2012г. // ИС «Параграф»*

МРНТИ: 10.77.21
УДК: 343.23.01

А.А. Амирова[1]
[1] магистр юридических наук,преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин Института истории и права КазНПУ им. Абая, г. Алматы,
e-mail: aisha.amirova@mail.ru

ПРИНУЖДЕНИЕ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

Аннотация

В данной статье на основе положений новой редакции Уголовного кодекса Республики Казахстан и теории уголовного права автором рассмотрено понятие и содержание принуждения в уголовном законодательстве Республики Казахстан.

Также были раскрыты вопросы классификации принуждения в теории уголовного права на виды: по способу, по преодолимости, в зависимости от предоставленных правоприменителю законом допустимых

средств, обеспеченных принудительной силой государства, в зависимости от воздействия на принуждаемого.

Ключевые слова: принуждение, физическое принуждение, психическое принуждение, уголовное законодательство.

А.А.Амирова[1]
[1]з.г.м., Абай атындағы ҚазҰПУ Тарих және құқық институты
қылмыстық құқық кафедрасының оқытушысы,
e-mail: aisha.amirova@mail.ru

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ МӘЖБҮРЛЕУ

Аннотация

Бұл мақалада автор Қазақстан Республикасы Қылмыстық заңнамадағы мәжбүрлеу түсінігі мен ұғымын Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексі және қылмыстық құқық теориясындағы жаңа өңделген (редакцияланған) ережелер негізінде қарастырған.

Сондай-ақ, қылмыстық құқық теориясындағы мәжбірлеуді жіктеу мәселелері бойынша әдістері,алатын орны анықталған.

Түйін сөздер: мәжбүрлеу, жеке мәжбүрлеу, психикалық мәжбүрлеу, қылмыстық заңнамасы.

A.A.Amirova[1]
[1] master of law, teacher of department of criminal - legal
disciplines , Institute of history and law,
KazNPU of Abay, Almaty,
e-mail: aisha.amirova@mail.ru

CONCEPT AND SIGNS OF COERCION IN CRIMINAL LAW

Abstract

In this article author shows new points of Criminal Code of Republic of Kazakhstan and theory of criminal law, actually new points of meaning «compulsion».

Also, author has discovered questions of classifications in compulsion in theory of criminal law on: by doing matters, by points, by dependence on allowed ways, which allowed by government.

Keywords: compulsion, compulsion by power, mental compulsion, criminal law-making point.

Введение

Актуальность проблемы связана со следующими обстоятельствами.

Во-первых, понятие «принуждение» в Уголовном кодексе Республики Казахстан (далее - УК РК) трактуется как правовое последствие совершения преступления, состоящее в определении наказания как меры государственного принуждения; и применительно к таким формам реализации уголовной ответственности, как принудительные меры медицинского характера, принудительные меры воспитательного воздействия, конфискации имущества, которые по своей юридической характеристике также являются мерами государственного принуждения.

Это свидетельствует о том, что законодатель определил лишь самое общее содержание понятия «принуждение», которое в действующем уголовном законодательстве не раскрывается применительно к конкретным составам преступления.

При этом соответствующие правоотношения регулируются нормами как УК РК, так и Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан (далее – УПК РК) [2], что указывает на междисциплинарный характер принуждения в сфере репрессивных отраслей права. Это состояние многовекторности требует дифференцированного подхода и разрешению проблем, возникающих в уголовно-правовых отношениях.

То обстоятельство, что законодатель определил лишь самое общее содержание понятия «принуждение», которое в действующем уголовном законодательстве не раскрывается применительно к конкретным составам преступления, необходимо расценивать как значимый фактор, усиливающий степень актуальности исследования содержания данного понятия, формулирования его дефиниции и последующего закрепления в законодательном порядке в УК РК.

Во-вторых, особое значение в проблеме понятия преступления имеет соотношение таких категорий, как «преступное принуждение» и «насилие», с учетом того, что само принуждение может быть рассмотрено в двух аспектах: как акт насилия и как состояние принужденности, в результате которого совершается деяние.

Практически не подвергались научному исследованию следующие вопросы, непосредственно касающиеся принуждения: сравнение преступного принуждения в Общей и

Особенности частях уголовного закона; выявление критериев, которым должны отвечать способы принуждения; комплексный анализ принуждения в нормах Особенной части УК.

В-третьих, потребность определения понятия «принуждения» возникла на основе положений вновь принятого УК РК и теории уголовного права, в которых рассмотрено содержание института принуждения в уголовном законодательстве Республики Казахстан.

Кроме того, истоки возникновения и применения понятия принуждения связаны с положениями Конституции Республики Казахстан, а именно наличием статей, содержащих указания на признаки принуждения в тех правоотношениях, в которых это принуждение носит противоправный характер. Так, согласно п.1 ст.11 «Гражданин Республики Казахстан не может быть выдан иностранному государству, если иное не установлено международными договорами Республики», п.1 ст.39 «Права и свободы человека и гражданина могут быть ограничены только законами и лишь в той мере, в какой это необходимо в целях защиты конституционного строя, охраны общественного порядка, прав и свобод человека, здоровья и нравственности населения» и т.д.

Исключительными в контексте п. 3 ст. 26 Конституции Республики Казахстан могут быть признаны конкретно определенные законом случаи принудительного изъятия имущества для государственных нужд в судебном порядке, которые обуславливаются необходимостью удовлетворения государственных интересов, вытекающих из функций государства и преследующих общественно значимые цели, при невозможности иного способа удовлетворения этих нужд и при условии равноценного возмещения имущества.

Цель настоящей статьи состоит в определении существа принуждения в контексте роли, места и назначения уголовного закона в системе национального права Республики Казахстан.

Для достижения данной цели автором были выделены три юридических значения принуждения в уголовном праве и их разграничении друг от друга:

- понятие «принуждение» в Уголовном кодексе Республики Казахстан трактуется как правовое последствие совершения преступления (определяя наказание как меру государственного принуждения); и применительно к таким формам реализации уголовной ответственности, как принудительные меры медицинского характера, принудительные меры воспитательного воздействия, конфискация имущества.

- особое значение в проблеме понятия преступления имеет соотношение таких категорий, как «преступное принуждение» и «насилие», с учетом того, что само принуждение может быть рассмотрено в двух аспектах: как акт насилия и как состояние принужденности, в результате которого совершается деяние.

- потребность определения понятия «принуждение» возникла на основе положений вновь принятого УК РК и теории уголовного права, в которых рассмотрено содержание института принуждения в уголовном законодательстве Республики Казахстан.

Принуждение как мера государственного воздействия в уголовном праве является самостоятельной и достаточно проработанной на научном уровне темой и, поэтому, предметом данного исследования являться не будет.

1. Теоретико-методологические основы и правовые источники институционализации уголовно-правового принуждения

Теоретико-методологические основы институционализации принуждения в уголовном праве в целом определяются положениями общей теории права, теоретическими изысканиями представителей разных правовых школ, исследующих проблемы принуждения, а также положения теории уголовного права.

Процесс институционализации требует выбора модели искомого института, его теоретического обоснования. Как считает В.М. Быченков, институт можно определить как понятие, достаточно широкое по своему диапазону, охватывающее институты как совокупность установлений, кодифицированных систем правовых, нормативных положений, определяющих существо того или иного социального явления; как социальное образование частноправового и публично-правового характера и как совокупность субъектов отраслей права [10, с 30-31].

Очевидно, что понимание института принуждения должно осуществляться через понимание институтов преступления (уголовного правонарушения), субъекта правонарушения, понятий смягчающих и отягчающих обстоятельств и т.п. При таком подходе будет обеспечен комплексный подход к решению проблемных задач, что важно в условиях признания междисциплинарного характера принуждения [11] .

Тройственность принуждения в уголовном праве связана с тремя аспектами его понимания и применения:

1) принуждение как способ государственного воздействия с целью достижения надлежащего поведения, пополнения предписания нормативного акта. Такое принуждение является законным, предусмотренным нормами права;

2) принуждение незаконное, неправовое, уголовно-наказуемое, являющееся составным элементом вида уголовного правонарушения. Такое принуждение указано в нормах Общей и Особенной частей УК РК в качестве смягчающего или отягчающего вину обстоятельства;

3) принуждение как обстоятельство исключающее преступность деяния либо смягчающее наказание.

Каждое уголовное правонарушение совершается в той или иной обстановке, конкретных условиях. Понятие «принуждение» как признак объективной стороны преступления имеет важное научное и практическое значение, ибо оно самым тесным образом связано с вопросом оптимизации как практической, так и научно-исследовательской деятельности в уголовно-правовой сфере.

Некоторые насильственные преступления совершаются путем принуждения. В уголовном законодательстве РК предусмотрены нормы о составах преступлений, содержащие термин «принуждение», которые прямо можно отнести к насильственным преступлениям.

В условиях признания прав и свобод личности важнейшим объектом уголовно-правовой охраны особую значимость приобретает разработка содержания понятия «принуждение» и раскрытие его основных признаков.

В теории уголовного права принуждение в зависимости от функции, которую оно выполняет, может быть как правомерным, так и противоправным (преступным). Причем именно в уголовном праве оба вида принуждения принимают особо острые формы:

- если принуждение правомерно, оно является самым строгим из всех возможных правовых средств (*наказание и иные меры уголовно-правового характера*);

- принуждение общественно опасно, за его совершение наступает уголовная ответственность как наиболее строгая мера воздействия со стороны государства.

Согласно п. 9) ч.1 ст.53 действующего УК РК совершение уголовного правонарушения в результате физического или психического принуждения признается в качестве обстоятельства, смягчающего уголовную ответственность и наказание. Такой подход законодателя обусловлен тем обстоятельством, что совершенное деяние, как указывает Н.Н. Турецкий, «выражает в большей степени волю и желание другого лица, прямо или косвенно воздействовавшего на волю и сознание виновного…характер и степень принуждения в отдельных случаях могут служить основанием для полного освобождения от уголовной ответственности» [12, с.149].

Иная сторона подхода имела место в отношении ст.36 УК РК 1997 г., в которой самостоятельно закреплялись особенности уголовно-правовых отношений, связанных с физическим или психическим принуждением. Так, Г.Ф. Поленов отмечает, что поведение человека может рассматриваться как преступление, если оно совершается под контролем сознания и воли этого человека [13, с.86]. Анализируя ч.1 ст.36 УК РК 1997 г. названный автор пишет: «Не является преступлением причинение вреда охраняемым кодексом интересам в результате физического принуждения, если вследствие такого принуждения лицо не могло руководить своими действиями (бездействием)» [12, с.149]. Содержание и логика этого абзаца совершенно непонятна.

Необходимо отметить, что аналогичное положение практически текстуально воспроизведено в ст.37 УПК РК 2014 г.

От физического принуждения несколько отличается психическое принуждение. Как известно, психическое принуждение не исключает свободы воли лица, за исключением случаев нахождения человека в состоянии гипнотического сна. Последнее расценивается как разновидность непреодолимой силы. Как отмечают исследователи, в современных условиях это исключение толкуется более широко путем включения в содержание непреодолимой силы воздействие на волю человека психотропных веществ, высокочастоточных аппаратов [14, с.149-150].

Таким образом, принуждение может рассматриваться в двух аспектах: 1) принуждение носит характер непреодолимой силы; 2) принуждение не исключает сохранение лицом возможности руководить своими действиями. Сообразно этому законодатель предусматривает различные уголовно-правовые последствия: 1)исключение уголовной ответственности лица, к которому применено принуждение; 2)признание деяния как совершенное при смягчающих ответственность обстоятельства и наказание [15, с.96].

Физическое или психическое принуждение признается обстоятельством, исключающим уголовную ответственность (преступность деяния), во многих странах мира. В основе такого признания лежит точка зрения, согласно которой при принуждении у субъекта отсутствует (полностью или частично) свобода воли, без которой не может быть и вины.

Впервые в Республике Казахстан законодательно нормы о физическом и психическом принуждении были закреплены в Уголовном кодексе от 16 июля 1997 года, однако правовые нормы ст.37 Уголовного кодекса от 3 июля 2014 года практически не изменились.

Прежнее уголовное законодательство Казахской ССР 1959 года не содержало аналогичных норм. Введение данного института в национальное уголовное законодательство было обусловлено появлением неединичных случаев, когда под влиянием физического воздействия лицо совершает общественно опасные действия, причиняющие вред законным интересам граждан и организациям. Как было отмечено ранее, ст.37 УК РК определяет юридические последствия

действий, совершенных под влиянием принуждения. Данные деяния не являются уголовными правонарушениями.

2. Понятие принуждения в уголовном праве Казахстана

Для формулирования понятия принуждения в уголовно-правовом смысле полагаем целесообразным применение толкования в лексическом и юридическом смыслах.

Так, лексически «принуждение» означает: 1) происходящий по принуждению; 2) заставить что-нибудь сделать; 3) неестественный, не свободный; 4) сделать что-нибудь в принудительном порядке [16, с. 585-586].

С доктринальной точки зрения формулирование определения понятия принуждения – это научная перспектива, требующая самостоятельного изучения. Сложность конструирования универсального понятия состоит в том, что изначально законодатель делит принуждение на виды (физическое и психическое), что требует дифференцированного подхода к искомому определению. Опираясь на мнение казахстанского правоведа Н.Н. Турецкого, необходимо обратить внимание на следующее: «Уголовный закон не содержит развернутого определения понятия физического принуждения. Этимологический анализ понятий «принуждение», «физическое воздействие» позволяет заключить, что под физическим принуждением в теории уголовного права понимается такое воздействие на телесную неприкосновенность или свободу лица (причинение телесных повреждений, побоев, связывание, удушение и др.), при котором оно лишается возможности действовать по своему усмотрению.

Цель такого принуждения состоит в сохранении у лица возможности выбора поведения, либо отсутствия воздействия на человека, которое лишает его возможности действовать по своему усмотрению, т.е. руководить своими действиями.

Иногда физическое принуждение отождествляется с физическим насилием. Эти понятия во многом сходны, однако полностью не совпадают. Физическое принуждение включает в себя не только физическое воздействие на телесную неприкосновенность лица, но и иные действия, ограничивающие либо лишающие человека возможности действовать по своему усмотрению» [17, с.265].

В данном контексте сохраняет высокую актуальность сохраняет мнение теоретика уголовного права прошлого столетия Н.С. Таганцева, который обращал внимание на то, что понятие принуждения в определенной степени отождествляется с понятием непреодолимой силы. Однако под понятие физического принуждения подпадают не только действия людей, но и силы природы, биологические процессы и пр. [18, с.226-227]. Из этого замечания следует, что важнейшим признаком принуждения в уголовно-правовом смысле является такое физическое принуждение, оказываемое одним человеком в отношении другого человека, которое не может быть преодолимо последним в силу различных обстоятельств.

Физическое принуждение является обстоятельством, исключающим уголовную противоправность деяния при наличии следующих условий:

1) наличность физического принуждения;

2) направленность физического принуждения на ограничение физических функций принуждаемого лица;

3) действительность физического принуждения;

4) непреодолимый характер физического принуждения.

Второй вид принуждения, указанного в УК РК, - психическое принуждение. Под психическим воздействием принято понимать воздействие на психику человека вербальными средствами, путем применения угроз, запугивания, шантажа и т.п. При таком виде принуждения исключается физическое насилие. Цель такого принуждения состоит в лишении человека воли, возможности руководить своими действиями. При психическом принуждении угроза совершения физического насилия является реальной. Вместе с тем, особенностью данного вида принуждения является наличие выбора между двумя возможностями: пожертвовать своим благом, собой и т.д. или причинить вред правоохраняемым интересам. Исключением из этого вида является гипнотическое или психотронное воздействие [19, с.456-460]. По общему же правилу психическое воздействие не исключает свободы воли лица.

Попытка формулирования определения понятие «принуждение» в уголовно-правовом смысле осуществлена российской исследовательницей Е.А. Куманяевой. По мнению названного автора: «Под принуждением понимается целенаправленное воздействие, совершаемое в интересах одного лица путем подавления воли другого для того, чтобы заставить его действовать (бездействовать) определенным образом. Принуждение предполагает существование двух субъектов, один из которых выполняет активную роль (принуждает), а другой – пассивную (подвергается принуждению), что отражает как объективные, так и субъективные связи, существующие между ними: с объективной стороны принуждение представляет собой внешнее воздействие на принуждаемого, а с субъективной – всегда направлено на достижение определенной, заранее известной цели»[20]. При всей внешней привлекательности приведенного

определения есть основания полагать, что оно не охватывает всех особенностей данного понятия. В частности, пассивная роль принуждаемого носит относительный характер, так как целью принуждения является побудить лицо совершить определенные действия (бездействие), т.е. пассивная часть роли заканчивается в тот момент, когда принуждаемый реализует содержание принуждения, приступает к действию и завершает его в том виде, в котором оно ожидается принуждающим. В определении Е.А. Куманяевой нет какого-либо указания на виды принуждения. Это представляется пробелом имеющим значение с точки зрения преодолимости или непреодолимости принуждения.

4.Основные выводы

1. Для достижения адекватности уголовного законодательства современным социальным реалиям в отношении квалификации принуждения, обеспечения неотвратимости ответственности лиц за преступления, совершаемые с применением физического и психического принуждения, необходима комплексная уголовно-правовая характеристика этого явления. На основе выделения и изучения существенных черт противоправного принуждения, необходимо сформулировать системные предложения по соответствующей оптимизации не только законодательства, но и правоприменительной практики.

2.Изучение специальной юридической литературы показало, что в Республике Казахстан в области уголовного права принуждение рассматривается исключительно как обстоятельство, исключающее уголовную ответственность. Вместе с тем, проблема принуждения в уголовном праве требует комплексного и системного рассмотрения с учетом характеристики его отдельных проявлений.

3. Комплексное исследование преступного принуждения как категории в уголовном праве требует, прежде всего, раскрытия ее социально-правовой и уголовно-правовой сущности.

Принуждение характеризует многие поведенческие акты человеческой деятельности, как общественно полезные, так и общественно опасные. К первым можно отнести процессуальное принуждение, принуждение как функцию правоохранительных органов в Республике Казахстан, государственное принуждение как правовое последствие совершения преступления и др.

Вместе с тем, удовлетворение различных потребностей за счет подавления воли других лиц всегда подлежит определенному ограничению. Даже когда речь идет о государственном принуждении возникает проблема определения пределов принудительного воздействия.

Ретроспективный анализ отечественного права показывает, что уголовно-правовой запрет принуждения как неправомерного действия возник не с появлением первых уголовных законов, а в связи с необходимостью обеспечить охраной те разнообразные общественные отношения, сущность которых составляет свобода воли человека при принятии им тех или иных решений, совершении определенных действий и поступков. Эволюция уголовно-правовых воззрений на понятие «принуждение» свидетельствует, что при помощи данного термина законодателю удавалось создавать правовые конструкции, характеризующие различные по своей направленности посягательства на свободу личности.

3. Принуждение - это общесоциальное, многогранное явление, и правовое принуждение является одной из его разновидностей. Разные аспекты преступного принуждения являются объектом исследования не только юристов, но и представителей психологии, философии, социологии и других наук (что касается смежных понятий, в частности насилия, то существует даже специальная наука о насилии - виолентология). Для того, чтобы решить все проблемы, связанные с преступным принуждением, необходимо изучить его внутреннее содержание, корни, а это в свою очередь требует выхода за рамки уголовного права. Принуждение, тем самым, является межотраслевым понятием. Однако первостепенное значение здесь имеет именно уголовно-правовой подход к изучению данной проблемы. Интерес к насильственному поведению людей остается неизменным и в настоящее время.

Таким образом, под *принуждением* понимается целенаправленное воздействие, совершаемое в интересах одного лица путем подавления воли другого для того, чтобы заставить его действовать (бездействовать) определенным образом. Принуждение предполагает существование двух субъектов, один из которых выполняет активную роль (принуждает), а другой – пассивную (подвергается принуждению), что отражает как объективные, так и субъективные связи, существующие между ними: с объективной стороны принуждение представляет собой внешнее воздействие на принуждаемого, а с субъективной – всегда направлено на достижение определенной, заранее известной цели.

Список использованной литературы:

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан.- Принят 03.07.2014. Введен в действие с 01.01.2015. С изменениями и дополнениями по состоянию на 26.07.2016. Норма-К, 2016. – 244 с.

2.Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. – Принят 04.07.2014. Введен в действие с 01.01.2015. С изменениями и дополнениями по состоянию на 26.07.2016. Норма-К, 2016. – 244 с.

3.Толеубекова Б.Х. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Часть Общая. Учебник.- Алматы: «Баспа», 1998.- 432 с.

4.Смирнов Л.Н. Верховному суду СССР – 60 лет// Высший судебный орган СССР/ Под ред. Л.Н. Смирнова.- М.: Юр.лит., 1984. - С.7-27.

5.Филатов А.М. Участие судов в борьбе с преступностью// Высший судебный орган СССР/ Под ред.Л.Н. Смирнова.- М.: Юр.лит., 1984.- С.65-74.

6.Уголовный кодекс Республики Казахстан – Принят 16.07.1997. Введен в действие с 01.01.1998.

7.Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года – Утверждена Указом Президента РК от 24.08.2009. С изменениями и дополнениями по состоянию на 16.01.2014. Размещено на http://www.allbest.ru/

8.Нуртаев Р.Т. Актуальные проблемы эффективности уголовной политики в Казахстане // Уголовно-правовая политики Республики Казахстан: проблемы и перспективы: Материалы круглого стола, 20 мая 2006г., г. Алматы.- Алматы: КазНПУ им. Абая, 2006.- с.10-20.

9.Лунеев В.В. Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции.- М., 2005. – 474 с.

10.Быченков В.М. Институты: Сверхколлективные образования и безличные формы социальной субъективности.-М.: Рос.акад.соц.наук, 1996. – 976 с.

11.Кузнецова Н.Ф.Сравнительный анализ института преступления по Уголовным кодексам стран СНГ и Балтии // Вестник Московского университета, серия «Право», №3, 2003.-С.19-35.

12.Турецкий Н.Н. Обстоятельства, исключающие преступность деяния // Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть: Учебник.- Алматы: Жеті Жарғы, 2003-С.119-154.

13.Поленов Г.Ф.Уголовное право Республики Казахстан: Уч.пос.-Алматы: Юрист, 1999-184с.

14.Турецкий Н.Н. Обстоятельства, исключающие преступность деяния //Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть: Учебник-Алматы: Жеті Жарғы, 2003.-С.119-154

15.Рахимжанова Г.К. Институт обстоятельств, исключающих преступность деяния в УК РК // Уголовный кодекс Республики Казахстан: Проблемы и перспективы. Сборник научных трудов.- Караганда: ВШ КНБ РК, 1999.-С.95-98.

16.Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка.-М.1968.-900с.

17.Турецкий Н.Н. Обстоятельства, исключающие преступность деяния по уголовному законодательству Казахстана: Монография.-Алматы: ТОО «Издат. «Норма-К», 2005.-328 с.

18.Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Часть Общая.Т1.- СПб, 1902. - 739 с.

19.Курс российского уголовного права. Общая часть/Под ред.В.Н. Кудрявцева, А.В.Наумова.- М.: Спарк,2001. 767 с.

20.Куманяева Е.А.Принуждение в уголовном праве России/Дис…к.ю.н. (12.00.08)- М., 2012 .- 215 с.

УДК: 343.85
МРНТИ: 10.81.71

Е.Ч.Бопабаев[1]
[1]Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, з.г.к., Алматы қ., Қазақстан
e-mail: timsan_88@mail.ru

ТӘРБИЕЛІК ӘСЕРІ БАР МӘЖБҮРЛЕУ ШАРАЛАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ МАЗМҰНЫ

Аңдатпа

Кәмелетке жасы толмағандардың қылмыстылығы олардың қылмысымен әртүрлі нысанда күрес шараларымен кешенді түрде әсер етуді керек ететін күрделі құбылыс. Бұған топтық қылмыстылықты да қосуға болады. Кәмелетке жасы толмағандардың топтық қылмысының себептерінің біріне - ересектердің қоғамға жат әрекеттері, ықпалы жатса керек. Сондықтан, ересектердің жасөспірімдерді құқық бұзушылық әрекетке тартуына қарсы күресті күшейту қажеттігі туындайды. Кәмелетке жасы толмағандардың топтық қылмысымен профилактикалық жұмыс жүргізуде маңызды болып табылатыны - дер кезінде қоғамға жат әрекеттерімен көзге түскен жасөспірімдерді тауып, қайнар көзін ашу.

Түйін сөздер: құқық, тұлға,профилактика, жасөспірімдер, әлемдік, пакт, саяси, қоғам, полиция, президент, заң, ұлттық, тәуелсіздік.

Е.Ч.Бопабаев[1]
[1]к.ю.н., ст.преподаватель кафедры
уголовно-правовых дисциплин Института
истории и права Каз НПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан
e-mail: timsan_88@mail.ru

ПРИНУДИТЕЛЬНЫЕ МЕРЫ ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ХАРАКТЕРА И ЕГО СОДЕРЖАНИЕ

Аннотация

Преступность несовершеннолетних - это явление требующее, радикального, комплексного воздействия мерами по борьбе с преступлениями несовершеннолетних в различных формах. К этому можно добавить групповую преступность. Одной из причин групповой преступности несовершеннолетних, "трудных" подростков является антиобщественное воздействие взрослых. Поэтому возникает необходимость усиления борьбы со взрослыми, которые вовлекают подростков в преступную жизнь. Важной составляющей в проведении профилактической работы с групповой преступностью является своевременное нахождение подростков, которые были замечены своими негативными и неподобающими действиями.

Ключевые слова: право, личность, профилактика, подростки, общество, полиция, президент, закон, независимость

E.Ch.Bopabayev[1]
[1]PhD in Law, senior teacher of department
criminal and legal disciplines of Institute
of history and rights of KazNPU of a name of Abay, Almaty, Kazakhstan
e-mail: timsan_88@mail.ru

COERCIVE MEASURES OF EDUCATIONAL CHARACTER AND ITS CONTENTS

Abstract

Crime of teenagers - this phenomenon demands capital influence with measures for fight against crimes of teenagers in various forms. It is possible to add group crime to it. One of the reasons of group crime of teenagers is antisocial actions of adults. Therefore, there is a need of strengthening of fight against adults who draw teenagers in criminal life. An important component in carrying out scheduled prevention of group crime is - timely finding of teenagers who have been noticed to society by the negative and unseemly actions.

Keywords: right, personality, prevention, teenagers, society, police, president, law, independence

Кіріспе

Өзектілігі. Кәмелетке толмаған адамға бір мезгілде тәрбиелік әсері бар бірнеше рі бар мәжбүрлеу шаралары өзінің табиғатына сәйкес қылмыстық-құқықтық шара болып табылады.

Бала болашағымыз деп жиі айтамыз , ал сол кәмелетке толмаған жасөспірімдер арасында қылмыс жасаушылық бүгінгі күнде аз кездеспейді. Балалар бұзақылық жолға қалай түседі, оның себептері, жасалатын қылмыстардың түрлері қандай деген сан-сауал көлденеңдейді. Бұл орайда әңгімені осы тұрғыдан бастағанды жөн көріп отырмын.

Кәмілетке толмаған жасөспірімдер арасындағы қылмыспен күресу кешенді қимылдауды талап етеді. Мәселен, қалалық ішкі істер бөлімінің жанындағы жасы кәмелетке толмағандар ісі жөніндегі полициясының басты міндеті, біріншіден, тұрмыс-тіршілігінде қолайсыз жағдайлар қалыптасып, бала тәрбиесі бетімен жіберген отбасын анықтап, олармен мақсатты жұмыс жүргізу, екіншіден,қиын балаларға қылмыс жасатпауға күш салып, алдын-алып, ата-аналарымен бірге қимылдау болып табылады. Үстіміздегі жылдың бірінші тоқсанында Алматы Түзеу жұмыстары қаласы бойынша жасөспірімдер арасында 67 қылмыс жасалған. Қылмыс түрлеріне келсек ол бірлескен қылмыстар, тонау, ұрып-соғу т.б жасөспірімдердің қылмыс жасауына әртүрлі жағдайлар себеп болады. Айталық, отбасының тұрмыс-тіршілігі, яғни күн көріс қиындығы әсер етуі мүмкін. Сондай-ақ ата-анасы ала дорбасын арқалап күнкөріс қамымен базарда жүріп, баласының күнделікті немен шұғылданып жүргеніне мән бере қоймайды. Оның үстіне кәмілетке толмаған баланы қадағалауға міндетті мектептің де, мұғалімдердің де тарапынан бақылау төмен. Рас, тәрбие жұмыстары соңғы кезде қолға алына бастады. Бірақ кезінде арқауы босап кеткен нәрсені бірден қалпына келтіре қою оңай шаруа емес. Бүгінде жастар тәрбиесінде тағы бір үлкен проблема туындап отыр, ол есірткімен күрес екендігі белгілі. Өкінішке орай бұл кесел кеиінгі кезде күрт өсуде.

Кейбір ұсталған кәмлетке толмағандар арасынан қалталарынан бөтелкеге құйып искеп жүрген бензин, ацетон,басқа да химиялық

немесе есірткі тәріздес сұйық заттар табылады. Бұндай жағдайларда ұсталған жастардың ата-аналарын дереу ішкі істер бөліміне шақыртып алып, әлгі балаларды нарколог дәрігерге апарып сараптамадан өткізіп, тұрақты емдеу мекемесіне орналастыру қажет. Ондай жасөспірімдерді уақытылы емдемесе, кейін есірткіге ұрынатыны сөзсіз. Сондықтан оларды тіркеуге қойып, бақылап, уақытылы атааналарының қатысуымен нарколог-дәрігерлерге көрсетіп алдын-алу шараларына мән беріп үнемі қадағалау қажет.

-Қазір әр жерде 18 жасқа дейінгілерге темекі, ішімдік сатылмайды деген сирек кездесетін жарнамаларды көріп қаламыз. Тәулік бойы жұмыс істейтін дүкендер мен дүңгіршек, кафе, барлардағы жағдайға қарағанда, оның орындалуына деген күмән бар. Осы төңірегінде не айтар едіңіз -Коммерциялық құрлымның түрі көп, өзіңіз айтқандай дүкен-дүңгіршек, кафе, бар, түнгі клуб, компьютерлік салондар көбейіп кетті. Оның бәрінің де әкімшіліктен алған рұқсат қағаздары бар. Бірақ олар әлгіндей қойылған талапты сақтай бермейді. Әу баста сауда бөлімдерімен келісім-шартқа отырған кезде, арақ-шарапты, темекіні жасөспірімдерге сатпауға, компьютерлік салондарға түнгі сағат оннан кейін жасөспірімдерді жібермеуге келіседі. Жағдай ісжүзінде мүлдем басқаша сипат алады.Керісінше пайда көру мақсатында арақ-шарап,темекі т.б.тиым салынған заттар сатылады. Осындай орындарда кездесетін кәмлетке толмағандар ата-анам рұқсат еткен,-деп жауап бере отырып өз еріктерімен жүреді.

Жасөспірімдердің осылайша кез-келген уақытта жүріп тұруы, ата аналарының қараусыз қалдыруы, түнде тоналып немесе соққыға жығылуға әкеп соқтыруы әбден мүмкін

Түнде жұмыс істейтін клубтардың, барлардың, салондардың кестесін мәслихатта қарап заңды түрде реттемесе, біз үшін жасөспірімдерді тәтіп пен тәрбиеге шақыру қиын болып тұр.

-Жастардың қылмыс жасауы негізінен алғанда, олардың жұмыссыз сандалып бос жүруінен тәрізді. Жастар тәрбиесін, жұмыссыздықты жою шараларын мемлекеттік деңгейде түбегейлі қолға алмайынша, оң нәтижеге жету қиын тәрізді. Сіз қалай ойлайсыз?

-Кезінде жастар жөніндегі комитет үлкен қызымет жасайтын, қазір олай деп айта алмаймыз. Оның басты себебі қаржыландыру мәселесінің дұрыс шешілуінен деп ойлаймын. Бұрын жасөспірімдер тәрбиесімен октябрят, пионер, комсомол сияқты қоғамдық ұйымдар айналысса, қазір соның орны үңірейіп бос тұр. Өйткені, ондай құрлымдарды басқа нысанда алмастыратын ұйымдар әзірге жоқ. Жасөспірімдердің мүдделерін қорғайтын мұндай ұиым міндетті түрде болуы керек.Міне осындай жалпы тәрбиелік шаралар өз әсерін тигізбегенде қылмыстық заңмен көрсетілген тәрбиелік мәжбүрлеу шаралары қолданылады.

Кәмелетке толмағандарға тәрбиелік мәжбүрлеу шараларын қолдану ҚК-тің 81-бабына сәйкес кәмелетке толмағандарды жазадан босатады. Ең басты айырмашылығы.

Сот кәмелетке толмағандарға тәрбиелік әсері бар мәжбүрлеу шараларын тағайындайды. Олар төмендегідей:

А) ескерту;

Б) ата-аналарының немесе олардың орнындағы адамдардың не мамандандырылған мемлекеттік органның қадағалауына беру;

В) келтірілген зиянды қалпына келтіру міндетін жүктеу;

Г) бос уақытын шектеу және кәмелетке толмаған адамның жүріс-тұрысына ерекше талаптар белгілеу;

Д) кәмелетке толмағандарға арнаулы тәрбие немесе емдеу-тәрбиелеу мекемесіне орналастыру.

тәрбиелік әсері бар мәжбүрлеу шараларын қолдануда сотталғандығы көзделмейді.

Тәрбиелік әсері бар мәжбүрлеу шараларын қолдануда кәмелетке толмаған адам жүйелі түрде аталған шараларды орындаудан жалтарса, бұл шара ауыстырылып, яғни кәмелетке толмаған адамды қылмыстық жауаптылыққа тарту үшін тиісті құжаттар мемлекеттік органы жіберілді. [1]

Ескерту кәмелетке толмаған адамға оның әрекеті мен келтірілген зиянды түсіндіруден және ҚК-те көзделген қылмыстарды қайталап жасаудың зардаптарын түсіндіруден тұрады.

Қадағалауға беру ата-аналарына немесе олардың орнындағы адамдарға не мамандандырылған мемлекеттік органға кәмелетке толмаған адамға тәрбиелік әсер ету және оның мінез-құлық бақылау жөнінде міндеттер жүктеуден тұрады.

Келтірілген зиянды қалпына келтіру міндетті кәмелетке толмаған адамның мүмкіндік жағдайын және оның тиісті еңбек дағдысы болуын есепке ала отырып жүктеледі.

Кәмелетке толмағанды жазадан босату мәселелері. Кәмелетке толмағанды қылмыстық жауаптылықтан және жазадан босату жалпы және арнаулы қылмысты-құқылық нормалар арқылы жүзеге асырылады. Қылмыстық құқықтың жалпы нормасы бойынша кәммелетке толмағандар шын өкінуіне байланысты, қажетті қорғану шегінен асқан кезде, жәбірленушімен татуласуына байланысты, жағдайдың өзгеруіне байланысты қылмыстық жауаптылықтан босатылады.

Қылмыстық Кодекстің 69-бабының 5-бөлігіне сәйкес жасаған қылмысы үшін Қылмыстық кодекс бойынша өлім жазасының тағайындалуы мүмкін адамға ескіру мерзімі туралы мәселені сот шешеді. Бұл норма жасы кәмелетке толмағандарға қолданылмайды, өйткені заң бойынша мұндай адамдарға өлім жазасы немесе өмір бойына бас бостандығынан айыру жазасы қолданылмайды.

Бірінші рет кішігірім немесе орташа ауырлықтағы қылмыс жасағаны үшін соталған кәмелетке толмаған адам, егер оны түзеуге ҚК-тің 82-бабында көзделген тәрбиелік әсері бар мәжбүрлеу шараларын қолдану жолымен қол жеткізуге болады деп танылса, сот оны қылмыстық жауаптылықтан босатуы мүмкін.

Тәрбиелік әсері бар мәжбүрлеу шараларын тек қылмысы үшін кінәлі деп танылған адамдарға қолданылады.

Қылмыстық жазаны қолданбау мәселелерін шешу кезінде сот қылмыстық қоғамдық қауіптілік сипатына және дәрежесіне, кінәлі адамның жеке басына, жанұялық жағдайына, тәрбиесіне, басқа да мән-жайларға қарай жаза қолданусыз түзелуіне қол жеткізуге болады деген сенімділік белгілерін ескеред.

Сонымен , бірінші рет немесе орташа ауырлықтағы қылмыс жасағаны үшін сотталған он сегіз жасқа толмаған адам, тәрбиелік әсері бар мәжбүрлеу шараларын қолдану жолымен қылмыстық жауаптылықтан босатылуы мүмкін.

Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босату кәмелетке толмаған жаста қылмыс жасап бас бостандығынан айыруға немесе түзету жұмыстарына сотталған адамдарға:[2]

А) кішігірім немесе орташа ауырлықтағы қылмысы үшін сот тағайындаған жаза мерзімінің кемінде үштен бірін;

Б) ауыр қылмысы үшін сот тағайындаған жазаның кемінде жартысын;

В) аса ауыр қылмысы үшін сот тағайындаған жаза мерзімінің кемінде үштен екісін нақты өтегеннен кейңн қолданылуы мүмкін.

Кәмелетке толмағандарды жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың шарттары мен негіздері қылмыстық заң атқарушылықпен, әлеуметік әділеттілікті қалпына келтіру, сотталған кәмелетке толмаған адамды түзеу және кінәлінің немесе басқа адамдардың жаңа қылмыстар жасауынан сақтандыру мақсаттарын ескере отырып көзделген.

Заңда сонымен қатар, түзету критерийлерінен басқа сотталған адам жазасын нақты өтеуі үшін қажетті ең төменгі жазаның мерзімдегі қарастырылады.

Арнаулы және жалпы ескертудің мақсаты болып жазанынақты өтеудің дифференциялық мерзімі болып танылады. Бұл мән-жайлармен, жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босату мүлдем қолданылмайтын кәмелетке толған жастағы қылмыс жасаған анағұрлым қауіпті санаттағы қылмыскерлер анықталынады.

Кәмелетке толмаған адамға тағайындалған жаза мерзімінің кемінде жартысының өтелуі шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың негізі бола алмайды. Кәмелетке толмағандарды жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың негізі болып, оның түзелуі, үлгілі меніз-құлқы және еңбекке, оқуға адал көзқарасы, жүктелген міндеттерді мүлтіксіз орындалуы және де ол адам өзінің түзелгендігін дәлелдесе, өткеріп жүрген жазасын өтеуді қажет етпейді деп танылуы саналады. [3. 315б].

Осыған байланысты кәмелетке толмағандарды жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босату – кәмелетке толмағандарға қатысты көтермеде шаралары болып табылады.

Кәмелетке толмағандарды жазаны өтеуден, шартты түрде мерзімінен бұрын босату барлық жазаны өткеріп жүрген кәмелетке толмағандарға қатысты емес тек түзеу жұмыстары немесе бас бостандығынан айыру түріндегі жазаларға қолданылады.

Кәмелетке толмағандарды жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босата отырып, белгілі бір міндеттерді орындауда: мінез-құлқын бақылауды жүзеге асырушыарнаулы мемлекеттік органға хабарламай тұрақты тұратын, оқитын жерін ауыстырмауды, белгілі бір орындарға бармауды, ата-аналарына көмектесуді немесе оның түзелуіне септігін тигізетін басқа да міндеттерді орындауды сот жүктей алады. Кәмелетке толмаған адамның жүріс-тұрысын бақылауды оған уәкілдік берілген мамандандырылған мемлекеттік орган жүзеге асырады.

Аталған жазадан босату түрі шартты деп саналады.

Мерзімінен бұрын – шартты түрде босату қолданылған адам, егер жазаның қалған өтелмеген бөлігі ішінде:

А) өзіне әкімшілік жазасы салынған қоғамдық тәртіпті бұзса немесе мерзімінен бұрын – шартты түрде босатуды қолдану кезінде сот жүктеген міндеттерді орындаудан әдейі жалтарса, аталған органдардың ұсынуы бойынша мерзімінен бұрын шартты түрде босатудың күшін жою және жазаның өтелмей қалған бөлігін орындау туралы қаулы ете алады;

Б) қылмыс абайсызда жасалса, жаңа қылмысқа жаза тағайындау кезінде мерзімінен бұрын – шартты түрде босатудың күшін жою немесе оны сақтау туралы мәселені шешеді;

В) қылмыс қасақана жасалса, сот оған ҚК-тің 60-бабында көзделген ерелер бойынша жаза тағайындайды. Егер сот мерзімінен бұрын шартты түрде босатудың күшін жойса, абайсызда қылмыс жасаған жағдайда да осы ережелер бойынша тағайындалады.

Қорытынды

Мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдардың жасы толмағандар қылмысымен тікелей күрес жүргізу өте маңызды. Сондықтан мемлекеттік органдар, қоғамдық ұйымдар, кәмелетке жасы толмағандар ісі жөніндегі комиссияның жасы толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алудағы тиімділік жұмысын көтеру,

заңдылықты жетілдіру маңызды міндет болып саналады.

Осыған орай, айта кететін жайт, Мысалыға "Жасыл ел" ұқсайтын өзге де жастар ұйымы әр облыстарда белгілі бір орталықтар ашылса, бұл мемлекет тарапынан құқығын бекітіп, қолына билік алса, жасы толмағандар ісі жөніндегі комиссиямен бірлесіп іс жүргізсе, жасөспірімдер құқық бұзушылығы төментейтін еді.

Жасөспірімдердің құқық бұзушылығымен жүргізілетін профилактикалық жұмыстың тиімділігі - оқу-ағарту, жасы толмағандар ісі жөніндегі комиссия қызметкерлерінің бірлесе отырып, олардың ішкіш ата-анасына азаматтық-құқықтық шара қолдануы тиісті орындардан талап еткен өтініштерінен көрінеді. Бұндай шара қолдану арқылы үнемі ішімдікке салынған ата-ананы ойландырып, бала тәрбиесіне көңіл бөлуге жұмылдырған болар еді. Әрине, ол шара бірден тиімділігін бермесе, бірте-бірте жүзеге асары сөзсіз.

Болашақтың тірегі жасөспірімдер тәрбиесінің тиімді болуы күн тәртібінен түспейтін актуалды мәселе. Бос уақыттың шексіздігі, оны дұрыс пайдалана алмау, педагогикалық тәрбиелеудің жеткіліксіздігі жасөспірімдер арасында жаман әдеттің кең таралуына, моралдық, құқықтық нормалардың бұзылуына алып келеді.

Жасөспірімнің жеке басында пайда болатын жағымсыз қылықтардың қалыптасуы олардың тұрған жерлеріндегі тәртіпсіз жасөспірімдермен араласуының нәтижесінен құқық бұзушы жасөспірімдер шығатынын дәлелдей түскендей.

Құқық бұзуға икем келетін жасөспірімдер көп жағдайда өзімен көрші тұратын балалармен достық қарым-қатынаста болады. Жақсы жақтарымен ерекшеленетін жасөспірімнен айырмашылығы, олар өзімен бірге оқитын кластасы, мектептегі балалармен аз қарым-қатынаста болатындықтан, олар өз маңайына жаңұя, мектеппен дәл өзі сияқты қатынастағы балаларды маңайына жинастырады. Бұндай топқа жататын жасөспірімдер осылайша, олардың тұратын жергілікті жерінде қалыптасады. Жасөспірімдер жастарының әртүрлі болуы олардың бірлесе әрекет істеуімен нығаюына әсер етіп, оның тез криминогендік жағынан өсуіне ықпалын тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1.Декларация прав ребенка. От 20 ноября 1959г. // // Сборник международных договоров и законодательных актов РК в области прав человека: В 2-х т. Алматы: Жеті жарғы, 1996. Т.1. Ч.1. Универсальные договоры.

2. Тәрбие арқауын босаңсытуға болмайды. Заң және заман журналы, №3/2001ж.

3. Уголовное право Республики Казахстан. Особенная часть. Учебник / Под ред. Борчашвили И.Ш. и Рахметова С.М. В 2-х частях. Часть 1. – Алматы: Институт «Данекер», 2012. - 315 с.

УДК: 343.3/.7
МРНТИ: 10.77.51

Ж.Ю. Сайлибаева[1]
[1]к.ю.н., ст.преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин Института истории и права КазНПУ имени Абая, г.Алматы, Казахстан
e-mail.ru: zhanel.sailibayeva@mail.ru

А. Ботпаева[2]
[2]студентка 2 курс бакалавриата Института истории и права КазНПУ имени Абая, г.Алматы, Казахстан

УГОЛОВНЫЕ ПРАВОНАРУШЕНИЯ В СФЕРЕ ИНФОРМАТИЗАЦИИ И СВЯЗИ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация

Первым шагом в борьбе с преступностью, посягающей на информационную безопасность, должно стать создание универсального развитого и детального понятийного аппарата. Потребуются определенные пояснения, основанные на осмыслении технических характеристик новых средств обработки информации и сущности самой информации, хранящейся на машинном носителе, содержащейся в информационной системе или передаваемой по информационно-коммуникационной сети как новой уголовно-правовой категории.Без ясного понимания норм, регулирующих информационные правоотношения, правоохранительные органы не смогут в дальнейшем правильно определить круг вопросов, подлежащих доказыванию, а затем и точно квалифицировать выявленные случаи преступлений.

Ключевые слова: социальные сети, киберпреступления, информационные правоотношения, противозаконное использование устройств, неправомерный перехват компьютерных данных.

Ж.Ю. Сайлибаева[1]
[1]Абай атындағы КазҰПУ, Тарих және құқық институты, қылмыстық құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, з.ғ.к.

А. Ботпаева[2]
[2]Абай атындағы КазҰПУ, Тарих және құқық институты
2 курс студенті

АҚПАРАТТАНДЫРУ ЖӘНЕ БАЙЛАНЫС САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР: ПРОБЛЕМАЛАР ЖӘНЕ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Аңдатпа

Қылмыстылықпен күресудегі бірінші қадам ақпараттық қауіпсіздікке қол сұғатын ұғымдарды құрастыратын жан-жақты дамыған және нақты ұғымдық аппараты болуы керек. Жаңа қылмыстық-құқықтық санат ретіндегі ақпарттық-коммуникациялық желімен берілетін немесе немесе ақпараттық жүйеде, машиналық тасымалдауышта сақталынған ақпараттың өзінің табиғатын және ақпаратты өңдейтін құралдардың жаңа техникалық сипаттамасына негізделген белгілі бір түсіндірмелерді саналы түрде талдау қажет. Ақпараттық құқықтық қатынастарды реттейтін нормаларды анық түсінбей, құқық қорғау органдары содан кейін қылмыс түріндегі анықталған оқиғаларды нақты саралау үшін, дәлелдеуге жататын сұрақтардың тізбектемесін одан әрі дұрыс анықтай алмайды.

Түйін сөздер: әлеуметтік желілер, киберқылмыстар, ақпараттық құқықтық қатынастар, құрылғыларды заңсыз пайдалану, компьютерлік мәліметтерді заңсыз ұстап алу.

Zh.Yu.Sailibaeva[1]
[1]Ph.D., senior lecturer of the Department of Criminal Legal Disciplines of the Institute of History and Law of KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan
E-mail: zhanel.sailibayeva@mail.ru

A.Botpayeva[2]
[2]Student 2 course of bachelor of the Institute of History and Law of KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan

CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF INFORMATION AND COMMUNICATION: PROBLEMS AND PROSPECTS

Abstract

The first step in combating crime, encroaching on information security, should be the creation of a universal developed and detailed conceptual apparatus. It will require some clarification based on the comprehension of the technical characteristics of new information processing tools and the essence of the information itself stored on the machine medium contained in the information system or transmitted through the information and communication network as a new criminal law category. Without a clear understanding of the rules governing information relations, Law enforcement agencies will not be able to correctly determine the range of issues to be proved in the future, and then accurately qualify Crimes.

Keywords: social networks, cybercrime, information legal relations, illegal use of devices, improper interception of computer data.

Введение

Бурное развитие компьютерных технологий и средств связи стало главным двигателем прогресса во всем мире. Человечество входит в новую эпоху - эпоху глобального информационного общества, открывающую невиданные доселе возможности.

Республика Казахстан сотрудничает в мировом сообществе и развивает свою важную отрасль, как экономика, относительно других стран. В глобальную экономику интегрируется все больше развивающихся стран. Распространение интернета и цифровых технологий кардинально трансформирует структуру глобализации и создает новые каналы взаимодействия. Цифровые технологии, снижающие стоимость производства и распространения продукции, играют важнейшую роль в процессе глобализации. С их помощью создаются виртуальные сервисы и продукты, а также стимулируется спрос на реальные товары. Что касается социальных сетей и различных интернет-платформ, то они являются основными площадками для обмена информацией и торговли. Последствия компьютеризации поистине огромны и только начинают проявляться.

Президент Казахстана провозгласил в Послании народу Казахстана от 31 января 2017 года: «Мы должны культивировать новые индустрии, которые создаются с применением цифровых технологий. Это важная комплексная задача. Необходимо развивать в стране такие перспективные отрасли, как 3D-принтинг, онлайн-

торговля, мобильный банкинг, цифровые сервисы, в том числе в здравоохранении и образовании, и другие. Эти индустрии уже поменяли структуру экономик развитых стран и придали новое качество традиционным отраслям».

На этом фоне компьютеризация неизбежна, а это приведёт к новым отступлениям от закона, новым видам преступлений, то есть к преступлениям с использованием вычислительной техники или иной электронной аппаратуры.

1. **Уголовно-правовая характеристика уголовных правонарушений с сфере информатизации и связи**

В новом Уголовном кодексе от 03.07.2014 года предусмотрена новая глава 7 «Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи».

Согласно Закону Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V «Об информатизации»:

Информатизация - организационный, социально-экономический и научно-технический процесс, направленный на автоматизацию деятельности субъектов информатизации. Субъекты информатизации - государственные органы, физические и юридические лица, осуществляющие деятельность или вступающие в правоотношения в сфере информатизации.

Согласно Закону Республики Казахстан от 5 июля 2004 года № 567-II «О связи»:связь - прием, сбор, обработка, накопление, передача (перевозка), доставка, распространение информации, почтовых и специальных отправлений, почтовых переводов денег.

За последние 10-15 лет резко увеличилось количество преступлений с использованием вычислительной техники или иной электронной аппаратуры, хищения наличных и безналичных денежных средств. Для совершения преступлений все чаще используются устройства, в основе которых лежат высокоточные технологии их изготовления и функционирования, иными словами, это преступления, в которых используются высокие технологии.

Основные виды преступления в сфере информационных технологий включают как распространение вредоносных вирусов, взлом паролей, кражу номеров кредитных карточек и других банковских реквизитов (фишинг), так и распространение противоправной информации (клеветы, материалов порнографического характера, материалов, возбуждающих межнациональную и межрелигиозную вражду и т.п.) через Интернет, коммунальные объекты.

Киберпреступность угрожает не только отдельным лицам или организациям, но потенциально - национальной безопасности любой страны, достигшей значительного уровня компьютеризации жизненно важных отраслей экономики.

2. **Роль, место и значение уголовных правонарушений в системе науки уголовного права**

Для уголовно-правовой науки и для законодательства появляется новый предмет научных и политических обсуждений и разработок.А что же является предметом преступлений в сфере компьютерной информации по уголовному законодательству Казахстана. Это те позиции которые базируются в нормах УК РК, регламентирующих отношения, связанные с использованием информации и информационных технологий, проведение анализа этих норм раскрывает всю обширность возможных преступных деяний в сфере новых коммуникационных технологий. Казалось бы, что компьютерную информацию каждый пользователь распространяет, также защищает на бытовом уровне, тем не менее, в соответствии с УК РК компьютерная информация подлежит уголовно-правовой защите, хотя в ограниченной форме [1,с.51].

Компьютерные технологий и услуги связанные с ними стали неотъемлемой частью жизнедеятельности всего человечества. На практике зачастую многие противоправные деяния совершаются с использованием компьютерной техники или новой технологии где используются компьютерные программы либо компьютерная информация, что, безусловно, приводит к мысли что неправомерный доступ к компьютерной информации, к ЭВМ, системе и сети ЭВМ может играть роль метода, средства, предмета, а чаще всего и способа совершения преступлений. Поэтому несанкционированный доступ к компьютерной сети, информации и системе как одного из групповых признаков совершения преступлений, как понятия общепреступного характера можно отнести к общей части изучения уголовного законодательства и права.

3. **Зарубежный опыт борьбы суголовными правонарушениями в сфере информации и связи**

В международных отношениях разных стран рассматриваются различные подходы к пониманию преступлений в сфере компьютерной информации, их соотношение с понятием компьютерных преступлений, киберпреступлений, преступлений в сфере высоких технологий. В 2000 году американские ученые провели глобальное исследование уголовного законодательства 52 стран и пришли к выводу, что в тех странах, в которых предусмотрены преступления, совершаемые в «информационном пространстве» (cyberspace), можно выделить 10 видов таких преступлений, объединенных в четыре категории:

преступления, связанные с информацией, включая ее перехват, модификацию и кражу;

преступления, связанные с компьютерными сетями, включая вмешательство в их работу и саботаж;

преступления, связанные с доступом, включая хакерство и распространение вирусов; а также

преступления, связанные с использованием компьютеров, включая оказание помощи и соучастие в преступлении, компьютерное мошенничество и компьютерный подлог [2, с.30].

Принимая во внимание результаты научных исследований и законодательную практику различных государств, а также международного сообщества, к числу компьютерных уголовных правонарушений можно отнести уголовные правонарушения в сфере компьютерной информации и уголовные правонарушения, совершаемые с использованием информационных технологий. В зависимости от объекта и предмета посягательства все компьютерные уголовные правонарушения, предусмотренные как в отечественном, так и зарубежном уголовном праве, можно разделить на две группы:

- уголовные правонарушения в сфере компьютерной информации;
- уголовные правонарушения, где компьютерная информация является орудием или средством совершения другого преступления.

С недостаточными отечественными научными трудами, анализом в сфере компьютерной информации, есть необходимость рассмотрении зарубежных специальных научных трудов и научной литературы, книг и пособий. На основе анализа можно выделить более 20 способов совершения компьютерных преступлений и около 40 разновидностей преступных деяний, относящихся к киберпреступлениям. Эти цифры могут меняться в сторону роста в зависимости от типовых признаков до общих, от комбинации совершения преступлений преступниками, от развития новых технологий, а также от логической модификации алгоритмов преступных деяний.

На отечественной арене хороший комплекс способов и видов совершения преступлений приводит Президент РК в своей концепции информационной безопасности. В Указе Президента РК «О Концепции информационной безопасности Республики Казахстан до 2016 года» от 14ноября 2011 года приведены понятия, способы совершения преступлений и преступные деяния ранее не указанные в полной мере ни в Уголовном кодексе РК, ни в одном научном труде отечественных деятелей.

Рост компьютерной преступности, включая преступления в сфере компьютерной информации, и необходимость согласованного подхода государств к выработке уголовно-правовых и уголовно-процессуальных процедур, направленных на борьбу с ней, привели к созданию в 1997 году Комитетом Министров Совета Европы Комитета экспертов по преступности в киберпространстве. По результатам этой работы в 2000 году был разработан проект Конвенции Совета Европы по киберпреступности. Конвенция была открыта к подписанию до 23 ноября 2001 году в Будапеште, и вступила в силу 18 марта 2004 году. По состоянию на 7 апреля 2007 года Конвенцию ратифицировали 19 государств. Европейская Конвенция по киберпреступности является комплексным документом, содержащим нормы различных отраслей права: уголовного, уголовно-процессуального, авторского, гражданского, информационного. В Конвенции не дается определения понятия «компьютерное преступление» или «преступление, связанное с использованием компьютерных технологий», которые использовались в принятых ранее международных документах. В документе используется понятие «киберпреступление», содержание которого раскрывается с помощью перечня, включающего в себя: 1) деяния, направленные против компьютерной информации (как предмета преступного посягательства), 2) деяния, посягающие на иные охраняемые законом блага, при этом информация, компьютеры и т.д. являются одним из элементов их объектив- ной стороны, выступая в качестве, к примеру, орудия их совершения либо составной части способа их совершения или сокрытия [3, с.26].

Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи	2015 год	2016 год	За 3месяца 2017
Неправомерный доступ к информации, в информационную систему или информационно-коммуникационную сеть (ст.205)	50	44	14
Неправомерные уничтожение или модификация информации (ст.206)	14	9	7
Нарушение работы информационной системы или информационно-коммуникационной сети (ст.207)	9	11	2
Неправомерное завладение информацией (ст.208)	14	20	1
Принуждение к передаче информации (ст.209)	1		1

Создание, использование или распространение вредоносных компьютерных программ и программных продуктов (ст.210)	61	24	5
Неправомерное распространение электронных информационных ресурсов ограниченного доступа (ст.211)	19	17	4
Предоставление услуг для размещения интернет-ресурсов, преследующих противоправные цели (ст.212)	4	2	1
Неправомерные изменения идентификационного кода абонентского устройства сотовой связи, устройства идентификации абонента, а также создание, использование, распространение программ для изменения идентификационного кода абонентского устройства (ст.213)	4	5	1

4. **Заключение**

Эти и многие другие факторы, такие как распространённый характер данного вида уголовных правонарушений, многочисленные факты атаки банковских счетов, сайтов Министерств,транснациональный и международный характер все это способствует сегодняшней актуальности данного вида уголовных правонарушений.

Необходимо уделить внимание следующим аспектам:

1) выявлению лиц, имеющих возможность такого доступа;

2) объектам их воздействия;

3) используемым им метода; способа противодействия.

Меры борьбы с компьютерными преступлениями сегодня занимают первичное место в отечественной науке уголовного права и криминологии.

К базовым направлениям повышения эффективности контроля над компьютерной преступностью можно отнести:

- организацию взаимодействия и координация усилий правоохранительных органов, спецслужб, судебной системы, обеспечение их необходимой материально-технической базой;
- организацию эффективного взаимодействия правоохранительной системы РК с правоохранительными органами зарубежных стран, осуществляющих борьбу с компьютерными преступлениями;
- обеспечение высококвалифицированными кадрами в данной сфере;
- создание целостной системы обучения, подготовки и переподготовки специалистов по борьбе с компьютерными правонарушениями.

Список использованной литературы:

1. *Лоскутов И.Ю. Преступления в сфере информационных технологий в проекте новой редакции Уголовного кодекса Республики Казахстан // Международно-практическая конференция «Актуальные вопросы развития уголовного законодательства в рамках разработки нового уголовного кодекса РК» (Алматы, 20 сентября 2012 года). – с51 по 54 с.*
2. *Чекунов И. Г. Компьютерная преступность: законодательная и правоприменительная проблемы компьютерного мошенничества//Российский следователь. – 2015-№17–с 30 по 32 с.*
3. *Евдокимов К. Н. Актуальные вопросы уголовно-правовой квалификации преступлений в сфере компьютерной информации//Российский следователь. – 2015-№10–с 26 по 28 с.*

УДК: 343.2/.7
МРНТИ: 10.77.01

S.R. Buranbayeva[1]
[1] Senior teacher of Criminal Law the Institute of History and Law of Kazakh National Pedagogical University named after Abai
e-mail: miss.saliman@mail.ru.

THE RETROACTIVE EFFECT PRINCIPLEOF THE CRIMINAL LAW IN COMPARISON WITH HISTORICAL ASPECT OF DEVELOPMENT

Abstract

The article covers the constitutional basics of criminal law humanity and implementation of humanistic principle of criminal law retroactive effect in comparison with historical aspect of its development. This article is attractive for foreign editions that it gives opportunity to make comparative analysis of applying theretroactive effect principleof the criminal in comparison with historical aspect of its development.

Keywords: extrajudicial quasijudicial authorities, general and special prevention, socially dangerous elements, liquidation of potential opponents, the post-reform period, laws eliminating crime or punishability of act and commuting responsibility or penalty, correctional high-security penal colony,especially dangerous recidivists, criminal legislationhumanization.

С.Р.Буранбаева[1]
[1]Абай атындағы ҚазҰПУ-ті Тарих және құқық институты Қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: miss.saliman@mail.ru.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНЫҢ КЕРІ КҮШІН ТАРИХИ ДАМУ АСПЕКТІСІМЕН САЛЫСТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада қылмыстық құқықтың ізгіленуінің конституциялық негізі мен қылмыстық заңның кері күшін тарихи даму аспектісімен салыстырудағы ізгілік қағидасының жүзеге асуы қарастырылады. Шетелдік басылымдарға бұл мақала қылмыстық заңның кері күшінің тарихи даму аспектісіне салыстырмалы талдау жасай отырып, қолданылуына болатындығымен қызығушылық тудыруы мүмкін.

Түйін сөздер: соттан тыс квазисоттық органдар, жалпы және арнайы превенция, қоғамға қауіпті элементтер, әлеуетті қарсыластарды жою, реформадан кейінгі кезең, әрекеттің қылмыстылығын немесе жазаланушылығын жоққа шығаратын және жауаптылықты немесе жазаны жеңілдететін заңдар, ерекше режимдегі түзету колониялары, аса қауіпті рецидивистер, қылмыстық заңның ізгіленуі.

С.Р.Буранбаева[1]
[1]старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин Института истории и права КазНПУ имени Абая, г.Алматы, Казахстан
e-mail: miss.saliman@mail.ru.

ОБРАТНАЯ СИЛА УГОЛОВНОГО ЗАКОНА В СРАВНЕНИИ С ИСТОРИЧЕСКИМ АСПЕКТОМ РАЗВИТИЯ

Аннотация

В статье рассматриваются конституционные основы гуманизма уголовного права и реализация гуманистического принципа обратной силы уголовного закона в сравнении с историческим аспектом его развития. Для зарубежных изданий данная статья привлекательна тем, что можно сделать сравнительный анализ применения принципа обратной силы уголовного закона в сравнении с историческим аспектом развития.

Ключевые слова: внесудебные квазисудебные органы,общая и специальная превенция, общественно-опасные элементы,ликвидация потенциальных противников, постреформенный период, законы устраняющие преступность или наказуемость деяния и смягчающие ответственность или наказание,исправительные колонии особого режима, особо опасные рецидивисты, гуманизация уголовного законодательства.

Punishment in the Criminal Code of RK of 2014 is considered as the measure of the state coercion appointed according to the court verdict for the purpose of recovery of social justice, correction of the convict and the prevention of new crimes (Art. 39 of the Criminal Code of Kazakhstan 2014. So, at least three signs are inherent in punishment: its basis –commission of criminal offense, its legal source - the adjudication, its purpose - general and special prevention.

In many cases of application of repressions by judicial authorities of the 20-40th years these signs were not observed. First, as it was shown above, repression followed by no means not only for the committed crime - quite often it was reaction to a social origin, membership of the person in earlier existing political parties, membership in opposition to the All-Union Communist Party (bolsheviks), etc. Secondly, repression was applied not only by court, but also extrajudicial "quasijudicial") bodies and even regular by the territoriesadministration. At last, thirdly, in case of extrajudicial application there was talk of of correction and re-education of the convict and but about his physical destruction or of long-term or lifelong isolation from society. The main orientation of repressions was not concealed in legal acts of the 30th years. "Punishment, - Art. 7 provides "of the leading top according to the Criminal Law the Russian SFSR (Soviet Federated Socialist Republic)" (1919), these are

those measures of forced impact by means of which the power provides this order of the public relations from violators of the last (criminals)". Further: "It is possible to secure public order from future criminal acts of the person which already committed a crime by his adaptation to this public order or if one cannot be adapted,he shall be isolated and in exceptional cases, shall be destructed physically" (Art. 9).

Even more definitely it was stated in Criminal Codes of 1922 and 1926. The criminal code of 1922 proclaimed the task protection of the state of workers not only against crimes, but also "from socially dangerous elements" and this protection was performed by application as punishments and "other measures of social protection" (Art. 5). And CC (Criminal Code) of 1926 which doesn't use the term "punishment" directly specified application of social protection measures, besides criminals, also to persons, "constituting danger on the communication with the criminal environment or on the last activities" (Art. 7). As provided by Art. 22 Main beginnings of criminal legislation USSR and federal republics (1924), exile and dispatch could be applied to such persons "as irrespective of attraction them to judicial responsibility, and in that case when they... will be justified by court, but are acknowledged socially dangerous".

Owing to these circumstances would be legally more precisely not to apply the term "punishment" to the repressive measures performed by political justice, especially by its extrajudicial bodies. Really what to punish for the former imperial official, the merchant, the nobleman, not guilty before the Soviet laws? It was, of course, not punishment, and just liquidation of potential opponents.

Important changes of basic nature took place in 1958 when Bases of criminal legislation and the Basis of criminal trial of USSR and federal republics and then (the 59-60th years) both republican criminal and codes of penal procedure were accepted.

The new criminal legislation established a number of democratic principles. It established, for example, that "only the person guilty of crime execution is subject to criminal liability and punishment" (Art. 3 of KazSSR of 1959). Thereby application of punishment to the persons which didn't commit any crime, but "socially dangerous on the communications with the criminal environment" was cancelled. In the same article it was told that "nobody can be found guilty of crime execution and also will subject to criminal sanction precisely according to the court verdict and in compliance with law". It provided inadmissibility of extrajudicial repression.

Further, the new criminal legislation completely refused institute of analogy. The criminal code included article about operation of the law in time where it was provided that "the law establishing punish ability of act or strengthening punishment, has no retroactive force" (St. 5).

All bases provisions of 1958 were fully used by preparation of the first criminal code of the Kazakh SSR of 1959.

However dilatability of the issue concerning the right of the legislator to refuse this or that principle of operation of the law in time or to limit it in the theory of the criminal law continued to remain. So, A. A. Tile claimed that the provision "that the law has no retroactive force" isn't the principle of the legislation at all [1. page 29].

The most part of scientists agreed in opinion that, having rights to refuse this or that principle of action of the criminal law in time or to delimit it, the legislator shall stipulate surely the actions in the relevant law according to the UN pact of 1948 "Universal Declaration of Human Rights". During the post-reform period a situation sharply changed. By development of theoretical model of the Criminal code and acceptance on July 2, 1991 of Bases of the penal legislation of USSR and federal republics the retroactive effect principle of the criminal law had undergone essential positive changes. Development and adoption of the new Criminal Code of Kazakhstan in 1997 took place under conditions when the regulations on the retroactive force of the law were enshrined in the subparagraph 5) of point 3 of article 77 of the Constitution which said: "The laws establishing or strengthening responsibility, assigning new obligations to citizens or worsening their situation have no retroactive force". The independent regulation about retroactive effect of the law enriched also the new Criminal Code of Kazakhstan. In p.1 Art. 6 there was a refining that along with the laws eliminating crime or punish ability of act and commuting responsibility or a penalty, also the laws otherwise improving a provision of the person which committed a crime have retroactive force". Thus, concerning a question of action limits of softer criminal law Criminal Code of Kazakhstan reflects modern humanistic criminal precepts of law. Further it is necessary to pay attention to the next moment. According to CC KazSSR, especially dangerous recidivists by Art. 23 served sentence in high-security penal colonies. According to the item 4 of the 5th Art. 46 of the Criminal Code of Kazakhstan, especially dangerous recurrence of crimes is also the basis for appointment to the convict of correctional high-security penal colony.

M. K. Zholumbayev considers that such provision violates the rights of especially dangerous recidivists serving sentence in correctional high-security penal colony. In particular, that the persons according to Art. 23-1 of CCKazSSR recognized especially dangerous recidivists can continue to serve sentence in correctional high-security penal colony provided that the crimes committed by them during action by CC KazSSR will be acknowledged according to part 3 of the article 13 Criminal Code of Kazakhstan especially dangerous recurrence. Otherwise owing to retroactive effect more favorable for the condemned law, these persons shall be transferred to colony with softer custodial control [2, page 32-33].

Also Supreme Court Presidium of the Republic of Kazakhstan came to a similar conclusion, in our opinion, by consideration of a sentence of the East Kazakhstan regional court with the changes made by board of the Supreme Court on case of citizen K. Karakenov condemned according to Art. 88 p.1 the "a"

item CC KazSSR and under article 179 of "b,c" 2 items the Criminal Code of Kazakhstan by 15 years of imprisonment with serving sentence in corrective labor colony, a particular treatment purpose of colony type is wrong on the following bases: determining this type of the mode, the court recognized that according to requirements acting at the time of crime execution on CC KazSSR it could be recognized as especially dangerous recurrence. However as criminal case is considered in 1998 concerning K. Karakenov by provisions of Art. 5 of the Criminal Code of Kazakhstan, the new criminal law shall be applied and according to the item of the p. 5 of Art. 48 the Criminal Code of Kazakhstan determined a severe looking of the mode of corrective labor colony, as in case of a recurrence of crimes to the person which was earlier leaving imprisonment.

The Art. 7 of the Enforcement of the Criminal Code Act of RK provides: "The persons recognized by especially dangerous recidivists according to Art. 23-1 of UK KazSSR serve custodial sanction in correctional high-security penal colony". It means that the persons recognized during action of CC KazSSR by especially dangerous recidivists and containing at the time of the introduction of the Criminal Code of Kazakhstan in high-security penal colony will be left in these colonies even if the committed crimes don't form especially dangerous recurrence. That is in this case the legislator refused giving of retroactive effect to softer law, as well as giving of such force to more stringent law is gross violation of the basic principle of the constitutional state – the principle of legality [3, page 59-60]. Neglecting the principles to please to momentary interests, is noted by A. I. Boytsov, easily leads to refusal of the principles in general. The refusal in providing retroactive effect to the law [4, page 61] improving a provision of convicts not only contradicts concepts of justice and humanity, but also interferes, in our opinion, with punishment goal achievement. Such scientists as S. G. Kelin and others paid attention to manifestation in regulations on retroactive effect of the law of softer penal statute of concepts of justice and humanity also [5, page 36-37].

The refusal of providing retroactive effect to more humane law contradicts also the conventional principles and rules of international law. If the court sees that the laws or other regulatory legal acts which are subject to application restrain RK of the right and freedom of the person and the citizen enshrined in Art. 78 by the Constitution, it is obliged to suspend proceedings and to address to the Constitutional Council with idea of recognition of this act unconstitutional.

Consideration of historical aspects of development of the retroactive effect principle of the criminal law allows to draw a conclusion on a certain regularity of such development in a way of a civilization and humanization of the penal legislation.

Despite some departures from this regularity taking place during various historical periods, the rules about retroactive effect of the criminal law enshrined in the new Criminal Code of Kazakhstan in general answer, in our opinion, a concept of justice of the criminal law.

References:

1. Thiele A. A. Time, space, law. Force of the Soviet criminal law in time and space. - M, 1965. - 121 pages.

2. Zholumbayev M. K. Especially dangerous recurrence of crimes and retroactive effect of the criminal law//Legal reform in Kazakhstan. – 2000. - No. 1. - Page 32-33.

3. Zhurshibayev S. History of human rightsemergence//Law and time. – 1998. - No. 5. – Page 59-60.

4. A.I.Boitsov.Criminal law force in time and space. - SPb.: Publishing house St. Petersburg University, 1995. – 260 pages.

5. Kelin S. G. Soviet Criminal law. – M, 1961. - 55 pages.

УДК: 343.97.
МРНТИ: 10.77.01

С.Р.Буранбаева[1]
[1] Абай атындағы ҚазҰПУ-ті Тарих және құқық институты «Қылмыстық-құқықтық пәндер» кафедрасының аға оқытушысы
e-mail:miss.saliman@mail.ru

ҚЫЛМЫСТЫҚ САЯСАТТЫҢ ҚАҒИДАЛАРЫ

Андатпа

Мақалада қылмыстық-құқықтық саясаттың мемлекеттің қылмыстылыққа деген көзқарасын көрсететін, яғни биліктің қылмыстылықпен қандай әдістермен және құралдармен күресуге дайын екендігін, азаматтардың негізсіз айыпталғанынан және сотталғанынан қорғайтын қандай кепілдіктер бар екендігін, биліктің қылмыс үшін қандай жазаны көретіндігі туралы бағыты зерттеледі. Алдымен мемлекет қандай әрекеттердің қылмыс деп танылатынын анықтауы керек. Бұл міндетті қылмыстық-құқықтық құралдармен: яғни, қылмыстық-құқықтық ғылымымен, қылмыстық заңнамамен шешу керек. Қылмыстық-құқықтық ғылымы өзіндегі бар тәжірибені қорытындылайды, оны талдайды, ал қылмыстық заңнама қорытындыланған материалды синтездеуші ретінде әрекет етеді.

Саясат сол үшін қағидалы, яки өзінің бағыттаушы идеялар жүйесіне арналғанын ақтау үшін, яғни белгілі бір қағидалар бастамасын құрайтынын көрсетеді. Мақалада қылмыстық-құқықтық саясатты оны құрайтын: саясаттың өзін шоғырланған түрде түсіндіретін қағидаларын білмей ұғыну мүмкін еместігі айтылады. Қылмыстық-құқықтық саясат ғылымында қағидаларға қатысты позициялар әртүрлі. Осыған байланысты бұл мақалада айтуға болады, қылмыстық-құқықтық саясаттың міндеттері қылмыстық құқық саласы шегінде тұрақтылыққа, әмбебаптыққа, императивтікке және жүйелілікке ие бастапқы нормтивтік ұстанымдардан, иедеялардан тұратын қағидалар негізінде шешілуі керек. Сол сияқты мақалада қылмыстық-құқықтық саясаттың қағидалар жүйесін қылмыстық заңнаманікі сияқты заңдылық, азаматтардың заң алдында теңдігі, кінәлілік, ізгілік қағидалары құрайтындығы зерттелген.

Түйін сөздер: пенализация, депенализация, қылмыстылықпен күрес, қылмыстардың алдын алу, сақтандыру шаралары, мәжбүрлеу, жазаның тиімділігі,әлеуметтік базаны кеңейту, жауаптылықтыдараландыру, жазаны жекелендіру, заңдылық, заң алдында азаматтардың теңдігі, әділдік, ізгілік, кешендікміндеттер, қылмыстық саясат.

С.Р. Буранбаева[1]
[1]старший преподаватель кафедры «Уголовно-правовых дисциплин» института истории и права КазнПУ имени Абая
e-mail:miss.saliman@mail.ru

ПРИНЦИПЫ УГОЛОВНОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация

В статье рассматривается направление уголовно-правовой политики, показывающее отношение государства к преступностью есть о том, что власть считает преступным, какими методами и средствами она готова с этим бороться, какие гарантии могут быть предоставлены гражданам от необоснованного обвинения и осуждения, каким власть видит наказание за преступление. Прежде всего государство должно определить, какие деяния признаются преступлением. Эту задачу следует решить уголовно-правовыми средствами: уголовно-правовой наукой, уголовным законодательством. Уголовно-правовая наука обобщает имеющийся опыт, анализирует его, уголовное законодательство выступает в качестве синтеза обобщенного материала.

Политика, для того чтобы оправдать свое предназначение, должна быть принципиальной, иметь систему руководящих идей, начал - систему определенных принципов. В статье говорится, что понять уголовно-правовую политику без знания формирующих ее принципов невозможно: принципы в концентрированном виде выражают саму политику. Позиции относительно принципов уголовно-правовой политики в науке различны. В этой связив статье отмечается, что задачи уголовно-правовой политики должны решаться на основе ее принципов, исходных нормативно руководящих начал, идей, которые в рамках отрасли уголовного права обладают стабильностью, универсальностью, императивностью и системностью. Также в статье упоминается, что систему принципов уголовно-правовой политики, как и уголовного законодательства, составляют принципы законности, равенства граждан перед законом, вины, гуманизма.

Ключевые слова: пенализация, депенализация, борьба с преступностью, предупреждение преступлений, меры профилактики, принуждение, эффективность наказаний, расширение социальной базы, индивидуализация ответственности, индивидуализация наказания, законность, равноправие граждан перед законом, справедливость, гуманизм, комплексные задачи, уголовная политика.

Buranbayeva Saliman[1]
[1] Senior teacher of " Criminal Law " the Institute of History and Law of Kazakh National Pedagogical University named after Abai
e-mail:miss.saliman@mail.ru

PRINCIPLES OF CRIMINAL POLICY

Abstract

The article examines the direction of the criminal law policy, showing the state's attitude towards crime, that is, what the authorities consider criminal, what methods and means it is ready to deal with, what guarantees can be given to citizens against unfounded accusation and condemnation, what the authorities see as punishment For a crime.First of all, the state must determine which acts are recognized as a crime. This task should be solved by criminal legal means: criminal law science, criminal legislation. Criminally-legal science generalizes the available experience, analyzes it, the criminal legislation acts as synthesis of the generalized material.

Politics, in order to justify its purpose, should be principled, have a system of guiding ideas, begin - a system of certain principles. It is impossible to understand the criminal legal policy without knowing the principles that form its principles: the principles in a concentrated form express the policy itself.The positions regarding the principles of the criminal-legal policy in science are different. In this regard, it is noted that the tasks of the criminal

legal policy should be resolved on the basis of its principles, the initial regulatory guidelines, the ideas that are stable, universal, imperative and systematic within the criminal law branch. The system of principles of criminal legal policy, as well as criminal legislation, is based on the principles of legality, equality of citizens before the law, guilt, humanism.

Keywords: Penalization, depenalization, combating crime, crime prevention, prevention measures, coercion, punishment effectiveness, expansion of social base, individualization of responsibility, individualization of punishment, lawfulness, equality of citizens before the law, justice, humanism, complex tasks, criminal policy.

Кіріспе. Қылмыстық саясат қағидаларының объективтік сипаты олардың құқықтық мемлекеттің жалпы қағидаларымен, конституциялық құрылыстың негізімен, мемлекеттің саяси және экономикалық жүйелерімен, демократиялық қоғам дамуының заңдылықтарымен үндес болуымен түсіндіріледі.

Ғалымдардың арасында аталған мәселеге байланысты, яғни қылмыстық саясат қағидаларының мазмұны және жүйеленуіне байланысты біркелкі көзқарас, ұстаным жоқ.

Қылмыстық саясаттың қағидалары дегеніміз қылмыстық-құқықтық саясаттың негізгі бастаулары, идеялары.

Құқықтың жалпы теориясында құқықтық саясаттың қағидалары ретінде азаматтық қоғам мен мемлекеттік билікті әлеуметтік қатынастарды құқықтық реттеу аясындағы стратегиялық бағдарланған қызметінің жалпы бағдарланған бағыттарын айқындайтын негізгі идеялар деп көрсетеді.

Н.А. Лопашенко қылмыстық саясаттың ерекшелігін ескере отырып, қылмыстық саясаттың қағидаларын тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің құндылықтарын, заңды мүдделері мен қоғамдық қатынастарды қылмыстық қол сұғушылықтан қорғау аясындағы мемлекеттің, мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың қызметінің негізін қалаушы идеялар деп нақтылайды [1, 38 б.].

Б.Т. Разгильдиев қылмыстық-құқықтық саясатты анықтай отырып, оның қылмыстық-құқықтық қағидалар негізінде жүзеге асырылатынын атап өтеді [2, 138 б.].

Қылмыстық саясаттың келесі негізгі қағидаларын белгілейді: қылмыстылықпен күрестік қылмыстық-құқықтық шараларын әлеуметтік бағдарламалар және қажеттілікпен келістіру; мемлекетпен қолданылатын жазалау шараларын мүмкіндігінше ізгілендіру; тиымды дер кезінде және тұрақты түрде түзеу – яғни, қоғамға қауіпті іс-әрекеттерді криминализациялау (декриминализациялау) және пенализациялау (депенализациялау); қылмыстылықпен күрес аясында басты екпінді алдын алу, сақтандыру шараларына қою; олардан кейін мәжбүрлеу, жазаның тиімділігіне иек арту; қылмыстылықпен күреске халықты белсенді түрде тарту, биліктің әлеуметтік базасын кеңейту; жауаптылықты мүмкіндігінше дараландыру және жазаны жекелендіру.

Қылмыстық саясаттың қағидаларына заңдылық, заң алдында азаматтардың теңдігі, әділдік, ізгілік, кешендік, қойылған міндеттердің субъектілердің құқықтық өкілеттіктеріне және олардың ресурстық қамтамасыз етілуіне сәйкестігі, стратегиялық шешімдердің алдын алу сипаты қағидаларын жатқызады.

В.Ф. Цепелев әлеуметтік-экономикалық және криминологиялық шарттылық, заңдылық, әділдік, қылмыстылыққа сәйкес құқықтық жауап берудің бұлтартпайтындығы және қылмыстық репрессия шараларын үнемдеу, ішкі мемлекеттік заңнама қылмыстық, қылмыстық-процессуалдық, қылмыстық-атқарушылық нормаларының халықаралық келісімдер мен міндеттемелерге сәйкестігі, қылмыстылыққа әсер ететін шаралардың ғылыми негізділігі мен алдын алу сипаты қағидаларын көрсетеді [3, 112 б.].

Қылмыстық саясаттың қағидаларына заңдылық, заң алдындағы азаматтардың теңдігі, жариялылық, әділдік, ізгілік, жауаптылықтың бұлтартпайтындығы, ғылымилықты жатқызады.

Біздің пікірімізше қылмыстық саясатқа келесі қағидалар тән: ізгілік, нормативтілік, құқықтың үстемдігі, қылмыстық саясаттың тұтастығы, қылмыстық саясаттың бірегейлігі, қылмыстық саясатты қалыптастыру және жүзеге асыруда азаматтық қоғамның қатысуы, тұлғаның, қоғам және мемлекеттің өзара жауаптылығы, қылмыстылықпен және терроризммен күрестегі халықаралық ынтымақтастық пен өзара көмек көрсету, қылмыстық репрессия шараларын үнемдеу, қоғамдық және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету.

Қылмыстық құқық ғылымында бір немесе бірнеше емес, бір жүйеге келтірілген қағидалардың жиынтығы беріледі.

Мысалы П.Н. Панченко оларды төрт топқа бөліп көрсетеді:

1) Жалпы саяси: заңдылық, әділдік, жариялылық және ізгілік;

2) Жалпы қылмыстық саяси: заң алдында бәрінің теңдігі, жауаптылықтың бұлтартпайтындығы, жеке және кінәлі жауаптылық;

3) Жеке қылмыстық саяси: қылмыстылықпен күрестегі құқықтық және басқа шаралардың бірлігі, құқық қорғау органдарының басқа мемлекеттік органдармен, азаматтар, олардың бірлестіктері және тұтастай алғанда халықпен өзара әрекеті, қылмыстылықпен күрестік стратегиясы мен тактикасының үйлесімі;

4) Арнайы қылмыстық саяси қағидалар: қылмыстық заңның ұқсастық бойынша қолданылуына жол бермеу, мейлінше қатаң заңның кері күшіне жол бермеу, бір рет жасалған қылмыс үшін қайтадан жауаптылыққа тартуға

жол бермеу, мас болу жағдайында қылмыс жасау негізі бойынша жауаптылықты жеңілдетуге жол бермеу.

Э.Ф. Побегайло қағидалардың екі тобын атайды: жалпы қағидалар (заңдылық, жариялылық, әділдік, ізгілік) және арнайы қағидалар (қылмыстылықтың алдын алудың басымдығы, жауаптылықтың бұлтартпайтындығы, жеке және кінәлі жауаптылық, жауаптылықты дараландыру, жауаптылықты жекелендіру, мәжбүрлеу шараларын үнемдеу) [4, 226 б.].

Жоғарыда берілген көзқарастардың алуан түрлілігі осы қағидалардың жүйесіне, топтастырылуына, көлеміне, мәніне, мазмұнына байланысты.

Аталған қағидаларға ортақ сипат ретінде келесілерді айтуымызға болады: қылмыстық саясаттың қалыптастырылуы мен дамуының мәнді байланыстары және жалпы заңдылықтарын қоғам дамуының нақты тарихи кезеңін ескере отырып бейнелейтін элементтердің болуы; қағидаларды бөлу және топтастырудың біркелкі критерийлерінің болмауы.

Қылмыстық саясат теориясының көптеген қырлары бойынша келтірілген қағидалар жүйесін салыстыруға мүмкіндік жоқ. Себебі, «қылмыстық саясат» түсінігінің өзі бір-бірінен айрықша, бір-біріне сәйкес келмейді. Сондықтан да, қылмыстық саясаттың тар мағынадағы түсінігіне және қылмыстылыққа қарсы тұру аясындағы мемлекеттік саясатқа тән қағидалар да әртүрлі болуы мүмкін. Дегенмен де, келесі мәселелерге назар аудара кету жөн деп есептейміз. Біріншіден, авторлар құқық қағидаларын және саясат қағидаларын ұқсас ұғымдар ретінде қарастырады, бірақ та «құқық» және «саясат» ұғымдарының айырмашылықтарын көрсетпейді. Осыған байланысты А.И. Коробеевтің «Қылмыстық-құқықтық саясат қағидалары көріну әдістері, сипаты, мазмұны бойынша қылмыстық құқықтың қағидаларынан сапалы түрде айрықшаланады», деп көрсетуі әбден орынды [5,155 б.]. Екіншіден, ғалымдар саясатты қызмет ретінде анықтай отырып, жекелеген қағидаларға тым тар немесе тым кең талаптар қояды. Осыған байланысты, қылмыстық-құқықтық саясат жалпы мемлекет және құқық теориясында қалыптастырылған, кез-келген басқа да құқықтық саясат негізделетін келесі қағидаларға сәйкес жүзеге асырылады деп айта аламыз. Оларға: әлеуметтік шарттылық; ғылыми негізделгендік; тұрақтылық және демократиялық мәні; ізгілік және адамгершілік; әділдік; жариялылық; тұлғаның және мемлекеттің мүдделерінің үйлесімі; адам құқықтарының үстемдігі; халықаралық стандарттарға сәйкестігі жатады.

Н.А. Лопашенко кез-келген құқықтық саясаттың қағидаларына келесілерді жатқызады: 1) әлеуметтік және ғылыми негізделгендік 2) заңдылық және халықаралық-құқықтық реттеумен келісілгендік 3) әділдік 4) жариялылық 5) ізгілік [1, 44 б.].

Қылмыстық-құқықтық саясаттың мазмұны жоғарыда аталған қағидаларға әсерін тигізбей қоймайды. Сондықтан да, репрессияны үнемдеу және жауаптылықтың бұлтарпайтындығы қағидаларын көрсеткен А.И. Коробеевпен келісуге болады. Аталған қағидалардан бөлек ол жауаптылық пен жазаны дараландыру мен жекелендіру қағидаларын және тиімділік қағидасын, соңғы еңбектерінде әділдік қағидасын көрсетеді [5, 155 б.].

Сонымен, заң әдебиеттерінде қылмыстық саясаттың мақсаты мен міндеттерін, оны жүргізудің негізгі бағыттарын анықтауға қабілетті жалпы векторлар түрінде көрінетін қылмыстық саясаттың негізін қалаушы қағидаларды дұрыс бөліп көрсету, түсіну және қолдану мәселелеріне басты назар аударылған. Құқықтық саясат Тұжырымдамасының идеялары мен қағидаларын жүзеге асыру шеңберінде жоғарыда аталған қылмыстық саясат қағидаларының ішінде заңдылық, демократизм және ізгілік қағидалары ерекше рөлге ие.

Қылмыстық саясатта ізгілендіру үдерісін екі кезеңге бөліп қарастыруымызға болады. Екінші кезеңге, Қазақстан Республикасының 2009 жылғы құқықтық саясат тұжырымдамасы бойынша, бүкіл құқық жүйесі мен заңдарды ізгілендіру мақсатында түпкілікті реформалау жүргізілгендігі жатады.

Қазақстан Республикасының 2009 жылғы «Құқықтық саясат тұжырымдамасында» 2010-2020 жылға дейінгі еліміздегі құқықтық жүйенің негізгі даму бағыттары белгіленді [6]. Сол тұжырымдама негізінде, маңызды заң актілері қабылданып, мемлекеттік және қоғамдық институттардың ары қарай дамуына ықпал жасалып, Қазақстанның тұрақты әлеуметтік экономикалық дамуы қамтамасыз етілді.

Тұжырымдаманың негізгі мәтінінде қылмыстық зандардың дамуы міндетті түрде мынандай қағидаларды қатаң түрде сақтау арқылы жүргізілуі көрсетілген: заңдылық, заң мен сот алдындағы азаматтардың теңдігі, қылмыстық жауапкершілік пен жазадан құтылмаушылық, кінәлі жауапкершілік, тағайындалған қылмыстық жазаның әділдігі, кылмыстық репрессиялау шараларын үнемдеу, жәбірленушінің, оның ішінде мемлекеттің өзінің құқығын қорғау, ізгілік. «Қылмыс» пен «құқық бұзушылық» түсініктерінің қарым-қатынас мәселелесіне ізгілік қағидасының тікелей қатынасы бар. Себебі ізгілік қағидасы, қылмыстық құқықтағы ең негізгі қағидалардың біріне жатады да, заң шығару және құқық қолдану тәжірибесінде кең көлемде пайдаланылады.

Мұнда әңгіме, ең алдымен, тек қоғамға қауіпті іс-әрекеттерді криминализациялау емес, керісінше қылмыстық заңда бар іс-әрекеттерді декриминализациялау болып отыр. Әңгіме қылмыстық-құқықтық сипаттағыларға ықпал ететін шараларды либерализациялау қағидасы

туралы. Бұған мысал ретінде, Ерікті елдердің достастығындағы кейбір мемлекеттердегі өлім жазасын қолдануға мораторий жариялануын айта аламыз.

Қылмыстық саясаттың ізгілендірілуінің үшінші кезеңіне негіз болған Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы болды [6]. Президент өзінің 2017 жылғы 31 қаңтардағы ««Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты жолдауында «Қазақстан - 2050» стратегиясын орындай отырып, біз он жылдыққа бағдарлама жасап, оны тәмамдадық. Ендігі мақсат - стратегияның келесі онжылдығына қарай қадам жасау - деген. Сонымен қатар, жолдауда келесі онжылдықтағы құқықтық реформа жасауды маңыздылығына арнайы көңіл аударып «Бүгінде, өкінішке қарай, біздің барлығымызға тиімсіз басқарудан, құқық қорғау органдары функцияларындағы жанжалдан, тиісті қадрлік жұмыстың болмауынан, сондай-ақ елдің құқық қорғау жүйесі қызметінде мөлдірлікпен бақылаудың жоқтығынан туындаған проблемалары анық көрінеді» деп ол мәселеге ерекше назарын аударды [7].

Қазақстан Республикасының 2010-2020 жж. аралығындағы Құқықтық саясат Тұжырымдамасында еліміздегі жүргізіліп отырған қылмыстық саясатының ізгілік қағидасын түсіну, сақтау және іске асырылуының екі векторлы ұғымына назар аударылады. Тұжырымдамада алғаш рет онша ауыр емес, орташа ауырлықтағы қылмыс жасаған, жүкті немесе жалғыз басты әйелдер, қарт адамдар ізгілік қарым-қатынасқа иек арта алады деген. Тұжырымдамада белгіленген қылмыстық саясаттың ізгілік қағидасының басқа бағыты ауыр және аса ауыр қылмыстарды жасаушы, қылмыстық құдалаудан жалтарушы, түзелу жолына түсуден қасақана жалтарған тұлғаларға қатысты қылмыстық жауаптылықты қатаңдатуға бағдарланған. Егер де қылмыстық саясатты ізгілендірудің бірінші бағыты белгілі бір санаттағы тұлғаларға деген жұмсақ, кешірімді қатынас түрінде, қылмыскерлерге деген ізгі қатынастың көрінісі ретінде сипатталса; қылмыстық саясаттың ізгілендірілуінің екінші бағыты мемлекеттің, қоғамның, жеке және заңды тұлғалардың, ұйымдардың мүдделерін қылмыстық қол сұғушылықтан қорғаудың тиімділігін арттыруға байланысты қылмыстылықпен күресті жандандыру үшін құқық қорғау органдарының қызметін бағдарлау деп түсіну қажет. Яғни, Тұжырымдамада қалыптастырылған негізгі, іргелі идея - қылмыстық саясатты жүзеге асыру барысындағы ізгілік қағидасының сақталуы.

Қылмыстық саясаттың заңдылық қағидасы. Қылмыстық саясаттың қағидаларының ерекшеліктерін сипаттай келе, қылмыстық саясаттың қағидаларының ерекшеліктері, яғни қылмыстылықпен күрестегі мемлекеттің қызметінің бағыттары жекелеген құқық салаларын сипаттайтын ұқсас қағидаларға қарағанда, олардың әрекет ету аясын бейнелейді. Қылмыстық саясаттағы заңдылық қағидасының мазмұнымен қылмыстарды дұрыс саралау және кінәліге заңға сәйкес, жасалған іс-әрекеттің қоғамға қауіптілік дәрежесін және құқық бұзушының тұлғасын, жауаптылықты ауырлататын және жеңілдететін мән-жайларды, істің мән-жайларын ескере отырып жаза тағайындау қамтылады. Сонымен қатар, заңдылық қағидасы қылмыстық іс жүргізу аясына тән қылмыстарды дер кезінде ашу, қылмыстық істі қозғау, бұлтартпау шарасын қолдану, айып тағу және т.б. қамтиды. Осы қағиданың мазмұнымен тағайындалған жазаны атқарудың негіздері мен тәртібі де қамтыладыдеп көрсетуге болады.

Қылмыстық саясаттың қағидаларының қылмыстық құқықтың қағидаларына негізделетіндігі бәрімізге мәлім. Дегенмен де, қылмыстық құқықтың қағидалар жүйесі қылмыстық саясатты жүзеге асыру барысында оған бейімделіп, өзгерістерге ұшырайды. Яғни, қазіргі кезде қылмыстық саясаттың заңдылық қағидасы қылмыстылыққа әсер ету шараларын тәжірибелік ұйымдастыру барысында қатаң сақталынуы және шынайы өмірде көрініс табуы қажет. Егер де, қылмыстарды дұрыс саралау барысында қылмыстық саясатты жүзеге асырудың заңдылық қағидасының сақталуы туралы айтатын болсақ, сәйкес норманы дұрыс таңдау үшін заң шығарушылық негіздің жеткілікті және тұрақтылығы туралы, сәйкесінше қылмыстық заңнамаға сәйкес кінәлі адамның қылмыстық жауаптылығы туралы мәселелерді қозғаймыз. Егер де, кінәліге әділ қылмыстық жаза тағайындау туралы айтатын болсақ, қылмыстық жазаның мақсаттарына жетуді қамтамасыз етуге қабілетті оңтайлы және икемді санкциялар жүйесі, жазаны дараландыру және қылмыстық-құқықтық репрессия шараларын үнемдеу туралы сөз қозғаймыз.

Қылмыстық саясатты жүргізудегі демократизм қағидасы қылмыстық саясаттың мақсаты және оның әлеуметтік-саяси мағынасымен тығыз байланыста. Қылмыстық саясатты жүзеге асырудың негізгі мақсаты азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз етудегі міндеттерді шешумен тығыз байланысты.

Қылмыстық саясат - мазмұны қылмыстылықпен күрес аясына азаматтардың қатысуынан көрінетін, таптар, ұлттар. Әлеуметтік топтар, қоғам мен тұлғаның арасындағы қатынастар, жұмысшы таптың жетістіктерін, мемлекеттің, тұлғаның мүддесін, халықпен қалыптастырылған құқықтық тәртіпті қылмыстық қол сұғушылықтан қорғауға бағытталған мемлекеттің, оның органдарының, қоғамдық ұйымдардың қызметінің мазмұнын, нысандарын,

міндеттерін анықтау деп түсініктеме беруге болатын демократизм қағидасын нақтылау орын алған. Келтірілген түсініктен қылмыстылықпен күресті ұйымдастыру барысындағы мемлекеттік қызметтің басқару аясының бір бөлігі ретінде қылмыстық саясаттың мемлекетте қалыптасқан қоғамдық қатынастармен, халықтың пікірі және көңіл-күйімен байланыста болатындығын аңғарамыз.

Демократизм қағидасы құқық қорғау органдарын қылмыстылықпен күресті ұйымдастыру барысында, қоғамдық пікір-таластарды туындататын қылмыс түрлерімен күрес жүргізудің стратегиясы мен тактикасын құру барысында қоғамдық пікірді ескеруге міндеттейді[8].

Қылмыстық саясатты жүргізудегі демократизм қағидасы құқық бұзушылықтарға қарсы тұруды ұйымдастырудағы азаматтарды құқыққа сай, әлеуметтік белсенді мінез-құлыққа ынталандыру мәселелерін белгілейтін заңдарды қабылдау барысында да көрініс табады. Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 ж. 17 тамыздағы өзгерістерімен қоса «Қылмыстылықпен және сыбайлас-жемқорлықпен күресті күшейту және Қазақстан Республикасында құқық қорғау қызметін жетілдірудің қосымша шаралары» туралы Жарлығында Үкіметке әртүрі сыбайлас-жемқорлық құқық бұзушылықтарын ашу және алдын алу үшін жәрдемдесуге қатысты азаматтардың мінез-құлқын көтермелеудің тетіктерін, азаматтардың сыбайлас-жемқорлыққа қарсы мінез-құлықтарын ынталандырудың нақты шараларын жүзеге асыру міндеті жүктелген [9].

Мемлекеттің құқық бұзушылықтарды болдырмау және олардың алдын алуға байланысты азаматтардың құқық қорғау органдарына жәрдем көрсетудегі әлеуметтік белсенді мінез-құлқын ынталандыруға бағдарланған нақты шаралары қылмыстық саясатты жүргізу барысындағы демократизм қағидасының ары қарата дамуы және берік орнығуының бірден бір кепілі болып табылады.

Қылмыстық саясаттың аталған қағидаларын дұрыс түсіну, бұлжытпай сақтау қылмыстылықпен күрестің тиімділігін арттыру мақсатына жетудің тұрақты және іргелі негізін құрайды.

Сонымен, қылмыстық саясаттың қағидалары деп қылмыстық саясаттың негізіне, қылмыстық саясаттың қалыптастырылу және жүзеге асырылуын қамтамасыз ететін шаралар жүйесі қаланған негізгі идеяларды, басшылыққа алатын бастауларды түсінеміз. Қылмыстық саясат қағидалары құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету және қылмыстылықпен күрес аясындағы заңдылықтарды ғылыми тану негізінде қалыптастырылып, қылмыстылықпен күрестің барлық шаралары, сәйкес құқық салаларының нормалары және оларды қолдану тәжірибесі, қылмыстылықпен күрестегі барлық қызмет түрлері сәйкес келуі қажет белгілі бір талаптар түрінде мемлекеттің заңнамалық актілерінде көрініс табады. Қылмыстық саясат қағидалары мемлекеттің ішкі және сыртқы саясат бастауларына сәйкес келуі қажет. Сондықтан да, олар Қазақ мемлекеттігінің құрылу кезеңінен бастап бүкіл тарихи кезең бойынша өзгерістерге ұшырап келеді. Дегенмен де, кейбір авторлар бойынша қылмыстық саясат қағидалары қылмыстық саясаттың дербес негізі ретінде емес, жалпы құқықтық қағидалармен етене тұтас ретінде қарастырылады.

Қорытынды. Сонымен, қылмыстық саясат қағидаларының маңызы келесіден көрінеді, яғни бүкіл құқық шығармашылық қызмет қылмыстық саясаттың басшылыққа алатын идеяларын ескере отырып жүргізілуі қажет. Қылмыстық саясаттың қағидалары Қазақстан Республикасының Конституциясында көрініс тапқан қағидалармен, мемлекет және құқық теориясында, қылмыстық құқық ғылымымен қалыптастырылған, Қазақстан Республикасында ратификацияланған қылмыстық құқық аясындағы халықаралық құқықтық актілердің ережелерінде бекітілген қағидаларға қайшы келмеуі керек. Қылмыстық саясаттың қағидаларына: әлеуметтік шарттылық; ғылыми негізделгендік, тұрақтылық және болжамдық; демокритзм; ізгілік және құлықтылық; әділдік; жариялылық; тұлға және мемлекет мүдделерінің үйлесімі; адам құқықтарының басымдығы; халықаралық стандарттарға сәйкестігі; жазалау шараларын үнемдеу; жауаптылықтың бұлтартпайтындығы жатады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Лопашенко Н.А. Уголовная политика. - М.: Волтерс Клувер, 2009. - 615 с.

2 Разгильдиев Б.Т. Уголовно-правовая политика. Правовая политика: словарь и проект концепции / под ред. А.В. Малько. - ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2010.- 480 с.

3 Цепелев В.Ф. Реформирование уголовного законодательства и его соответствие основным принципам уголовной политики современной России // Уголовное право. Стратегия развития в XXI веке: сборник материалов тринадцатой Международной научно-практической конференции. – М., 2016. – С. 112-121.

4 Побегайло Э.Ф. Уголовная политика современной России: концептуальный подход // Противодействие преступности: уголовно-правовые, криминологические и уголовно-исполнительные аспекты. Материалы III Российского Конгресса уголовного права. – М., 2008. - С. 226-228.

5Коробеев А.И. Принципы российской уголовно-правовой политики как отражение конституционных основ уголовного права // Конституционные основы уголовного права: Материалы 2 Всероссийского конгресса

по уголовному праву, посвященного 20-летию Уголовного кодекса Российской Федерации. – М., 2016. - С. 155-159.

6Қазақстан Республикасының 2010-2020 жылдарға арналған Құқықтық саясат Тұжырымдамасы 2009ж. 24 тамыз // http://online.zakon.kz/.

7Қазақстан Республикасы Президентінің ««Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Халыққа Жолдауы 2017 ж. 31 қаңтар // http://kuis.kz/kz/poslanie-prezidenta.

8 Калкаева Н.Б. ҚР Қылмыстық заңнамасы бойынша белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыруды атқару тәртібі // КазНПУ им.Абая Вестник Серия «Юриспруденция». -№1(47),-2017. –С.113-119.

9 Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 ж. 17 тамыздағы өзгерістерімен қоса «Қылмыстылықпен және сыбайлас-жемқорлықпен күресті күшейту және Қазақстан Республикасында құқық қорғау қызметін жетілдірудің қосымша шаралары.

УДК: 343.2./7
МРНТИ: 10.77.01

С.Р.Буранбаева[1]
[1]Абай атындағы ҚазҰПУ-ті Тарих және құқық институты Қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: miss.saliman@mail.ru.

Н.Б. Калкаева[2]
*[2]Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, Қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының қауымдастырылған профессоры,*з.ғ.к., *Алматы қ., Қазақстан*
e-mail: nesibeli77@mail.ru.

ҚЫЛМЫСТЫҚ САЯСАТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ҮРДІСІН ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андатпа

Мақала қылмыстық саясаттың негізгі мазмұны өз бастауын қылмыстық заңдар мен мемлекеттегі қабылданып, жүзеге асып жатқан шешімдерден алатындығына арналады. Қылмыстық саясат қылмыстық заң арқылы қылмыс және оның қоғамға қауіптілігімен күреседі. Қылмыстың қоғамға қауіптілігі мен салдарында әлеуметтік-саяси саланың дұрыс дамымауының белгілері бар екендігін көрсете отырып, қылмыс адамды әлеуметтік қолдау мен тиісті бақылаудың аздығынан пайда болатындығын түсіндіре білген. Жасалған қылмыстың қоғамға қауіптілігі мен қылмыстың салдары саяси-заңдық, қоғамдық-саяси тұрғыда ғана салалық белгіге ие болғандығымен ғана емес, бұл құбылыстар барлық әлеуметтік топтардың мүддесін зақымдауымен де қауіпті.

Мақалада қылмыстық саясаттың құқықтық құралы ретіндегі Қылмыстық заңның қылмысты жойып жіберуде немесе қылмыстылыққа тосқауыл қоюда шексіз мүмкіндікке ие емес екендігіне тоқталған. Қазіргі уақыттағы қылмысты жоюды қылмыс жасаған тұлғаға қылмыстық жауаптылықты белгілеу арқылы тек қана қылмыстық кодекстің көмегімен ғана жүзеге асырудың мүмкін еместігіне ешкім күмән келтірмейтіндігі мақалада өзекті мәселе ретінде көтеріледі.

Түйін сөздер: қылмыстық саясат, жаһандану, қылмыстан сақтандыру, жаһандық ахуал, өсім, реформалар, даму, қылмыстық құқық бұзушылықтар, нормативтік-құқықтық актілер, сыбайлас жемқорлық, алаяқтық.

УГОЛОВНАЯ ПОЛИТИКА И ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОЦЕССА ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ

С.Р.Буранбаева[1]
[1]старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин Института истории и права КазНПУ имени Абая, г.Алматы, Казахстан
e-mail: miss.saliman@mail.ru.

Н.Б. Калкаева[2]
[2]к.ю.н., ассоциированный профессор кафедры уголовно-правовых дисциплин Института истории и права КазНПУ имени Абая, г.Алматы, Казахстан
e-mail: nesibeli77@mail.ru

Аннотация

Статья посвящена одному из важнейших направлений государственной политики-проблеме модернизации уголовной политики. В работе определены приоритеты современной казахстанской уголовной

политики, среди которых важную роль играет процесс ее гуманизации. Гуманизация наказания выступает составной частью либерального направления уголовной политики. Реализация исследовательских задач была достигнута на основе всестороннего анализа принципа экономии репрессий, профилактики преступности и восстановительного характера уголовной политики. Исследовано становление и развитие доктрины модернизации уголовной политики. Центральной проблемой реформирования уголовной политики является проблема эффективности уголовного законодательства.

В статье полагается, что либеральная тенденция казахстанской уголовной политики имеет прагматическое объяснение, так как государство не может обеспечить применение системы уголовных наказаний. Перспективными направлениями решения указанной проблемы в статье выступают принцип экономии репрессий, профилактики преступности и восстановительный характер уголовной политики. Без осуществления указанных мер реформирования казахстанской уголовной политики невозможна реализация идей демократического и правового государства.

Ключевые слова: уголовная политика, глобализация, предупреждение преступности, глобальные условия, пути реформы, уголовные правонарушения, нормативно-правовые акты, коррупция, мошенничество.

CRIMINAL POLICY AND QUESTIONS OF IMPROVING THE PROCESS OF APPLICATION OF LAW

S.R. Buranbayeva[1]
[1] Senior teacher of Criminal Law the Institute of History and Law of Kazakh National Pedagogical University named after Abai
e-mail: miss.saliman@mail.ru.

N.B. Kalkayeva[2]
[2]the associated professor of " Criminal Law " the Institute of History and Law of Kazakh National Pedagogical University named after Abai, ***Almaty, Kazakhstan***
e-mail: nesibeli77@mail.ru.

Abstract

The article is devoted to one of the most important directions of the state policy that is the problem of criminal policy modernization. The article identifies the priorities of the contemporary Russian criminal policy, among which an important role is played by the process of its humanization. Humanization of punishment acts is an integral part of the liberal criminal policy. The goal of the study is to analyze the most important directions of modernization of the criminal law policy. Materials and methods. Implementation of the research objectives was achieved on the basis of the all-round analysis of the economies of repression, crime prevention and recovery nature of criminal policy. The methodology includes the methods of comparative and legal analysis. The author investigated formation and development of the doctrine of modernization of the criminal policy. The author supposes that the liberal trend of the Russian criminal policy has a pragmatic explanation, because the state cannot ensure application of the system of criminal punishment.

The central problem of reforming the criminal policy is the issue of effectiveness of the criminal legislation. The promising directions of the decision of the specified problem, according to the author, are the economies of repression, crime prevention and recovery nature of the criminal policy. Without implementation of the identified reform measures of the Kazakhstan criminal policy it is impossible to realize the ideas of democratic and legal state.

Keywords: fine, deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities, community service, corrective labor, restriction of freedom, imprisonment, the death penalty, corruption criminal offenses against the interests of public service and order management, loss of income and property rights, deprivation of the right to private property and the right of appropriation of property.

Құқықты қолдану қылмыстық саясатты жүзеге асырушы нысан ретінде оны тәжірибелік жағынан бейнелейді, себебі құқық қолдану үдерісінде қылмыстық-құқықтық, қылмыстық іс жүргізушілік, қылмыстық-атқарушылық және басқа да заң нормаларын қолдану мен орындау орын алады. Құқық қолдану қылмыстық саясатты қалыптастыруға қатыспайтын, тек оны орындайтын мемлекеттік органдардың өкілдері арқылы жүзеге асырылғандықтан құқық шығармашылыққа қарағанда қосымша сипатқа ие. Құқық қолдану қызметін жүзеге асыру барысында қылмыстық саясаттың іс-әрекеттерді криминализациялау мен декриминализациялау әдісі ғана қолданылмайды. Сәйкесінше, құқық қолдану деңгейінде пенализация, депенализация, қылмыстық жауаптылықты дараландыру және жекелендіру әдістері ғана қолданыла алады.

Құқық қолдану қылмыстық саясатты қалыптастыру үдерісіне әсерін тигізеді.

Құқық қолдану деңгейінде қылмыстық саясаттан күтілетін нәтижелер: әр адамның өз құқықтары мен заңды мүдделерінің қорғалуына сенімі берік болуы керек; әр адам оның тұлғасының қол сұқпаушылығы, ар-намысы мен іскерлік-беделінің құрметтелуі туралы мемлекет тарапынан қамқорлықты сезінуі керек; қылмыс жасауда кінәлі бірде бір адам қылмыстық жауаптылықтан құтылмауы, керісінше жазықсыз бірде бір адам қылмыстық жауаптылыққа тартылмауы керек.

Осыған байланысты, Қазақстанның қылмыстық саясатының бағыттарының бірі болып, қылмыс жасаған тұлғаларға қатысты заңнаманы және құқық қолдану тәжірибесін ізгілендіру танылады.

Заңнама мен құқық қолдану тәжірибесін ізгілендіру бойынша міндеттерді жүзеге асырудың жекелеген сұрақтарына тоқталып өткеніміз жөн. Қазақстан дүние жүзінде қылмыстық заңнаманы ізгілендіру нәтижесінде, 100 мың халыққа шаққанда қамауда отырған адамдардың саны бойынша 3-ші орыннан 18 орынға алмасты. Аталған тенденция Қазақстанда қаншалықты тұрақты сақталатындығы және қолданыстағы заңнама мұндай жағымды өзгерістерді айтарлықтай қамтамасыз ете алатындығы жөнінде сұрақтар туындайды. Қолданыстағы қылмыстық заңнама соттарға бас бостандығынан айыру жазасына баламалы жаза тағайындауға мүмкіндік бере ме?

Жазаны тағайындау тәжірибесі қылмыстық заңнамадағы мүмкіндіктерге сүйенеді. Бұл жерде судьялардың пікірімен келісуге тура келеді, олар бас бостандығынан айыруды жиі қолдануда біздің қылмыстық заңнаманың қатаңдығынан және басқа баламалы жазаларды әзірлеудің жеткіліксіздігінен көреді. Қазіргі кездегі Қылмыстық кодекс, олардың ойынша, қылмыскерді тәрбиелеу мен түзетудің құралы ретінде емес, көбінесе қатаң жазаның құралы ретінде қолданылады. Сөйтіп, ҚР ҚК-нің Ерекше бөлімі баптарының санкциясын талдау, қылмыстық заңның жазалаушы күшінің айтарлықтай жоғары болып қалғандығын көрсетті. Атап айтқанда, ҚР ҚК-нің Ерекше бөлімінің 412-бабында бас бостандығынан айыру жалғыз жазалау шарасы болып табылады. 388-бапта ол баламалы жаза ретінде қолданылады, ал 338 бапта бас бостандығынан айыру мүлдем қарастырылмайды [1].

Қылмыстық заңнамада бар жаза түрлерін талдау кезінде, теоретиктер мен практиктер ҚР ҚК-нің 40-бабына жүгінбейді. Бұл норманың рөлі мен мәні тек теориялық қана емес, үлкен тәжірибелік мәнге де ие. Революцияға дейінгі ресейлік әдебиеттерде қылмыстық құқықтағы жазаның түрлерін қосатын нормаларды «жазалар баспалдағы» деп атайтын. ҚР ҚК-нің 40-бабындағы мұндай түсінік қазіргі кезде де қолданылады. «Жазалар баспалдағы» түсінігінің мағынасы, жазалардың тізбесі белгілі бір қатаң реттілікпен беріледі дегенмен түсіндіріледі. Әрбір жаза алдыңғы жазаға қарағанда қатаңырақ, дәл солай бұл жаза кейінгі жазадан жеңілдірек. Сондықтан да ҚР ҚК-нің 55-бабын және басқа нормаларды қолданғанда, жазаның қатаңдығын анықтау үшін ҚР ҚК-нің 40-бабының 1-бөлімінің ережелерін басшылыққа алған жөн.

Бұл жағдайларды елемеушілік, Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасының Қылмыстық, Қылмыстық процестік және Қылмыстық атқару кодекстерінің қайта қабылдануына байланысты» 3-5шілде аралықтарындағы 2014 жылғы Заңымен белгіленген жаңа редакциясында, бостандықты шектеудің қатаңдығының нақты мәнін анықтауда белгісіздікке алып келді. Өзгерістер мен толықтырулар енгізілгеннен кейін бостандықты шектеу түріндегі жаза түзеу орталығында ұстаумен емес, сотталғанға сотпен белгілі бір міндеттемелерді орнатудан тұрады. Өзінің сипатына қарай бұл міндеттемелер арнайы мекемеде ұстау режиміне қарағанда әлдеқайда жеңілдірек. Қазіргі кезде бас бостандығын шектеуге сотталған адамдарға бұрынғыға қарағанда, қатаң бақылау жүргізілмейді. Сондықтан да заң шығарушы жазаның бұл түрін оның жаңа жазалаушы сипатына байланысты, басқа орынға жылжытуы керек еді. Алайда ол жасалмады. Біздің пікірімізше, бұл жазаны белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру сияқты шарадан кейін орналастыруға болар еді. ҚР ҚК-нің 40-бабында келтірілген «жаза баспалдағына» қарасақ, соттарға бас бостандығынан айыру жазасына балама жаза таңдауға қиын екендігіне көзіміз жетеді. Бас бостандығынан айыру мен басқа да жазаның арасынан, қазіргі кезде сот тек түзеу жұмыстарын қолдана алады. Олардың арасында орналасқан жазалар үнемі қолданыла алмайды, себебі әскери қызметтен шеттету, тәртіптік әскери бөлімде ұстау, жазаның арнайы түрлері болып табылады.

Сөйтіп, қазіргі кезде бас бостандығынан айыруға балама болатын жазалар жөніндегі мәселе өзекті болып отыр. Бұл мәселені шешпесе, онда Қазақстанның «түрмедегі халықты» азайту жөніндегі табыстары тек уақытша болуы мүмкін.

Бірнеше жылдан бері қарай Қазақстан Республикасында өлім жазасын орындауға мораторий қойылған. Өлім жазасы сияқты жазаның түрі мүлдем алынып тасталмай, тек қана сотпен шығарылатын үкімдердің орындалуы уақытша тоқтатылғандықтан, мораторийді енгізгенге дейін немесе оның әрекет етуі кезінде күшіне енген, өлім жазасы туралы үкімі бар тұлғаларға қатысты заң әрекет етеді. Өлім жазасына мораторий енгізілгендіктен, өмір бойы бас бостандығынан айыруға деген қызығушылық кенеттен өсті. Бұрындары өлім жазасын алып тастау туралы пікір-таластарда, сонымен қатар жазаның бұл шарасы жайлы мәселелер қозғалған болатын, алайда өлім жазасына қарсы шыққандар да, оны қолдағандар да өлім жазасы мен қарастырылып отырған шараның арасындағы айырмашылықтарды жүргізді. Мұндай талдаулар көрсетіп отырғандай, адам үшін ең қатаң жаза өлім жазасы ма, әлде өмір бойы бас бостандығынан айыру жазасы ма, бұл сұрақтар жөнінде әлі де оңтайлы, бір шешімге келген пікірлер жоқ.

Осыған байланысты қылмыстық құқықтың аталған институты бойынша бірқатар теориялық және тәжірибелік сипаттағы сұрақтар пайда болады.

Ең алдымен, өмір бойы бас бостандығынан айырудың құқықтық табиғаты туралы сұрақ туындайды. Себебі ол бас бостандығынан айыруға арналған ҚР ҚК 46-бабында қарастырылатындықтан, заң шығарушы оны бас бостандығынан айырудың бір түрі ретінде

қарастыратындығын ескеру қажет. Профессор А.С. Михлин жазғандай, көптеген мемлекеттерде өмір бойы бас бостандығынан айыру бас бостандығынан айыру жазасының бірі түрі болып табылады [2,с. 5]. Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексіне (РФ ҚК 44-бабы) қарағанда [3] Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 40-бабында өмір бойы бас бостандығынан айыру жазаның жекеленген түрі ретінде қарастырылмаған.

Қылмыстық заңнамадағы Қазақстан Республикасы заңшығарушысының мұндай ұстанымы Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексінде басқа жекеленген жазалар бойынша қамтылатын өмір бойы бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны орындау туралы арнайы бөлімнің болмауымен түсіндіріледі.

ҚР Президентінің өлім жазанына кесілген сотталғандарға қатысты кешірім жасау актісі ретінде қолданылатын өмір бойы бас бостандығынан айырудың құқықтық табиғатына келетін болсақ, ол жазамен ұқсас, оның бірқатар белгілеріне ие. Дегенмен маңызды айырмашылықтарға да ие. Ең алдымен, аталған шара мемлекет атынан емес, Қазақстан Республикасы Президентінің кешірім жасау актісімен анықталады. Президент оны оған дейін сотпен кінәлі деп танылған және заң күшіне енген үкіммен өлім жазасына сотталған тұлғаға қатысты қолданады.

Бұл жерде профессор А.С. Михлиннің: «қарастырылып отырған шара кешірім жасау тәртібімен тағайындалған болса, оны жазаның түрі ретінде санауға болмайды», - деген көзқарасымен келісу қажет [2,с. 5].

Егер өмір бойы бас бостандығынан айыруды белгілі бір мерзімге бас бостандығынан айырумен салыстыратын болсақ, олардың бірқатар ұқсастығын көруге болады. Бірақ олардың айырмашылықтары мынада: өмір бойы бас бостандығынан айырудың мерзімі анықталмаған, өйткені сотталған адамның қанша өмір сүретіндігін ешкім білмейді.

Осылайша, Қазақстанның қылмыстық заңнамасы бойынша өмір бойы бас бостандығынан айырудың құқықтық табиғаты туралы айтқанда оны бас бостандығынан айырудың бір түрі деп қарастыруға болады. Сондықтан да, заң шығарушы ҚР ҚК-нің 40-бабында жазаның жекеленген бір түрі ретінде бөліп көрсетпеген. Осылайша ҚР Қылмыстық-атқару кодексінде де бұл шараны орындау тәртібіне бөлім немесе тарау арналмаған.

Қазақстан Республикасында өлім жазасына мораторий енгізу жағдайындағы өмір бойы бас бостандығынан айырудың ерекше мәнін ескере отырып және заңнамада аталған шараны құқықтық реттеуді ретке келтіру үшін: 1) ҚР ҚК-нің 40-бабының 2-бөлігінің «4» тармағында өмір бойы бас бостандығынан айыру деп көрсетуді; 2) ҚР Қылмыстық кодексін өмір бойы бас бостандығынан айыруды өлім жазасына балама ретінде емес, адамның өміріне қол сұғатын аса ауыр қылмыс жасағаны үшін, сонымен қатар қоғамдық қауіпсіздікке қарсы жасалатын аса ауыр қылмыстарды жасағаны үшін тағайындалатын жаза ретінде «Өмір бойы бас бостандығынан айыру» 46-1 бабымен толықтыруды Қ.Ж. Балтабаев ұсынады [4,с. 103].

ҚР ҚК-нің 72-бабының 8-бөліміне сәйкес жазаны өтеуден мерзімінен бұрын шартты түрде босату өлім жазасы түріндегі жаза кешірім жасау тәртібімен бас бостандығынан айыруға ауыстырылған тұлғаға қолданылмайды. Қылмыстық саясаттың жалпы ізгілендіруіне байланысты және түзеу мекемелеріндегі сотталғандардың құқыққа бағынушы әрекеттерін ынталандыру үшін бұл шектеуді алып тастау туралы айтылған ұсыныстарды қолдауға болады.

Өмір бойы бас бостандығынан айыру жазасын өтеп жатқан тұлғаларды 25-тен 15 жылға дейін жазасын өтеуден мерзімінен бұрын шартты түрде босатуға ұсыну үшін қажетті мерзімді қысқарту керек деген ұсыныстар заң әдебиеттерінде кездеседі. Аталған мәселені қолданыстағы заңнаманың негізгі ережелерін ескере отырып қарастыру қажет. Қылмыстық кодекстің нормаларына сәйкес, бас бостандығынан айырудың жоғары мерзімдері қарастырылатындығын ескеру қажет. Егер жалпы ереже бойынша бас бостандығынан айырудың мерзімі он бес жылға дейін тағайындалуы мүмкін болса, онда жекеленген аса ауыр қылмыстар бойынша бас бостандығынан айыру жиырма жылға дейін немесе өмір бойы бас бостандығынан айыру қарастырылуы мүмкін. Қылмыстардың жиынтығы бойынша және үкімдердің жиынтығы жаза тағайындау кезінде бас бостандығынан айыру түріндегі жаза жиырма бес және отыз жылға дейін тағайындалуы мүмкін. Егер өмір бойы бас бостандығынан айыруға сотталғандарға мерзімінен бұрын шартты түрде босатуды қолдану үшін жиырма бестен он бес жылға дейін қысқарту туралы ұсыныспен келісетін болсақ, онда қылмыстық құқықтағы әділеттілік қағидасы бұзылады. Өмір бойы бас бостандығынан айыруға сотталған тұлға жиырма бес және отыз жылға бас бостандығынан айыруға сотталған тұлғаға қарағанда жеңіл жауаптылыққа тартылатын болады. Сондықтан да, мұндай ұсыныстарды қолдауға негіз жоқ деп есептейміз.

Құқық қолданудың көптеген нақты мәселелерін шешу құқық қолданушыға қалдырылған. Осыған байланысты құқықта «соттық қарау» деген термин қолданылады. Бұған байланысты судья - қылмыстық іс бойынша түпкілікті шешім қабылдайтын буын.

Соттық қараудың құқықтық табиғаты мен олардың шегі туралы мәселе ғылым мен тәжірибеде күрделі әрі даулы мәселелердің бірі болып отыр. Сөзсіз тек оның іс жүзінде бар болуы ғана танылады. Алайда оның іс жүзінде орын алу фактісін бағалауды ажырату оңай емес - олар қарама-қарсы полюстарда орналасқан: бұл құбылыстың заңдылығы мен қажеттілігін танудан

оны заңдылық қағидасына және қылмыстық құқық пен заңнаманың басқа да қағидаларына қарсы келуші ретінде жою туралы талапқа дейін. Бұл ретте сөз ҚР ҚК баптарының санкциясында бекітілген заңдылық, жария соттық қарау туралы болып отыр. Ғылымда енді заң шығарушы қылмыстық-құқықтық норманы қабылдауда күтпеген, толық жетілмеген заңнамалық техникаға, заңның «рухани ерекшелігіне» сәйкес келмейтін құқық қолданушы тәжірибеде үйлесімсіздік тудыруға негізделген құқық қолданушыға заңмен берілген шешім қабылдаудағы өкілеттік, яғни «жағымсыз қарау» туралы айтылып жүр. Мұндай қарау, сірә заңсыз және Ю.В.Грачеваның анықтамасында берілген заңмен өкілеттік беру туралы нұсқаулығы ретінде тек қылмыстық заңнамада бар негізінде мұндай шешімге жол беретін жағдай ретінде түсіну қажет.

Қылмыстық жауаптылықты жекелендіру істерінде соттық қарауды басқа ештеңемен ауыстыруға болмайды. Қылмыстық заң қылмыстық кодекстің баптарында көрініс тапқан әдеттегі оқиғаларға қолданылады. Алайда ол тәжірибеде тек өзіне тән ерекшеліктер мен жағдайлар, факторлар жиынтығында қолданылады. Бұл әдеттегі оқиға өзінде оны қалдырған адам тұлғасының ізін алып жүреді; және бұл тұлға – қылмыскер тұлғасы – тек өзіне тән жекелікпен сипатталады. Сондықтан, ұқсас белгілері бойынша бірдей әрекет қоғамға қауіптілік дәрежесі, соның ішінде жасалған әрекеттің жеке сипаттары бойынша сәйкес келмеуі мүмкін.

Сәйкесінше, көптеген жағдайларда заңшығарушы шегіну мүмкін емес тек жалпы ережелерін анықтап, қылмыстық жауаптылық туралы мәселені түпкілікті шешуді құқық қолданушыға қалдырады. Біріншіден, әрине сөз Ерекше бөлім баптарының балама-нақтыланған санкциялары туралы болып отыр. Заң шығарушы абсолютті нақтыланған жазаның шектерін бекітпеген (бұл судья қызметін айтарлықтай жеңілдететіні сөзсіз еді). Ол бап санкциясының шегінде (кейбір жағдайларда олардың төменгі шектерінен шыға отырып) нақты жағдайларды ескере отырып, судьяға қылмыс жасаған тұлғаға жаза белгілеу мүмкіндігін қалдырады. Бұдан басқа тек соттық қарау ғана заңмен қатаң шектелген жағдайларда ғана тұлғаны қылмыстық жауаптылықтан босату қажеттілігі және мүмкіндігі туралы мәселені шеше алады.

Қылмыстылық пен жазаланушылық мәселелері немесе қылмыс жасаудың басқа да қылмыстық-құқықтық зардаптары туралы мәселелерге келетін болсақ, оларды соттық қарау мүмкін емес, себебі ол заңдылық қағидасына қайшы келеді. Судья тек қылмыстық заңмен белгіленген шектерде ғана еркін әрекет ете алады.

Қарастырылып отырған мәселеге қатысты - соттық қараудың мәселесі ретінде жаза немесе басқа да қылмыстық-құқықтық сипаттағы шараларды тағайындау кезіндегі әділеттілік туралы айтпауға болмайды.

Бұл жерде Н.А.Лопашенкомен келісу керек. Оның айтуы бойынша: «Кең санкциялар жағдайларында басты орынды құқықтық сана алады. Заң тек «таңдау еркіндігінің» шектерін белгілейді, ал таңдау қорытындысы тікелей құқықтық санаға байланысты. Сірә тек жоғары деңгейдегі құқықтық сана ғана судьяға дұрыс шешім қабылдауға мүмкіндік береді: әділ, қылмыстың қоғамға қауіптілігіне сәйкес келетін жаза тағайындауға негізделген» [5,с. 151].

Қазіргі таңда ғылымда ұйымдасқан қылмыстылық саласындағы қылмыстық әрекеттің кейбір түрлері бойынша абсолютті нақтыланған санкцияларға қайта оралуды ұсынып отыр. С.С.Босхолов судьяларға таңдау мүмкіндігін қалдырмайтын мұндай қайта оралуды оларды ұйымдасқан қылмыстық қауымдастық мүшелерінен қорғау қауіпсіздігін арттырумен түсіндіреді [6,с. 59].

Қылмыстық заңнамадағы әділеттілік қағидасының айқын мағынасының бірі жасалған қылмыстық әрекет үшін жеңіл немесе ауыр жаза тағайындалмай, жасалған әрекет үшін әділ жаза немесе қылмыстық-құқықтық сипаттағы басқа да шара тағайындалуынан көрініс табады. Бұл тиісінше нормативтік құқықтық актінің санкциясына сүйене отырып құқық қолданушы жасалған қылмыстың сипаты мен қоғамға қауіптілігінің дәрежесін, оны жасау жағдайын және кінәлінің тұлғасын ескереді. Жаза мен басқа да қылмыстық-құқықтық сипаттағы шаралар оған сәйкес болуы керек. А.Н.Игнатов бұл мәселе бойынша былай деген: «... Сот жаза тағайындау кезінде ішкі сезім, кек алу сезімімен емес, жасалған қылмыстың және кінәлі тұлғасының объективтік бағасын басшылыққа алуы керек» [7,с. 65].

А.И.Коробеев құқық бұзушылық, ол үшін жауаптылық және бұзылған әділеттілік қағидасын қалпына келтіру құралы ретіндегі жазаның арасында диалектикалық байланыстың барын айтады: «Аталған жағдай бойынша қылмыстық жауапкершілік әлеуметтік әділеттілік қағидасының сақталуының кепілі ретінде қызмет етеді, өйткені ол әрдайым оның тұрақтылығына, мемлекетпен қорғалатын қоғамдық қатынастарға қол сұққан сайын қолданылады. Бұл ретте жазалау шарасының өзі де әділеттіліктің көрінісі болып табылады» [8,с. 28].

Кейбір кезде қылмыстық құқықтағы әділдікті «қылмыстық-құқықтық ұйқастық (сай келушілік)» деп атайды. Осыған байланысты А.Н.Игнатов былай жазады: «Қылмыстық заңды тәжірибеде жүзеге асыру кезінде әділеттілік қағидасы жазаның жасалған әрекеттің сипаты мен қоғамға қауіптілік дәрежесіне және жазаның мақсатына қол жеткізу қажеттілігіне сәйкес келуінен көрініс табады» [7,с. 66]. Әрине тұлғамен жасалған әрекет, оның тұлғасы бір жағынан ол үшін тағайындалатын жаза немесе қылмыстық-құқықтық әсер етудің басқа да шараларымен сейкес келуі көптеген себептерге байланысты мүмкін емес. Олардың қатарында маңыздысы ретінде әділеттілік пен қиянат үшін толық көлемде бағасын

берудің белгілі талион қағидасына сәйкестенбеу үшін саналы және оңтайлы арақатынасын түсіну керек. Бұдан басқа Н.А. Лопашенко былай келтірген: «шынайы әділеттілік бірдей қылмыс жасаған барлық тұлғаларға абсолютті тең жаза тағайындау емес, соттың жаза тағайындау кезінде әрбір қылмысты жасаудың жағдайлары мен кінәлінің тұлғасын максималды дәрежеде есепке алуында» [5,с. 154].

Айтылғандарға сәйкес, жаза немесе қылмыстық-құқықтық әсер етудің басқа да шараларын тағайындау кезіндегі әділеттілік – сан қырлы. Бір жағынан, жаза қоғам мен мемлекетке, сонымен қатар жасалған қылмыстың жәбірленушісіне қатысты әділ, екінші жағынан, қылмысты жасаған тұлғаға қатысты әділ болуы тиіс. Жаза тағайындау кезіндегі әділеттілік нақты қылмыс құрамдары санкцияларының құрылымына және оларда қарастырылған жазаның вариациялық және баламалылығына байланысты барлық уақытта сотта таңдау еркіндігінің болуымен қамтамасыз етіледі. Сонымен қатар, белгілі бір жағдайларда тағайындалған жазаларды жинақтау немесе санкция шегінен шыға отырып жеңілірек жаза тағайындау арқылы қамтамасыз етіледі. Мысалы, сараланбаған қызметтік жалғандық жасау үшін (ҚР ҚК 369 б. 1 т.) тек баптың санкциясының шегінде сот кінәліге нақты жағдайларға байланысты мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, екі мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.Көріп отырғанымыздай, нақты бір іс бойынша әділ шешім қабылдағанда соттың өкілеттігі бұл жерде өте кең.

Алайда әділдік қағидасын жүзеге асыру үшін жазаның баламалы және варияциялығы егер ол тым кең болса, онда оған басқа да жағынан қарауға болады: белгілі бір іс бойынша жаза тағайындау кезінде құқық қолданушы - сотқа берілетін таңдау тым кең, санкцияларда қарастырылған жазалардың қаталдығының дәрежесі айтарлықтай ерекшеленеді және соттың ерікті немесе еріксіз рөлі - іс жүзінде абсолюттендіріледі. Ұқсас вариативтілікте ықтимал криминогенділік осылайша жеткілікті дәрежеде жоғары.

Заң бойынша мүмкін болатын соттық қарау егер сот жаза тағайындау кезінде тек санкция шектері мен өзінің ұнату-ұнатпаушылығы, қылмыс жасаған тұлғаны эмоциялық қабылдауын басшылыққа алатын болса нағыз бассыздыққа айналады. Осыған байланысты Н.А.Лопашенко былай деген: «Жауаптылықты жекешелендіру үшін әрекет етуші құқықпен берілген кең мүмкіндіктер тәжірибеде елдің түрлі аймақтарында ұқсас қылмыстар бойынша тағайындалатын жазалау шараларының айтарлықтай ерекшеленетіндігін көрсетті. Мұндай жағдайды қылмыстық саясаттың тұрақтылығы мен жауапкершіліктің әділеттілік қағидасының елеулі бұзылуы ретінде бағалауға болады...» [5,с. 155].

Жаза тағайындаудағы әділеттіліктің кепілі болып бір жағынан ҚР ҚК 52-бабында қарастырылған жаза тағайындаудың жалпы негіздері және жаза тағайындауға толығымен арналған ҚР ҚК 4-бөлімі табылады. ҚР ҚК 52-бабының 3-тармақшасы бойынша жаза тағайындау кезінде қылмыстың қоғамға қауіптілігінің сипаты мен дәрежесі. Кінәлі тұлғасы, соның ішінде жазаны ауырлататын және жеңілдететін жағдайлар, сонымен қатар тағайындалған жазаның сотталғанның түзелуіне және оның отбасының өмір сүру жағдайының дұрысталуына әсері ескеріледі. Бұл ретте Н.А. Лопашенконың айтқанымен келісу керек: «Соттық қараудың кейбір нысандары заң шығарушының өзімен сот тәжірибесінің айтарлықтай тұрақтылығына, заңдылықты нығайтуға, әділеттілік қағидасын толықтай іске асыруға алып келуі мүмкін» [5,с. 156]. Негізінде әрекет етуші қылмыстық заңнамада кейбір санкциялардың минималды және максималды мағынасының соншалықты кеңдігі сотты еріксіз (кейбіреулері сөзсіз - қуанышпен) бір феодалды құдайға айналдырады: «қаласам - жазалаймын, қаласам - босатамын». Бұған ұқсас мысалдар:

ҚР ҚК 106-бабының 3-тармағы - абайсызда адам өліміне әкеп соқтырған денсаулығына қасақана зиян келтіру: сегіз жылдан он екі жылға дейінгі мерзімге дейін бас бостандығынан айыруға жазаланады. Сегіз жыл мен он екі жылдың арасындағы айырмашылық бірінші сынып оқушысы үшін де белгілі; әркім өзінің мүддесін жақсы түсінеді бір жағынан сотталушы мен оның адвокаты және екінші жағынан әрине сот. Барлық соттарды жағымсыз әрекеттері үшін айыптай бермей – олардың басым көпшілігі адал қызмет атқарып, жемқорлық әрекеттеріне ешқандай қатысы жоқ деп сенім артқымыз келеді. Алайда солай болғанымен де аталған санкциялар адал қызмет атқармайтындар үшін - қосымша әрі жемқорлыққа итермелеуші қуатты түрткі. Ал бұл нақты баптың мысалы бойынша адам өлтіру құрамының ұқсастығы туралы, яғни, белгілі бір жағдайларда ауырлататын мән-жайлар бойынша адам өлтіруден санкциясы бойынша принципиалды ерекшеленетін ҚР ҚК 106-бабының 3-тармағына белгілі бір жағдайларда ауысып кету қиын емес екендігін ұмытпаған жөн (сәйкесінше, ҚР ҚК 99-бабының 2-бөлігі бойынша жаза мерзімі - он бес жылдан жиырма жылға дейін, өмір бойы бас бостандығынан айыру жазасы; ҚР ҚК 106-бабының 3-тармағы бойынша денсаулыққа ауыр зиян келтіру - сегіз жылдан он екі жылға дейін бас бостандығынан айыруға жазалады).

ҚР ҚК 125-бабының 3-тармағы - абайсызда жәбірленушінің өліміне немесе өзге де ауыр зардаптарға әкеп соққан ұйымдасқан топпен жасалған аса ауырлатын адамды ұрлау -мүлкі тәркіленіп немесе онсыз, он жылдан он бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.Бұл жерде тағы да жаза көрініс табуы

мүмкін айырмашылық бес жылды құрайды, бұл санкцияның да криминогендігі сөзсіз.

Аталған жағдайда істің мән-жайлары мен кінәлі тұлғасын есепке алу құқық қолданудың біркелкілігін (тұтастығын) қамтамасыз ете алмайды. Сондықтан қылмыс үшін белгіленген бір жаза түрлерінің минималды және максималды мазмұны арасындағы үлкен айырмашылықты болдырмайтындай заң шығарушы үшін міндетті болып табылатын қылмыс құрамдары санкцияларын құрастырудың ережелерін әзірлеп, жүзеге асыру қажет. Бас бостандығынан айырудың мерзімдері арасындағы оңтайлы айырмашылық екі үш жылды құрауы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 *Байбатыров С. Кодекс- орудие кары или средство воспитания? // Юридическая газета. – 2014,июнь - 25.*

2 *Михлин А.С. Предмет исследования - уголовный закон в теории и судебной практике // Уголовное право. – 2012. - №4. – С. 5.*

3 *Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 // http://www.consultant.ru.*

4 *Балтабаев К.Ж. Два вектора современной уголовной-правовой политики и проблемы их реализации в уголовном законодательстве // Материалы международной научно-практической конференции «Уголовная политика: Стратегия и тактика борьбы с преступностью в XXI веке» - Алматы: Қазақ университеті, 2011.– Б. 103-111.*

5 *Лопашенко Н.А. Уголовная политика. - М.: Волтерс Клувер, 2009. – 615 с.*

6 *Босхолов С.С. Основы уголовной политики: Конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты. Изд. 3-е перераб. – М.: АО Центр ЮрИнфоР, 2014. - 303 с.*

7 *Игнатов А.Н., Красиков Ю.А. Курс российского уголовного права // В 2 т. Общая часть. – М., 2011. – Т. 1. – 631 с.*

8 *Коробеев А.И. Уголовно-правовая политика: понятие, содержание, теоретические основы // Правовая политика субъектов Российской Федерации. Материалы круглого стола 26 сентября 2011. – Владивосток, 2012. – С. 24-35.*

УДК: 343.2/7
МРНТИ: 10.77.01

А.Д. Даулбаева[1]
[1]Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты 6М030100-құқықтану мамандығының 1-курс магистранты, Алматы қ. Қазақстан
e-mail: *ms.alukoni @mail.ru*
Ғылыми жетекшісі: Н.Б.Калкаева[2]
[2]Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, Қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының қауымдастырылған профессоры, з.ғ.к., Алматы қ. Қазақстан
e-mail: nesibeli77@mail.ru

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚБҰЗУШЫЛЫҚҚА СЫБАЙЛАС ҚАТЫСУ ЖӘНЕ НЫСАНДАРЫН САРАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақала Қылмыстық құқықбұзушылықта сыбайлас қатысу институтының жаңалықтарын шолуға арналған. 2014 жылғы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі көп жағынан 1997 жылғы Қылмыстық Заңның нормаларын сақтап қалды (сыбайлас қатысу түсінігі,сыбайлас қатысушылардың түрлері, олардың жауаптылығының негіздері және шектері). Қазақстанның қолданыстағы қылмыстық заңнамасының негізгі жаңа енгізулері: қылмыстық құқықбұзушылықта сыбайлас қатысу нысаналарын (адамдар тобы, алдын ала келісім бойынша адамдар тобы) және сыбайлас қатысудың ұйымдасқан нысаналарын (қылмыстық топ) ажырату. Авторлармен қылмыстық топ түрлерінің заңнамалық анықтамалары талданған, олардың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық ерекшеліктері анықталған.

Түйін сөздер: 2014 жылғы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі, қылмыстық құқықбұзушылықта сыбайлас қатысу, қылмыстық құқық бұзушылықта сыбайлас қатысу нысаны,ұйымдасқан қылмыстық әрекетте сыбайлас қатысу нысаны, қылмыстық топ, қылмыстық топтар түрлерінің қылмыстық-құқықтық және криминологиялық өлшемдері.

А.Д.Даулбаева[1]
[1]магистрантка 1-курса специальности 6М030100- юриспруденция Института истории и права КазНПУ имени Абая, г.Алматы. Казахстан
e-mail: ms.alukoni @mail.ru
Научный руководитель: Н.Б. Калкаева[2]
[2]к.ю.н., ассоциированный профессор кафедры Уголовно-правовых дисциплин Института истории и права КазНПУ имени Абая, г.Алматы. Казахстан
e-mail: nesibeli77@mail.ru

АНАЛИЗ ЦЕЛЕВЫХ ЗАДАЧ И УЧАСТИЕ В УГОЛОВНОМ ПРАВОНАРУШЕНИИ

Аннотация

Статья посвящена положений института соучастия в уголовном правонарушении. Новый Уголовный кодекс Республики Казахстан 2014 г. во многом сохранил нормы уголовного закона 1997 г. (понятие соучастия, виды соучастников, основания и пределы их ответственности).Выделено основное нововведение действующего уголовного законодательства Казахстана: разграничение форм соучастия в уголовном правонарушении (группа лиц, группа лиц по предварительному сговору) и организованных форм соучастия (преступная группа). Авторами проанализированы законодательные определения разновидностей преступных групп, определены их уголовно правовые и криминологические особенности.

Ключевые слова: Новый Уголовный кодекс Республики Казахстан 2014 года, умышленное соучастие, виды соучастников, форм соучастия, группа лиц, гуппа лиц по предварительному сговору, преступная группа, разновидностей преступных групп, уголовно правовые и криминологические особенности.

A.D.Daulbayeva[1]

[1]undergraduate of 1 course of specialty 6M030100 law of Institute of history and right of KAZNPU of a name of Abay, Almaty. Kazakhstan

e-mail: ms.alukoni @mail.ru

Research supervisor: N. B. Kalkayeva[2]

[2]PhD in Law, the associated professor of department of Criminal and legal disciplines of Institute of history and right of KAZNPU of a name of Abay, Almaty. Kazakhstan

e-mail: nesibeli77@mail.ru

PROBLEMS OF DIFFERENTIATION OF FORMS OF PARTICIPATION IN CORRUPTION AND CRIMINAL OFFENCES

Abstract

Article is devoted to the theoretical review of provisions of institute of partnership in a criminal offense.

The new Criminal code of the Republic of Kazakhstan of 2014 has in many respects kept standards of the criminal law of 1997 (concept of partnership, types of accomplices, the bases and limits of their responsibility).The main innovation of the existing criminal legislation of Kazakhstan: differentiation of forms of partnership in a criminal offense (group of persons, group of persons by previous concert) and organized forms of partnership (criminal group). Authors have analysed legislative definitions of kinds of criminal groups, their criminal and legal and criminological features are defined.

Keywords: The new Criminal code of the Republic of Kazakhstan of 2014, intentional complicity, types of accomplices, of forms of partnership, group of persons, group of persons by previous concert, criminal group, definitions of kinds of criminal groups, their criminal and legal and criminological features.

Қазіргі таңда, қылмыстық құқықбұзушылыққа сыбайлас қатысу жыл сайын өсуде шамасы.Құқықбұзушылық қоғамға зиян келтіретін және заң бойынша жазаланатын қоғамға қарсы әрекет болып табылады.

Сыбайлас қатысу институты қылмыстық заңнама институтының және нормалар жүйесінің ажырамас, органикалық бөлігі болып табылады, сондықтан оның мақсаттары және міндеттері жалпы қылмыстық заңнаманың мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес анықталады. Бірақ оның өзіне сәйкес міндеті бар, ол келесі сипатқа ие: біріншіден, оның заңда бекітілуі тікелей қылмыстық құқық бұзушылық жасамаған, бірақ белгілі бір дәрежеде оның жүзеге асырылуына себептес болған адамдардың жауаптылығын заңмен негіздеуге мүмкіндік береді; екіншіден, сыбайлас қатысушылардың әрекетін саралаудың ережесін анықтауға мүмкіндік береді; үшіншіден, заңмен бекітілген сыбайлас қатысушылардың нысаналары,сыбайлас қатысушылардың жауаптылығын жіктеу үшін маңызды құрал болып табылады; төртіншіден,олармен өңдірілген өлшемдер сыбайлас қатысушылардың жауаптылығын және жазасын жеке дараландыруға мүмкіндік береді. 1997 жылғы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі бірнеше адамдардың біріге күш салу арқылы жасалатын қылмыстардың қоғамға аса қауіптілігін ескере отырып, жалпы қабылдады және кеңес қылмыстық құқық ғылымымен құрастырылған сыбайлас қатысу теориясының доктриалды қағидаларын дамытты [1; 132]. Сыбайлас қатысудың реттемелеу түсінігі, сыбайлас қатысу нысаны, сыбайлас қатысушылардың түрлері, олардың жауаптылығының негізі және шекарасы, сыбайлас қатысушының бұзақылығы, сыбайлас қатысу арқылы жасалған қылмыс үшін жазаны тағайындау түрі атты нормалары бекітілді. Бірақ сыбайлас қатысуды саралау барысында пайда болатын мәселелер, топпен жасалатын қылмыстар санының өсуі және бірінші кезекте ұйымдасқан қылмыстардың трансұлттық деңгейге шығуы, сыбайлас қатысушылардың жауаптылығын бекітетін нормаларды жетілдіру қажеттілігін өзектендірді. Қазақстан Республикасының жаңартылған қылмыстық құқығында «қылмыстық құқық бұзушылықта сыбайлас қатысу» термині бірнеше адамдардың қылмыстық әрекетінің ерекшелігін қамтиды. Сыбайлас қатысу түсінігі,

сыбайлас қатысушылардың түрлері туралы нормалары, олардың жауаптылығының негіздері мен шекаралары түсініктері өзгеріссіз қалдырылды [2, 79 бет]. Қолданыстағы Қазақстанның қылмыстық заңнамасындағы ең негізгі жаңа енгізу — ол «қылмыстық құқық бұзушылардың», қылмыстық әрекеттерді жазалау жүйесінің екі бөлімді енгізілуі — «Қылмыстық теріс қылық» және «Қылмыс». ҚР ҚК 10-бабының 1-бөлігіне сәйкес, қылмыстық құқық бұзушылықтар қоғамға қауіптілік және жазаланушылық дәрежесіне қарай қылмыстар және қылмыстық теріс қылықтар болып бөлінеді. Қылмыстық заңның келесі новелласы — «сыбайлас қатысу нысанасы» терминінің жоқтығы: 31- баптың аталуы «Топ жасаған қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін қылмыстық жауаптылық». Бірақ бұл сыбайлас қатысудың нысаны жоқ екендігін білдірмейді. Қылмыстық құқық бұзушылықты біріге атқару үшін біріккен адамдардың арасындағы өзара әрекет ету сипатымен және тәсілдері, бұрыңғыша әр түрлі болып қалады.Заңнама, әрине, бұл деректі жоққа шығара алмайды. Біздің пікірімізше, қолданыстағы қылмыстық заңнамаға қылмыстық құқық бұзушылықтағы сыбайлас қатысу нысанасы туралы және жеке дара, сыбайлас қатысудың ұйымдасқан нысаналары туралы айту орынды. Қылмыстық құқық бұзушылықта сыбайлас қатысудың нысанасы деп екі немесе одан да көп орындаушымен (ҚК 31-б. 1-б.) және алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобымен жасаған (ҚК 31-б. 2-б.) қылмыстық құқық бұзушылық таңылады [3, 67бет].

2009 жылдың 24 тамызында № 858 ҚР Президентінің Қаулысымен бекітілген, ҚР 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасының 2.8 тармағында басымды бағыттар ішінде ұйымдасқан қылмыстық топ құрамында немесе қылмыстық қоғамдастық құрамында жасалған қылмыстар үшін қылмыстық жауаптылықты күшейту қарастырылған. Осы себептен 2014 жылғы Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық кодексінде сыбайлас қатысу институты, оның ішінде топпен жүзеге асырылған қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жауаптылықты бекіту бөлігі бірқатар өзгерістерге ұшырады. Қазақстан Республикасының жаңартылған қылмыстық құқығында «қылмыстық құқық бұзушылықта сыбайлас қатысу» термині бірнеше адамдардың қылмыстық әрекетінің ерекшелігін қамтиды. Сыбайлас қатысу түсінігі, сыбайлас қатысушылардың түрлері туралы нормалары, олардың жауаптылығының негіздері мен шекаралары түсініктері өзгеріссіз қалдырылды [4, 213 бет] . Қолданыстағы Қазақстанның қылмыстық заңнамасындағы ең негізгі жаңа енгізу — ол «қылмыстық құқық бұзушылардың», қылмыстық әрекеттерді жазалау жүйесінің екі бөлімді енгізілуі — «Қылмыстық теріс қылық» және «Қылмыс». ҚР ҚК 10-бабының 1-бөлігіне сәйкес, қылмыстық құқық бұзушылықтар қоғамға қауіптілік және жазаланушылық дәрежесіне қарай қылмыстар және қылмыстық теріс қылықтар болып бөлінеді. Қылмыстық заңның келесі новелласы — «сыбайлас қатысу нысанасы» терминінің жоқтығы: 31- баптың аталуы «Топ жасаған қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін қылмыстық жауаптылық». Бірақ бұл сыбайлас қатысудың нысаны жоқ екендігін білдірмейді. Қылмыстық құқық бұзушылықты біріге атқару үшін біріккен адамдардың арасындағы өзара әрекет ету сипатымен және тәсілдері, бұрыңғыша әр түрлі болып қалады. Заңнама, әрине, бұл деректі жоққа шығара алмайды. Біздің пікірімізше, қолданыстағы қылмыстық заңнамаға қылмыстық құқық бұзушылықтағы сыбайлас қатысу нысанасы туралы және жеке дара, сыбайлас қатысудың ұйымдасқан нысаналары туралы айту орынды. Қылмыстық құқық бұзушылықта сыбайлас қатысудың нысанасы деп екі немесе одан да көп орындаушымен (ҚК 31-б. 1-б.) және алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобымен жасаған (ҚК 31-б. 2-б.) қылмыстық құқық бұзушылық таңылады. Сыбайлас қатысудың басқа барлық нысаналары «қылмыстық топ жасаған қылмыс» түсінігіне біріктірілген. ҚК 31-б. 3-б. сәйкес қылмыстық топқа енетіндер: қылмыстық ұйымдасқан топ, қылмыстық ұйым, қылмыстық қоғамдастық, трансұлттық ұйымдасқан топ, трансұлттық қылмыстық ұйым, трансұлттық қылмыстық қоғамдастық, террористік топ, экстремистік топ, банда немесе заңсыз әскерилендірілген құралым [5, 44бет] . Ұйымдасқан қылмыстық әрекеттердің барлық тізбектелген сыбайлас қатысудың нысаналарының нормативті анықтамалары ҚР ҚК 3-б. берілген. Кодексте мазмұндалған негізгі түсініктердің мағынасын ашатын арнайы баптың болуы ҚР ҚК новелласы болып табылады. Қолданылатын терминдерді заңнама деңгейінде түсіндіру қылмыстық заңды біркелкі қолдануды қамтамасыз ету үшін маңызды [6, 145бет].

Алдағы өткен қылмыстық заңдарды қолдану көрсеткендей, қылмыстық-құқықтық терминдердің белгісіздігі, түсініксіздігі, көпмағыналылығы соттық-тергеу тәжірибесіне жаңылыс енгізеді, заңдылық қағидасында дөрекі қателіктерге ұрындырады. Екі немесе одан да көп орындаушы және алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобы жасаған сыбайлас қатысу нысаналарының белгілерін анықтау қиындықтар туғызбайды. Сыбайлас қатысудың үшінші нысанасы — қылмыстық топ жеке дара талдауды қажет етеді,себебі қылмыстық әрекеттің ұйымдасқан нысаналары алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобы жасаған қылмыстан жоғары дәрежеде ұйымшылдығымен ерекшеленеді. Сонымен қатар ҚР ҚК «Қылмыстық топпен жасалған қылмыс» көптеген баптардың жауаптылықты аса күрделі ауырлататын жағдай ретінде бекітілген. Бір жағынан, осындай заңнамалық тәсіл құқық қолданушыны қылмыстық топтың нақты түрін анықтау қажеттілігінен босататын сияқты. Бірақ ҚР ҚК 31-б. 4 және 5-б. Кодекстің Ерекше бөлігінің тиісті баптарында көзделген жағдайларда қылмыстық топты

ұйымдастырғаны және оған басшылық еткені үшін, қылмыстық топ жасаған барлық қылмыстар үшін қылмыстық жауаптылыққа жатады, қылмыстық топтың басқа қатысушылары Кодекстің Ерекше бөлігінің тиісті баптарында көзделген жағдайларда, оған қатысқаны үшін қылмыстық жауаптылықта тартылады деген келесі ереже бекітілген [7]. Кодекстің Ерекше бөлігінің тиісті баптарында көзделген жағдайларға әр түрлі сипаттағы қылмыстық топтарды ұйымдастырғаны, басшылық еткені және қатысуы үшін жауаптылықты бекіту 182, 262–286-б. көрсетілген. Яғни қылмыстық топқа қатысушылардың әрекетін дұрыс саралу үшін заң қолданушы осындай топтардың нақты түрін бекітуі міндетті. Қылмыстық топтардың түрлерінің заңнамалық анықтамаларын талдау көрсеткендей, олардың бірқатары біртекті, ал басқалары оған қатысты оның түр асты болып келеді. Мысалы, трансұлттық ұйымдасқан топ, қылмыстық қоғамдастық, трансұлттық қылмыстық ұйым, трансұлттық қылмыстық қоғамдастық, террористік топ, экстремистік топ, банда немесе заңсыз әскерилендірілген құралым Репозиторий КарГУ Қазақстан Республикасының қылмыстық… Серия «Право». № 2(82)/2016 117 ұйымдасқан топтың түр астылары болып табылады. Олардың барлығында ұйымдасқан топтың белгілері бар, бірақ сонымен қатар қосымша ерекшелендіретін белгілері де бар. Трансұлттық қылмыстық қоғамдастық, өз кезегінде қылмыстық қоғамдастық түрі болып табылады.Көрініп отырғандай, 2014 жылғы ҚР ҚК сыбайлас қатысу институтын жетілдіру қылмыстық қол сұғушылықтан қоғамның және мемлекеттің мүддесін қорғау туралы маңызды әлеуметтік міндетті шешуге мүмкіндік беруге арналған. Сонымен қатар қолданыстағы қылмыстық заңнамада қарапайым және күрделі сыбайлас қатысу түсінігін бекітетін норма қарастырылмаған, ол, яғни, біршама негізделген болып табылады, себебі ол типтес бөлу тек қана доктриналды мағынаға ғана ие емес, сонымен қатар сыбайлас қатысу арқылы жасалған әрекеттерді саралау үшін тікелей әсер етеді. Сондықтан, біздің пікірімізше, сыбайлас қатысу нысанасын қылмыстық құқық бұзушылықта және сыбайлас қатысудың ұйымдасқан нысанасы түрінде заң түрінде бөлу ойға қонымды. Қылмыстық құқық бұзушылықта сыбайлас қатысу нысанасы ретінде адамдардың тобы (бірлесіп орындаушы) және алдын ала сөз байласқан адамдар (рөлдерді бөлу кезінде сыбайлас қатысу) тобы танылады. Қылмыстық топтардың барлық түрлері және түр астылары сыбайлас қатысудың ұйымдасқан нысанасына жатқызылуы тиіс. Топтық қылмыстарды құқық қолданушы органдардың дұрыс саралауы үшін 2001 жылғы 21 маусымдағы Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының «Соттардың бандитизм және қылмысқа қатыса отырып, басқа қылмыстар жасағаны үшін жауапкершілік туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы» нормативті Қаулысы көмек болу қажет. Сонымен қатар берілген қаулы жаңадан қабылданған қылмыстық заңның ерекшелігін ескермейді және тәжірибенің қажеттіліктеріне жауап бермейді. Ұйымдасқан қылмыстылықпен күресу саласында қазіргі таңда қалыптасқан жағдай берілген мәселенің теоретикалық түрде толығымен жеткіліксіз пысықталмауының салдары болып табылады [8, 61бет] .

Сыбайлас қатысу туралы қылмыстық-құқықтық нормалардың тұрақсыздығы заңшығарушы тарапынан, сонымен қатар ғылыми қауым тарапынан ұйымдасқан сыбайлас нысанасына қарсы әрекет етудің стратегиясы және тактикасы туралы нақты түсініктің жоқ екендігін көрсетеді. Құқықтық, криминологиялық, криминалистикалық және жедел-іздестіру концепциясында және сәйкес келетін анықтау, ашу, тергеу, алдын алу және ескерту туралы ғылыми негізделген және тәжірибелік тексерістен өткен ұсыныстарда анық вакуум байқалатыны көрініп тұр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Апенов С.М. Научная обоснованность уголовно-правовой нормы как условия их эффективности (или теоретические вопросы классификации форм соучастия) // Вестн. КазНУ. Сер. Международные отношения и международное право. — 2015. — № 1. — С. 131–138.

2 Уголовное право Республики Казахстан: учеб.-метод. пособие. — Караганда: КарЮИ МВД РК, 2010. — 278 с.

3 Өзбеков Д.Ө. Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасы бойынша қылмыстық сыбайластық ұғымының кейбір мәселелері // Қарағанды ун-нің хабаршысы. Құқық сер. — 2013. — № 3. — 60–69-б.

4 Проблемы ответственности соучастников преступления // Уголовное право. Особенная часть. — М.: Триада, 2006. — 562 с.

5 Мальцев В. Ответственность за организацию незаконного вооруженного формирования или участие в нем // Российская юстиция. — 1999. — № 2. — С. 41–52.

6 Курс уголовного права: в 5 т. — Т. 4. Особенная часть / Под ред. Г.Н. Борзенкова, В.С. Комисарова. — М.: Зерцало, 2002. — 436 с.

7 Абисатов М.Х. Современное состояние организованной преступности в Казахстане: Предварительные итоги криминологического исследования. — [ЭР]. Режим доступа: http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1234958#_ftn22. – 16.02.2016 г.

8 Максимов С.В., Васин Ю.Г., Утаров К.А. Организованная преступность и проблема

моделирования борьбы с ней // Государство и право. — 2015. — № 10. — С. 54–65.

УДК: 343.7/.7
МРНТИ: 10.77.51

Ержан Айжан[1]
[1]Абай атындағы ҚазҰПУ Тарих және құқық институты 6М030100-құқықтану мамандығының 1-курс магистранты,Алматы қ., Қазақстан e-mail: erzhankyzy_94@mail.ru.

Ғылыми жетекшісі: Н.Б. Калкаева[2]
[2]Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, Қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының қауымдастырылған профессоры, з.ғ.к., Алматы қ., Қазақстан
e-mail: nesibeli77@mail.ru

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕСТІҢ НОРМАТИВТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа

Мақалада автор заңнамалық актілердегі құқықтық олқылықтар мен сілтеме нормаларының едәуір санының болуы мемлекеттік органдардың жекелеген лауазымды адамдарға негізделмеген кең өкілеттіктер беретін ведомстволық актілерді қабылдауына мүмкіндік беретіндігіне мейлінше тоқталған. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес саласын реттейтін нормативтік құқықтық актілерді халықаралық шарттармен және келісімдермен одан әрі біріздендіру талап етілетіндін айтып өткен.

Мемлекеттік секторда жұмыс істейтіндерге жоғары кәсіби талаптарды белгілеуге, сондай-ақ, мемлекеттік қызметшінің іскерлік қабілеті мен кәсібилігін объективті әрі алаламай бағалауға негізделген еңбекақы төлеу мен қызметте жоғарылату жүйесін енгізуге мүмкіндік беретін шаралар кешенін енгізуді көздейтіндігіне тоқталып өткен.Мемлекеттік органдарда сыбайлас жемқорлықтың пайда болу себептері мониторингі жоқ. Сыбайлас жемқорлық факторлары мен тетіктерін қадағалау, оның деңгейі мен құрылымын бағалау, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-шаралардың тиімділігін талдау қажеттігі оны енгізуді талап етеді.

Түйін сөздер: қылмыстық құқық бұзушылық, мемлекеттік қызмет, мемлекеттік басқарма, сыбайлас жемқорлық.

Ержан Айжан[1]
[1]магистрантка 1-курса специальности 6М030100- юриспруденция Института истории и права КазНПУ имени Абая,г.Алматы, Казахстан
e-mail: erzhankyzy_94@mail.ru.

Научный руководитель: Н.Б.Калкаева[2]
[2]к.ю.н., ассоциированный профессор кафедры Уголовно-правовых дисциплин Института истории и права КазНПУ имени Абая,
г.Алматы, Казахстан
e-mail: nesibeli77@mail.ru

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ БОРЬБЫ ПРОТИВ КОРРУПЦИИ

Аннотация

В данной статье коррупция описывается как конфликт интересов и противоречие между личными интересами лиц, занимающих ответственную государственную должность, лиц, уполномоченных на выполнение государственных функций, лиц, приравненных к ним, должностных лиц и их должностными полномочиями, при котором личные интересы указанных лиц могут привести к ненадлежащему исполнению ими своих должностных полномочий. Автор характеризует антикоррупционные ограничения как ограничения,направленные на предупреждение коррупционных правонарушений.

В свою очередь автор подчеркивает, что противодействие коррупции – это деятельность субъектов противодействия коррупции в пределах своих полномочий по предупреждению коррупции, в том числе по формированию антикоррупционной культуры в обществе, выявлению и устранению причин и условий, способствующих совершению коррупционных правонарушений, а также по выявлению, пресечению, раскрытию и расследованию коррупционных правонарушений и устранению их последствий. Поэтому предупреждение коррупции выражется в деятельности субъектов противодействия коррупции по изучению, выявлению, ограничению и устранению причин и условий, способствующих совершению коррупционных правонарушений, путем разработки и внедрения системы превентивных мер.

Ключевые слова: уголовное правонарушение, государственная служба, государственное управление, коррупция.

Yerzhan Ayzhan[1]
[1]undergraduate of 1 course of specialty 6M030100 law of Institute of history and right of KAZNPU of a name of Abay, Almaty, Kazakhstan
e-mail: erzhankyzy_94@mail.ru.

Research supervisor: N. B. Kalkayeva[2]
[2]Candidate of Law Sciences, the associated professor of department of Criminal and legal disciplines of Institute of history and the right of KAZNPU of a name of Abay, Almaty, Kazakhstan
e-mail: nesibeli77@mail.ru

STANDARD AND LEGAL BASES OF FIGHT AGAINST CORRUPTION

Abstract

In this article corruption is described how a conflict of interest and a contradiction between private interests of the persons holding a responsible state position, the persons authorized on accomplishment of the state functions, the persons equated to them, officials and their ex-officio full powers in case of which private interests of specified persons can lead to improper execution of the ex-officio full powers by them. The author characterizes anti-corruption restrictions as restrictions, directed to the prevention of corruption offenses.

In turn the author emphasizes that anti-corruption is an activity of subjects of anti-corruption within the powers according to the prevention of corruption, including on formation of anti-corruption culture in society, to identification and elimination of the reasons and conditions promoting commission of corruption offenses and also on identification, suppression, disclosure and investigation of corruption offenses and elimination of their consequences. Therefore the prevention of corruption showed in activities of subjects of anti-corruption for studying, identification, restriction and elimination of the reasons and conditions promoting commission of corruption offenses by development and deployment of system of preventive measures.

Keywords: criminal offense, public service, public administration, corruption.

Мыңжылдықтар тоғысындағы тарихы тереңнен бастау алатын сыбайлас жемқорлық бүгінде бүкіл әлем қоғамдастығына қауіп төндіріп отырғаны мәлім. Өз кезегінде, Қазақстан тәуелсіздік алған кезден бастап сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті мемлекеттің бірінші кезектегі міндеті етіп қойып, мәселені күн тәртібіне жиі шығаратын болды. Кеңестік кезеңнен кейінгі кеңістікте сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте іс-қимыл жүйесін жасауда, заңнамалық база әзірлеуде еліміздің көшбасшылық жағдайды иеленіп отырғаны кездейсоқ емес. 1998 жылы Қазақстан «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» заңды бірінші болып қабылдады, онда мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиялық саясаттары белгіленді. Оның жүзеге асырылуына 18 жылдай уақыт өтті. Содан бері заңға бірнеше рет өзгерістер мен толықтырулар енгізіліп, заман талабына сай күресудің жаңа жолдары қарастырылды[1,11б.]. Алайда осы заңға дейін де ел Президенті сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске қатысты бірқатар нормативтік актілерге қол қойған. Сыбайлас жемқорлыққа және ұйымдасқан қылмысқа қарсы күреске арналған бірқатар жарлықтар бұл бағыттағы жұмыс сабақтастықта, өскелең түрде жүріп жатқандығына дәлел[2,14 б.]. Сөйтіп, 1992 жылғы 17 наурызда Қазақстан Республикасы Президентінің «Сыбайлас жемқорлыққа және ұйымдасқан қылмысқа қарсы күресті күшейту жөніндегі іс-шаралар туралы» Жарлығы қабылданып, сыбайлас жемқорлыққа және ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрестің ұйымдастырушылық және өзге де алғышарттарын қалыптастырды. Осындай қылмысқа ықпал ету шаралары айқындалды, оның ішінде тәртіптік, мүліктік және әкімшілік сипаттағы қылмыстың алдын алу шаралары. Жарлықта республикамызда қылмыстық кәсібиліктің нығайып, ұйымдасқан сипатқа ие болып келе жатқандығы, баяндалады. Осы Жарлықтан кейін мынадай қаулылар қабылданды: 1992 жылғы 4 желтоқсандағы «Мемлекеттік басқару органдарындағы лауазымды тұлғалардың тәртіп, қоғамдық тәртіп және қауіпсіздік ахуалы үшін жауаптылығын арттыру туралы» қаулы, 1994 жылғы 11 ақпандағы «Қылмысқа қарсы күресті күшейту туралы» қаулы, сондай-ақ 1994 жылғы 9 маусымдағы «Заңдылық пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету бойынша қосымша шаралар туралы» қаулы және тағы басқа. Осы құжаттардың барлығында парақорлық пен сыбайлас жемқорлық қоғамның, мемлекеттің мүдделеріне қайшы келетіндігінен, Қазақстан Республикасы Конституциясының негізгі қағидаттарымен сыйыспайтындығы туралы және ерекше аталып өтіледі.

Қазақстан Республикасы Президентінің 1997 жылғы 5 қарашадағы «Ұлттық қауіпсіздікті нығайту, сыбайлас жемқорлыққа және ұйымдасқан қылмысқа қарсы күресті одан әрі күшейту жөніндегі іс-шаралар туралы» Жарлығы ұлттық қауіпсіздік органдарына, дәстүрлі міндеттерін шешуімен қатар, сыбайлас жемқорлық жолына түскен жоғары қызметтегі шенеуніктерге, әскери қызметкерлерге, прокурорларға, құқық қорғау органдарының

қызметкерлеріне, арнаулы қызмет пен судьяларға, сондай-ақ контрабанда және есірткі бизнесіне қарсы күреске барлық күштерін жұмылдыруды міндеттеді. Ел басшылығының сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске бет алысы батыл әрі дәйекті екенін атап өту қажет. Сөйтіп, 1998 жылғы 11 шілдеде Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев Қазақстан халқына сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселесіне арналған Үндеу жолдады. Елбасының осы Үндеуі 1998 жылғы 2 шілдедегі «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» заң қабылданғаннан кейін бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланды және біздіңше, Үндеу аталған заңның кіріспесі ретінде қабылдануы тиіс. Аталған заңның негізіне БҰҰ және ТМД-ның Парламентаралық ассамблеясының аясындағы халықаралық ұйымдар әзірлеген модельді актілер алынған. Заңның мақсаттары: Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегиясының негізгі ережелерін жүзеге асыру; ел азаматтарының құқықтары мен бостандықтарын, қоғамдық мүдделерді қорғау. Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету; сыбайлас жемқорлыққа байланысты құқық бұзушылықтың алдын алу, анықтау, олардың жолын кесу және қылмысты ашу, олардың зардаптарын жою және кінәлілерді жауапқа тарту арқылы мемлекеттік органдардың, мемлекеттік міндеттерді атқарытын лауазымды және өзге де тұлғалардың, сондай-ақ оларға теңестірілген адамдардың тиімді қызметін қамтамасыз ету[3].

Республиканың заңнамасында осы заңда алғаш рет сыбайлас жемқорлық пен құқық бұзушылыққа заңдық ұғым ретінде анықтама беріледі, олардың субъектілері айқындалады. Заңда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің негізгі бағыттары тұжырымдалған, олардың ең бастысы Қазақстан Республикасы Конституциясы 39-бабының 1-тармағына сәйкес мемлекеттік міндеттерді атқаруға уәкілдік берілген лауазымды адамдардың, сондай-ақ оларға теңестірілген адамдардың құқықтары мен бостандықтарын шектеуге жол бермеушілік болып танылады[4, 15б.]. Заңда сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, сыбайлас жемқорлықпен құқық бұзушылықпен және ол үшін жауаптылық шаралары арнаулы тарауда тұжырымдалған. Сыбайлас жемқорлықпен құқық бұзушылық үшін тәртіптік, азаматтық - құқықтық, әкімшілік және қылмыстық жауаптылық көзделген. Сыбайлас жемқорлық мәселесі заңмен қоса, Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодекстің 15 тарауының 366, 367, 368 баптарында, сондай-ақ 6 – тарауы : меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар; 8 - тарауындағы: экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар; 15 - тарауындағы: мемлекеттік қызмет пен мемлекеттік басқару мүдделеріне қарсы сыбайлас жемқорлық және өзге де қылмыстық құқық бұзушылықтар[5]. Ал, Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодекстің жемқорлық мәселесі 532 - 537 баптар аралығында айтылған.

Осы заңды орындау үшін Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 1 қыркүйектегі Жарлығымен 2009 - 2010 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің алғашқы мемлекеттік бағдарламасы бекітілген.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2009 жылғы 20 шілдедегі №1015 қаулысымен Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұрудың әлеуметтік - экономикалық және қаржылық шараларын жүзеге асыру бойынша Үкімет іс-қимылының бағдарламасы бекітілген.

Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегиясын, «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» заңын, Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі стратегиясын іске асыру мақсатында 2010 жылғы 5 қаңтарда 2010-2015 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің екінші мемлекеттік бағдарламасы бекітілді[6, 38б.]. Аталған бағдарлама алдынғы бағдарламаның логикалық жалғасы болып, сыбайлас жемқорлықты, әсіресе экономика саласындағы сыбайлас жемқорлықты, туғызатын жағдайларды айқындаудың және жолын кесудің тиімділігін одан әрі арттыруға бағытталған шараларды көздейді[7]. Адам құқықтарын қорғаудың соттан тыс институттары нығаюда. Қазақстан Республикасы Президентінің 2004 жылғы 29 қарашадағы «Адамдар мен азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғау жүйесін одан әрі жетілдіру» Жарлығымен халқаралық стандарттарға сай келетін Қазақстан Республикасындағы адам құқықтарын қорғау жөніндегі уәкілінің (Омбудсмен) құқық қорғау мүмкіндіктері кеңейтілді[8, 64-68бб.]. Қазақстан Республикасының Президенті Қазақстан халқына 2015 жылғы 30 қарашадағы жолдауында сыбайлас жемқорлыққа және қылмысқа қарсы күрестің нәтижелері мен мәселелерін талдай келе, Қазақстанның кеңестік кезеңнен кейінгі кеңістікте сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес саласындағы заңды қабылдаған алғашқы мемлекет екенін ескеріп, халақаралық конвенцияларға қосылғанын атап өтті. Осы мәселеде Қазақстан соңғы орында еместігі баршамызға мәлім.

2010-2015 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің мемлекеттік бағдарламасында (үшінші бағдарлама) сыбайлас жемқорлық әлеуметтік-экономикалық даму, нарықтық экономикаға көшу, инвестициялар тарту процестерін тежейді, демократиялық мемлекеттің саяси және қоғамдық институттарына жағымсыз әсер етіп, еліміздің болашақта дамуына қауіп төндіретіні айтылған[9, 292-295бб.].

Қазақстан Республикасының Президенті Қазақстан халқына 2006 жылғы 1 наурыздағы жолдауында мемлекеттік саясаттың басымдықтарының бірі ретінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес белгіленді[41, 292-

295бб.]. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Президентінің 2005 жылғы 14 сәуірдегі «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес, мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың қызметіндегі тәртіпті нығайту бойынша шаралар туралы» Жарлығы жүзеге асырылуда. Осы Жарлықты орындау үшін әкімдердің, мемлекеттік органдар қызметкерлерінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы заңнамалықты бұзғаны үшін жауаптылықты арттыру бойынша шаралар қолданылуда[10, 87-88бб.].

Қазақстан Республикасы Президентінің 2005 жылғы 3 мамырдағы Жарлығымен «Мемлекеттік қызметшілердің ар-намысы кодексі» бекітілген. Бұнда әлемдік тәжірибе ескеріліп, мемлекеттік билік органдарының беделін арттыруға бағытталған мінез-құлықтың негізгі этикалық нормалары белгіленген[11]. Елбасы Президент Әкімшілігі, Үкімет, Парламент өкілдерінің, облыс және Астана мен Алматы қалалары әкімдерінің, құқық қорғау және бақылау органдары басшыларының қатысуымен өткізетін кеңестерде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселесін талқылау еліміздің саяси өмірінің нормасына айналды. Сан алуан түрде көрініс беретін сыбайлас жемқорлықтың басты ерекшеліктері ескеріле отырып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі заңнаманың іс жүзінде жыл сайын жетілдіріліп жатқанына көзіміз жетіп отыр[12, 96б.]. Елбасының Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму» атты 2015 жылғы 30 қарашадағы Қазақстан халқына Жолдауы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресгі мемлекеттік саясатқа жаңа серпін берді[13, 7б.]. Президент жолдауында сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға бағытталған шараларды жүзеге асыруға орай және әкімшілік реформаның мақсаттарынан туындайтын мемлекеттік басқару жүйесін оңтайландыру міндеттері қойылған.

Президент Н. Назарбаев Қазақстанның әлемнің ең бәсекеге қабілетті 30 елінің қатарына ену бағдарламаларын ұсынды, онда сыбайлас жемқорлықпен күрестің жалпы ұлттық бағдарламаларын дәйекті түрде жүзеге асыру күрестігіне баса назар[14, 49-53бб.].

Елбасы жанында консультативті-кеңестік орган - Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес және мемлекеттік қызметшілердің қызметтік этикасын сақтау мәселелері жөніндегі комиссия құрылып, жұмыс жүргізуде. Осы орган өзін тек талдау органы ғана емес, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселесі бойынша нақты істер атқаратын орган ретінде де орнықтырды[15]. Сонымен бірге 2004 жылы Экономикалық және сыбайлас жемқорлық қылмысқа қарсы күрес жөніндегі агенттік құрылған. Осы органның жұмысы экономикалық және сыбайлас жемқорлық қылмыстың себептерін анықтауға, осындай құбылысты туғызатын жағдайлардың жолын кесуге бағытталған[16]. Қазақстан Республикасы Президентінің 2005 жылығы 25 ақпандағы «Қазақстан Республикасы Экономикалық қылмысқа және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агентігін қайта ұйымдастыру туралы» Жарлығы қабылданып, агентіктің Қазақстан Республикасының Президентіне тікелей бағынатын және есеп беретін мемлекеттік орган етіп қайта құру жолымен қайта ұйымдастыруын жүктеді[17].

Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған жемқорлыққа қарсы стратегиясында (Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы Жарлығымен бекітілген) «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет ету мәселелері жөніндегі халықаралық ынтымақтастықты дамыту» атты 4.6 бөлімі қарастырылған. Бөлімде сыбайлас жемқорлықпен бірлесіп күресу процесінде қол жеткізілетін және шешілетін мақсаттар мен міндеттер мәнмәтініндегі Қазақстанның басқа елдермен арадағы ынтымақтастығының ең маңызды аспектілері көрсетілген.

Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағдарламалары – бұл ұзақ уақыт әрекет ететін құжаттар (әдетте, қамту кезеңі бағдарламаның өзінде көрсетіледі), бұл құжаттарда олардың қабылдануы үшін негіздемелер (немесе себептер), мақсаты, міндеттері, қағидалары, іске асырылу кезеңдері, міндеттерді шешудің нақты тәсілдері, күтілетін нәтижелер көрсетіледі.

Егемендікке ие болғаннан бері елде сыбайлас жемқорлыққа қарсы мынадай бағдарламалар қабылданды:

- 1999-2000 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі мемлекеттік бағдарлама - Қазақстан Республикасы Президентінің 1998 жылғы 7 желтоқсандағы Жарлығымен бекітілген;

- Сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет етудің әлеуметтік-экономикалық және қаржылық шараларын іске асыру жөніндегі Қазақстан Республикасы Үкіметінің әрекеттер бағдарламасы – Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1999 жылғы 20 шілдедегі қаулысымен бекітілген;

- 2000-2002 жылдарға арналған Қазақстан Республикасындағы қылмыспен күресу бағдарламасы (мұнда «Экономикалық қылмыспен және сыбайлас жемқорлықпен күрес» атты жеке бөлім қарастырылған) – Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2000 жылғы 31 қазандағы қаулысымен бекітілген

- 2001-2005 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлықпен күресудің мемлекеттік бағдарламасы – Қазақстан Республикасы Президентінің 2001 жылғы 5 қаңтардағы Жарлығымен бекітілген;

- 2006-2010 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлықпен күресудің мемлекеттік бағдарламасы – Қазақстан Республикасы

Президентінің 2005 жылғы 23 желтоқсандағы Жарлығымен бекітілген;

- Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі 2011-2015 жылдарға арналған салалық бағдарлама – Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 31 наурыздағы Қаулысымен бекітілген.

Осы бағдарламалардың әрқайсысы шаралар кешенін қамтиды, бұл шараларды іске асыру процестерге шешуші ықпал көрсетуге, түгелімен жоймаса да, сыбайлас жемқорлықтың түрлері мен көлемін, жемқорлықтың ел экономикасының ілгері дамуына тигізетін ықпалын айтарықтай төмендетуге бағытталған.

2014 жылы Қазақстан тарихында алғашқы рет стратегиялық құжат қабылданды:

- Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы – Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы Жарлығымен бекітілген.

Аталмыш акт жоғарыда көрсетілген бағдарламаларға қарағанда өз мақсаттары мен міндеттері бойынша айтарлықтай ауқымы кең.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес турасындағы Қазақстан Республикасының Заңдары – бұл сыбайлас жемқорлыққа қатысты құқық бұзушылықтар үшін құқықтық жауапкершілік жөніндегі ұйғарымдарды қамтитын дербес синтетикалық заңдар.

Заңдар жаппай сипатқа ие, нақты нормаларда (баптарда) көрсетілген қатынастардағы субъектілердің барлықтары үшін атқарылуға міндетті. Заңдардың әрекеті кеңістікте шектелген. Бұл кеңістік – мелекеттік шекара шеңберіндегі Қазақстан Республикасының бар аумағы. Заңдардың әрекеті уақытпен шектелген. Қатынас субъектілері заңды белгілі бір уақыт бөлігінде қолданады, заңның өз күшіне енген күні бұл бөліктің басы болып саналады. Заң жойылғанда немесе заңи күшінен айырылғанда және басқа заңмен ауыстырылған жағдайда ол қолданылмайды.

Заңдарға ҚР Президентінің жарлықтары шектесіп жатады. Жарлықтар дегеніміз жоғары заңды күшке ие құқықтық актілер, және олардың әрекеті елдің барлық аумағына таралады.

Қазақстан Республикасында мынадай сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңдар мен Қазақстан Республикасы Президентінің жарлықтары қабылданды:

- Ұйымдасқан нысандағы қылмыс пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту жөніндегі шаралар туралы – Қазақстан Республикасы Президентінің 1992 жылғы 17 наурыздағы Жарлығы;

- Қылмыс пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту және құқық қорғау қызметін одан әрі жетілдіру жөніндегі қосымша шаралары туралы – Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 22 сәуірдегі Жарлығы;

- Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы – Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 2 шілдедегі Заңы (№267-1ҚРЗ);

- Мемлекеттік қызмет туралы - Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 23 шілдедегі Заңы (№453-1 ҚРЗ);

- Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мемлекеттік қызмет және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы – Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 29 желтоқсандағы Заңы;

- Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы ғылыми сараптама өктізу мәселелері жөніндегі нормативтік құқықтық актілер туралы» Заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы - Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 14 қазандағы Заңы;

- Білім туралы – Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі Заңы (№ 319-III ҚРЗ).

Салалық заңнамадағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы нормалар – бұл түрлі кодификацияланған нормативтік құқықтық актілерде сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағыттылыққа ие құқықтық ұйғарымдардың орналастырылуы. Кодификацияланған заң немесе кодификацияланған нормативтік құқықтық акт салалық заңнамаға жатады. Салалық заңнама – құқық саласының нормативтік көрінісі. Өзінің мазмұны бойынша заңнама саласы құқық саласына жақын. Құқық саласы – қоғамдық қатынастардың белгілі бір саласын реттейтін құқықтық нормалар мен институттардың жиынтығы. Әдетте құқықтың келесі салалары аталады: конституциялық, азаматтық, азаматтық процессуалдық, әкімшілік, қылмыстық, қылмыстық-процессуалдық, қылмыстық-атқарушы, еңбек, отбасылық, қаржылық, салықтық, жер, экологиялық, әлеуметтік қамыздандыру құқығы және т.б.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы салалық заңнамаға мына кодекстердің тікелей қатысы бар, бұл кодекстердің нормаларында сыбайлас жемқорлыққа қатысты құқық бұзушылық үшін құқықтық жауапкершілік қарастырылған:

- Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі – 1994 жылғы 27 желтоқсанда қабылданған;

- Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы кодексі – 2014 жылғы 5 шілдеде қабылданған (№235 – V- ҚРЗ);

- Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі – 2014 жылғы 3 шілдеде қабылданған (№226-V);

- Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Қазақстан Республикасының Салық кодексі) – 2008 жылғы 10 желтоқсанда қабылданған.

Құқық жүйесінде Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының нормативтік қаулылары ерекше маңызға ие.

Жоғарғы соттың нормативтік қаулылары –бұл Қазақстан Республикасының қолданыстағы құқығының құрамдас бөлігі. Олар негізінен соттарға сот практикасы жөніндегі мәселелерді түсіндіруге арналған. Соттар қарастыратын істер бойынша шешімдер қабылданған кезде бұл қаулылар міндетті болып табылады.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселелері жөніндегі нормативтік қаулыларына мыналар жатады:

- Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстарды саралаудың кейбір мәслелері жөніндегі – 2004 жылдың 18 маусымы;
- Соттардың сыбайлас жемқорлыққа байланысты қылмыстар жөніндегі қылмыстық істерді қарау тәжірибесі туралы – 2001 жылғы 13 желтоқсандағы №18;
- Парақорлық үшін жауапкершілік жөніндегі заңдарды соттардың қолдану тәжірибесі туралы (Қазақстан Республикасының Жоғарғы соты Пленумының 1999 жылғы 20 желтоқсандағы №20 қаулысымен енгізілген өзгерістермен) – 1995 жылғы 22 желтоқсандағы №9.

Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған жемқорлыққа қарсы стратегиясында (Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы Жарлығымен бекітілген) «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет ету мәселелері жөніндегі халықаралық ынтымақтастықты дамыту» атты 4.6 бөлімі қарастырылған. Бөлімде сыбайлас жемқорлықпен бірлесіп күресу процесінде қол жеткізілетін және шешілетін мақсаттар мен міндеттер мәнмәтініндегі Қазақстанның басқа елдермен арадағы ынтымақтастығының ең маңызды аспектілері көрсетілген.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Аленчинов Ж. Исторические предпосылки формирования коррупционного правосознания в Казахстане. // Фемида. №2. 2007. – С 11.

2 Құттаяқов Ш. Қазаннан қақпақ кетсе... Сыбайлас жемқорлықпен күрес туралы ой – толғамдар. – //Астана: Елорда, 2010. – Б.14.

3 Өзгерістер мен толықтырулар енгізілген Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» 2007 ж. 21 шілдедегі №308 Заңы, 1 бап //Егемен Қазақстан. – 2007 ж. 27 шілдедегі №315.

4 Қазақстан Республикасы Конституциясының 39 бабы. 1995 ж 30 тамыз //Алматы: Жеті жарғы, Б. 15.

5 Қазақстан Респбликасының Қылмыстық Кодексі. 2014 ж. 7 шілде. - № 484. 50, 189, 218, 234, 361-371 баптар.

6 Кемали.Е. Актуальные вопросы реализации антикорупционной политики в Казахстане на современном этапе. //Закон и время. №5. 2006. – С. 38.

7 Қазақстан Республикасы Президентінің «2010-2015 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы мемлекеттік бағдарламасы туралы» 2010 ж. 5 қаңтардағы №534 Жарлығы. // ПҮАЖ - ы, 2010 ж

8 Башимов М.С Институт омбудсмена в странах СНГ и Балтии. Монографии. Т1 //Институт международного права и международного бизнесса «Данекер». – Алматы: Данекер, 2013. –С.128.

9 Қазақстан Республикасы Президентінің «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің 2010-2015 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы туралы» 2009 ж. 23 желтоқсандағы №1686 Жарлығы. //Егемен Қазақстан. – 2009 ж. 30 желтоқсандағы № 292-295.

10 Қазақстан Республикасы Президентінің «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту, мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдар қызметіндегі тәртіп пен реттелікті нығайту жөніндегі шаралар туралы» 2007 ж. 14 сәуірдегі № 1550 Жарлығы. //Егеменді Қазақстан. – 2007 ж. 15 сәуірдегі №87 – 88.

11 Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметшілерінің ар-намыс кодексі туралы» 2005 ж. 3 мамырдағы №1567 Жарлығы. //Егеменді Қазақстан. - 2005 ж. 5 мамырдағы № 94.

12 Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы Қазақстан – 2050: Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму. – Алматы: Білім, 2015 жыл 30 қараша – 176 б.

13 Вагапов Р. От качества законов зависит уровень коррупции. //Закон и правосудие. №3. 2008. – С 7.

14 Жакупова Р.Б. Казахстан и Всемирная торговая организация. Алматы: Данекер, 2010. – С.103.

15 Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасы Президентінің жанынан Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселелері жөніндегі комиссия құру туралы» 2002 ж. 2 сәуірдегі № 839 Жарлығы //Қазақстан Республикасының ПҮАЖ - ы, 2002 ж. №10, 92 – құжат.

16 Қазақстан Республикасы Үкіметінің «Экономикалық және сыбайлас жемқорлық қылмысқа қарсы күрес жөніндегі агентігінің Ережесі туралы» 2004ж. 29 қаңтардағы №100 Қаулысы //Қазақстан Республикасының ПҮАЖ-ы, 2004ж. №4, 56 – құжат.

17 Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасы Экономикалық қылмысқа және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес агентігін қайта ұйымдастыру туралы» 2005 ж. 25 ақпандағы №1521 Жарлығы. //Қазақстан Республикасының ПҮАЖ-ы, 2005 ж. №9,76 – құжат.

УДК: 343.2/.7
МРНТИ: 10.77.01

N.B. Kalkayeva[1]
[1]the associated professor of " Criminal Law " the Institute of History and Law of Kazakh National Pedagogical University named after Abai, ***Almaty, Kazakhstan***
e-mail: nesibeli77@mail.ru.

CONCEPT AND COMMON FEATURES OF CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

This article covers the questions devoted to a concept and common featuresof Criminal law of the Republic of Kazakhstan. As well as this articleemphasizestherelevance of the problem of right and law that continues to remain also in the general theory of law. The author emphasizes that the essence of the problem comes down to existence of concepts of lawdivision on legal and unlawful. In connection therewith the author came to a conclusion that the final decision of the problem concerning the right and law "is possible only on the basis of essentiallynew methodological and world outlook and it is the case of the far future'.

Keywords: tracing-paper - justice, humanityprinciple, benefit of thepeople, humanity, human caliber, legal philosophy, criminal law philosophy, universal values, general democratization.

Н.Б. Калкаева[1]
*[1]Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, Қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының қауымдастырылған профессоры,*з.ғ.к., *Алматы қ., Қазақстан*
e-mail: nesibeli77@mail.ru.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢЫНЫҢ ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ЖАЛПЫ БЕЛГІЛЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақала Қазақстан Республикасы қылмыстық заңының ұғымына және оның жалпы белгілеріне қатысты мәселелерді шешуге арналады. Сондай-ақ, бұл мақалада құқықтың жалпы теориясында да әлі де болса сақталып келе жатқан құқық пен заңның өзекті мәселелелеріне көңіл бөлінген. Осыған байланысты автор,құқық пен заңның мәселесін қағидалы жаңа әдістемелік және көзқарастық негізде ғана толыққанды шешуге болатындығына және ол алыс болашақтың ісі болып табылады деген тұжырымға келіп отыр.

Түйін сөздер: калька - әділеттілік, ізгілік қағидасы, адамдар игіліктері, адамгершілік, адамилық намыс, құқық философиясы, қылмыстық құқық философиясы, жалпы адамилық құндылықтар, жалпыға бірдей жариялылық.

Н.Б. Калкаева[1]
[1]к.ю.н., ассоциированный профессор кафедры уголовно-правовых дисциплин Института истории и права КазНПУ имени Абая, г.Алматы, Казахстан
e-mail: nesibeli77@mail.ru

ПОНЯТИЕ И ОБЩИЕ ПРИЗНАКИ УГОЛОВНОГО ЗАКОНА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

В даной статье освещаются вопросы, посвященные понятию и общим признакам уголовного закона Республики Казахстан, делается акцент на актуальность проблемы права и закона, что продолжает сохраняться и в общей теории права. Автор подчеркивает, что суть проблемы сводится к существованию концепций деления законов на правовые и неправовые. В связи с этим автор пришел к выводу, что окончательное решение проблемы права и закона возможно лишь на принципиально новой методологической и мировоззренческой основе и является делом отдаленного будущего

Ключевые слова: калька - справедливость, принцип гуманизма, блага людей, человечность, человеческое достойнство, философия права, философия уголовного права, общечеловеческие ценности, всеобщая демократизация.

Traditionally it is accepted to differentiate two types of laws in science –nature and society law and legal law. The first is necessary immanent to the nature of the phenomena a change tendency, movement, etc. which determines general stages, forms of process of formation of specific systems of natural phenomena, society and spiritual culture of mankind.

The second, in the most general view, represents rules of the resolution of the higher authority.

Legal laws also including the criminal law are created by human and as any product of his cogitative activities owing to continuous development of social production and other relations, changes of social and economic, political and ideological living conditions of society require corresponding changes and additions [1, page 75].

The Roman Lawyer Papinian, for example, determined the law as "an instruction, a decision of wise men, restraint of the crimes committed intentionally or out of ignorance, general vow of the state".

Martsian adhered to similar determination of the law [2, page 15].

According to certain scientists, the right in Kazakhstan is understood in a broad sense and identified not only with the law, but also with the state laws. It is specifiedby the contents of Art. 4 Constitution of RK where it is provided: "lawin force in RK are regulations of the Constitution, laws of other regulatory legal actscorresponding to it, international treaties and other liabilities of the republic and also regulatory resolutions of the Constitutional Board and Supreme Court of RK ". Proceeding from this constitutional provision, the conclusion is drawn that the Constitution of RK gives normative understanding of the right according to which any act irrespective of its content is the right [3, page 144-145].

Topicality of the problem of right and law continues to remain also in the general theory of law. The essence of the problem comes down to existence of concepts of division of laws on legal and unlawful. Scientists-lawyers offered various bases - criterion for differentiation of legal and unlawful laws, however all of them only raised and raise further questions and discussions. With respect thereto theorists of right came to a conclusion that the final decision of a problem of the right and law "is possible only on the basis of essentially new methodological and world outlook and it is the case of the far future" [4, page 295].

Without going into detail of the continuing discussions, we believe nevertheless that the right and the law - not identical legal conceptions. Modern supporters of differentiation of the right and laws (V.S.Nersesyants, R. Z. Livshits, V. D. Zorkin, D. A. Kerimov, L.E.Mamut, V. A. Tumanov) also proved that the right and the law - the phenomena interconnected, but not unambiguous. In particular, B.Kh.Toleubekova in the textbook "RK Criminal Procedure Law" refers to R. Z. Livshits's judgments: "Real - the law which is due - what it shall be. Search of due in the theoretical plan also constitutes search of essence of the right" [5, page 21]. Thus, the right in comparison with the law is wider on content and form the legal phenomenon which is social more widely and advances the law in the development. For many years of studying about it large amount of knowledgeis accumulated, certain notion of this phenomenon was developed, there was quite certain stereotype. At the same time there wasmuch until the end of not experienced its parties which are of interest to modern and future researchers. The law identification with other regulatory legal acts from the legal point of view is absolutely incorrect as it reduces efficiency of application of the law that finally is fraught with legal chaos and infinite legal collisions. Owing to these and some other circumstances in Kazakhstan for the purpose of implementation of requirements of item 8 of Art. 62. fConstitutionsdated March 24, 1998t the Regulatory Legal ActsLaw RK " [6] was adopted.

Point 7 of article 1 of the specified law shall regulate that laws and regulatory legal acts shall be adopted by the supreme bodies of the government, Parliament of RK, and in the case provided by subparagraph 4 of Art. 53 of the Constitutions –by the President of Kazakhstan who has the highest legal force and direct action in the territory of the Republic.

The following method of adoption of laws is holding arepublicanreferendumaccording to the decision of the President of Kazakhstan. Referendum subjectcan be an adoption of the Constitution, the constitutional laws and laws RK according to article 2 of the Constitutional Republican Referendumact of RK. At the same time paragraph 4 of Art.3 of the mentioned Constitutional law establishes that issues of justice, defenses, homeland security can't be a subject of national vote. Therefore, for the criminal law such method of acceptance as discussion on a republican referendum, isn't provided by the legislator.

Proceeding from the above, it is possible to formulate the following characteristic features of the criminal law. First, the criminal law is the standard legal document of the established form. Secondly, on the importance of the instructions containing in it the criminal law is among ordinary laws. Thirdly, it is accepted only by the supreme representative bodies, Parliament, and in the case provided by the Constitution - the management official of the state - the President of Kazakhstan. The law has the highest legal force and supremacy over all subordinate regulatory legal acts.

Legal force of the act - property of the legal act to generate certain consequence in law - depends on a regulation of the body which issued this act in system of statebodies and its competence. According to paragraph 1 of article 92 of the Constitution the current legislation of the Republic of Kazakhstan within two years from the date of adoption of the fundamental law (on August 30, 1995) shall be brought into accord with its provisions. At the same time bringing the current legislation to correspondence with the Constitution doesn't mean its automatic cancellation: the legislation of the republic existing at the time of entry into force of

the Constitution keeps the legal force in the part which isn't contradicting it [7].

Legal and political signs of rule of law as highest legal act on a legal force are enshrined in the Regulatory Legal ActsLaw RK. According to article 4 of this Law the ratio of a legal force of others, except the Constitution, regulatory legal acts corresponds to the following descending levels:

1) laws making changes and additions to the Constitution;

2) Constitutional laws of the Republic of Kazakhstan and presidential decrees RK which are valid as constitutional law;

3) Codes of the Republic of Kazakhstan, laws, and also the Presidential decrees which are valid the law;

4) regulatorypresidential decrees of the Republic of Kazakhstan;

5) regulatory resolutions of Parliament of the Republic of Kazakhstan;

6) regulatory orders of the Government of the Republic of Kazakhstan;

7) regulatoryorders of ministers, standard resolutions

state committees; standard orders, resolutions

other central state bodies;

8) standard solutions of maslikhat and akims.

Feature of the criminal is that it consists only of the Criminal code of RK. Otherlawsprovidingcriminalliabilityaresubjecttoapplicationonlyaftertheirinclusioninthecriminalcode.

The Constitution, the international legal acts ratified by the Republic of Kazakhstan, resolutions of the Constitutional Council and standard resolutions of the Supreme Court of RK also belong to material sources.

On the basis of the specified signs analysis it is possible to come to a conclusion that the Criminal law of RK is the unique formal source of the criminal law representing the regulatory legal act of a main type adopted by the supreme bodies of the government, establishing the general beginnings of criminal liability, determining what acts are crimes and what punishments are applied to the person guilty in committing them.

References:

1. Criminal law of Russia. General part: Textbook / Under the editorship of B. V. Zdravomyslov. - M.: Yurist, 1996. - 420 pages.

2. History of Political and Legal doctrines / Under the editorship of V. S. Nersesyants. – M, 1988. – 610 pages.

3. Sapargaliyev G. The formation of the Constitutional System of the Republic of Kazakhstan, 1990-1996//Collection of articles. – Almaty: Zhetizhargy, 1997. – Page 144-145.

4. Theory of the State and Law: Course of lectures / Under the editorship of M. N. Marchenko. – M.: Zerkalo publishing house, 1998. – 460 pages.

5. Toleubekova B. H. Criminal procedure law of the Republic of Kazakhstan. – Almaty, 1998. – 321 pages.

6. Republic of Kazakhstan. The Law on regulatory legal acts dated March 24, 1998.. - Almaty: Zhetizhargy, 1998. - Page 3-8.

7. Abdrasulov E. B. Statutory interpretation and constitution regulations: Theory, experience, procedure. - Almaty: "Orkeniyet", 2002, - Page 338-335.

УДК: 343.24.01
МРНТИ: 10.77.31

Н.Б. Калкаева [1]

[1]Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, Қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының қауымдастырылған профессоры, з.ғ.к., Алматы қ., Қазақстан

e-mail: nesibeli77@mail.ru

ЖАЗА - ҚАЗІРГІ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ САЯСАТТЫҢ ҚЫЛМЫСТАН САҚТАНДЫРУ МАҚСАТЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақалада қылмыстық құқық қылмыстылықпен күресудегі мемлекеттік саясаттың неғұрлым анық көрінісін көрсететін саласы екені айтылып отыр. Осы жерде қылмыстылықпен неғұрлым тиімді күресу үшін қылмыстық заңнаманы үнемі жетілдіру қажеттігі мәселесі туындап тұр. Қылмыстылыққа қарсы тұруға байланысты заң базасы, бір жағынан уақыт талабына сай болса, екінші жағынан - тұрақты болуы керектігі көтеріліп отыр.

Мақалада қылмыстылық сияқты теріс құбылысты мүмкіндігінше максималды шекке дейін нақты қамтамасыз ете алатын, қылмыстылықтың ұлттық қауіпсіздігімізге қауіп төндіретінін нақты тоқтататын, қоғамдық өмірдегі құндылықтарды бірінші орынға қойып, қастерлейтін уақыт тудыратын деңгейге жеткізетіндей қылмыстылықпен күресу саласында осындай мемлекеттік саясат құрылып және жүзеге асуы керек екендігі айтылады. Мақалада қылмыстылықпен күресудің құралдарын, нысандарын және әдістерін, заңнамалық базаны жетілдіру, құқық қорғау органдарының барлық қызметін, қылмыстылықтың алдын алу қызметіне қоғамның барлық салауатты күштерін тарту қылмыстылықпен күресудің басымдықтары мен

жолдарын анықтаудағы қылмыстық-құқықтық саясаттың мақсаты болып табылады. Осыған байланысты, қазіргі заманғы шындыққа қатысты айтатын болсақ, қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алудың жалпы және арнайы жүйесін қайта жаңарту осы саладағы ең маңызды міндеттердің бірі болып табылатындығы айтылады.

Түйін сөздер: сотқа дейінгі тергеу жүргізу, тергеушілер, прокурорлар, судьялар, еңбек ұжымдары, қоғам, халық, қамтамасыз ететін мүмкіндіктер туғызу, қылмыстан адамның жеке басын қорғау, қылмыстық сот өндірісі, адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау, бас бостандығынан айыру, күнделікті өмірге бейімделу, заңдарды және қылмыстық әділет органдарының қызметін жолға қою.

Н.Б.Калкаева[1]
[1]к.ю.н., ассоциированный профессор кафедры Уголовно-правовых дисциплин Института истории и права КазНПУ имени Абая,
г.Алматы, Казахстан
e-mail: nesibeli77@mail.ru

НАКАЗАНИЕ КАК ЦЕЛЬ НЫНЕШНЕЙ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПНОСТИ

Аннотация

Уголовное право, является той отраслью, в которой государственная политика борьбы с преступностью находит наиболее полное выражение. Отсюда вытекает и необходимость совершенствования уголовного законодательства. Законодательная база противодействия преступности должна быть, с одной стороны, соответствующей запросам времени, с другой – стабильной.

В статье говорится о необходимости разработки и реализации такой государственной политики в сфере борьбы с преступностью, которая бы реально могла обеспечить максимально возможное ограничение этого негативного явления, сведение его к такому уровню, при котором преступность перестанет быть угрозой национальной безопасности, способной подорвать устои жизни общества, повернуть его развитие вспять. Отсюда целью уголовно-правовой политики является определение приоритетов и путей борьбы с преступностью, совершенствование законодательной базы, средств, форм и методов борьбы с преступностью, всей деятельности правоохранительных органов, вовлечение в предупредительную деятельность всех здоровых сил общества. В этой связи в статье упоминается, что одной из важнейших задач в данной сфере является воссоздание, применительно к современной действительности системы общего и специального предупреждения уголовных правонарушений.

Ключевые слова: производство досудебного следствия, следователи, прокуроры, судьи, трудовые коллективы, общество, народ, создание условий для обеспечения, защита личности от преступления, уголовное судебное производство, защита прав и законных интересов личности, лишение свободы, адаптация к повседневной жизни, устанавливать законы и деятельность органов системы уголовного правосудия.

N.B.Kalkayeva[1]
[1]Candidate of Law Sciences, the associated professor of department of Criminal and legal disciplines of Institute of history and the right of KAZNPU of a name of Abay, Almaty, Kazakhstan
e-mail: nesibeli77@mail.ru

PUNISHMENT - AS THE PURPOSE OF PRESENT CRIMINAL AND PAVOVY POLICY IN THE SPHERE OF THE PREVENTION OF CRIME

Abstract

Criminal law, as already stressed, is the branch in which the state policy of combating crime is most fully expressed. Hence the need to improve criminal law. The legislative framework for combating crime should be, on the one hand, relevant to the demands of the time, on the other - stable.

It is necessary to develop and implement such a state policy in the field of combating crime that could really "ensure the maximum possible limitation of this negative phenomenon, reducing it to a level at which crime ceases to be a threat to national security, capable of undermining the foundations of society, Backward. " Hence the purpose of such a policy is to identify priorities and ways to combat crime, improve the legislative framework, means, forms and methods of combating crime, all activities of law enforcement bodies, and involve all healthy forces of society in the preventive activity. In this regard, one of the most important tasks in this area is the re-creation, with reference to the current reality of the system of general and special prevention of offenses.

Keywords: Pre-trial investigation, investigators, prosecutors, judges, labor collectives, society, people, creating conditions for security, protecting the person from crime, criminal litigation, protecting the rights and legitimate interests of the individual, imprisonment, adapting to everyday life, establishing laws and activities Bodies of the criminal justice system.

Кіріспе. Қылмыстық құқық нормаларын қалыптастыру заң шығару қызметінде күрделі үрдісінің бірі болып табылады. Бұл республикамыздағы қылмыстық заңды реформалау барысында нақты қарастырылуынан да көрінеді. 1997 жылғы 16 шілдеде қабылданған Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі қылмыстық құқық ғылымы мен оның тәжірибесінің қылмыстық заңға арналған негізгі талаптарын ескере отырып қабылданған. Атап айтқанда, Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінде қылмыстық құқық нормалары диспозициясы қылмыс құралы талаптарын белгілей отырып, нақты, әрі айқын көрсетілген. Жазасының төменнен жоғарыға қарай қағидасы негізінде қойылуы, жасалған қылмыстың мән-жайын ескере отырып қолданылуы - қылмыстық саясатты ізгілендіруге бағытталған.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 2-бабының 2- тармағында мынадай міндеттерді жүзеге асыру шаралары көрсетілген: «бұл міндерттерді жүзеге асыру үшін осы Кодексте қылмыстық жауаптылықтың негіздері белгіленеді, жеке адам, қоғам немесе мемлекет үшін қауіпті қандай әрекеттер қылмыс болып табылатыны айқындалады, оларды жасағаны үшін жазалар мен өзге де қылмыстық құқықтық ықпал ету шаралары белгіленеді»[1].

Профессор Ю.А. Афиногенов Ресейдің нарықтық экономикаға өтуіне байланысты сол елдегі қылмыстық саясат және заң шығармашылығына қатысты мәселеге баға бере отырып былай деп жазады: «Біздің қоғамымыздың негізгі бағыты - нарықтық экономикаға өту, меншік нысанының көптігін қалыптастыру, заң билігінің, адам мен азаматтың құқықтарының бұзылмауын нақты қамтамасыз ету болып табылады. Осы процестегі құқықтың орнын бағалау аса күрделі мәселе» [2, 107-109 бб.].

Мемлекетпен қоғамның тұрақты дамуын қамтамасыз ететін элементтерінің бірі - әлеуметтік жағынан дәлелді де әділ, қазіргі заман талаптарына сай келетін қылмыстық заң жасау. Осындай заңның әділет жүйесімен бірігуі экономикалық, саяси, әлеуметтік және мәдени құрылымдарда құқықтық мемлекеттің пайда болуын әкеле алады.

Ю.А. Афиногеновтың Ресейде қалыптасқан қылмыстық саясатты жүргізу мен заң шығарушылыққа байланысты пікірлерін аз ғана өзгерістермен КСРО күйрегеннен кейінгі Қазақстан жағдайымен де салыстыруға болады. Біздің республикамыздың жаңа нарықтық экономикаға өту процесі қоғам өмірінің барлық саласындағы құқықтық, мәдени, экономикалық, саяси қиындықтармен қоса жүргізілді. Сол кездегі астаң-кестең дағдарыстың салдары күні бүгінге дейін қоғамға өз әсерін тигізуде. Заң шығарушылық қызметте мұндай салдар көбіне заң мәтінін жасау мен дайындау техникасы ережелерінің талаптарға сай қабылданбағанынан, оның ішінде қылмыстық заңның бүгінгі қоғамдық дамуға сай келмейтіндігінен байқалады. Әділ, әлеуметтік талаптарға сай, тиянақты дайындалған заңдарды қабылдау мақсаты дегеніне жетпеуде. 1998 жылдың 1 қаңтарынан бастап қолданыстағы Қылмыстық кодекске әлі күнге дейін толықтырулар мен өзгерістер енгізіліп, әлі күнге дейін қайта жасалуда.

Профессор С.В. Бородин айтқандай қазіргі кездегі қылмыстық саясатта жылдар бойы қалыптасқан стереотиптерден бас тартып, қоғамда демократизациялаудың, ізгіліктің, әлеуметтік әділеттіліктің оңды тенденцияларын, адамның тұлға ретіндегі қоғамдағы орнымен құнын көтеру және азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерінің қорғалуын күшейту секілді оң шешімдерді дереу қабылдап, оларды белсенді түрде жүзеге асыру қажет. Қылмыспен күресте пайдалы нәтижелерді дамытатын қазіргі кездегі қылмыстық саясаттың басты бағыттары тек осы база негізінде ғана ойдағыдай қалыптасуы мүмкін. Қылмыстық саясат бағыттарынан мыналарды көрсетуге болады:

«1) барлық қылмыстық әрекеттермен күрес жүйесін демократизациялау, атап айтқанда, қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу мен қылмыстық атқару заңдарын және олардың қолданылу тәжірибесін және алдын-ала тергеу жүргізу барысына, тергеушілер, прокурорлар мен судьялардың қызметіне, еңбек ұжымдарының, қоғамның, халықтың араласуын қамтамасыз ететін мүмкіндіктер туғызу;

2) қылмыстан адамның жеке басын қорғау, қылмыстық сот өндірісінде олардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау, бас бостандығынан айыру секілді жазасын өтеп келгеннен кейін күнделікті өмірге бейімделу мақсаттарында заңдарды жєне қылмыстық әділет органдарының қызметін жолға қою;

3) құқық қорғау органдарының қызметі мен қылмыстық сот өндірісінде барлық азаматтарға қатысты әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ету; азаматтардың ұстанған дініне, ұлтына, қызметіне қарамастан сот және заң алдындағы теңдігі;

4) заңдылықтың бұзылу себептерін зерттеу мен олардың алдын алудың, заңды қолданудың тиімді механизмін жасау және олардың сақталуына кепілдік ету мүмкіндігін нығайту;

5) қылмыстық әділет органдары қызметінің жариялылығын қамтамасыз етіп, олардың қызмет барысы мен нәтижесі жайлы барлық мәліметтерді басылымдарда жариялау, қоғам өкілдеріне аталмыш органдардың қызметін бақылау үшін, сондай-ақ басылымдарда жариялау мақсатында барлық мемлекеттік мекемелерге бақылау жасау мүмкіндігін кеңейту, олардың еркін кіріп-шығуын қамтамасыз ету;

6) қылмыспен күресті жүргізу үшін ең алдымен, әлеуметтік алдын алудың жалпы және арнайы шараларын пайдалану арқылы алдын алу әдістерін қолдану;

7) қылмыстық әділет органдарының күш-жігерін қоғамдық тәртіпке жұмылдырып, жеке адамдарға қарсы қылмыстардан, латенттік қылмыстан, қылмыстық жауаптылықтан жалтармауға бағыттау;

8) жаза тағайындау барысында жасалған қылмыстың ауырлығын, әлеуметтік себеп-салдарын ескере отырып, қылмыспен күресте ең басты құрал ретінде қылмыстық заңды ғана тану;

9) қылмысқа қарсы күреске ғылыми-техникалық прогресс жетістіктерін, криминология ғылымының ұсыныстарын, сонымен қатар өзге де құқық пен гуманитарлық ғылымдардың жетістіктері мен ұсыныстарын пайдалану;

10) қылмыстық сот өндірісіне бақылауды жақсартып, олардың бір-біріне тәуелсіз болуын қамтамасыз ету үшін қылмыстық әділет органдарын қайта құру;

11) қылмыстық заңда айқындалған шекте қылмыстық әділет органдарының қызметін ведомоствалық немесе партиялық негізде емес, мемлекеттік негізде жүргізу;

12) қылмыстық әділет органдары қызметіне жағдай жасау үшін және сол органның қызметкерлерінің шығармашылық еңбектерінің өнімді болуын қамтамасыз ету мақсатында оларды қаржыландыру мәселесін шешу, айлық жалақыларын көтеру;

13) қылмыстық әділет органдары ұжымында адамдар арасындағы адамгершілік қатынастарды қалыптастыру;

14) қылмыстық әділет органдары кадрларын жаңарту, олардың кәсіби шеберлігін шыңдау» [3, 10-12 бб.].

Бұл ғалымның тұжырымдарын Қазақстандағы қылмыстық саясатты қалыптастырып, оны жүзеге асыру үшін қолдануға толық болады. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2009 жылғы 24 тамыздағы «Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының тұжырымдамасы» мемлекеттің жүргізіп жатқан қылмыстық саясатын оны демократияландыруға, ізгілендіру мен ырықтандыруға бағытталған.

Тұжырымдамада мына мәселелер ескерілген: «Қылмыстық құқықты одан әрі дамыту, бұрынғыдай қылмыстық саясаттың қос векторлығын ескере отырып жүргізілуге тиіс. Ізгілендіру - ең бастысы, алғаш рет ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар жасаған адамдарға, сондай-ақ халықтың әлеуметтік әлсіз топтары - жүкті және асырауында кәмелетке толмаған балалары бар жалғызбасты әйелдерге, кәмелетке толмағандарға, жасы ұлғайған адамдарға қатысты болуға тиіс. Сонымен қатар ауыр және аса ауыр қылмыстар жасауға кінәлі, қылмыстық қуғындаудан жасырынып жүрген адамдарға қатысты, сондай-ақ қылмыстар кәнігілігі кезінде қатал қылмыстық саясатты алдағы уақытта да жүргізу қажет.

Қылмыстық құқықты дамытудың маңызды бағыты, ең алдымен аса қоғамдық қауіп тудырмайтын адамдарға (абайсызда қылмыс жасаған кәмелеттік жасқа толмаған адамдар, өзге де адамдарға - жазаны жеңілдететін мән-жайлар) қатысты қылмыстық жазалаудан босатудың шарттарын кеңейту арқылы қылмыстық қуғын-сүргінді қолдану аясын кезең-кезеңмен қысқарту мүмкіндігін айқындау болып табылады».

Тұжырымдамаға сәйкес, мемлекеттің қылмыстық саясаты:

- аса қоғамдық қауіп туғызбайтын құқық бұзушылықтарды әкімшілік құқық бұзушылық санатына ауыстыра отырып және оны жасағаны үшін әкімшілік жауаптылықты күшейте отырып, қылмыстық сипаттан арылтуға, сондай-ақ жекелеген қылмыстардың ауырлық дәрежесін жазаны жеңілдету арқылы (депенализация) қайта бағалауға;

- кәмелеттік жасқа толмағандарға, олардың құқықтары мен заңды мүдделеріне қауіп төндіретін қылмыстарға, ұйымдасқан қылмыстық топ немесе қылмыстық қауымдастық құрамында қылмыс жасағаны, қылмыстар кәнігілігі кезінде қылмыстық жауаптылықты байланысты күшейтуге;

- бас бостандығынан айырумен байланысты емес қылмыстық жазалауды қолдану саласын кеңейтуге, оның ішінде бас бостандығынан айыру түріндегі жазалауларды жекелеген санкциялардан алып тастауға не бас бостандығынан айырудың ұзақ мерзімін азайтуға;

- айыппұл салуды қылмыстық жазалаудың тиімді түрі ретінде айқындауға және оның қолдануды кеңейту мүмкіндігіне;

- санкциялардағы жазалаулардың Қылмыстық кодекстің баптарында ауырлығы бір санаттағы қылмыстарға парапарлығын және олардың әділ жазалау қағидатына сәйкестігін белгілеуге;

- қылмыстық жазалаудың баламасы мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын енгізуге;

- өлім жазасын қолдану аясын кезең-кезеңмен тарылту бағытын жалғастыруға;

- қылмыстық жауаптылықтан босату, жазасын өтеу, жазасын өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босату институттарын жетілдіруге бағытталуға тиіс.

Қылмыстық құқықты одан әрі жетілдіру адамның конституциялық құқықтары мен бостандықтарын шектейтін заңдардың сапасын арттыруға байланысты, ол заң тұрғысынан дәл әрі оның салдарларының болжамды болуы талаптарына сәйкес келуі тиіс, яғни оның нормалары жеткілікті дәрежеде нақты тұжырымдалуы және құқықтық іс-әрекетті құқыққа қайшы іс-әрекеттен айыруға мүмкіндік беретін ұғымды өлшемдерге негізделген болуы тиіс, бұл ретте заң қағидаларын өз бетінше түсіндіру мүмкіндігін болдырмау қажет [4].

Мемлекеттік саясат мағынасы бойынша елдің даму бағыты бойынша жеткісі келетін бағыттарына қарай анықталып, мемлекеттің дамуындағы негізгі мақсаттар түрінде анықталады. Қазақстан Республикасының негізгі саясаты қоғам өмірін тұрақтылықта, тыныштықта сақтай отырып, құқытық мемлекетті, демократиялық қоғамды және нарықтық қатынастарға негізделген экономикалық жүйені қалыптастыру болып табылады. Осындай саясат ретінде белгіленген мақсаттарға жету үшін

қоғам өмірінің әр түрлі салаларында қызмет атқаратын органдар бұл саясатты іске асыру тетіктері ретінде кезекті міндеттерді анықтауы мүмкін. Мысалы құқықтық мемлекетті қалыптастыру үшін баршаның заң алдындағы теңдігін, заң актілерінде демократияшылдықтың нышандарын келтіру және ең бастысы ретінде қоғам өмірінің әр түрлі салаларында кездесетін, бірақ бұрын заңмен реттелмеген қоғамдық қатынастарды анықтап, олардың реттелу жолданын анықтау керек.

Жоғарыда айтылған қоғам өмірі бағыттарының бірі мемлекеттің қауіпсіздігі, қоғамдық тәртіпті сақтау, адамдар мен ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін, бостандықтарын қамтамасыз етуге арналған қылмыстылықпен күрес саласындағы саясат болып табылады. Бұл саясат қазір қылмыстық саясат деп аталады және мемлекеттің қылмыстылықты бақылауының әдісіне, нысандарына, қағидаларына және т.б маңызды жақтарына бағыт-бағдар береді. Қылмыстық саясаттың мемлекеттік саясаттың бір тармағы ретіндегі негізгі міндеті, қылмыстылықпен күресудің амалдары мен тәсілдерінің тиімділігін арттыру үшін өткен уақыттарға баға бере отырып, алдағы уақыттардағы осы саладағы қызметтерге жаңа бағыт-бағдар беру болып табылады.

Сапасына және шығу табиғаты бойынша саясатпен құқықты біріктіріп қарауға болмайды. Бұлардың екеуі екі бөлек сапаға ие және түсініктері де бөлек. Саясат құқықтың даму бағытын анықтаушы, оған жол-жоба көрсетуші құрал қызметін атқарады және құқық дайындалғанда немесе өзгерістерге ұшырағанда мемлекеттік құқықтық саясаттың бағыттарына қарай жасалады. Құқық өзінің нормаларында жүргізіліп отырған саясаттың сәйкес келер тұстарын көрсетеді және ондай нормалар құқық мазмұнында үстем болады.

Мемлекеттік саясат та, құқықтық саясат та олар жазылған сипатта болады және заң актілерінің мазмұнында кездесетіндіктен ресми күшке ие. Саясат-Конституция ережелерінде және салалық заңдарда белгіленген және негізінен құқықтық қағидаларды, заңның мақсаттары мен міндеттерін белгілеуде ескеріледі немесе осы салаға қатысты мемлекеттік саясат тікелей көрсетілуі де мүмкін, сонымен қатар осы заң саласының негізгі қызметі болып саналатын, мысалы қылмыстық құқықтағы жазаның мақсаттары, Ерекше бөлімнің мәселелеріне қатысты ережелердің мағынасында да көрініс береді. Анығырақ айтқанда мемлекеттік қылмыстық саясат заңның мақсаттары мен қағидаларын анықтауға әсер ете отырып, түбінде сол заңның қандай мақсатта, бағытта қолданылатыны, неге жетуді көздейтіні анықтадлады. Сонымен қатар қылмыстық саясат қылмыстылықпен күрес жүргізу бойынша мемлекеттік органдар қызметінің негізгі мақсаттарын, жұмысының басты бағыттарын анықтауда жетекші роль атқарады[5].

Мемлекеттік саясатқа негізделген қылмыстық заңның мақсаттары мен қағидалары тұрақты болып келеді, өйткені ол бір мемлекеттің ғана емес, халықаралық актілердің шарттары негізінде құрылған. Қазіргі кезде қылмыстылықпен күресу көптеген елдерде негізгі мәселенің бірі болып саналуына байланысты бұл салада халықаралық ынтымақстастық орнатылып, оның көріністері халықаралық ұйымдардың жетекші сипатта шығарылған заңдарын ұлттық заңдарды дайындау барысында үлгі ретінде қолданылуынан, сонымен қатар БҰҰ, ОБСЕ сияқты халықаралық ұйымдардың міндетті күші бар заңдарын мойындаудан, мемлекеттер арасындағы өз ара құқықтық көмек көрсету туралы келісімдердің жасалуымен көрінеді. Сонымен қатар қазіргі кезде кейбір қылмыс түрлері халықаралық сипатқа ие болуына байланысты ондай қылмыс түрлерімен күресті бірлесе отырып жүргізу қажеттілігі туындауда.

Қазақстан Республикасының құқықтық, оның ішінде қылмыстық саясатын анықталған және бекітілген саясат түріне жатқызуға болады. 2009 жылы 24 тамызда Қазақстан Республикасы Президентінің № 858 Жарлығымен мақұлданған «Қазақстан Республикасының Құқықтық саясат тұжырымдамасы» қабылданып, онда қылмыстық құқықтың да алдағы уақыттардағы даму бағыттары анықталды. Сондықтан қылмыстық заңды жетілдіру бағытындағы реформаның жалғасы алдағы уақыттарда жеңілеп, енді тікелей Конституция ережелеріне қарамай, жоғарыда аталған тұжырымдаманың негізгі ұстанымдарына сүйене отырып жүргізуге болады. Біздің бұл мақаладағы негізгі міндетіміз, зертету барысында анықтаған қылмыстық құқықтық нормалар тиімділігінің көрсеткіштерін анықтайтын критерийлердің мағынасы қаншалықты қылмыстық саясаттың тұжырымдарына сәйкес келетіндігін анықтау болатын.

Қылмыстық саясаттың қағидалары ретінде бүтіндей алғанда қылмыстылықпен күресудің жүйелерін ұйымдастыру мен қызметтендірудің тәсілдерін анықтайтын және жекелеген жүйелерін құрайтын (криминологиялық немесе алдын алу саясаты; қылмыстық құқықтық, қылмыстық атқарушылық немесе еңбекпен түзеу құқығы саясаттары) салалардың қызметтерінің негізгі бағыттарын біріктіретін, сонымен қатар қоғамға пайдалы бағытта қылмыстылыққа әсер етудің тиімділігін жеңілдететін әлеуметтік талаптарды қағидалар ретінде бөліп шығаруды ұсынады. Біздің ойымызша құқықтық қағидалар осы заң саласы нормаларының негізгі бағыттарын анықтауда қолданылатын ережелер, идеялар немесе сол қоғамдағы негізгі заңдармен бекітілген әлеуметтік-қоғамдық ортаның ұстанатын қағида түріндегі басты бағыттары болып табылады. Ал құқықтық саясаттың қағидалары - бұл салалық құқықтардың қағидаларын анықтауға әсер ете алатын және заңның мазмұнында тікелей аталмаса да оның қандай талаптарға (мысалы заң институттары мен нормаларының ғылыми тұрғыдан негізделгендігі, заңды қолдану мүмкіндіктерінің қамтамасыз етілгендігі, яғни практикалық талаптарға) сай

болуын білдіретін, ресми түрде бекітілген негізгі бағыттар болып табылады.

Бір айта кететін жайт, ол жоғарыда аталған зерттеушілердің келтіргеніндей құқықтық қағидалардың құқықтық саясат қағидаларымен ішін ара сәйкес келгендігіне күмәнденуға болмайтын сияқты. Себебі қылмыстық құқықтың қылмысты әрекеттерді анықтау, олардың қауіптілік дәрежелеріне қарай жаза түрі мен көлемін белгілеу, жазадан, жауаптылықтан босату негіздері, қылмыс құрамына жататын белгілерді анықтау сияқты бір неше міндеттерді іске асыратындығына байланысты осы мәселелер туралы заңның және құқық қолданушының басшылыққа алатын әр түрлі бағыттардағы (мысалы жазаға қатысты, кінәлілікке, қолданылатын заңның түріне қатысты) қағидалы ұстанымдары болуы керек. Бұлардың кейбіреулері нақты жағдайларға байланысты болса (мысалы жауаптылыққа тартқанда тек кінәлілікті анықту, жаза тағайындаудың әділдігі тәрізді), ал кейбіреулері мағынасы бойынша кең қызметті білдіруі мүмкін. Мысалы заңның гуманизмді ұстануы, халықтың әлеуметтік, мүліктік жағдайларының әр қилы болуына қарамай заң алдындағы теңдігі, қолданыстағы заң сапалы немесе сапасыз болсын, бірақ күшіндегі заңды сақтау қажеттілігі және заңға сүйене отырып қылмыстың түрін анықтаудан шығатын заңдылық қағидалары. Мұндай кең мағыналы қағидалар өзге заңдардың да негізінде бар болғандықтан жалпы қағидалар ретінде танылады және түбірі Конституция ережелерінен шығады. Мұндай қағидалар құқықтық саясаттың бағытында қолданылады.

Құқықтық саясаттың мазмұнына жататын мәселелердің ауқымы кең болғандықтан Конституция ережелерінде тікелей айтылмаса да саясаттың кейбір қағидалары оны қолдану барысына қойылатын талаптардың мазмұнынан шығады. Сондықтан біз де жоғарыда аталған зерттеушілердің құқықтық саясат қағидаларының қатарына «ғылымилық» деген қағиданы қосуын жөн деп санаймыз және біздің мұнан бұрынғы бөлімдерде келтірілген қылмыстық құқықтық институттар мен оның нормаларының қоғамның шын келбетіне сәйкес келуін анықтауда қолданылатын құқықтың әлеуметтік тұрғыдан негізділігі, құқықтың тиімділігінің көрсеткішін анықтау барысында қолданылатын критерийлер, осы «ғылымилық» қағидасына сәйкес келеді.

Жоғарыда айтылғандарға қорытынды жасай отырып, қылмыстық саясат-бұл қылмыстылықпен күресуді негізгі мақсаты ретінде таныйтын құқықтық ілімдердің алдағы уақыттарда даму бағыттарын көрсететін және оның мазмұнына қойылатын талаптарды білдіретін мемлекет арқылы белгіленген жетекші ұстанымдар болып табылады.

Қорытынды

Қазақстан Республикасының құқықтық саясат туралы Тұжырымдамасында қылмыстық құқықтық саясаттың да алдағы уақыттардағы дамуының бағыттары анықталып, олардың қатары былай анықталған.

- Өлім жазасының қолданылу аясын тарылту;
- ауыр емес санатқа жататын қылмыстарды біртіндеп әкімшілік және азаматтық құқық бұзушылықтар қатарына ауыстыру;
- экономикалық сияқты мүліктік сипаттағы қылмыстар бойынша бас бостандығына жатпайтын материалдық тұрғыдан жазалауды білдіретін жауапкершілік түрлерін қолдануға басымдық беру,
- көтермелеуші нормаларды кеңірек қолдану,
- ауыр емес қылмыстар жасаған кәмелетке толмағандарға бас бостандығынан айыру жазасын қолданбау және орташа ауырлықтағы қылмыс жасағандарға бұл жазаны қолдануды тарылту,
- қолданысқа әлі енгізілмеген жазалардың іске асырылуын қамтамасыз ету,
- жалғыз басты немесе жүкті әйелдерге, әлсіз адамдарға ізгілікті қатынасты дамыту, сонымен қатар қайталап қылмыс жасағандарға немесе жауаптылықтан қашып жүргендерге және ауыр, аса ауыр қылмыстар жасағандарға жауаптылықты қатайта түсу түрінде анықталған.

Демек әлі жалғасып жатырған қылмыстық құқықтық реформада ендігі уақыттарда жоғарыда аталғандай бағыттарда өзгерістер болуы керек және бұл бағыттардың қатары алдағы уақыттарда өзгеріп отыруы да мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *3 шілде 2014 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі // http://www.adilet.zan.kz, 2016.*
2. *Афиногенов Ю. А. Проблемы социологии права.- В кн. Правовая реформа и актуальные вопросы борьбы с преступностью. -Владивосток, 1994.*
3. *Бородин С.В. Борьба с преступностью: теоритическая модель комплексной программы.- М.: Наука, 1990.*
4. *Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасы. Егемен Қазақстан газеті, 28 тамыз 2009 ж.*
5. *Буранбаева С.Р. Принцип неотвратимости наказания в контексте института противодействия легализации преступных доходов// КазНПУ им.Абая Вестник Серия «Юриспруденция». - №1(47),-2017. –С.93-98.*

УДК: 343.23.01

МРНТИ: 10.77.21

И.Мұратбекұлы[1]
[1] Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты 5В030100-құқықтану мамандығының 4-курс студенті, Алматы қ., Қазақстан.
e-mail:Ilias-Kaskelen_@mail.ru.

Ғылыми жетекшісі: Н.Б. Калкаева[2]
[2]Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, Қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының қауымдастырылған профессоры, з.ғ.к., Алматы қ., Қазақстан
e-mail: nesibeli77@mail.ru

БАНДИТИЗМ ҚҰРАМЫНЫҢ ОБЪЕКТИВТІК ЖАҒЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Қоғамның экономикалық және өзге де мәселелерін қылмыстылықпен күресуден ажыратып қарастыру болмай қалды, өйткені барлық қоғамдық қатынастарды криминализациялауға байланысты белсенді процесс жүріп жатыр. Сондықтан да қылмыстылықпен күрес ұлттық прогресстің қажетті шарттарының бірі болып тұр. Мемлекет өзінің азаматтарының қауіпсіздігін өздерінің негізгі институттарымен, өздерінің жетістіктерімен қаншалықты қамтамасыз ете алмаса, мемлекетіміздің экономикалық, әлеуметтік және мәдени дамуы соншалықты деңгейде тежеліп қалады. Қылмыстылықпен күресті адамдардың өмір сүру деңгейін жақсартумен қатар қарастырмай, айтарлықтай жетістіктерге жету мүмкін емес.

Бүгінгі таңда ұйымдасқан қылмыстылықтың зор экономикалық, тіпті саяси күшке ие болып отырған жәйі бар. Ұйымдасқан қылмыстылықпен күресудегі әлемнің көптеген елдерінің қайғылы тәжірибесі, қылмыстық қоғамдастықты ұйымдастыру мен оған басшылық етуді дер кезінде криминализациялау қажет екендігіне сендіреді, көз жеткізеді.

Түйін сөздер: қоғамдық қауіпті әрекет, әрекетсіздік, қоғамдық қауіпті әрекет, әрекетсіздік пен зардаптың арасындағы себепті байланыс, қоғамға қауіпті зардап, банда, алиби дайындау, бет-әлпетті өзгерту құралдары, оқиға болған жердегі іздерді жою, жәбірленушілер мен куәгерлерге ықпал ету, мақсат, мүдде, мінез-құлық ережелері, тұрақты бірлік.

И. Муратбекулы[1]
[1] студент 4-курса специальности 5В030100-юриспруденция» Института истории и права КазНПУ имени Абая, г.Алматы, Казахстан
e-mail:Ilias-Kaskelen_@mail.ru.@mail.ru

Научный руководитель: Н.Б.Калкаева[2]
[2]к.ю.н., ассоциированный профессор кафедры Уголовно-правовых дисциплин Института истории и права КазНПУ имени Абая,
г.Алматы, Казахстан
e-mail: nesibeli77@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОБЪЕКТИВНОЙ СТОРОНЫ СОСТАВА БАНДИТИЗМА

Аннотация

Решение экономических и других проблем общества стало невозможным в отрыве от борьбы с преступностью, так как идёт активный процесс криминализации всех общественных отношений. Поэтому борьба с ней стала необходимым условием национального прогресса. В той мере, в какой государство не может обеспечить безопасность своих граждан, своих завоеваний и своих основных институтов, в той мере будет сдерживаться экономическое, социальное и культурное развитие страны. В борьбе с преступностью нельзя достичь заметных успехов без параллельного улучшения жизни и деятельности людей.

Организованная преступность приобрела колоссальную экономическую и даже политическую силу. Печальный опыт борьбы с организованной преступностью во многих странах мира убеждает, что сама организация преступного сообщества и руководство им должны быть вовремя криминализированы.

Ключевые слова: общественно опасное действие, бездействие, причинная связ между общественно опасным действием и наступившими последствиями, банда, подготовка алиби, средства, изменяющие и придающие здоровый блеск лицу, уничтожение следов на месте происшествия, воздействия на свидетелей и потерпевших, цели, интересы, правила поведения, устойчивое количество.

Muratbekuly Ilyas[1]

[1] student 4 courses of specialty 5v030100-law" Institute of history and right of KazNPU of a name of Abay, Almaty, Kazakhstan
e-mail: Ilias-Kaskelen _ @ mail.ru. @ mail.ru

Research supervisor: N. B. Kalkayeva[2]
[2]Candidate of Law Sciences, the associated professor of department of Criminal and legal disciplines of Institute of history and the right of KAZNPU of a name of Abay, Almaty, Kazakhstan
e-mail: nesibeli77@mail.ru

SOME QUESTIONS OF THE OBJECTIVE SIDE OF STRUCTURE OF GANGSTERISM

Abstract

The solution of economic and other problems of society became impossible in a separation from fight against crime as there is an active process of criminalization of all public relations. Therefore fight against it became a necessary condition of national progress. In that measure in what the state can't ensure safety of the citizens, the gains and the main institutes, in that measure economic, social and cultural development of the country will restrain. In fight against crime it is impossible to achieve noticeable success without parallel improvement of life and activities of people.

Organized crime purchased enormous economic and even political force. The bitter experience of fight against organized crime convinces of many countries of the world that the organization of a criminal society and a management shall be criminalized by it in time.

Keywords: socially dangerous action, failure to act, causal связ between socially dangerous action and the come consequences, the gang, preparation of an alibi, means changing and adding healthy gloss to the person, destruction of traces on the scene, impacts on witnesses and the victims, the purposes, interests, rules of conduct, steady quantity.

Қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағы қоғамға қауіпті қол сұғушылықтың сыртқы жағы болып табылады. Қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағын келесі белгілер сипаттайды: қоғамға қауіпті әрекет (іс-әрекет не әрекетсіздік), қоғамға қауіпті зардаптар (қылмыстық нәтиже), қоғамға қауіпті әрекет пен қоғамға қауіпті зардаптар арасындағы себептік байланыс, қылмыс жасау орны (жер), уақыты, тәсілі, жағдайы, құралдары мен қаруы.

Қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағы субъективті жақпен үздіксіз байланыста тек қылмыстық құқық бұзушылықтың объективті жағын анықтау негізінде қылмыстық заңмен тыйым салынған қоғамға қауіпті әрекетті жасаған адамның пиғылдары, себептері (ниеттері) және мақсаттары туралы қорытынды жасауға болады. Сол немесе басқа қылмыс құрамында объективті жақтың болмауы субъективті жақ туралы сұрақты жояды [1].

Қылмыстық құқық бұзушылықтың объективтік жағын В.Н. Кудрявцевше үш негізгі сатыға бөлуге болады: 1) қоғамдық қауіпті әрекет (әрекетсіздік); 2) қоғамдық қауіпті әрекет (әрекетсіздік) пен зардаптың арасындағы себепті байланыс; 3) қоғамдық қауіпті салдар [2].

Дегенмен, бұл сатылардың бәрі бірдей қылмыс құрамының объективтік жағының негізгі белгілерін құрамайды. Себебі, заң шығарушы әрекетті қылмыстандыру мен қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алу процестерін астастырып, қылмыстық құқық бұзушылықтың объективтік жағын қиып, қылмыс құрамы деп заң үшін тек бастапқы кезеңін ғана қалдырады, яки бастапқы сатыны жасаудың өзі-ақ ол қылмыстық әрекеттің заң үшін аяқталды деп есептелетіндігін аңғартады (алда-жалда зардап туса, ол жауаптылық пен жазаны ауырлататын мән-жай не жазаны жеке даралаудың факторы болуы мүмкін).

Қылмыстық зардаптың туу-тумауының заңда көрсетілу-көрсетілмеуіне қарап қылмыс құрамдары материалдық және формальдық деп бөлінеді[3]. Материалдық қылмыс құрамы қылмыстық әрекеттің аяқталуын зардаптың тууымен ұштастырса, формальдылығын - тек әрекеттің жасалуымен байланыстырады.

Оның себебі “кейбір жағдайларда заң шығарушы қылмыстық құқық бұзушылықтың аяқталу кезін алдын ала қылмыстық әрекет кезеңдерінің біріне-қылмысқа дайындық немесе оқталу кезіне аударады” да олар келте (қиылған) қылмыс құрамы деп аталады. Мұндай қылмыс құрамының теория мен заңда бар екендігінде дау жоқ. Мәселе оның материалдық және формальдық құрамдардан ірге ажыратар өзгешелігінің барлығында болып тұр. Бұдан өзге аталған қылмыс құрамдары ондай өзгешелікке ие; толық (материалдық) құрамда үш элементі тегіс қамтылса, формальдықта оның соңғылары жоқ, тек алғашқы элементі ғана бар. Ал сонда қиылған қылмыс құрамы формальдық қылмыс құрамынан (немесе материалдықтан) несімен ажыратылады? Қылмыс құрамының объективтік жағы конструкциясына қарай қылмыс құрамының материалдық - формалдық болып бөлінуі оның (қылмыстық құқық бұзушылықтың объективтік жағының) белгілеріне арқа сүйейді. Материалдық құрам қылмыстық әрекеттің В.Н. Кудрявцев атаған толық үш сатысын қамтиды. Қалған қылмыс құрамдарының барлығы материалдыққа қарағанда келте (қиылған) болып саналады да өзге қылмыс құрамдары қауіптілік деңгейіне

қарай заң шығарушы көзіне қылмыс болып көріне алады. Дегенмен, қылмыстық құқық бұзушылықтың формальдық құрамында тек жалғыз-ақ этап (белгі) бар. Олай болса, әрекеттің ендігі қиылуы (бөлініс арқа сүйейтін белгісіне қарап) жөнсіз, себебі қиылатын ештеңе де қалған жоқ - тек қалғаны - бір-ақ белгі. Ендігі қиылу (қысқару) қалған жалғыз-ақ белгінің өз ішінде болуы мүмкін. Сол себептен қиылған (келте) қылмыс құрамын формальдық қылмыс құрамының бір түрі деген орынды. Бұл жерде формалдық құрам келте және қауіптілік құрамдары болып бөлінуіне мегзейтін А.В. Наумовтың позициясы негізді [4].

Қылмыс құрамының объективтік жағының қосалқы белгілерінің (қылмыстық зардап пен себепті байланысты қоспағанда) саны алтау: а) қылмыс жасау уақыты; ә) қылмыс жасау орны; б) Қылмыстық құқық бұзушылықтың жасалу жағдайы; в) қылмыс жасау тәсілі; г) қылмыс құралы мен қаруы.

Қылмыс жасау уақыты - ҚК нақты бабында белгілі бір уақиғалармен байланыстырылып аталып өткен сол кезде қылмыс жасалуы мүмкін уақыт аралығы (мәселен, соғыс уақыты, сайлау немесе референдум уақыты т.б.).

Қылмыс жасау орны - нақ сол қылмыс құрамына сәйкес келетін әрекет жасалуға тиісті аумақ (мысалға, қорық аумағы, тұқым шашу аумағы т.б.).

Қылмыстық құқық бұзушылықтың жасалу жағдайы - қылмыс жасалған уақыттағы объективтік өмірдің нақты жәй-күйі, жағдайы.

Қылмыс жасау тәсілі - қылмыскердің қылмысты жасау үшін таңдап алған амалдары мен жолдары.

Қазіргі кезде теорияда қылмыстық әрекетті жеңілдету үшін алынған (немесе, абайсызда жасалған қылмыстардағы қолданылған), олардың көмегімен қылмыстық әрекет жүзеге асатын объективтік өмірдің материалдық заттары қылмыс құралы мен қаруы болып танылады.

Бұлар өзара біте қайнасып байланысып жатады.

ҚР ҚК 268-бабы бойынша азаматтарға немесе ұйымдарға шабуыл жасау мақсатында тұрақты қарулы топ (банда) құру, сол сияқты осындай топты (банданы) басқару немесе ол топқа қатысу не ол жасаған шабуылға қатысу бандитизмнің объективтік жағын көрсетеді.

Банданы құру деп - банданы жарақтау, оларды қарумен жабдықтау, банда құрамына мүшелер тарту, банда мүшелерінің рөлдерін белгілеу, олардың істейтін қылмыстарын жоспарлауды айтамыз.

Мұндай тұрақты топты құрудың өзі де бірнеше ерекше белгілермен сипатталуы тиіс. Олар:

- банданың құрамына екіден кем емес адамның кіруі;
- банданы құрушылардың арасында тұрақтылық болуы;
- банда мүшелерінің қарулануы;
- банданың ұйымдар мен азаматтарға шабуыл жасау мақсатында құрылуы.

Сонымен қоса, банда ұйымдасқан болуға тиісті. Ал тұрақтылық пен ұйымдасқандықтың белгілері мыналар болып табылады:

- банда құрамының үнемі тұрақты болуы, яғни банда құрамынан шығудың қиындығы, шыға қалғандар болса, олардың ізбасарларын алу.
- Белгілі бір құрылымның, басшыға бағынатын қатаң тәртіптің болуы. Мысалға, бір банданың басшысы өз қатарындағы мүшені қарақшылық әрекеттерге қатысудан бас тартқаны үшін өлтірген.
- Қылмысты жасау кезінде ролдерді бөліп алу.
- Қылмыстық әрекеттерін толықтай алғанда және әрбір қылмыс бойынша да жоспарлап отыру. Қол сұғушылықтың объектісі алдын ала таңдалады, Қылмыстық құқық бұзушылықтың қаруы, көлік құралдары дайындалады, уақыты, орны және неғұрлым қауіпсіз тәсілі тағайындалады.
- Қылмыстық нәтижеге жету үшін барлық банда мүшелерінің ұйымшыл ұмтылысы, олардың негізінен өз пайдасынан гөрі топтық міндеттерді орындаудың алғашқы орында тұратындығы.
- Әшкере болмаудың арнайы шараларын жасау (алиби дайындау, бет-әлпетті өзгерту құралдары, оқиға болған жердегі іздерді жою, жәбірленушілер мен куәгерлерге ықпал ету т.б.).
- мақсаттардың, мүдделердің, мінез-құлық ережелерінің тұрақты бірлігі.

Банданың тағы бір міндетті белгісіне оның қарулануы жатады. Соңғысы банда мүшелерінде атыс қаруының, суық қарудың, ұшатын, газ не пневматикалық қарудың, сондай-ақ әр түрлі жарылғыш құрылғылардың болуын білдіреді.

А.Н. Красиковтың есептеуінше бандитизм - қашанда қару қолдану, ал қарақшылық қарусыз-ақ жасалуы мүмкін; қарақшылық- жалғыз-ақ тұлғамен жасалуы мүмкін болса, қарақшылық қашанда қарулы топпен жасалады; бандитизмнен қарақшылықтың тағы бір айырмашылығы - ол қарумен ғана емес, қару ретінде пайдаланылатын заттармен де жасалады.

ҚР Жоғарғы Сотының 2001ж. 21 маусымындағы «Бандитизм және өзге де қатысушылықпен жасалған қылмыстар үшін жауаптылық қарастыратын заңдарды соттардың қолдануының кейбір мәселелері туралы» нормативтік Қаулысына сәйкес «банда ұйымдасқан қылмыстық топтан қарулануымен ажыратылады». Осы қаулыға сәйкес бандитизмнің өзі қарулануды қамтитын болғандықтан бандитизмге қатысушы тұлғалардың қаруды заңсыз алуға байланысты

әрекеттерді қосымша саралауды қажет етпейді.

Сонымен қоса, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде бандитизм құрамына өте ұқсас келетін Ресей ҚК қарастырылмаған тағы бір қылмыс құрамы бар. Ол - ұйымдасқан қылмыстық топты немесе қылмыстық қауымдастықты (қылмыстық ұйымды) құру және оны басқару, қылмыстық қоғамдастыққа қатысу (263-бап). Құрамның объективтік жағы қанша ұқсас келгенмен, бандитизмнің өз ерекшеліктері бар. Қылмыстық қоғамдастық көп жағдайларда заң тыйым салған басқадай әрекеттер: есіркі заттарды өндіру, тасымалдау, тарату, жалған ақша жасау, жасырын түрде алкоголь ішімдіктерін, дәрі-дәрмек, улар, қару-жарақтар, жаппай зақымдау заттарын дайындау, жезөкшелікпен айналысуға арналған притондар ұйымдастыру немесе ұстау және жеңгетайлық сияқты іс-әрекеттерді істеумен байланысты болады. Ал банда болса, азаматтарға немесе ұйымдарға шабуыл жасау мақсатында құрылады. Қылмыстық қоғамдастықтың міндеті әруақытта шабуыл жасаумен байланысты емес. Банда мүшелері сияқты қылмыстық қоғамдастыққа кіретіндер де қаруланыу мүмкін, бірақ қылмыстық қоғамдастықтағы қару шабуыл жасау үшін емес, олардың өзін, оған кіретін бөлімшелерді басқа қылмыстық топтан, ұйымнан, қауымдастықтан қорғау үшін ғана қажет болады. Егер қылмыстық қауымдастық бандитизм құрамындағы қылмыстық әрекеттерді істесе, онда іс әрекетте Қылмыстық кодекстің екі бірдей бабында (263, 268 - б.б.) көрсетілген қылмыстардың жиынтығы бар.

Осы жерден қылмыс құрамындағы элементтердің бір-бірімен тығыз байланыстылығы, яғни теориялық тұрғыдан ғана оқшаулауға болатындығы, анық көрініс табады. Өйткені, жоғарыда көрсетілген белгілері бар топ тек қана азаматтар мен ұйымдарға шабуыл жасау мақсатында құрылған жағдайда ғана банда бола алады. Шабуыл жасау дегеніміз - қылмыстық нәтижеге жету үшін топтың жәбірленушіге күш қолдануы немесе оны дереу нақты қолдану қаупін туғызуы. Бұл жерде олардың қару қолданғаны немесе қолданбағаны маңызды емес. Бұдан шабуылдың дене күшін немесе психикалық күш арқылы да жасала беретіндігін айтуға болады. Ал егер де ондай мақсат топ мүшелерінде болмаса, бандитизмнің де құрамы жоқ.

Бандитизм құрамы болуы үшін жасалатын шабуылдың саны маңызды емес. Банда тиянақты дайындалуды қажет ететін жалғыз ақ шабуыл үшін де құрылуы мүмкін. Бандитизм құрамы формальдық құрамның ішінде келте қылмыс құрамы болғандықтан қылмыс ойластырылған шабуылдарды жүзеге асырған-асырмағандығына қарамастан қылмыстық қарулы топты құрған сәтте-ақ аяқталады.

Бандаға қатысу болса, тек қана банда жасаған шабуылдарға тікелей қатысуды қана емес, сонымен қоса банданы қаржыландыруға, қарумен, көлікпен қамтамасыз етуге, шабуыл объектісін іздестіруге т.б. байланысты белсенді әрекеттерді де білдіреді. Кінәлілердің әрекеті тек қана ҚК 268-бабының 2-бөлігімен ғана 28-бапқа сілтеме жасамай-ақ саралануға тиісті, өйткені банда тек қана бірге орындаушылықты ғана емес, рольдерді бөліп алуды да білдіреді. Ол үшін кінәлінің банда мүшелерінің барлығын немесе бірнешеуін білу міндетті емес. Банданың бір ғана мүшесімен немесе оның басшысымен байланысса жеткілікті.

Егер тұлға бандаға жүйелі түрде көмек көрсетсе немесе банда мүшелерін шабуыл жасауға бірнеше рет азғыратын болса ол да банда мүшесі болып табылады.

Бандитизм қылмысы қарақшылық қылмысына өте ұқсас, сондықтан олардың арақатынасын анықтап алған жөн.

Кейбір объективтік белгілеріне қарай қарақшылық бандитизммен ұқсас болып келеді. Бандитизм де қарақшылық сияқты бөтеннің мүлкін иелену мақсатында кейбір адамдарға шабуыл жасау түрінде болуы мүмкін.

Бандитизм топ болып жасалған қарақшылықпен өте ұқсас болғандықтан, сот тәжірибесінде көптеген қиындықтар тудырады. Сот тәжірибесінде бандитизмнің белгілері бар қылмысты қарақшылық ретінде санау жағдайлары кездеседі. Сондықтан бұл қылмыстарды жақсы ажырату керек, өйткені, бандитизм қарақшылықтан гөрі қауіпті қылмыс болып табылады, яғни ол қоғамдық қауіпсіздікке және қоғамдық тәртіпке қарсы бағытталған.

Қылмыстық-құқықтық әдебиеттерде бандитизм мен қарақшылықты зерттеуге біраз жұмыстар арналған. Бірақ, бұл қылмыстарды ажыратуда әртүрлі талқылау беріледі.

Қарулы шайкамен жасалған қарақшылықты, оған заң аса ауырлататын мән-жайларда неғұрлым қатаң жаза қолданғандықтан, кейбір заңгерлер оны бандитизммен бірге қылмыстардың жиынтығы ретінде саралау керек деген ұсыныс енгізді. Мұнда қарулы шайкамен жасалған қарақшылықты банда түсінігімен біріктіреді, ал негізі кез келген емес, тек тұрақты қарулы шайканы ғана банда ретінде қарастыруға болады.

Басқа зерттеушілер болса, бұл түсініктерді біріктірген жоқ. Олар бандитизмнің белгілеріндегі әрекеттерді екі бөлек қылмыс құрамы ретінде қарастырды – қарақшылық және бандитизм [5].

Біздің ойымызша, егер бандиттік шабуыл жасау, мемлекеттің мүлкін, болмаса адамдардың мүлкін иемдену мақсатында жүзеге асырылса, онда ол толық бандитизмнің құрамын беріп тұр. Сондықтан, оны қарақшылық және бандитизм ретінде қылмыстардың жиынтығымен саралаудың еш қажеттілігі жоқ.

Қарақшылық пен бандитизмнің арасындағы ерекшелікті ең бастысы объектісі

арқылы ажырату керек. Бандитизм қоғамдық қауіпсіздікке және қоғамдық тәртіпке қарсы бағытталған, ал қарақшылық меншікке қарсы бағытталған.

Бандитизм қарақшылықтан құрамындағы объективтік және субъективтік жақтарының бірқатар белгілерімен ажыратылады. Банда – бұл екі немесе одан да көп адамдардың бір немесе одан да көп шабуыл жасау үшін ұйымдасқан тұрақты, қарулы сыбайластық болып табылады. Сонымен қатар объективтік жағына банда құрып, сол сияқты банданы басқару да жатады.

Банданың келесі міндетті белгілері бар:

1) екі немесе одан да көп адамдардың болуы;

2) қаруланғандық (кем дегенде бір банданың қатысушысы);

3) қылмыстық сыбайластықтың тұрақтылығы;

4) мақсат – адамдарға және ұйымдарға шабуыл жасау.

Тек жоғарыда аталған белгілердің барлығы болғанда ғана әрекетті бандитизм ретінде саралауға болады.

Бандитизмдегі қаруланғандыққа банда мүшелерінің кем дегенде біреуінде қарудың болуы жатады. Бандиттік шабуыл жасағанда қару қолданылды ма, жоқ па, еш маңыз болмайды.

Бандитизмде көбінесе қатысушылар, аса қауіпті рецидивистер арасынан алынады, сондықтан ол қауіпті болып табылады.

Бандитизм, егер төмендегі әрекеттердің біреуі болса, аяқталған деп танылады:

1) қарулы банда құру (қылмыс банданы құрған сәттен бастап аяқталды деп танылады);

2) қарулы бандаға қатысу (қылмыс бандаға кірген сәттен бастап аяқталады, яғни қылмыс жасауға келісім берген сәттен);

3) мемлекеттік немесе қоғамдық ұйымдарға немесе азаматтарға бандамен шабуыл жасауға қатысу (қылмыс шабуылды бастаған сәттен бастап аяқталған деп есептеледі).

Ал қарақшылық болса, тек шабуыл жасаған сәттен бастап аяқталған деп танылады. Қарақшылыққа дайындалуға байланысты белгілі бір әрекеттерді жүзеге асырса, онда сот қарақшылыққа дайындау ретінде саралауы мүмкін.

Қарақшылық бандитизмнен субъективтік жағынан да ажыратылады. Бандитизм қарақшылық сияқты тек қана тікелей қасақаналықпен жүзеге асырылады, бірақ бандитизмдегі қасақаналық қарақшылықтағыдан өзгеше. Бандитизмде кінәлі өзінің қоғамдық тәртіпке қарсы ерекше қауіпті қылмыс жасауға ұйымдасқан, қарулы, құқыққа қайшы қауымдастықтың (банданың) мүшесі екенін біледі. Ал қарақшылықта, қылмыскер өзінің шабуылдың қатысушысы екенін (топ болып жасаған қарақшылықта) оның қылмыстық қауымдастық емес екенін біледі. Сонымен қатар қаруланған банда да мемлекеттік, қоғамдық мекемелердің немесе ұйымдардың мүлкін иемдену мақсатымен қатар басқа да мақсаттар болуы мүмкін. Ал қарақшылықта әрқашанда мүлікті иелену мақсаты болады.

Сонымен қарақшылықпен бандитизмнің негізгі айырмашылығы мынада:

1) қарақшылық меншікке қарсы бағытталған қылмыстарға, ал бандитизм қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпке қарсы бағытталған қылмыстарға жатады;

2) бандитизм, оны құрған сәттен бастап аяқталған деп есептеледі, ал қарақшылық – адамға шабуыл жасаған сәттен бастап аяқталған деп танылады;

3) бандитизмде міндетті түрде тұрақты, қаруланған қылмыстық сыбайластық (банда) болуы керек, ал қарақшылықта ол қаруланған топпен немесе бір адаммен жүзеге асырылуы мүмкін;

4) қарақшылық әрқашанда бөтеннің мүлкін иелену мақсатында жасалады, ал бандитизмде пайдакүнемдік мақсаттан басқа, түрлі мақсаттар болуы мүмкін (мысалы, мүлікті жою, зорлау, өлтіру және т.б.).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Уголовное право. Общая часть. Под ред. Рогова И.И., Рахметова С.М. – Алматы: «Правовая инициатива», 1998. – 358 с.*
2. *Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. - Москва, 1960. -211 с.*
3. *Наумов А.В. Уголовное право. Общая часть. Курс лекции.- Москва, -1996. -281с.*
4. *Михайлов М.П. Уголовная ответственность за кражу личного имущества и разбой. -М.,1958. - 252 с.*
5. *Брайнин Я.М. Советское уголовное право. Часть особенная., вып.2. -Киев, 1952. -464 с.*
6. *Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі. 3 шілде 2014 жыл // http://www.adilet.zan.kz, 2015.*

УДК:340.114.6:343.01 (573)
МРНТИ: 10.77.21

С.М. Сарыбекова[1]

[1]Юридический факультет, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г.Астана, Казахстан

e.mail: saltanat.sarybekova@mail.ru

ПОНЯТИЕ И ПРИЗНАКИ УГОЛОВНОГО ПРАВОНАРУШЕНИЯ ПО УГОЛОВНОМУ ПРАВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

Впервые в истории уголовного права (законодательства) Республики Казахстан закреплено понятие уголовного правонарушения. Данная новелла является одним из основных составляющих масштабного реформирования казахстанского уголовного права, результатом которого стало принятие нового Уголовного кодекса, в связи с чем необходимо детальное исследование понятия уголовного правонарушения. С переходом на новую модель уголовного законодательства имеет большое значение с наибольшей точностью определить характерные и отличительные признаки уголовного проступка и преступления, в первую очередь с целью недопущения ошибок в правоприменении, неверного и неоднозначного восприятия данных правовых категорий.

Стоит отметить то, что любое уголовно наказуемое деяние может иметь признаки лишь одного из двух видов уголовного правонарушения, то есть может квалифицироваться либо как преступление, либо как уголовный проступок. Каждый из видов уголовного правонарушения (преступление и уголовный проступок) имеют четкие отличительные признаки, в связи с чем исключены случаи так называемой смешанной квалификации, когда одно уголовно наказуемое деяние одновременно подпадает под признаки и преступления, и уголовного проступка.

В статье также рассматривается классификация преступных деяний по уголовным кодексам зарубежных стран. Проблемы, связанные с классификацией преступных деяний, всегда представляли значительный интерес для законодателя и правоприменителя любого современного государства. Особую актуальность для нашей страны этот вопрос приобрел и в связи с введением понятия «уголовный проступок».

В одних странах категория «проступок» выделяется в пределах уголовного права (законодательства), а в других – в отдельных нормативных актах. В некоторых государствах приняты специальные законодательные акты о проступках. Это, например, законы: Республики Сербия «О проступках» (2007), Республики Словения «О проступках» (2002), Хорватской Республики «О проступках против публичного порядка и спокойствия» (1990), Чешской Республики «О проступках» (1990). В целом же можно констатировать увеличение на современном этапе количества стран, которые ввели в своем законодательстве категорию «проступок».

Положительный опыт зарубежных законодательств по выделению уголовного проступка в самостоятельный нормативный правовой акт, также подтверждает актуальность исследования.

Изучение, анализ содержания понятия уголовного правонарушения по уголовному праву Республики Казахстан, дальнейшая научная разработка института понятия уголовного правонарушения, выработка предложений и рекомендаций по совершенствованию законодательства – в этом состоит основная цель исследования.

Ключевые слова: уголовное правонарушение, преступление, проступок, уголовный проступок, Уголовный кодекс, наказание, общественная опасность.

С.М. Сарыбекова[1]

[1]Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, заң факультеті Астана қаласы, Қазақстан

e.mail: saltanat.sarybekova@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҒЫ БОЙЫНША ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ БЕЛГІЛЕРІ

Аңдатпа

Қазақстан Республикасының қылмыстық құқық (заңнама) тарихында алғаш рет қылмыстық құқық бұзушылық ұғымы бекітілген. Бұл новелла қазақстандық қылмыстық құқықтың қайта құрылуының негізгі құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады. Оның нәтижесінде жаңа Қылмыстық кодекс қабылданды, сондықтан қылмыстық құқық бұзушылық ұғымы толыққанды зерттеуді қажет етеді. Қылмыстық заңнаманың жаңа үлгісіне өтуіне байланысты, біріншіден, құқық қолдануда қателік жібермеу мақсатында, қылмыстық теріс қылық пен қылмыстың өзіндік және айырмалық белгілерін ең нақты дәлдікпен анықтау өте маңызды болып табылады.

Кез-келген қылмыстық жазаланатын әрекет қылмыстық құқық бұзушылықтың екі түрінің біреуінің белгілеріне ғана ие бола алады, яғни ол әрекет тек қылмыс немесе тек қана қылмыстық теріс қылық ретінде сараланады. Қылмыстық құқық бұзушылықтың әр қайсысының (қылмыс және қылмыстық теріс қылық) анық айырмалық белгілері бар, осыған байланысты аралас саралау жағдайларына, яғни бір қылмыстық жазаланатын әрекет бір мезгілде қылмыстың да, қылмыстық теріс қылықтың да белгілеріне сай болуына жол берілмейді.

Мақалада сонымен қатар шетелдердің қылмыстық кодекстері бойынша қылмыстық әрекеттерді жіктеуге қатысты сұрақтар қарастырылған. Қылмыстық әрекеттерді жіктеуге байланысты мәселелер әрқашан да

заң шығарушы және құқық қолданушы үшін елеулі қызығушылық тудырады. «Қылмыстық теріс қылық» ұғымының енгізілуіне байланысты бұл сұрақ еліміз үшін ерекше өзектілікке ие болып отырғаны мәлім.

Кейбір елдерде «қылмыстық теріс қылық» қылмыстық құқық (заңнама) шегінде, ал басқа елдерде – жеке нормативтік актілер шегінде ерекшеленеді. Кей мемлекеттерде теріс қылықтар туралы арнайы заңнамалық актілер қабылданған. Мысалы, заңдар: Сербия Республикасының «Теріс қылықтар туралы» (2007 жыл), Словения Республикасының «Теріс қылықтар туралы» (2002 жыл), Хорват Республикасының «Көпшілік тәртіпке және тыныштыққа қарсы теріс қылықтар туралы» (1990 жыл), Чех Республикасының «Теріс қылықтар туралы» (1990 жыл) және тағы да басқа заңдар.

Шетел заңнамасының қылмыстық теріс қылықты жеке нормативтік құқықтық актіге ерекшелеу бойынша оңтайлы тәжірибесі де зерттеу жұмысымыздың өзектілігін дәлелдейді.

Зерттеуіміздің негізгі мақсаты – Қазақстан Республикасы қылмыстық құқығы бойынша қылмыстық құқық бұзушылық түсінігінің маңызын зерттеу, талдау, қылмыстық құқық бұзушылық түсінігі институтын одан әрі ғылыми әзірлеу, заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар мен ұсынымдар жасау болып табылады.

Түйін сөздер: қылмыс, қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыстық теріс қылық, қоғамдық қауіп, Қылмыстық кодекс.

S.M. Sarybekova[1]
[1]Faculty of Law, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan
e.mail: saltanat.sarybekova@mail.ru

CONCEPT AND SIGNS OF A CRIMINAL OFFENSE UNDER THE CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

For the first time in the history of criminal law (legislation) of the Republic of Kazakhstan fixed the concept of a criminal offense. This story is one of the main components of a large-scale reform of Kazakhstan's criminal law, which resulted in the adoption of a new criminal code in this regard, it is necessary to study the concept of a criminal offense in detail. With the transition to a new model of criminal legislation there is a great importance to determine characteristic and distinctive features of criminal misdemeanour and crime in order to prevent errors in the application of the right, and wrong perception of ambiguous legal categories of data in the first instance.

It should be noted that any penal act could have signs only one of the two types of criminal offense, that is, may be qualified as either a crime or a criminal offense. Each of the types of criminal offense (crime and criminal misdemeanour) have distinct features, in connection with it there excluded the cases so called mixed qualification, when one criminal offense at the same time is influenced on the signs and crime, and the criminal offense.

The article also examines the classification of offenses under the criminal code of foreign countries. The problems connected with the classification of criminal acts, always represented a considerable interest to the legislator and user of a law of any modern state. Particular relevance for our country is that this issue introduced the concept of "criminal misdemeanour".

In some countries, the category "misdemeanour" is allocated within the criminal law (legislation), while in others - in separate normative Acts. In some countries was taken specific legislation about misdemeanours. For example, the laws: the Republic of Serbia «about misdemeanours » (2007), the Republic of Slovenia « about misdemeanours » (2002), the Republic of Croatia " about misdemeanours against public order and peace" (1990), the Czech Republic «about misdemeanours» (1990). In general, we can say about increasing in the number of countries that have introduced in their legislation the category of "misdemeanour".

The study and the analysis of the notion of a criminal offense under the criminal law of the Republic of Kazakhstan, the further scientific development of the concept of institution of criminal offenses, proposals and recommendations on improving the legislation - this is the main aim of our investigation.

Keywords: criminal offense, crime, misdemeanour, criminal misdemeanour, Criminal code, punishment, public danger.

В Послании народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» Глава государства отметил, что Казахстан должен стать одной из самых безопасных и комфортных для проживания людей стран мира, выделив важнейшие характеристики развитого государства - мир, стабильность, справедливое правосудие, эффективный правопорядок.

За годы независимости Казахстан уже стал правовым обществом, где с каждым днем усиливается верховенство закона, а демократия обрела необратимый характер [1].

Процесс становления в Казахстане демократического, цивилизованного общества потребовал от государственной власти переосмысления и переоценки сущности многих правовых явлений с позиции новых приоритетов.

В этих условиях значительным шагом в уголовно-правовой политике страны в направлении формирования правового государства явилось принятие в 2014 году нового Уголовного кодекса Республики Казахстан, который вступил в силу с 1 января 2015 года.

Одной из его отличительных черт можно считать реализацию положений Концепции

правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года о двухвекторном подходе к преступным деяниям.

С одной стороны, нормы нового Уголовного кодекса обеспечивают гуманность наказания для лиц, впервые совершивших незначительные деяния, а также для социально уязвимых групп населения – беременных и женщин, имеющих на иждивении несовершеннолетних детей, несовершеннолетних, людей преклонного возраста. Вместе с тем, в отношении лиц, виновных в совершении тяжких и особо тяжких преступлений, скрывающихся от уголовного преследования, предусмотрена жесткая уголовная политика. Более того, с учетом нынешних реалий для более высокой степени защиты прав и свобод граждан, безопасности общества и государства был пересмотрен устоявшийся подход к определению общественной опасности деяний. Уголовно наказуемые деяния в новом кодексе предусмотрены как уголовные правонарушения. Это связано с тем, что с учетом международного опыта введена двухзвенная система уголовно наказуемых деяний, состоящей из преступления и уголовного проступка, объединенных общим понятием уголовного правонарушения, определение которого приведено в ст.10 Уголовного Кодекса Республики Казахстан:

«1. Уголовные правонарушения в зависимости от степени общественной опасности и наказуемости подразделяются на преступления и уголовные проступки.

2. Преступлением признается совершенное виновно общественно опасное деяние (действие или бездействие), запрещенное настоящим Кодексом под угрозой наказания в виде штрафа, исправительных работ, ограничения свободы, лишения свободы или смертной казни.

3. Уголовным проступком признается совершенное виновно деяние (действие либо бездействие), не представляющее большой общественной опасности, причинившее незначительный вред либо создавшее угрозу причинения вреда личности, организации, обществу или государству, за совершение которого предусмотрено наказание в виде штрафа, исправительных работ, привлечения к общественным работам, ареста.

4. Не является уголовным правонарушением действие или бездействие, хотя формально и содержащее признаки какого-либо деяния, предусмотренного Особенной частью настоящего Кодекса, но в силу малозначительности не представляющее общественной опасности» [2, с. 11].

Уголовный проступок – это принципиально новый вид уголовно наказуемого деяния, ранее не знакомый не только уголовному праву Республики Казахстан, но и уголовному праву других постсоветских государств.

Идея введения уголовного проступка в число уголовно наказуемых деяний заключается в поэтапной интеграции норм административно-деликтного законодательства (Особенной части Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях) в сферу уголовного законодательства в качестве так называемой низшей категории уголовно наказуемых деяний, не представляющих большой общественной опасности. Идея эта, прежде всего, обусловлена гармонизацией отечественного уголовного права, ориентированной на отход от советской модели и постепенное приведение его в соответствие с классической моделью уголовного права и законодательства континентальной (романо-германской) правой системы. Это закономерный и своевременный шаг законодателя, отвечающий общим тенденциям проводимых реформ в отечественном праве и создающий большой потенциал для построения эффективной уголовной политики, ориентированной на передовые стандарты континентальной правовой системы [3, с. 127].

В научной и учебной литературе уже приводились доводы в пользу выделения уголовных проступков в уголовном и уголовно-процессуальном праве.

Наиболее полная характеристика общественно опасных деяний, подпадающих под действие анализируемой категории, дана Н.Ф. Кузнецовой, которая пишет следующее: «Эти деяния, оставаясь в целом преступлениями, носят как бы полупреступный характер. Слово «уголовный» означает, что речь идет о преступном деянии, а слово «проступок» означает, что эти деяния близки к антиобщественным проступкам – аморальным, дисциплинарным, административным и гражданским» [4, с. 149].

В разряд уголовных переведены следующие правонарушения: побои, причинение легкого вреда здоровью, заражение венерической болезнью, мелкое хищение чужого имущества, надругательство над памятниками истории и культуры и природным объектом, порча объектов благоустройства и т.д.

В ряды уголовных проступков также добавлены некоторые новые правонарушения, которые ранее не предусматривались ни Кодексом об административных правонарушениях, ни действовавшим Уголовным кодексом. К примеру, это новые деяния о самовольном пользовании недрами, нарушении правил охраны рыбных запасов и др.

Эффективность института уголовных проступков подтверждается общемировой практикой. Причем, это признают и многие зарубежные и советские криминалисты [5, с.160; 6, с.52]. Сравнительный анализ представляет собой важный инструмент при изучении приоритетов, тенденций и перспектив разных моделей законодательства и «…не только имеет познавательный интерес, но и может способствовать совершенствованию … уголовного законодательства …» [7, с. 60]. В связи с этим

следует отметить, что идея выделения преступлений и проступков осуществлена в законодательствах многих стран, таких, например, как Австрия, Англия, Бельгия, Голландия, Испания, Латвийская Республика, Литовская Республика, Швейцария, ФРГ, Франция, и активно обсуждается в России, Украине, а также в других государствах (см., например [10, с. 13–14; 9, с. 69; 8, с. 11 и др.]).

Как известно, классификация преступного деяния возникла во французском уголовном праве. Известная трехчленная классификация преступлений проистекает из французской школы естественного права XVIII в. В соответствии с ней тяжкие преступления – это нарушения естественных прав человека; средней тяжести – посягательства на права граждан, основанные на общественном договоре; полицейские деликты – простые нарушения порядка [4, с.163]. Первый французский Уголовный кодекс 1791 г. разделил все преступные деяния на преступления, проступки и нарушения. УК Франции 1810 г. подразделил уголовно наказуемые деяния на: а) преступления (crimes), караемые тяжкими телесными и бесчестящими наказаниями; б) проступки (delits), караемые исправительными наказаниями – штрафом до 15 франков и заключением в тюрьму до 5 лет; в) полицейские нарушения (contraventions), караемые легкими полицейскими взысканиями – штрафом до 15 франков и арестом до 5 дней.

УК Франции не содержит понятия преступного деяния, а лишь подтверждает сложившуюся во французском праве классификацию деяний, вводя новый критерий их дифференциации – тяжесть правонарушения [11, с. 49].

Так, при раскрытии институтов входящих в книгу Первую (Общие положения), часто используются термины «преступление, проступки». Книга Вторая называется: «О преступлениях и проступках против личности», книга Третья – «Об имущественных преступлениях и проступках», книга Четвертая – «О преступлениях и проступках против нации, государства и общественного спокойствия», книга Пятая – «Прочие преступления и проступки» и т.д. Например, ст. 113-7. – Французский уголовный закон применяется к любому преступлению, так же как к любому проступку, подлежащему наказанию в виде тюремного заключения, совершенному гражданином Франции или иностранцем вне территории Республики, если потерпевший имел французское гражданство на момент совершения преступного деяния [11, с. 73-74].

В части «Предварительные постановления» закреплялось деление преступных деяний по мере наказания на нарушения, проступки и преступления. *Нарушением* признавалось такое преступное деяние, которое по закону каралось полицейскими наказаниями. *Проступком* считалось преступное деяние, предусматривающее исправительное наказание. И, наконец, *преступлением* признавалось такое преступное деяние, за которое применялось мучительное или позорящее наказание [12, с. 94]. Таким образом, преступлением признавалось деяние, запрещенное уголовным законом под угрозой наказания.

В отличие от УК Франции в уголовном законодательстве Швейцарии, как и в уголовном законодательстве, многих стран Европы, имеется статья, согласно которой общественно опасные деяния делятся на два вида: в ст. 10 УК Швейцарии так же закреплена двучленная конструкция преступного деяния. Разграничение проводится по тяжести наказания, которое угрожает за совершение деяния. Преступлением признается преступное деяние, подлежащее наказанию в виде лишения свободы на срок более трех лет, а проступком – преступное деяние, подлежащее наказанию в виде лишения свободы на срок до трех лет или денежным штрафом. [13, с. 75].

Представляет интерес уголовное законодательство Федеративной Республики Германия. Трехчленная конструкция преступного деяния была отражена в Германском уголовном кодексе 1871 г., делившим все преступные деяния в зависимости от их тяжести на три группы: преступление (Verbrechen), проступок (Vergehen) и нарушение (Übertretung). Трехчленная конструкция преступного деяния определяла и вид назначаемого наказания за совершения конкретного преступного деяния: преступления наказывались смертной казнью или каторжной тюрьмой, проступки – тюрьмой, а нарушения, как правило, наказывались краткосрочным арестом или денежным штрафом. В процессе проводимой в ФРГ в 1974-1975 гг. реформы уголовного права на смену трехчленной конструкции преступного деяния пришла двучленная: преступление (Verbrechen) и проступок (Vergehen), сохранившаяся в уголовном праве Германии до сих пор [14, с. 41]. В УК Германии, Швейцарии и Австрии законодательно закрепляется двухчленная классификация преступного деяния: преступление и проступок. В главе второй (Объяснение терминов) Общей части УК Германии имеется самостоятельная норма, в которой законодатель не только дает определение преступления и проступка, но и, выделяя эти два вида, классифицирует правонарушения. Параграф 12 Преступления и проступки.

(1) Преступлениями являются противоправные деяния, за совершение которых в качестве минимального наказания предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок от одного года и более.

(2) Проступками являются противоправные деяния, за совершение которых минимальным наказанием является лишение свободы на более короткий срок или денежный штраф.

(3) Отягчающие или смягчающие обстоятельства, предусмотренные в предписаниях Общей части, или для особо тяжких либо менее тяжких случаев, при делении деяний не принимаются во внимание.

Структурно Уголовный кодекс Норвегии состоит из трех частей, подразделенных на сорок три главы, в которых объединено 436 параграфов. Часть 1 содержит общие положения. Часть 2 озаглавлена «преступления» и является Особенной частью Уголовного кодекса. Часть 3 называется «Незначительные преступления» и является, по сути, перечнем уголовных проступков. Интерес представляет и то, что имеется свод военных преступлений, который называется «Военный уголовный кодекс».

Согласно параграфу 2 Общегражданского уголовного кодекса: «Уголовно наказуемые деяния, рассматриваемые во второй части настоящего Закона являются преступлениями. При условии, если не установлено иное, то же самое касается уголовно наказуемых деяний, рассматриваемых в других законах, если они могут привести к тюремному заключению на срок свыше 3 месяцев, содержанию под стражей на срок свыше 6 месяцев или увольнению с официальной службы в качестве основного наказания.

Уголовно наказуемые деяния, рассматриваемые в третьей части настоящего Закона, являются незначительными преступлениями, так же, как и рассматриваемые в других законах, если они не относятся к преступлениям в соответствии с вышеуказанным» [12, с. 24-25].

Параграф 2 Военного уголовного кодекса гласит: «К военным преступлениям и правонарушениям относятся только те уголовно наказуемые деяния, которые рассматриваются в настоящем Законе.

Преступлениями являются деяния, которые могут повлечь тюремное заключение сроком свыше трех месяцев, содержание под стражей свыше 1 года или отстранение от официальной службы в качестве основного вида наказания, остальные деяния относятся к незначительным преступлениям» [13, с. 320]. Из этого следует, что по действующему уголовному законодательству Норвегии, общественно опасные деяния делятся на два вида – преступления и уголовные проступки.

В уголовном законодательстве Турции отсутствует понятие преступления, «Согласно законодательной градации все правонарушения подразделяются на преступления и проступки. Преступления предусмотрены во Второй, а проступки – в Третьей книге Кодекса. По уголовному праву многих стран большая часть проступков относится к административным правонарушениям, однако турецкая доктрина уголовного права основывается на положении о том, что преступления классифицируются по виду наказания, предусмотренного законом. В таких условиях можно констатировать, что деяния в Кодексе классифицированы на три группы: первая включает тяжкое заключение и тяжкий денежный штраф, вторая – заключение и денежный штраф и третья – легкое заключение и легкий денежный штраф» [21, с. 24-25].

Следовательно, место расположения норм предусматривающих понятие и разграничение преступлений по видам по уголовному законодательству зарубежных стран вполне разнообразное. По законодательству одних стран имеется законодательно определенные понятия преступления, некоторых не имеются вообще. Стоит отметить различия по наименованию статей и по категориям преступлений. Обращает на себя внимание то, что в уголовных кодексах некоторых стран, имеется категория – «уголовный проступок», «проступок», «незначительные преступления» содержание которых остается примерно одинаковым. Кроме того, в уголовных кодексах некоторых стран, правонарушения этой категории, выведены в самостоятельную главу, иными словами отделены от иных преступлений.

Проанализируем понятие и признаки преступления и уголовного проступка более подробно.

Определение понятия преступления дается в ч.2 ст.10 Уголовного кодекса РК: «Преступлением признается совершенное виновно общественно опасное деяние (действие или бездействие), запрещенное настоящим Кодексом под угрозой наказания в виде штрафа, исправительных работ, ограничения свободы, лишения свободы или смертной казни» [2, с. 11].

Перечень признаков уголовного проступка в отличий от преступления дополняет еще один – причинение незначительного вреда или угроза его причинения. Данный признак указывает на незначительность общественно опасных последствий, наступающих в результате уголовного проступка.

Стоит отметить, что любое уголовно наказуемое деяние может иметь признаки только одного из двух видов уголовного правонарушения, т.е. может квалифицироваться либо как преступление, либо как уголовный проступок. Каждый из видов уголовного правонарушения (преступление и уголовный проступок) имеют четкие отличительные признаки.

«Исходя из проведенного анализа признаков преступления и уголовного проступка, - пишет И.Борчашвили, - в вопросах квалификации уголовных правонарушений на практике основную роль будет играть признак «наказуемость». Именно на основании видов наказаний, предусмотренных в санкциях статей Особенной части Уголовного кодекса, будет устанавливаться принадлежность того или иного деяния к числу преступлений либо уголовных проступков. Таким образом, наказуемость становится дифференцирующим, определяющим признаком преступления и уголовного проступка» [3, с.134].

Надо отметить, что само понятие уголовного правонарушения с его обязательными признаками является, так сказать, основой построения уголовного права, а надстройкой будут те обстоятельства, которые помогают обществу искоренять преступность, посредством применения

уголовного наказания. Можно сказать, что уголовное правонарушение является исходным началом действия всей правовой системы, то есть от начала его определения (как признаков уголовного правонарушения, так и элементов состава уголовного правонарушения) до вынесения по нему соответствующего решения, на основании либо смягчающих либо отягчающих обстоятельств и отбытия именно того наказания, которое предусмотрено конкретной санкцией нормы Особенной части УК.

References:

1. Nazarbayev N.A. (2014), "Kazakhstan's way-2050: Common goal, common interests, common future: Address of the President of the Republic of Kazakhstan // Kazakhstanskaya Pravda. - 2014 - 18 January.

2. Criminal code of the Republic of Kazakhstan. (2014), - Almaty: Lawyer, 2014 – 204p.

3. Borchashvili I.Sh. (2015), Comments to the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. General part (Volume 1) /, ed. Ed. Daulbaev A.K. - Almaty "Zheti Zhargy", 2015. - 500 p.

4. Kuznetsova N.F. (1969), Crime and offence. - M., 1969.

5. E. Buchholz, Lekshas I. (1974), The new Criminal Law of the German Democratic Republic - socialist law // The new criminal legislation of the socialist countries of Europe / Ed. V.D. Menshagin, M.A. Gelfer, G.A. Krieger et al. -M., 1974. P.160.

6. Vig I. Kuznetsova N. (1981), Main Features of the Criminal Code of the Hungarian People's Republic // Socialist legality. 1981. №9. P. 52.

7. Fedorov A. (2004), Crimes against public trial under the Criminal Code of the Republic of San Marino // Legality 2004. №1 P. 60-62.

8. Gordienko V.V. (2010), Legislation to establish a criminal offense and the elimination of the Institute of abandoned materials // Russian investigator. - 2010. - № 15. - P.11.

9. Konstantinov, P.Y. (2005), The relationship of administrative offenses and crimes: problems of theory and practice / P.Y. Konstantinov, A.K. Soloviev, A.P. Stukanov // Jurisprudence. - 2005. - № 3. - P. 69.

10. Kuznetsova N.F. (2009), About the improvement of the criminal law // the Russian justice. - 2009. - № 5. - P. 12-16.

11. The Criminal Code of France (2002)/ Scientific Editing Ph.D., Assoc. L.V.Golovko, Ph.D., Assoc. N.E.Krylovoy; translated from French and preface PhD, Assoc. N.E.Krylovoy. - SPb .: Publishing. "Press Law Center", 2002. - 650 p.

12. Gushina L.I. Yepifanova E.V. (2003), History of state and law of foreign countries. Sources of law. Part 2. -Krasnodar 2003.

УДК: 343.3/.7
МРНТИ: 10.77.51

Ж.Ю.Сайлибаева[1]
[1]к.ю.н., ст.преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин Института истории и права КазНПУ имени Абая, г.Алматы, Казахстан
e-mail.ru: zhanel.sailibayeva@mail.ru

М.Серикболқызы[2]
[2]студентка 2 курс бакалавриата Института истории и права КазНПУ имени Абая, г.Алматы, Казахстан

МОШЕННИЧЕСТВО:
ПРОБЕЛЫ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

Охрана собственности от преступных посягательств, в том числе и от мошенничества, является одной из задач УК РК ст. 2. Значение уголовно-правовой борьбы с уголовными правонарушениями против собственности обусловлено, прежде всего, их криминологической характеристикой. Решительная борьба с такими уголовными правонарушениями является важнейшей задачей органов внутренних дел, прокуратуры и суда.Особую актуальность имеет проблема изучения и предупреждения мошенничества, что в первую очередь обусловлено:наметившимися в последние годы настораживающими тенденциями развития современного мошенничества (мошенничество наносит материальный ущерб экономической системе государства, личной собственности граждан); необходимостью предупреждения новых видов данного преступления.

Ключевые слова: обман, хищение, чужое имущество, завладение, злоупотребление доверием, уголовная ответственность.

Ж.Ю. Сайлибаева[1]

[1]Абай атындағы КазҰПУ, Тарих және құқық институты, қылмыстық құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, з.ғ.к.

М.Серикболқызы[2]
[2]Абай атындағы КазҰПУ, Тарих және құқық институты
2 курс студенті

АЛАЯҚТЫҚ: ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ ОЛҚЫЛЫҚТАР

Аңдатпа

ҚР ҚК-нің 2-бабында бекітілген меншікті қылмыстық қол сұғушылықтан қорғауға арналған міндеттері, алаяқтықтан да қорғайтын ҚР ҚК-нің міндеттерінің бірі болып табылады. Меншікке қарсы қылмыстық қылмыстық құқық бұзушылықтармен қылмыстық-құқықтық күресудің маңызы, ең алдымен олардың криминологиялық сипаттамасының болуымен түсіндіріледі. Мұндай қылмыстық құқық бұзушылықтармен білекті сыбанып тұрып күресу ішкі істер органдарының, прокуратураның және соттың маңызды міндеті болып табылады. Алаяқтық мәселесін зерттеу және алдын алу өте өзекті болып табылатындығы, біріншіден: - қазіргі уақыттағы алаяқтықытың соңғы жылдары даму үрдісінің көптілігімен қауіп тудырып отырғаныдығында; - алаяқтықтың мемлекеттің экономикалық жүйесіне, азаматтардың жеке меншігіне материалдық зардап келтіруімен; - осы қылмыстардың жаңа түрлерінің алдын алудың қажеттілігімен.

Түйін сөздер: алдау, жымқыру, бөтеннің меншігі, иемденіп алу, сенімге қиянат жасау, қылмыстық жауаптылық.

Zh.Yu.Sailibaeva[1]
[1]Ph.D., senior lecturer of the Department of Criminal Legal Disciplines of the Institute of History and Law of KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan
E-mail: zhanel.sailibayeva@mail.ru

M.Serikbolkyzy[2]
[2]Student 2 course of bachelor of the Institute of History and Law of KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan

FRAUD: GAPS IN THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

Protection of property from criminal encroachments, including fraud, is one of the tasks of the Criminal Code of the RK st. 2. The importance of the criminal law struggle against criminal offenses against property is due, first of all, to their criminological characteristics. A decisive struggle against such criminal offenses is the most important task of the bodies of internal affairs, the prosecutor's office and the court. The problem of studying and preventing fraud is especially topical, which is primarily due to the recent alarming trends in the development of modern fraud (fraud causes material damage to the state's economic system, Personal property of citizens); Need to prevent new types of this crime.

Keywords: deception, embezzlement, alien property, possession, abuse of trust, criminal liability.

Введение

С переходом к рыночным отношениям многообразию форм собственности и свободе предпринимательства значительно повышается активность людей не только в дозволяемых формах, но и в рамках криминальных способов бизнеса и обогащения. В условиях инфляции, экономической и правовой нестабильности ущерб от экономических преступлений исчисляется миллионами тенге. Экономические преступления видоизменяются, приобретают новые, порой еще неизведанные, качественные формы, это целиком относится и к мошенничеству.

Мошенничество в истории казахстанского права рассматривается давно. Уже имеется богатый опыт по обнаружению, расследованию, квалификации данного уголовного правонарушения. Вместе с тем, в последнее время в средствах массовой информации публикуются статьи о появлении новых видов преступных деяний, которые не вписываются в стандартные рамки Уголовного кодекса Республики Казахстан. Иначе говоря, есть противоправное деяние, но нет соответствующей статьи в Уголовном кодексе Республики Казахстан для его квалификации. Речь идет о противоправных деяниях в сфере высоких технологий (фрикерство, хакерство и радиопиратство). Данные деяния с полной уверенностью можно отнести к мошенничеству.

Согласно ст. 190 УК РК, *мошенничество* - это хищение чужого имущества или приобретение права на чужое имущество путем обмана или злоупотребления доверием [1, с.].

1.Понятие мошенничества

С объективной стороны закон определяет мошенничество как хищение чужого имущества или приобретения права на чужое

имущество путем обмана или злоупотребления доверием. Обман при мошенничестве может выражаться в умышленном ложном утверждении о заведомо несуществующих фактах либо в сокрытии фактов, которые по обстоятельствам дела должны были быть сообщены собственнику либо владельцу имущества.

Обман может касаться как действительного намерения виновного, так и в отношении количества и качества товара, личности субъекта уголовного правонарушения и других обстоятельств, которые могут ввести в заблуждение потерпевшего.Под обманом понимается ложное представление о чем-либо, т.е. потерпевшего вводят в заблуждение [2, с.130].

Зачастую подобные инциденты случаются из-за излишней доверчивости казахстанцев, невнимательности при заключении документов, нежелании внимательно относиться к выбору компаний, предоставляющих какие-либо услуги, а также жажды к легкому обогащению.

Тем не менее, для того, чтобы не стать заложником обстоятельств, достаточно знать хотя бы о часто встречающихся случаях мошенничества. В предлагаемой инфографике также объединили полезные рекомендации: как избежать роли жертвы мошенников.

Наиболее часто казахстанцы оказываются обманутыми при трудоустройстве на работу. Соискателям предлагают выгодную работу на дому. Но им приходится по высоким ценам оплачивать предоставляемые расходные материалы, делать гарантийный или вступительный взнос или часть времени, в качестве испытательного срока, работать бесплатно.

Участились случаи, когда «страховые» компании предлагают рекордно низкие расценки за свои услуги. В действительности, либо такие компании существуют лишь на бумаге, либо они закладывают в договор с клиентом такие условия, которые делают невозможным получение возмещения.

Физическим лицам часто предлагают услуги льготного кредитования. Однако для получения подобного кредита мошенники требуют сделать некий вступительный взнос или закладывают в договор грабительские проценты.

2.Виды мошенничества

На рынке недвижимости есть два часто встречающихся вида мошенничества: первый – когда путем обмана граждан под видом реализации недвижимости по поддельным правоустанавливающим документам совершается хищение чужого имущества. А второй – когда строительные компании дважды продают квартиры дольщиков. С 2006 количество пострадавших дольщиков составило 16 431 человека, а сумма причиненного ущерба составила 100,7 млрд. тенге.

До 2012 года такие компании действовали под видом микрокредитных организаций. С 2007 по 2012 годы органами финансовой полиции была пресечена деятельность 23 таких компаний. Пострадало от действий этих организаций 5 тыс. человек, а сумма установленного ущерба составила свыше 1 млрд. тенге. Один из ярких примеров таких компаний – «Qnet», которая занимается электронной коммерцией и сетевым маркетингом. Основная цель этой компании, по информации, предоставленной агентством финансовой полиции, не продажи и продвижение их товаров на рынке, а привлечение других участников через их продажу. Причем по завышенной цене. Деятельность этой компании запрещена в ряде стран.

Абонентам предлагается позвонить по телефонному номеру, где минута разговора стоит огромных денег. К мошенничеству также прибегают и мелкие телефонные компании: они выставляют своим клиентам счета, куда включены сервисы (например, голосовая почта), которую клиент не заказывал.

Мошенники и недобросовестные бизнесмены продают своим жертвам туры или бронь в отелях, реальные условия которых значительно уступают указанным в рекламе. Например, вместо пятизвездочного отеля обманутый турист оказывается в трехзвездочном.

Реклама обещает клиентам избавление от лишнего веса в течение дней или недель при использовании нового чудодейственного препарата или диеты. В лучшем случае, покупатель становится обладателем бесполезного продукта, в худшем – под угрозой оказывается здоровье.

Мобильное мошенничество, чаще всего, совершается с целью завладения обманным путем чужими денежными средствами, которое лицо должно перевести по конкретному адресу, а также в других различных его проявлениях.

Наиболее распространенные схемы такого вида мошенничества:

1. По телефону мошенник извещает о том, что ваш родственник, друг попал в сложную ситуацию, и просит передать денежные средства определенному человеку.

2. Распространение СМС о проведении псевдокомпаниями различных акций.

С работниками «сетевого маркетинга» забывают расплатиться за выполненную работу. К примеру, приглашают поработать в магазин – на протяжении какого-то времени предлагать покупателям продукты питания на пробу. Заплатить обещают через неделю, а к наступлению срока выплаты компания начинает утверждать, что расплатиться должно агентство, которое вас нанимало, а агентство говорит, что это должен сделать магазин. В итоге работник остаётся без заработка.

3. Анализ позволяет обрисовать социальный портрет жертв мошенничества. Чаще всего это женщины и несовершеннолетние. Средний возраст потерпевших составляет 30-39 и

50-60 лет. Значительное количество уголовных правонарушений указанной категории совершается в отношении пенсионеров.

4. Проведенный анализ показывает и социальный портрет самих преступников. Это мужчины и женщины в возрасте 21 - 29 лет со средним или средне-специальным образованием. Большинство из них безработные, ранее судимые. Их единственным источником дохода является мошенничество. Иски потерпевших судами удовлетворяются, как правило, в полном объеме. Но возместить ущерб на деле не представляется возможным. Основная масса осужденных не имеет постоянной работы, официального заработка и имущества, на которое можно наложить арест. Поэтому в ходе исполнения приговора в части взыскания ущерба арест на имущество не накладывается.

Новости, связанные с мошенничеством уже давно перестали быть редкостью для Казахстана. Достаточно взглянуть на статистику - в 2014 году, по данным министерства внутренних дел (МВД), зарегистрировано 14 181 случаев подобных преступлений. В 2015 году их число увеличилось до 21 846 преступлений. За первое полугодие 2016 года показатель достиг 17 316 зарегистрированных преступлений.

В Казахстане 35 % организаций отметили, что за последние два года становились жертвами мошеннических действий, что приблизительно совпадает с показателями по миру (36 %).

Считается, что в будущем мошенничество станет серьезной угрозой. Так, по мнению 40 % респондентов в Казахстане и 36 % участников международного исследования, в ближайшие два года их компании, вероятнее всего, столкнутся с экономическими преступлениями.

Раскрываемость подобных преступлений результативностью удивить не может. В том же 2014 году раскрыто 4 948 преступлений, а в 2015 всего 1 170. Большинство из этих преступлений - средней и небольшой тяжести, которые повторяются из раза в раз [3, с.12].

3.Мошенничество: опыт других государств

Уголовный закон более детально разворачивает понятие конфискации имущества и дает больше рычагов для принудительного безвозмездного изъятия и обращения в собственность государства имущества, находящегося в собственности осужденного, добытого незаконным путем либо приобретенного на средства, добытые незаконным путем, а также имущества, являющегося орудием или средством совершения уголовного правонарушения

В то же время, представляется ценным использование опыта других государств, которые также столкнулись с проблемой мошенничеств и выработали собственные способы и методы противодействия, в том числе путем введения уголовной ответственности за отдельные ее виды.

Так, уголовным законодательством ФРГ, наряду с основным составом мошенничества, предусмотрено множество его разновидностей: компьютерное мошенничество; получение субсидии путем мошенничества; мошенничество при капиталовложении; обман с целью получения завышенной суммы страховки; получение выгоды путем обмана; мошенничество, связанное с получением кредита.

Уголовный Кодекс Российской Федерации содержит 7 статей о мошенничествах (ст. 159. мошенничество, ст.159.1. мошенничество в сфере кредитования, ст. 159.2. мошенничество при получении выплат, ст. 159.3. мошенничество с использованием платежных карт, ст. 159.4. мошенничество в сфере предпринимательской деятельности, ст. 159.5. мошенничество в сфере страхования, ст. 159.6. мошенничество в сфере компьютерной информации) [4, с.34].

В Уголовном кодексе Украины помимо мошенничества (ст. 190) отдельно предусмотрено наказание за ее специфические виды. Например, мошенничество с финансовыми ресурсами (ст.222), завладение наркотическими средствами, психотропными веществами или их аналогами путем мошенничества (ст.308), завладение документами, штампами, печатями путем мошенничества (ст.357) и др.

Заключение

В этой связи видится целесообразной разработка и введение в УК РК самостоятельных специальных составов, предусматривающих уголовную ответственность за отдельные, наиболее широко распространенные и общественно опасные виды мошенничества.

В свою очередь, такая «суженная специализация» по мошенничествам позволит подготовить и следователей (дознавателей), и правильно организовать (скорректировать) информационно-разъяснительные и другие профилактические мероприятия.

Список использованной литературы:

1. *Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан (Особенная часть). – Алматы: Жетыжаргы. - 2015г. – 1119с.*
2. *Уголовное право Республики Казахстан. Особенная часть: Курс лекций. //Под общ.ред. И.Ш.Борчашвили. - Алматы: Жетыжаргы. Т. 1-2. 2006. (на рус.и гос. языке). – 452 с.*
3. *Ф. Юмашев. Мошенникам и sim карты в руки? // Юридическая газета от 31.03.2016. - №48.- С.12.*

4. *Красковский Т.Н. Некоторые теоретические проблемы совершенствования уголовного законодательства об ответственности за хищение имущества. //Вестник Московского университета, 2013г. № 1. – с 34 по 37 с.*

УДК: 343.23.01
МРНТИ: 10.77.21

Тұрғынбай Әсем[1]
[1]Абай атындағы ҚазҰПУ , Тарих және құқық институты 6М030100-құқықтану мамандығының 1-курс магистранты,Алматы қ., Қазақстан
e-mail: turgynbay_assem@mail.ru

Ғылыми жетекшісі: Н.Б. Калкаева[2]
[2]Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, Қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының қауымдастырылған профессоры, з.ғ.к., Алматы қ., Қазақстан
e-mail: nesibeli77@mail.ru

ҚОРҚЫТУ ҚЫЛМЫСЫН ЖАСАУШЫ ҚЫЛМЫСКЕРДІҢ ТҰЛҒАСЫ

Аңдатпа

Мақалада қалай белгілі солай белгісіз сипатта болатын қорқыту әрекеті туралы сөз қозғалып отыр. Мысалы, жәбірленушіні тамбурда қозғалып бара жатқан поездың вагонының есігіне итеріп жіберсе, бұл жағдайда қорқыту әрекеті әрине толыққанды анық болып тұр. Сонымен бірге, адамның өмірі мен денсаулығына қауіпті емес физикалық күш көрсету түріндегі қорқыту әрекеті белгісіз сипатта деп танылғанымен, мұндай жағдайда небәрі күш көрсету фактісі ғана деп есептелінеді.

Күш көрсетумен ұштасқан қорқыту қылмыс жасау жағдайында болуы мүмкін. Мысалы, тонаушы мылтығын арқасына не тапаншасн белдеуінде тығып қойған, бірақ жәбірленушіні ту сыртынан, түнде оңаша жерде тоқтатып, тікелей қару-жарақпен қорқытпай-ақ одан мүлігін беруді талап етеді. Міне осындай қылмыс жасау жағдайында күш көрсетумен ұштасқан қорқыту жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына қауіпті болуы да мүмкін, сол сияқты қауіпті болмауы да мүмкін. Сондықтан да бұл мақалада қорқытудың болуы немесе болмауы жәбірленушінің қорқыту жағдайында қоқытуды қабылдауына байланысты екендігі және қылмыскердің қылмыс жасау жағдайында жәбірленушіні қорқытуды ойластырғанына немесе ойластырмағанына да байланысты жақтары ескерілетіндігі қарастырылған. Егер де жәбірленуші қорқыту жағдайын қорқыту деп қабылдаса, ал қылмыскер оның қорқытуды қабылдағанына есеп жасаса, мұндай жағдайда мысалы, қару-жарақпен болған қорқыту қарақшылық болып сараланып кетеді. Мұндай жағдайдағы өлтіремін деп немесе денсаулыққа ауыр зиян келтіремін жаслған қорқытудың, жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына қауіпті күш көрсетумен ұштасқан қорқыту деп танылатындығы мақалада зерделенген. Сондықтан да автордың пікірінше,егер жәбірленуші қорқытуды қорқыту деп қабылдамаса немесе қылмыскер бұл жағдайды қорқыту деп есептемесе, онда мұндай әрекеттің күш көрсетумен ұштаспаған тонау ретінде қарастырылатын жақтарын да зерттеген.

Түйін сөздер: қорқыту, күш көрсету, жынысы, жасы, әлеуметтік, отбасылық, қызмет жағдайы, мамандығы, материалдық қамтамасыз етілу жағдайы, тұрғылықты мекен-жайының бар-жоқтығы, жасаған қылмысының түрі, қылмыс жасау мақсаты, кінәнің нысаны, қылмысқа қатысу нысаны, соттылық жағдайы, адамгершілік қасиеттері, психологиялық ерекшеліктері, қоршаған ортаға көзқарасы, қызығушылық деңгейі, түсінігі, санасы.

Тургынбай Асем[1]
[1]магистрантка 1-курса специальности 6М030100- юриспруденция Института истории и права КазНПУ имени Абая,г.Алматы, Казахстан
e-mail: turgynbay_assem@mail.ru

Научный руководитель: Н.Б.Калкаева[2]
[2]к.ю.н., ассоциированный профессор кафедры Уголовно-правовых дисциплин Института истории и права КазНПУ имени Абая,
г.Алматы, Казахстан
e-mail: nesibeli77@mail.ru

ЛИЧНОСТЬ ПРЕСТУПНИКА, СОВЕРШАЮЩЕГО УГРОЗУ

Аннотация

В статье поднимается вопрос об угрозе действием, которого может носить как определенный, так и неопределенный характер. В примере с подталкиванием потерпевшего в тамбуре к двери вагона движущегося

поезда угроза действием выражена вполне определенно. Вместе с тем, когда угроза действием, представляющим физическое насилие, не опасное для жизни или здоровья, выражается неопределенно, то налицо лишь данное физическое насилие.

Угроза насилием может выражаться самой обстановкой совершения преступления. Например, грабитель с ружьем за спиной или с пистолетом за поясом, не угрожая непосредственно оружием потерпевшему, ночью в уединенном месте останавливает последнего и требует от него передачи имущества. В этом случае обстановка совершения преступления может представлять собой угрозу насилием, опасным для жизни или здоровья, а может и не представлять. Поэтому в статье раскрывается как наличие или отсутствие угрозы зависит от того, воспринимает ли потерпевший данную обстановку как угрозу или нет и рассчитывает ли преступник запугать потерпевшего такой обстановкой или нет. Если потерпевший воспринимает эту обстановку как угрозу, а преступник рассчитывает на это, то деяние должно рассматриваться как разбой с применением оружия. При этом угроза представляет собой запугивание смертью или нанесением тяжких телесных повреждений и является усрозой применения насилия, опасного для жизни или здоровья. Поэтому по мнению автора если данная обстановка не воспринимается потерпевшим в качестве угрозы или преступник не рассчитывает на эту обстановку как на угрозу, то деяние должно рассматриваться как ненасильственный грабеж.

Ключевые слова: угроза, применение насилия, пол, возраст, социальное, семейное, должностое положение, специальность, уровень материального обеспечения, наличие или отсутствие постояного место жительства, вид совершенного преступления, цель совершаемого преступления, формы вины, формы соучастия в преступлений, положение о судимости, признаки нравственности, психологические особенности, отношение к окружающей среде, понятие, уровень интереса, сознание.

Turgynbay Assem[1]
[1]undergraduate of 1 course of specialty 6M030100 law of Institute of history and right of KAZNPU of a name of Abay, Almaty, Kazakhstan
e-mail: turgynbay_assem@mail.ru

Research supervisor: N. B. Kalkayeva[2]
[2]Candidate of Law Sciences, the associated professor of department of Criminal and legal disciplines of Institute of history and the right of KAZNPU of a name of Abay, Almaty, Kazakhstan
e-mail: nesibeli77@mail.ru

PERSONALITY OF THE CRIMINANT THREATENING THREAT

Abstract

The article raises the question of the threat of an action, which can be both definite and indefinite. In the example of pushing the victim in the tambour to the door of the car of a moving train, the threat of action is expressed quite definitely. However, when the threat of an action that represents physical violence, not dangerous to life or health, is expressed vaguely, then only this physical violence is visible.

The threat of violence can be expressed by the very situation of the commission of a crime. For example, a robber with a gun behind his back or with a gun behind his belt, without threatening himself with a weapon to the victim, at night in a secluded place stops the latter and demands from him the transfer of property. In this case, the circumstances of the commission of a crime may constitute a threat to violence dangerous to life or health, or may not represent. Therefore, the article reveals how the presence or absence of a threat depends on how the victim perceives the situation as a threat or not and whether the criminal expects to intimidate the victim with this situation or not.If the victim perceives this situation as a threat, and the offender counts on this, then the act should be considered as robbery with the use of weapons. At the same time, the threat is intimidation by death or serious bodily harm and is a hindrance to the use of violence dangerous to life or health. If this situation is not perceived by the victim as a threat or the offender does not count on this situation as a threat, then the act should be considered as non-violent robbery.

Keywords: Threat, use of violence, gender, age, social, family, due position, specialty, level of material support, presence or absence of a permanent place of residence, type of crime committed, the purpose of the crime being committed, guilt forms, forms of complicity in crimes, Morality, psychological features, attitude to the environment, concept, level of interest, consciousness.

Күш қолдану әрекеті түрліше және бір-біріне ұқсамайды, қылмыскердің тұлға сипатына, біріншіден, соған сәйкес көбіне жасалатын қылмыс түріне, жағдайына, орнына, жәбірленуші тұлғасына да байланысты. Күш қолдану қылмыс жасаушы тұлғалардың сипаттамасы оларға тән жалпы белгілерден басқа, әрбір қорқытып, күш қолданып жасайтын қылмыстарға тән ерекше белгілерден де тұрады. Оларға тән жалпы белгілер болып табылатын белгілер мыналар: эгоистік мінез-құлыққа байланысты барлық оны қоршаған тұлғалардың мінез-құлқы оның мүддесіне, тілегіне, сай келуінде; эгоистігіне орай басқалардың мүддесіне қалай болса солай қараушылығы, оның ішінде тіпті өзіне етене жақындардың да мүддесі бар; өзін жәбірленушінің орнына қоя алатындай,

оның басындағы қиыншылықты сезіне алатындай қабілеттің жоқтығы; қарсылық көрсетушілердің әрекетіне тойтарыс беріп, өз тілегіне жете алатындай дайындықта әрқашанда болуы.

Жоғарыда көрсетілген белгілердің барлық қылмыскерлерде бірдей болмауы да мүмкін, кейбіреулерінде тіпті осы көрсетілген белгілердің тек біреуі ғана болуы да мүмкін. Соған қарамастан жоғарыда көрсетілген белгілер, біріншіден: тек қана күш қолдану немесе күш қолданамын деп қорқыту арқылы қылмыс жасаушыларға ғана тән, екіншіден: күш қолдану немесе күш қолданамын деп қорқыту арқылы қылмыс жасаушылардың жартысынан көбінде кездеседі, үшіншіден: бұл белгілер басқа қылмыс жасаушыларға қарағанда күш қолдану немесе күш қолданамын деп қорқыту арқылы қылмыс жасаушыларда көбірек кездеседі. Бұл топқа кіретін қылмыскерлерді біріктіруші ең басты белгі осы қарсылық көрсетуге, күш қолдануға, қорқытуға дайын тұратын эгоистік мінез-құлық.

Қылмыс жасаушы субъектілердің өз әрекеттеріне, сондай-ақ ол әрекеттен туған зардапқа деген баға беру тілегінің жоқтығынан күш қолдану немесе күш қолданамын деп қорқыту арқылы жасалатын қылмыстар туындайды. Қылмыс жасаушы тұлға тез арада қылмыстық зардап тудыру мақсатымен, тілегін жүзеге асырудың ең оңай тәсілін таңдап алып және ол тәсіл қорқыту, күш қолдану болып табылады. Бұған мысал ретінде, бұзақылықты, зорлау, күш қолданылып жасалатын нәпсіқұмарлық әрекеттерді, тұрмыстық жағдайда жасалатын басқа да қылмыстарды алуға болады.

Қосымша белгілерді анықтаудың кейбір күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстарға талдау жүргізу де қылмыстық ниетті анықтау үшін маңызды зор. Күш қолдану арқылы қылмыс жасаудағы ниет әр қылмыс үшін әр түрлі болуы мүмкін, сондықтанда қылмыскер тұлғасын бағалағанда қарама-қарсы екі позицияны ұстануға болады: табиғат адамды басында қылмыскер етіп жаратқан, қылмыстылық қанында бар, қоғамда басқа тұлға ретінде оған орын жоқ; адам өмір тауқыметіне түсіп, қылмыс жасауға мәжбүр болған, қастандық жасау, қоғамға қарсы тұру оның қанына біткен қасиет емес, қылмыс жасауға оны қоршаған әлеуметтік орта итермелейді деп қарау арқылы.

Жеке адамдар мен қоғам арасындағы қақтығыстардың қайсысының қоғамға қауіптілік дәрежесінің басым екендігін анықтау және оған осы мәселеде қылмыстық құқықтық шараларды қолдану арқылы осы қатынастарды реттеу- қылмыстық заңның негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Қоғамның дамуы және қоғамда болып жатқан өзгерістерге сайқылмыстың саны мен түріөзгеріп отырады.Көбінесе қылмыстың өсуіне себеп болатын жағдайлардың бірі: әлеуметтік-экономикалық саясат барысында жіберілген қателіктер, әлеуметтік әділеттіктің кей кездері заң тұрғысынан жүзеге аспауы, еңбек ету ережелерінің бұзылуы, адамдардың бір-біріне сенімсіздікпен, қызғанышпен қарауы т.б.

"Қылмыс жасау негізінен адам мінез-құлқымен тікелей байланысты, яғни, қылмыс адам мінез-құлқының тікелей жемісі"-, деп жазды В.Н. Кудрявцев, бұл пікірмен қосыла отырып Е.Алауханов "Қылмыстың болуына, өсуіне, көбеюіне әсерін тигізетін тек қана саяси-экономикалық жағдай ғана емес, сонымен қатар қоғам мүшелерінің жалпы және құқықтық білімінің деңгейі, мәдени-тұрмыстық жағдайы, қоғамда болып жатқан өзгерістерге деген көзқарастары, қылмыстың алдын алу шараларының әсерінің болмауы, қылмыскерге қолданылған жазаның тым жеңіл болып, оның мінез-құлқына әсер етпеуі"-, деген пікірді айтады [1, 48-51 бб.]. Қоғамның күн сайын криминалдана түсуі барынша шиеленісіп, нарыққа өркениетті түрде өтуге шек келтіріп отыр. Қылмыстың ауыр түрлері күрт өсіп кетті, күш қолданып жасалатын қылмыстардың саны күннен күнге өсуде, қылмыстың жоғарғы кәсіби деңгейге жетуі мен қылмыскердің кейде мемлекеттік құрылымдармен бітісе қайнасып кетуі шындыққа айналды. Қылмыспен күрес ұйымдастыруда жүргізілетін жұмыстар қылмыс жасаушының жеке тұлғасының кім екендігін дәлелдемейінше және жүргізілетін жұмыстарды жеке тұлғаның ерекшеліктерін есепке ала отырып жүргізбейінше белгілі бір нәтиже береді деп күту мүмкін емес. Сонымен қатар жеке тұлғаның кім екендігін анықтап қана қоймай, оның қылмыс жасауға келтіру әрекеттерін де ғылыми түрде ескеріп зерттеген жөн.

Қылмыс жасаушы тұлға құқықтық пәндердің саласына орай әр түрлі атауға ие болады, мысалы: қылмыстық құқықта- қылмыс субъектісі, қылмыстық іс жүргізу құқығында-сезікті, күдікті, айыпкер, қылмыстық атқару құқығында-сотталғандар, қылмыскерлер. Құқық саласына орай бұлай бөлінудің қылмыс жасаушының статусына қарай пайда болатын қоғамдық қатынастардың түріне сәйкес, олардың алдына қойған міндеттері мен құқықтарының әртүрлілігіне байланысты. Тұлғаны қылмыс жасаушы деп бөліп алып қарастыруға себеп болатын негіз- оның қоғамға қауіпті, құқыққа қарсы әрекет жасауы. Осыған орай, бірқатар криминологтар қылмыс жасаушы тұлға деп-заңда тыйым салған қоғамға қауіпті, құқыққа қарсы әрекетті жасаған жеке тұлғаны атайды. Ал А.И.Алексеев пен Е.О.Алауханов: "Қылмыс жасаушы тұлға деп, мінез-құлқында жағымсыз көріністер бар тұлғаны атайды" [1, 48-51 б.].

Көптеген криминологтардың пікірі бойынша, қылмыс жасаушылардың жеке тұлғасы мен олардың мінез-құлқындағы өзгерістер бір-бірімен тікелей байланысты, осы өзгерістерді есепке ала отырып қана, қылмыс жасау себебін анықтап және қылмыстың алдын алу жұмыстарын ұйымдастыруға болады. Қылмыскерлердің жеке тұлғасы туралы зерттеу қортындыларын есепке ала отырып, қылмыстың өсуі және азаюы, әлеуметтік жағдайға әсері туралы мағлұматтар беруге болады. Қылмыскердің жеке тұлғасын зерттеу жұмыстарын жүргізу және оған анықтама беру өте күрделі

жұмыс, өйткені қылмыскердің тұлғасы туралы көптеген бір-біріне қарама – қайшы мәліметтер өте көп.Кейбір криминологтар қылмыскердің жеке тұлғасын жеке зерттеуге алудың қажеті жоқ деп есептейді, өйткені, қылмыс жасаушылардың барлығына ортақ қасиет, барлығының бірдей тыйым салынған заң нормаларын бұзуы, сондықтанда оларға тек қылмыс субъектісі деп қана қарау керек.

Екінші бір криминологтар тобы, қылмыс жасаушыларды тек қана "қылмыс субектісі" деп қарау жеткіліксіз, олардың қылмыс жасау себептерін анықтау үшін, әрқайсысын жеке өзіндік тұлға ретінде, өзіне тән қасиеттері мен ерекшеліктері бар екендігін ескере отырып зерттеуге алу қажет дейді. "Бұл түсініктерге ерекше мағына беріп қараудың өзіндік мәні бар, өйткені екі түсінікті де кінәлілік тұрғысынан қарастырсақ, онда олардың бір-бірінен еш айырмашылығы болмай қалар еді. "Қылмыс субъектісі "-бұл қылмыстық құқық тұрғысынан мағына береді, яғни қылмыстық жауапкершілікке тартудың негізін анықтайды, ал "қылмыскердің тұлғасы" – бұл криминологиялық түсінік, ол түсінік арқылы қылмыстың жасалу себебі анықталады". Міне, сондықтан да қылмыскердің жеке тұлғасына тән белгілерді анықтай отырып, оның мінез-құлқына әсер еткен жағдайларды анықтауға сонымен қатар жүргізілетін профилактикалық жұмыстардың түрлерін таңдап алуға болады. Кейбір ғылымдар қылмыскердің тұлғасына анықтама бергенде әлеуметтік факторларға көп көңіл аударады. Б.В.Коробейников, Н.Ф.Кузнецова, Г.М.Миньковский қылмыскердің тұлғасын "әлеуметтік –демографиялық, әлеуметтік-психологиялық қасиеттерден тұратын жиынтық-, " деп қарайды. Ғылымдардың өзге бір тобы қылмыскердің тұлғасының құрылымын, әлеуметтік-саяси факторлармен қатар, психологиялық және физикалық белгілердің жиынтығы ретінде қарастырады. П.С.Дагель "Қылмыскердің тұлғасы бұл қылмыс жасаушының -әлеуметтік-саяси, психологиялық және физикалық белгілерінің жиынтығы "-деп жазады [2, 274 б.]. Тұлғаға берілген бұл анықтамамен Ю.М.Антонян, В.П.Голубев, Ю.Н.Курдяковтар да келіседі.

Ғылымдардың екінші бір тобы әлеуметтік-саяси белгілерден басқа, жеке тұлғаның құрылымына психологиялық және физикалық күштеулер де әсер етеді деп жазады. Бұл пікірмен бізде келісеміз, өйткені, сыртқы күштердің әсері жеке тұлғаның дамуына, тұлға ретінде қалыптасуына өте көп әсер ететіндігі бәрімізге белгілі. Қылмыскердің тұлғасында да, кез келген адамның тұлғасы секілді өзіне тән психологиялық және физикалық белгілер бар. Міне, сондықтан да криминологтардың алдына қылмыскердің тұлғасына тән әлеуметтік маңызы бар ерекшеліктер мен белгілерді бөліп көрсету міндеті тұр. Бұл өзекті мәселенің шешуін табуда, ғылымдардың пікірлері бір-бірімен сәйкесе бермейді. Мысалы, профессорлар тобы-А.И.Долгова., В.Д.Ермаков., Н.В.Беляевтар қылмыскердің тұлғасының белгілерін анықтауда, қылмыскердің мінез-құлқындағы әлеуметтік-демографиялық, әлеуметтік-саяси қасиеттерді есепке алу керек дейді, ал екінші бір еңбегінде, қылмыскердің жеке тұлғасы жайлы айту үшін оны жүйелі түрде зерттеп барып, анықтама беру керек дейді. В.С.Четвериков қылмыскердің тұлғасына анықтама беруде биофизиологиялық, әлеуметтік-демографиялық, психологиялық, адамгершілік, қылмыстық-құқықтық және криминологиялық жүйелерді есепке алуды жөн көреді. Кейбір ғалымдар бұл мақсатта қылмыскердің тұлғасының құрылымының түсінігін пайдаланғанды жөн көреді, өйткені тұлға бір-бірімен тығыз байланыстағы құрылымдардың қасиеттерінен тұрады. А.И.Алексеев қылмыскердің тұлғасының құрылымына төмендегі элементтер тіркесін жатқызады: әлеуметтік-демографиялық белгілер: жынысы, жасы, әлеуметтік, отбасылық, қызмет жағдайы, мамандығы, материалдық қамтамасыз етілу жағдайы, тұрғылықты мекен-жайының бар-жоқтығы және т.б; қылмыстық-құқықтық белгілер: жасаған қылмысының түрі, қылмыс жасау мақсаты, кінәнің нысаны, қылмысқа қатысу формасы, соттылық жағдайы; адамгершілік қасиеттері және психологиялық ерекшеліктері: қоршаған ортаға көзқарасы, қызығушылық деңгейі, түсінігі, санасы [3, 84 б.].

Олай болса, біз қылмыс жасаған адамның бойынан жеке және жалпы белгілерге ие индивидті, қоғамның толық құқылы өкілін, біздің болмысымыздың, өкінішке орай, келеңсіз жағын ашатын адамды көруіміз қажет.Өзінің тіршілік әрекетінде қылмыс жасаған адамды, оның тұлғасының қалыптасу процесін, оның әрекетіндегі қоғамға қарсы бағыттылықтың пісіп-жетілуіне жағдай жасайтын ішкі және сыртқы жағдайларды, әлеуметтік және психологиялық факторларды зерттеу – жеке қылмыстық әрекеттің себебін анағұрлым толық ашуға апаратын жолдардың бірі ғана емес, сонымен бірге жалпы қылмыстылықпен күрес жүргізудің бірден бір тиімді жолы болып табылады

Тұлға түсінігі әртүрлі ғылымдар саласында түсіндіріледі. Бірақ әрбір ғылым өз пәні бойынша зерттейді. Криминология ғылымы үшін таным объектісі болып тұлғаның ерекше түрі-қылмыскер тұлғасы болып табылады. Демек, криминология ғылымы барлық тұлғалардың арасынан тек қана қылмыскерлерді жинап алып соларды зерттеумен ғана айналысады. Әйтседе криминология өзге де ғылымдардың жетістіктерін ескереді, себебі қылмыскер тұлғасы комплексті зерттеуді талап ететін өзекті проблема.

Қылмыскер тұлғасы өз еркіне байланысты белгілі бір заңға қайшы өрескел әрекеттерді жасаған адам. Егер адам ерік шегінде әрекет жасай алмаса, не өзінің жасаған әрекеті үшін жауап бере алмайтын болса, яғни жасына байланысты жетілмегендігіне немесе есінің дұрыс еместігіне байланысты болса, олар тұлға ретінде сипаттайтын қасиеттерге ие бола алмайды. Мұндай адамдар

криминология шектерінде зерттеу объектісі ретінде қарастырылуы мүмкін емес. Себебі, ҚР ҚК-нің 15 – бабының 1-тармағына сәйкес есі дұрыс, жасы он алтыға толған адамдар, ал кейбір ауыр қылмыс жасағаны үшін он төрт жасқа толған жеке адам ғана қылмыстық жауаптылыққа тартылуға тиіс.

Кез-келген типтегі тұлға мен оны қоршаған адамдар арасында қарым-қатынас қалыптасады. Осыған байланысты тұлға мен қоғам арасында да қоғамдық қатынас орнайды.Әлеуметтік ортаның және қоғамдық қатынастардың жаңарып, өркендеуіне байланысты кез-келген тұлға дамып, өзгеріп отырады. Адам қылмыс жасағанымен ол тұлға ретінде және қоғам мүшесі ретінде қала береді. Міне, бұл қылмыскер криминологиялық зерттеудің тұлғасы негізін құрайды.

Қылмыскер қоғам талаптарымен санаспай, өзінің қоғам алдындағы міндеттерін орындамайды.Ал, адам мемлекет заңын қатаң орындап, қоғамда оның әдет ғұрпын, әлеуметтік және моралдық нормаларға сәйкес өмір сүруі қажет. Бірақ бұл үшін маемлекет құқықтық, ал қоғам өркениетті болуы қажет.Дегенмен, қазір жер бетінде толық құқықтық мемлекет деп танылған мемлекет жоқ. Себебі мемлекетте сыбайлас жемқорлық, кедейлік, теңсіздік және күш қолдану әрекеті жойылмай құқықтық мемлекет құрылуы мүмкін емес.Демек, құқықтық мемлекет құрылмай қылмыстың, соның ішінде зорлықтың жойылуы мүмкін емес.

Қылмыс кез келген әлеуметтік маңызды әрекеттер сияқты, адамның жеке әрекетінің нәтижесі болып табылады.Яғни, әрбір нақты жағдайларда, қылмыс жасау туралы шешімді тұлғаның жеке өзі қабылдайды.

Күш қолдану да өз кезегінде қылмыскер тұлғаның әлеуметтік қасиеттерімен тығыз байланысты болып келеді. Әдебиетте күш қолдануға бейім тұратын тұлғалар да көрсетіледі. Осыған сәйкес қоғамдық қатынастардың сипаты да қылмыскер мінез-құлқымен тығыз байланысты. Мұнда екі жағдайды атап өтуге болады:

1 Қоғам мен тұлға мүдделерінің бірлігі;

2 Қоғам мен тұлға мүдделерінің бір-біріне қайшы келуі.

Осы соңғысының нәтижесінде тұлға қылмысқа, соның ішінде күш қолдану әрекетіне жол береді.Осыған орай, күш қолдану арқылы қылмыс жасайтын қылмыскер тұлғасы бұл ерекше қылмыстық әрекетті - күш қолдану арқылы қылмыс жасайтын адам болып есептеледі. Күш қолдану немесе күш қолданамын деп қорқыту арқылы жасайтын қылмыстар тұлғасы негізінен бірнеше жағдайлардың шиеленісті қарым-қатынасының нәтижесінде жасалады, бұлардың ішінде ең маңызды орынды тұлғаның өзі иеленеді [4, 148-149 бб.].

Қазіргі кезде күш қолдану арқылы қылмыс жасайтын қылмыскерлерге қарапайым халық арасында – олар қоғамға жат және оның талаптарын өрескел бұзатын адамдар, оларды ұстап абақтыға өмір бойына жабу керек, ал қажет болған жағдай өлім жазасына кесу керек деген пікір қалыптасқан.

Мұндай пікірлердің қалыптасуына журналистер мен бұқаралық ақпарат құралдарының қызметкерлерінің күш қолдану арқылы жасалатын қылмыс туралы жеке көзқарастары әсер етуде. Әрине аталған пікірлермен келіспеуге болмайды.Күш қолдану арқылы қылмыс жасайтын қылмыскер туралы шындыққа жанасатын пікірлерді тереңірек тек криминолог ғалымдар ғана бере алады.

Күш қолдану немесе күш қолданамын деп қорқыту арқылы жасалатын қылмыстардың әлеуметтік, адамның экономикалық еркінділігінің қасиеттерін зерттеу барысында , олардың ішіндегі адам өмірі мен денсаулығына, жыныстық бостандығына және жеке қол сұғылмаушылығына қатысты адамдар ерекшеленеді. Себебі, аталған қылмыстар тек қылмыстық-құқықтық нормаларды ғана емес, сондай-ақ басқадай әлеуметтік нормаларды да бұзуға бағытталған. Қылмыстық құқықпен анықталмаған адамдардың кейбір теріс қылықтары қоғамға әлеуметтік залал келтіреді және олардың нәтижелері жеке адамға қарсы қылмыстарға күрделі әсер етеді. Мұндай теріс нәтижелерге ішімдікке салыну, нашақорлық, жезөкшелік, қаңғыбастық және қайыршылықтарды жатқызуға болады.

Аталған, олқылықтар күш қолдану немесе күш қолданамын деп қорқыту арқылы жасалатын қылмыстармен өзара тығыз байланыста қарастырылғанымен, оларға тек әлеуметтік басқадай тұрғыда ғана жеткілікті дәрежеде баға берілуі мүмкін. Күш қолдану немесе күш қолданамын деп қорқыту арқылы жасалатын қылмыстарды жасаушы тұлғаларға криминологиялық талдау жасау үшін оларды жүйелі топтастыру қажет. Себебі, күш қолдану арқылы қылмыс жасаушы тұлғалар көпжүйелі сипатқа ие болып табылады, осыған байланысты олардың қылмыс жасау ниеті қалыптастырылады, мұның негізінде әлеуметтік және био-физиологиялық қажеттілік жатыр [4, 148-149 бб.].

Қылмыскер тұлғасын және оның құрылымын тереңірек оқып үйрену үшін, мұндай тұлғаның типін танып-білу қажет. Демек, бұдан байқайтынымыз, тұлғаның құрылымы мен типологиясының арасында тығыз байланыс болады.Зерттеудің негізі ретінде құрылым танылады, себебі тұлға құрылымын танып білмейінше қылмыстық мінез-құлық механизмін түсіну мүмкін емес. Ең алдымен адамның қасиеттерінің бәрі екі негізгі құрылымға био-психологиялық және әлеуметтік құрылымға жинақталады. Психологиялық құрылымы тұлғаның психологиялық қасиеттері мен ерекшеліктері, сонымен қатар тұлғаның дәрежесін білдіреді. Өз кезегінде олар төртке бөлінеді: бірініші- тұлғаның нерв жүйесінің табиғи қасиеттерін, оның психикасының жастық, жыныстық және паталогиялық қасиеттерін білдіретін билогиялық құрылым; екінші – тұлғаның ерекше қасиеттеріне арналған, арнайы психологиялық процестердің

барлық жекеше қасиеттері; үшінші тұлғаның иемденген білімін, мүмкіндігін, қылықтарын және амалдарын, әлеуметтік тәжірибесін; төртінші-тұлғаның әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан бағаланатын бағыты жатады [4, 148-149 бб.].

Жоғарыда көрсетілгендерге сәйкес тұлғаны зерттеу барысында оның криминологиялық дәрежесі өз алдына бөліп қарастырылады. Негізінен тұлғаның қылмыстық бағыты ерекше зерттеледі. Ал, қылмыскер тұлғаның құрылымын қарастырғанда олардың белгілері үш топқа бөлінеді: жалпы, ерекше және қылмыс жасаған нақты тұлғаның жекешелендірілген белгілері [5, 23-25 бб.].

Кез келген арнайы жекешелендірілген қылмыскер тұлғасы зерттелгенде онымен қатар тұлғаның жалпы және арнайы белгілері де зерттеледі. Сонымен қатар, күш қолдану арқылы қылмыс жасаушы тұлғасының белгілерін әлеуметтік-демографиялық және адамгершілік психологиялық деп бөліп қарастыруға болады.

Әлеуметтік-демографиялық белгілерге қылмыскерлердің жасын, жынысын, білімін және отбасылық қатынастарын жатқызуға болады.

Күш қолдану немесе күш қолданамын деп қорқыту арқылы қылмыс жасаушының тұлғасы көп жағдайларда еркек адамдар болады. Себебі, әйел адамның жалпы жаратылысына махаббат, сүйіспеншілік және тәрбиелік тән, сондықтан олар көбінесе күш қолдану әрекеттерін жасауға бара бермейді.

Күш қолдану немесе күш қолданамын деп қорқыту арқылы жасалатын қылмыстарды негізінен орта жастағы адамдар жасайды. Олардың дені отыз-елу жас арасындағы адамдар. Қазіргі кезде күш қолдану немесе күш қолданамын деп қорқыту арқылы жасалатын қылмыстарды жасау жастар арасында да кең етек алуда. Олар негізінен денсаулыққа зиян келтіру немесе келтіремін деп қорқыту жолымен жасалатын тонау және қарақшылық қылмыстары. Қарт адамдар зорлық әрекеттерін сирек қолданады, себебі, олар өздерінің физиологиялық жағдайларына байланысты күш қолдану мүмкіндігінен айырылады. Сонымен қатар, олардың күш қолданамын деп қорқытулары да нақты қатер туғызбайды, себебі олардың сөздерінің нақты іс жүзінде орындалатындығына жеткілікті негіздер жоқ[6].

Күш қолдану немесе күш қолданамын деп қорқыту арқылы қылмыс жасайтын қылмыскер тұлғасының типологиясы, оның сана, психика, ерік, жігер, әдет, амал, темперамент, эмоция, қажеттілік және тағы басқа да қасиеттерін зерттейді. Ал, қылмыскер тұлғасын топтастырудың типологиядан айырмашылығы ол қылмыс жасаушы тұлғалардың тұрақты тобының ажырамас қасиеттері болып табылатын атрибуттық белгілерін зерттейді. Ол қылмыстар мен қылмыскерлерді топтарға бөлуде аса қатаң тәртіпке ие. Топтастыру қылмыс жасаушы тұлғалардың нақты тобына байланыста жалпы қасиеттерін сипаттайтын ұқсастыққа негізделеді. Соған сай, ұқсастық айырмашылықпен салыстырыла отырып, қарсы қойылады.

Типология болса мұндай қатаң тәртіпке ие емес, ол тек тұлғаның қасиеттеріне байланысты, оның қылмыскер тұлғалардың белгілі бір тобына жатуын анықтаумен айналысады. Демек типология бұл топтастыруға қарағанда анағұрлым жоғары түсінік. Қылмыскер типологиясын бірнеше түрге бөліп қарастыруға болады:

-Тұлғаның және оның әрекетінің қоғамға қарсы бағытталғандығы белгілері бойынша:

1. Қылмыскер тұлғаның адамзатқа және оның маңызды құндылықтарына теріс пиғылмен қарауы.Бұл негізінен күш қолданумен, қатыгездікпен шектеледі.

2. Қылмыскер тұлғаның қызғаншақтық, көре алмаушылық сияқты ерекшеліктерімен байланысты пайдақорлық қасиеттерімен ұштасуы.Мұндай қылмыстарды жасайтын қылмыскер типі өзінің пайдақорлық ниетін күш қолдану арқылы қанағаттандыруға тырысады.

3. Қылмыскер тұлғаның әртүрлі әлеуметтік әдет-ғұрыптарға, жалпы азаматтық, отбасылық, қызметтік міндеттер мен ережелерге жекешілдікпен және өзімшілдікпен қарауы.

4. Қылмыскер тұлғаның белгіленген әлеуметтік құндылықтарға және оларға байланысты өз міндеттерне немқұрайдылықпен қарау.Бұлар көп жағдайларда абайсыздық қылмыстарында орын алады, дегенмен кейбір күш қолдану арқылы жасалатын қылмыстарда да кездесуі мүмкін.

- Тұлғаның жасайтын қылмысының қоғамға қауіптілік дәрежесіне байланысты оларды беске бөліп қарастыруға болады:

1. Жағдайлық (ситуациялық) қылмыскерлер, яғни белгілі бір туындаған жағдайларға байланысты күш қолдану арқылы әрекеттерін жүзеге асыратын қылмыскерлер. Себебі өмірде әртүрлі қиын да күрделі (экстремальды) жағдайлар кездесетіндіктен, кейбір адамдар соларды шешудің бірден-бір жолы ретінде күш қолдану әдісін пайдаланады.

2. Тұрақсыз қылмыскерлер, яғни бұлар өздерінің ой-өрісінің интеллектуалдық төмендігіне байланысты кез-келген мәселелерді күш қолдану арқылы шешуге бейімді адамдар. Мұндай адамдарда есерсоқтық әдеттер басым қалыптасып, олардан айырыла алмайды және айырылуды қаламайды да, сөйтіп күш қолдануды әдетке айналдырып жібереді.

3. Қауіпті тұлғалар, яғни бұлар күш қолдану әрекеттерін жасағаны үшін сотталған тұлғалармен жасалатын қылмыстық әрекеттер.Бұл адамдар кез келген ұсақ-түйекті де күш қолдану арқылы шешуге икем.

4. Аса қатыгез қылмыскерлер, яғни өте қауіпті тұлғалар. Күш қолдануды кімдерге қатысты жасауға болады деп жәбірленушіні арнайы іздеп қылмыс жасайтын тұлғалар.Бұларды кәсіби қылмыскер типі деп те атайды. Мұндай қылмыскерлер өзінің құқықтық нигилизімімен, төменгі дәрежедегі жалпы құндылықтар мен

мәдениеттіліктен, адамгершіліктен мүлдем оқшау, оның санасын қатыгездік, арсыздық және озбырлық билейтін тұлғалар жатқызылады.

5. Кездейсоқ қылмыскерлер, яғни қылмыс жасау ниеті жоқ, абайсыздықта қылмыстық әрекетке жол берген тұлғалар. Бұл қылмыскерлер тобы көп жағдайларда абайсыздықпен жасалатын қылмыстарда кездеседі. Қылмыстық құқықтық әдебиетте күш қолдану арқылы қылмыс жасайтын қылмыскерлердің кездейсоқ типі болмайды дейтіндермен қатар, оларды бар деп мойындайтындар да кездеседі.

Қорытындылай келе барлық күш қолдану арқылы қылмыс жасайтын қылмыскерлерді үш топқа бөліп қарастыруды жөн көрдік:

а) бірінші топтағы қылмыскерлерге: байқаусызда өзгерген жағдайдың нәтижесіне байланысты қылмыс жасаған тұлғаларды жатқызамыз;

б) екінші топқа өмірлік жағдайлардың кенеттен өзгеруінің нәтижелеріне байланысты қылмыс жасаған тұлғалар жатады. Мұның қатарына жаңа туған сәбиін өлтіруші аналардың басым бөлігін (баланың әкесінің үйленемін деген сөзіне алданып тұрмысқа шықпай екіқабат болған қыздар т.б.) жатқызамыз;

в) ал, үшінші топтағы қылмыскерлерге қиын, әрі жағымсыз өмірлік жағдайлардың ұзақ ықпал етуінің нәтижелеріне байланысты қылмыс жасаған тұлғаларды жатқызамыз.Мұндай тұлғаларға ұзақ мерзімде өзінің реніштері мен өкпесін сақтап келген, шыдамы таусылып оның жарылып қылмысқа айналуын айтамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Алауханов Е.О. Криминология. -Алматы, 2006. – 264 б.

2 Дагель П.С.. Криминология. -М., 1997. –344 с.

3 Алексеев А.И. Криминология. Курс лекции. - М., 1998. – 241 с.

4 Султанова Н.З. Уголовная ответственность за причинение средней тяжести вреда здоровью. - Алматы, 2002. - 245 с.

5 Смирнова Г.Л. Психология преступника. - М., 1997. - 368 с.

6 Калкаева Н.Б. ҚР Қылмыстық заңнамасы бойынша белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыруды атқару тәртібі // КазНПУ им.Абая Вестник Серия «Юриспруденция». -№1(47),-2017. –С.113-119.

УДК: 343.2/.7
МРНТИ: 10.77.01

А.М. Четтикбаева[1]
[1]магистрант 1 курса специальности 6М011500 –
Основы права и экономики
Института истории и права КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан
e-mail: aibike1206@gmail.com

Научный руководитель:
Хведелидзе Т.Б.[2]
[2]к.ю.н, ст.преподаватель кафедры УПД
Института истории и права КазНПУ им. Абая

НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИЕ КАК ОСОБАЯ ГРУППА В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

Аннотация

Проблема вовлечения и участия несовершеннолетних правонарушителей в криминальную сферу всегда остро стояла и являлась причиной многих дискуссий. Нами предлагается уяснить саму категорию несовершеннолетних и определить ее особое место в уголовном праве.

А.М. Четтикбаева[1]
1- курстың магистранты,
6М011500 - Құқық және экономика негіздері,
Тарих және құқық институты,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы,
e-mail: aibike1206@gmail.com
Ғылыми жетекшісі –
Хведелидзе Т.Б.[2]
з.ғ.к., аға оқытушы,
Тарих және құқық институты

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ ЕРЕКШЕ ТОБЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Кәмелетке толмаған құқықбұзушыларды қылмыстық саласына тарту және қатыстыру көптеген пікірталастарда әрдайым маңызды мәселе болып табылды. Біздің ұсынысымыз бойынша кәмелетке толмағандардың санатын аныктап оның қылмыстық құқықта ерекше орнын белгілейміз.

A.M.Chettikbayeva[1]
[1]1st course magister degree student, specialty – Basics of law and economy,
Institute of history and law
Almaty c., Kazakhstan
e-mail: aibike1206@gmail.com
Scientific teacher –
T.B.Khvedelidze[2]
[2]Candidate of Law, senior teacher of Criminal Law Chair,
KazNPU of Abay –

MINORS AS SPECIFIC GPOUP IN CRIMINAL LAW

Abstract

Involvement and participation of young offenders to the criminal sphere always was particularly problem. It was the reason of many discussions nowadays and . We offer to sort and note this category of minors in special point.

Introduction

Minors as subjects of case in point are allocated with specific signs that defines need of consideration for Criminal law them in separate category. The author noticed regularity according to which, the age of the subject who made a criminal offense directly influences probability of commission of a recurrence by it. That is in other words, the age of the offender is less, the probability is higher that his behavior will remain the same when the subject matures.

Having begun commission of crimes at teenage age, many people cannot refuse it any more: the criminal behavior, communication with other criminals, isolation from positive social groups, first of all from a family and labor collectives, become a habitual and unique conduct of life. So take a way of criminal professionalism - getting of means of livelihood only or mainly by commission of crimes. Some become members of criminal societies, others break the criminal law alone, sometimes becoming an inveterate drunkard and falling by a bottom [1].

Astemirov Z. A.: «… the excessive categoriality of judgments, irascibility, unbalance, inability to assess a situation taking into account all circumstances, etc. are very characteristic of such age. These age features caused establishment concerning responsibility of minors of a number of exceptions and additions in comparison with the general rules of a criminal responsibility …» [2, 20].

The minor as the subject of Criminal law has the specific characteristic, and as a result specifics of consideration and its relation as to the offender. That the legislator, establishing a circle of offenses on which responsibility comes from fourteen-year age, is guided by the interconnected criteria in total demonstrates that fact that already to it. It is connected, first of all, with the fact that the considered subject possesses that extent of intellectual and strong-willed development, expressed in ability of understanding of extent of public and dangerous act, and also to direct it.

The author completely agrees with B. V. Zdravomyslov who claims that the criminal law connects responsibility with ability of the person who committed a crime to give the report in the actions and to direct them, and such ability only people have. At criminal prosecution of legal entities of the purpose of punishment (correction of the convict and the prevention of commission of new crimes by it) would be unattainable as criminal sanction is intended to influence only people [3, 204].

At the same time Yakubov A. E. writes that at the heart of determination of age on reaching which the person can be brought to trial there is level of consciousness of the minor, his ability to realize the events and in compliance with it consciously to work. Juvenile persons, cannot be subjects of a crime as owing to the age have no opportunity adequately to realize the actions and to direct the acts [4, 19]. Orymbayev R. says that Ability to realize danger of the behavior develops gradually, as a result of education and vital observations. To a certain age at the teenager the life experience is already accumulated, there is an opportunity to realize the acts and it is more or less correct to choose options of the behavior [5, 22].

At the same time Trakhterov V. S. connects the matter about minor the subject of Criminal law with the fact that he is a public being, the subject of the public relations not in itself, separately from society and as the specific member of society... Therefore properties, inherent persons, cannot be congenital, and, eventually, are defined by material living conditions [49, 44]. The excessive categoriality of judgments, irascibility, unbalance, inability to assess a situation taking into account all

circumstances, etc. are very characteristic of such age. These age features caused establishment concerning responsibility of minors of a number of exceptions and additions in comparison with the general rules of a criminal responsibility [6].

It is difficult not to agree with Vladimirovy VA. which writes that the teenager at the age of 14 — 15 years of cm is capable to distinguish accurately mischief, prank, bravado from simple hooliganism. Strong language in the public place, violent acts in a fight, characteristic of simple hooliganism, quite often at teenagers happen in the way of manifestation of, the self-affirmation, peculiar to children of awkward age [7, 40].

The persons who committed a crime aged from fourteen up to sixteen years are subject to criminal liability only for the crimes specified in the p. 2 of Art. 15 of the Criminal Code of Kazakhstan. Among some part of lawyers there is an opinion that a criminal responsibility from 14 years is established in the law for the most serious crimes what about several bases cannot agree in any way with. Really, a considerable part of the Criminal Codes of Kazakhstan of crimes listed in the p. 2 of Art. 15 are heavy and especially heavy. But not it was considered by the legislator at a formulation of the criminal precept of law. First, if a priority role was played by weight of crimes, then first of all in the p. 2 of Art. 15 of the Criminal Code of Kazakhstan gangsterism (Art. 237 of the Criminal Code of Kazakhstan), mass riots (Art. 241 of the Criminal Code of Kazakhstan), crimes against bases of the constitutional system would be specified, however responsibility for the listed acts comes since sixteen years. [8, 41]. The criminal, as well as any other person, represents the personality. Otherwise also cannot be. Any person, including the criminal, it is impossible to present without the relations connecting him with other people. As if positively or negatively the person was characterized, he anyway remains the personality. [9, 30].

Follows from all this that minors as the subject of a criminal offense has a number of features that causes the necessity in allocation of the last in a special circle of subjects. This concept is not any, it is defined with historical experience of criminal and legal regulation, this pedagogies, medicine, psychology and biology about stages of formation of human mentality. Level of consciousness of the person, its ability to realize the events, and also public danger of the made actions (inaction) and to direct them is the cornerstone of determination of age bracket. To a certain age at minors the life experience which allows them to correlate the actions (inaction) to the standard norms is formed. If the minor was deprived of appropriate training and education, then it is much more difficult for him, than to his peers to be guided in life. Insufficient understanding of the actions (inaction), and also weakness of strong-willed process happens because mental development of such teenagers lags behind their actual age.

This concept is traced in many other theories. So, K. E. Igoshev, claims that the nervous system of the teenager still is at a formation stage. Therefore at teenagers a certain instability in elaboration of brake reactions, the weakened control of a cerebral cortex over subcrustal is observed (in comparison with adults), awareness of the importance of dictionary irritants (the second alarm system) and other is not completely developed. These features influence psychology of the teenager, his behavior. Motives of activity of teenagers often have the nature of affects, emotional flashes. Line of conduct is unstable, acts quite often uncontrollable consciousness (impulsive), actions often inadvertent [10, 15]. At the same time E. A. Sarkisova writes that also the accounting of extent of its mental development is of great importance for an assessment of behavior of the minor. In spite of the fact that the teenager can be responsible under the criminal law on reaching 16 years, and for a number of crimes — from 14 years, the level of its mental development can be that that he is fully not able to realize value and socially dangerous nature of the made act or to control the behavior. In such cases in the presence of painful mental disturbance or intellectual backwardness the minor can be recognized is reduced responsible that is the circumstance softening responsibility [11, 454].

This paradigm found the reflection not only in the legal doctrine, but also in the law as the standard established act created at will of the state. First of all, this approach is observed in the Standard resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan (further – NPVS RK) of April 11, 2002 N 6 «About court practice on cases of crimes of minors and of their involvement in criminal and other antisocial activity» (further – the Resolution RK). So according to item 3 of the Resolution RK: «... for the correct solution of questions of involvement of the minor to a criminal responsibility and on appointment to it punishments essential value has establishment of the circumstances provided by articles 117 and 421 Codes of Criminal Procedure. It is also necessary to find out individual and personal properties of the minor as suggestibility, excitability, dependence, tendency to bravado, leadership, imagination and others. For this purpose it is necessary to interrogate persons on whose education there is a minor, and other persons, to claim the official documents concerning his health and intellectual development and also to investigate the personal papers (diaries, notes, letters, audio recordings, etc.) belonging to it. .»; item 17: «... at assignment of punishment by the minor courts are obliged to consider besides the circumstances specified in article 46 CC conditions of their life and education (an unsuccessful situation in a family, rough, sometimes the cruel attitude towards teenagers from parents, close relatives, etc.), the level of mental development, feature of the personality (existence of mental disturbance, unbalance, irascibility, etc.), motives of commission of crimes (children's mischief, «for the company», envy, vindictiveness, etc.), influence on the teenager of seniors on age of persons...» [12].

Moreover. the world practice in essence recognizes minors as a separate circle of subjects of Criminal law that directly is reflected in the domestic right.

So according to item 1.4 of the Resolution of the UN: «... justice concerning minors has to be a component of process of national development of each country within comprehensive ensuring social justice for all minors, at the same time assisting thus protection of youth and maintenance of a peace order in society...»; item 26.1: «... the purpose of educational work with the minors which are contained in correctional facilities is ensuring guardianship, protection, education and vocational training for the purpose of rendering the help to them for performance of a social and useful and fruitful role in society...»; item 27.1; «... the minimum standard rules of the treatment of prisoners and the corresponding recommendations are used in process of their applicability to the treatment of minor offenders in correctional facilities, including those which are in custody waiting for the judgment. .» [13].

In comments to the Resolution of the UN it is said that the minimum standard rules are specially formulated so that they could be applied within various legal systems and at the same time establish some minimum standards in the treatment of minor offenders at any existing definition of the minor and at any system of the treatment of the minor offender. Rules in all cases have to be applied impartially and without any distinctions. The minimum limits of age of a criminal responsibility are very various depending on historical and cultural features. Use of modern approach consists in definition of ability of the child to transfer the moral and psychological aspects connected with a criminal responsibility, that is in definition of a possibility of involvement of the child, owing to specific features of his or her perception and understanding, to responsibility for obviously antisocial behavior. If the age limit of a criminal responsibility is set at too low level or not established at all, the concept of responsibility becomes senseless. In general there is a close interrelation between a concept of responsibility for an offense or criminal behavior and other social rights and duties (such as marital status, civil majority etc.) [14].

November 20, 1953. The declaration of the rights of the child is adopted by the United Nations General Assembly in which it already taking into account the principles enshrined in the Universal Declaration of Human Rights accepted in 1942 again is emphasized that the child has to be under all circumstances among those who the first receive protection and the help. In the Declaration need of every possible protection of all rights of the child which belong to him along with the rights granted to the adult [15, 444] is proclaimed. In too time the General Assembly resolution of November 20, 1989 «Convention on the Rights of the Child» says that it in view of physical and intellectual immaturity of the minor, needs special protection and care. Existence of such various actions as leaving, the provision on guardianship and supervision, advisory services, purpose of a trial period, education, programs of training and vocational training and other forms of leaving replacing care in institutions for the purpose of providing such treatment of the child which would correspond to his welfare, and also its situation and character of a crime [16] is necessary.

The author considers that at the level of special criminal legal status it is possible to mark out criminal legal status of the minor as subject of a crime and as victim from a crime. Besides, the minor who made socially dangerous act before age of a criminal responsibility or in a condition of age diminished responsibility has special criminal legal status. But that this fight was not in single, it is necessary to define the prime causes, sources of this most terrifying phenomenon - crime of minors. All above-mentioned finds the reflection in standards of the national right of Kazakhstan, first of all, it is expressed in the codified acts. Peculiar features of crime of minors also resulted the legislator in need of a careful regulation of the criminal responsibility of minors sometimes departing from the general rules and the beginnings of a criminal responsibility and punishment. The legislation prescribed special conditions of establishment of types punishments for minors, purposes by it of punishment, releases them from a criminal responsibility and punishment, calculation of limitation periods and repayment of a criminal record. So, The code of Criminal procedure of the Republic of Kazakhstan of July 4, 2014 notes No. 231-V (further – the Code of Criminal Procedure of RK) about allocation of minors in a special circle of subjects by providing separate articles by production of investigative actions (St. 215. Features of interrogation of the minor witness or victim;

Art. 371. Features of interrogation of the minor victim, witness, etc.); allocation of the separate section (Hl. 40. Production on cases of criminal offenses of minors). So RK tells Art. 471 of the Code of Criminal Procedure: «... by production of pre-judicial investigation and judicial proceedings, except the circumstances provided by article 113 of the present Code which are subject to proof for minors are subject to establishment:

1) age of the minor (number, month, year of birth);

2) living conditions and education of the minor;

3) extent of intellectual, strong-willed and mental development, feature of character and temperament, requirement and interests;

4) influence on the minor of adult persons and other minors...» [15].

At the same time the substantive law also allocates minors in separate group, and thus, provides a number of specific precepts of law on regulation of the relations with participation of minors. So, the Criminal Code of Kazakhstan of July 3, 2014 gives to No. 226-V (further – the Criminal Code of

Kazakhstan) the separate section for the minor subject of Criminal law (Section 6. Criminal responsibility of minors), including in a row main types of punishment for commission of a criminal offense, enforcement powers of educational influence (Art. 84 of the Criminal Code of Kazakhstan).

P. 2 of Art. 80 of the Criminal Code of Kazakhstan: «... sentence can be imposed to the minors who made a criminal offense or enforcement powers of educational influence can be applied to them...» [17].

Allocation of features of a criminal responsibility of minors in the independent chapter means that are applied to these persons of norm on a criminal responsibility taking into account the special provisions provided in the present chapter. Introduction to the Criminal Code of Kazakhstan of such special provisions is caused by social and psychological features of persons, this age category. It follows from this that criminal legal status of minors aged from 14 up to 18 years as subjects of a crime is characterized by presence at them of a significant amount of the rights providing special use of criminal liability, punishment, other measures of criminal and legal character or release from them. Presuming smaller degree of public danger of minors, the legislator puts them in a privileged position in comparison with adult subjects of a crime, giving the additional rights or significantly weakening for them the available right restrictions. Features of mentality of the minor and his social status assume features of the measures of criminal sanction applied to it: measures these softer, are more focused on educational influence and reflect living conditions of the minor in society.

Thus, standard fixing of specifics of consideration of criminal cases in the national right of Kazakhstan has the accurate and adjusted system of the mechanism of legal influence. I reflect world practice and rules of international law about minors as about subjects criminal legal relations, the domestic right distinguished the last in a special circle that allows to speak about specifics of these subjects. Actually, cases with participation of minors are considered in separate production, and also investigative actions with participation of the last are specific and have a number of separate distinctive requirements in comparison with other subjects. Along with it it comes also about involvement of additional participants not only lawsuit, but also the investigation in general (the teacher, the psychologist) and additional measures of legal protection of minors as subjects of the Criminal, criminal procedure law.

The author wants to note that the above-mentioned, first of all is connected, with the fact that the level of mental development of the teenager is connected with a condition of its intelligence, the character, feelings defining ability to operate the behavior, an opportunity to expect and correctly to estimate consequences of the actions and to plan them, it is correct to define the purposes and to try to obtain them. Other features of the personality are defined as set of requirements, interests, the minor's views. In particular, it is necessary to estimate such lines of the personality as cruelty or ability to empathy, sympathy, egoism, an egocentrism or altruism, nervousness or restraint, external and internal control, existence of realistic vital plans, habits, skills. Clarification of the specified circumstances allows to define the teenager's relation to the committed crime, the reasons of its commission, accident it or regularity and other factors which set allows court to define destiny of the minor correctly. Law-enforcement practice shows that hearing of cases comes down quite often to the simplified procedure: the guilt is proved, to impose sentence. Load of judges, their low professional level, an accusatory bias, insufficient financing of the courts - what only we did not hear excuses, and result - the most large number of juvenile prisoners, a recurrence of crimes, professional crime.

Actually, the criminal measures of legal influence for counteraction of crime specified in rules of law are the main. The author takes in attention that rise in crime made by minors, happens in many respects on influence of social stratification of society, falling of living standards of a considerable part of the population, an aggravation of the international conflicts, favorable development of the family and marriage relations, growth of various manifestations of ill treatment of minors. In this situation social, economic and educational and preventive measures have paramount value.

The author did work on the analysis of the doctrine, and also the existing regulatory base regulating to some extent a legal status of minors as subjects of criminal legal relations, not only national right, but also standard of the international acts. The main theories and opinions of scientists on the considered subject were revealed, arguments and shortcomings on existing are provided, the vision on this problem is developed. From all this it is possible to tell with confidence that that questions of criminal liability of minors in Kazakhstan remain still poorly developed. If the general questions, in a varying degree, were considered in scientific literature, then the maintenance of separate parts of this subject was not a subject of a detailed special research of lawyers so far.

Features of a criminal responsibility of minors are defined not only by age and social and psychological conditions of formation of the personality, but also her criminological prerequisites and an assessment of the identity of the minor as criminal. The author did work with the purpose of definition of the existing problem, and also the offer of possible ways of overcoming.

According to the privies,

The author sees in the crime nature with participation of minors shortcomings of education and influence of the environment. From there is a need for development of the social regulator which will be designed to act as the objective factor confronting criminal manifestations and promoting education of younger generation, instilling of

necessary sense of justice in it. At the same time criminological aspect of the question influences and cannot but influence character and volume of a criminal responsibility of minors. As the main determinants of criminal manifestations of minors are shortcomings of education and merge of the environment, society is forced to undertake or assign a certain share of responsibility it to small social groups and the particular persons who are not providing due education or exerted direct negative impact, softening a criminal responsibility of offenders. From this it follows that the policy of the state has to be directed to solutions of the existing problem on decrease in crime with participation of minors. At the same time participation not only state and imperious educations, but also public and legal is important, including self-regulating institutes of civil society on impact on improvement of education and education of younger generation, its civil, labor and international formation.

References:

1. General characteristic of crime of minors//http://psyera.ru/5529/obshchaya-harakteristika-prestupnosti-nesovershennoletnih

2. Astemirov Z. A. Criminal responsibility of minors. / Under the editorship of Struchkova. The education guidance - M., 1970.

3. Criminal law of Russia. General part / Head. edition B. V. Zdravomyslov, M., 1996

4. Yakubov A. E. Features of a criminal responsibility of minors//Messenger of the Moscow university, 1988, No. 6

5. Orymbayev R. Special subject of a crime, Alma-Ata, 1989.

6. Petrova, A.V. Psychological correction and prevention of aggressive forms of behavior of minors with deviant behavior / A.V. Petrova. - M.: Flint, 2008. - 146 pages.

7. The itemized Comment to the Criminal code of the Russian Federation 1996 of http://www.bibliotekar.ru/ugolovnyi-codex/174.htm

8. V. S. Subject's eagles of a crime on the Soviet Criminal law. – M.: Gosyurizdat, 1952 of 429 pages.

9. Orymbayev O. R. Special subject of a crime. A.1977g. - page 170.

10. Igoshev K.E. Crimes and responsibility of minors. Social and psychological sketch. - Sverdlovsk, 1973. - 460 pages.

11. E. A. Sarkisova Criminal law General part Education guidance Minsk. 2005 – 433c.

12. The standard resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan of April 11, 2002 N 6 "About court practice on cases of crimes of minors and of their involvement in criminal and other antisocial activity"//adilet.zan.kz/rus/docs/P02000006S

13. The General Assembly resolution of November 29, 1985 "United Nations standard minimum rules concerning administration of law concerning minors (The Beijing rules)"//www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/beijing_rules.shtml

14. Comments to the General Assembly resolution of November 29, 1985 "United Nations standard minimum rules concerning administration of law concerning minors (The Beijing rules)"//www.un.org/ru/ga/40/docs/40res.shtml

15. The code of Criminal procedure of the Republic of Kazakhstan of July 4, 2014 No. 231-V http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31505246# pos=5231;-208&sdoc_params

16. The General Assembly resolution of November 20, 1989 "Convention on the Rights of the Child" of http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml

17. The Criminal Code of Kazakhstan of July 3, 2014 No. 226-V https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31504586&doc_id2=31504586# activate_doc

УДК: 343.12
МРНТИ: 10.79.21

А.А. Абдрасил[1]
[1]Абай атындағы ҚазҰПУ-ті Тарих және құқық институты 6М030100- құқықтану мамандығының 1-курс магистранты, Алматы қ., Қазақстан
E- mail: aidaabdrasil@gmail.com

ҚОРҒАУШЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДІҢ СОТҚА ДЕЙІНГІ САТЫЛАРЫНДАҒЫ РӨЛІ

Аңдатпа

Мақалада қылмыстық іс жүргізудің сотқа дейінгі сатыларында қорғаушының атқаратын қызметі қарастырылады. «Қорғаушы» сөзіне анықтама бере отырып, оның қылмыстық іс жүргізу барысында қолдануға рұқсат етілген құқықтыры мен міндеттері айқындалған. Сонымен бірге қорғаушылардың өз қызметін тәуелсіз түрде атқаруға кедергі келтіретін кей жағдайлар қарастырылады.

Түйін сөздер: қорғаушы, қылмыстық іс жүргізу, алдын ала тергеу, күдікті.

А.А. Абдрасил[1]
[1]магистрант 1-курса специальности 6М030100- юриспруденция Института истории и права КазНПУ имени Абая, г.Алматы, Казахстан
E- mail: aidaabdrasil@gmail.com

РОЛЬ АДВОКАТА В ДОСУДЕБНЫХ СТАДИЯХ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА

Аннотация

В статье рассмотрены функции адвоката в досудебных стадиях уголовного процесса. Дано определение понятию «адвокат», рассмотрены права и обязанности адвоката в уголовном процессе. А также обозначены некоторые препятствия во время выполнение адвокатами своих обязанностей.

Ключевые слова:адвокат, уголовный процесс, предварительное расследование, подозреваемый.

A.A. Abdrasil[1]
[1]undergraduate of 1 course of specialty 6M030100 law of Institute of history and right of KAZNPU of a name of Abay, Almaty, Kazakhstan
E- mail: aidaabdrasil@gmail.com

THE ROLE OF PROTECTOR IN THE PRE-TRIAL STAGES OF CRIMINAL PROCESS

Abstract

The article considered the functions of protector in the pre-trial stages of criminal process. There shown the definition of "protector", his rights and obligations during the criminal process. Also identification of someobstacles in performance of their duty

Keywords: protector, criminal process, pre-trial investigation, suspect.

Қорғаушының қызметі мен оның қылмыстық іс жүргізудегі мәртебесі туралы айтпас бұрын, қылмыстық іс жүргізудің сотқа дейінгі сатыларын айқындап алған жөн. Сотқа дейінгі сатылар дегеніміз үкім шыққанға дейінгі атқарылатын процестер. Қылмыстық құқық қылмыстық іс жүргізу сатыларын екіге бөліп қарастырады: жай және ерекше. Осының жай сатысында алғашқы екі стадиялары қылмыстық іс жүргізудің сотқа дейінгі сатылары болып табылады. Біріншісі қылмыстық істі қозғау, яғни құқық бұзушылық орын алған, айыпталушыға сезікті деп айып тағылған кезден бастап оған іс қоғзалады. Екіншісі алдын ала тергеу сатысы.

Қорғаушы өз кәсіби қызметінде заңды тұрғыда әр түрлі көмек көрсетеді: жеке және заңды тұлғаларға тергеу, алдын ала тергеу, сотта өкілдік етумен қатар олардың құқықтарын қорғауды жүзеге асырады. Қорғаушының қылмыстық процесске қатысуы – адвокаттық қызметтің ең маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Қылмыстық процестің әрбір

сатысында айыпталушы қорғаушы көмегін қажетсінеді, онсыз айыпталушы өз кінәсіздігінің дәлелдерін келтіруге, соңдай-ақ айыптауды теріске шығаратын немесе жауапкершілігін жеңілдететін мән-жайларды анықтауға дәрменсіз.

Ұсталған, тұтқындалған, қылмыс жасады деп айып тағылған әрбір адам сол ұсталған, тұтқындалған немесе айып тағылған кезден бастап адвокаттың (қорғаушының) көмегін пайдалануға құқылы [1].

Қорғаушы - жоғары заң білімі бар, адвокаттық қызметпен айналысуға лицензия алған, міндетті түрде адвокаттар алқасының мүшесі болып танылған Қазақстан Республикасының азаматы бола алады. Ал, сот тәртібімен әрекетке қабілетсіз не әрекет қабілеті шектеулі деп танылған не заңда белгіленген тәртіппен өтелмеген немесе алынбаған соттылығы бар адам адвокат бола алмайды [2].

Қорғалуға құқығы бар куәні, күдіктіні, айыпталушыны, сотталған адамды, ақталған адамды қорғауды мына адамдардың жүзеге асыра алуы заңда нақты айқындалған. Олар:

- адвокат, нақтырақ адвокаттар алқасының мүшесі;
- жұбайы (зайыбы);
- жақын туысы;
- қорғаншысы, қамқоршысы не қорғалатын адамды қорғаншылыққа немесе асырауына алған ұйымның өкілі [2, 40 б].

Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасында (ҚРҚПК 60-бап 2т.) шетелдік адвокаттардың іске қорғаушылар ретінде қатысуына, егер бұл Қазақстан Республикасының тиісті мемлекетпен жасасқан халықаралық шартында өзара түсіністік негізде көзделсе, заңнамада белгіленген тәртіппен жол берілетінін атап өткен жөн.

Тұлғаға айып тағылған немесе ұсталған, айыпталушы деп танылған не айыпталғанға дейін бұлтартпау шарасы қолданылған сәттен бастап қорғаушылыр іске қатысуға құқылы. Егер айыпталушылардың біреуінің мүддесі екіншісінің мүддесіне қарама қайшы келетін болса, сол бір адам олардың екеуіне бірдей қорғаушы бола алмайды. Қорғаушы өз мойнына алған қорғалуға құқығы бар айыпталушыны қорғаудан бас тартуға құқығы жоқ. Қылмыстық іске араласқаннан кейін қорғаушы өзінің қорғау жоспарларын құрып тергеу процессінің кез келген сатыларынан тыс қалмауға тырысады. Ал қылмыстық іс қозғау қаулысы шығарылғаннан кейін қорғаушының негізгі міндеттері туындайды.

Қорғаушының іске міндетті қатысуын, ең алдымен, айыпталушының өз еркі және келісімі бойынша қарастырады. Бұл жағдайда ешкім айыпталушыға қорғаушы ретінде белгілі бір тұлғаны ұсына алмайды. Сезіктінің (айыпталушының) өзіне таңдаған қорғаушысының көмегін пайдалану құқығына кедергі келтіру іс жүргізу заңнамасын елеулі бұзушылық болып табылады.

Заң қылмыстық іс бойынша қорғаушының міндетті қатысуын мынадай негіздер қарастырылған:

- күдікті, айыпталушы, сотталушы, сотталған адам, ақталған адам өтінішхат берсе;
- күдікті, айыпталушы, сотталушы, сотталған адам, ақталған адам кәмелеттік жасқа толмаса;
- күдікті, айыпталушы, сотталушы, сотталған адам, ақталған адам дене немесе психикалық кемістігі салдарынан өзінің қорғалу құқығын өз бетінше жүзеге асыра алмаса;
- күдікті, айыпталушы, сотталушы, сотталған адам, ақталған адам сот ісі жүргізілетін тілді білмесе;
- адамға жазалау шарасы ретінде он жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айыру, өмір бойына бас бостандығынан айыру не өлім жазасы тағайындалуы мүмкін болатын қылмыс жасады деп күдік келтірілсе, айып тағылса;
- күдіктіге, айыпталушыға, сотталушыға, сотталған адамға бұлтартпау шарасы ретінде күзетпен ұстау қолданылса немесе олар стационарлық сот-психиатриялық сараптамаға мәжбүрлеп жіберілсе;
- күдіктілердің, айыпталушылардың, сотталушылардың, сотталғандардың, ақталғандардың мүдделері арасында қайшылықтар болып, олардың біреуінің қорғаушысы болса;
- қылмыстық процеске жәбірленушінің (жекеше айыптаушының) немесе азаматтық талапкердің өкілі қатысса;
- іс сотта қаралған кезде оған мемлекеттік айыптауды қолдайтын прокурор (мемлекеттік айыптаушы) қатысса;
- күдікті, айыпталушы, сотталушы, сотталған адам, ақталған адам Қазақстан Республикасының шегінен тыс жерлерде болса және қылмыстық қудалау органдарына немесе сотқа келуден жалтарса;
- процестік келісім және оны жасасу туралы өтінішхат мәлімделсе [3, 41 б].

Қорғаушы қорғауды табысты іске асыру үшін ауқымды іс жүргізу құқықтары берілген. Қатысуға жіберілген мерзімінен бастап ол ҚРҚПК-нің 70-бабында көрсетілген құқықтырды жүзеге асыруға құқылы:

- күдіктімен, айыпталушымен саны мен ұзақтығы шектелмейтін оңаша және құпия кездесуге;
- қылмыстық іс материалдарына міндетті түрде қоса тігілуге жататын, заң көмегін көрсету үшін қажетті нәрселерді,

құжаттарды, мәліметтерді, сондай-ақ өзге де деректерді жинауға және ұсынуға;
- күдіктіден, айыпталушыдан жауап алуға, сондай-ақ олардың қатысуымен немесе олардың өтінішхаты не қорғаушының өз өтінішхаты бойынша жүргізілетін өзге де тергеу әрекеттеріне және процестік әрекеттерге, оның ішінде қарап-тексеруге, тінтуге, алуға қатысуға;
- қарсылық білдірулерді мәлімдеуге;
- күдіктіге, айыпталушыға ұсынылған не ұсынылуға тиіс болатын ұстап алу хаттамасымен, бұлтартпау шарасын қолданудың және күзетпен ұстаудың, үйқамақтың мерзімін ұзарту туралы қаулымен, іс бойынша мерзімдерді үзу туралы хабарламамен, күдіктінің немесе қорғаушының өзінің қатысуымен жүргізілген тергеу әрекеттерінің хаттамаларымен, ал сотқа дейінгі тергеп-тексеру аяқталғаннан кейін – істің барлық материалдарымен танысуға, одан мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді және айыптау куәларының тізімін қоспағанда, кез келген мәліметті кез келген көлемде көшіріп алуға, ғылыми-техникалық құралдардың көмегімен көшірмесін түсіруге, күдіктіге күдікті деп тану туралы, күдіктінің іс-әрекетін саралау туралы қаулы жария етілген кезде қатысуға;
- өтінішхаттарды, оның ішінде қауіпсіздік шараларын қолдану туралы өтінішхатты мәлімдеуге;
- кез келген сатыдағы сотта істі алдын ала тыңдауға, сот талқылауына қатысуға, сот жарыссөздерінде сөйлеуге, істі жаңадан ашылған мән-жайлар бойынша қайта бастау кезінде, соттың бұлтартпау шарасын санкциялау туралы өтінішхаттарды қарауы кезінде, күзетпен ұстау, үйқамақ мерзімін ұзарту туралы өтінішхаттарды қарау кезінде, тергеу судьясы қорғаушы тараптың шағымдары мен өтінішхаттарын қараған кезде, айғақтар сақтауға қою кезінде сот отырысына қатысуға;
- сот отырысының хаттамасымен танысуға, бұл ретте хаттаманың соңына өз қолын қоюға құқылы, ал сот отырысы хаттамасының бір бөлігімен танысқан кезде осы бөліктің соңына қол қоюға және оған ескерту енгізуге;
- өзіне және өзінің қорғауындағы адамға табыс етілуге жататын процестік құжаттардың көшірмелерін алуға;
- қылмыстық процесті жүргізетін адамның және қылмыстық процеске қатысатын өзге де адамдардың заңсыз әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) қарсылық білдіруге, бұл қарсылықтарды процестік құжаттарға енгізуді талап етуге;
- анықтаушының, тергеушінің, прокурордың және соттың әрекеттері (әрекетсіздігі) мен шешімдеріне шағым келтіруге және оларды қарауға қатысуға;
- заңға қайшы келмейтін кез келген басқа да қорғау құралдары мен тәсілдерін пайдалануға;
- қорғауындағы адамның қатысуымен процестік әрекеттің өткізілетін уақыты мен орны туралы, сондай-ақ қорғаушы тараптың шағымдарын, бұлтартпау шарасын қолдану, күзетпен ұстау мерзімін ұзарту, айғақтарды сақтауға қою туралы өтінішхаттарды қарауға байланысты барлық сот отырыстары туралы қылмыстық процесті жүргізетін орган арқылы күні бұрын хабардар етілуге [3,43 б].

Қылмыстық процесстің сотқа дейінгі сатыларының бірі ұстау және бұлтартпау шараларын қолдану барысында сезіктіні негізсіз ұстаған жағдайда қорғаушы тергеу органының бастығына немесе прокурорға шығарылған шешімнің заңсыздығына шағымдана алады. Қазіргі уақытта жедел іздестіру қызметі мойындату және керекті ақпарат алу үшін азаматтарды ұстау тәсілін кеңінен қолданады. Азаматтарды заңсыз ұстаумен қатар ішкі істер органдары қызметкерлерінің заңсыз тінтуі де аз кездеспейді. Соңғы кездері алдын ала санкция алмай-ақ тінту жүргізу үрдісі етек алып барады. Бұлтартпау шараларын қолдану барысында заңдылықтың сақталуын адвокат өте тиянақты қарауы керек. Кей жағдайда қамауға алуға санкция берер де қылмыстық іс материалын жете зерттемейді, жинақталған дәлелдемелерді сараламайды, сезіктінің, айыпталушының жеке басы туралы мәліметтерді, қылмыстың ауыр жеңілдігін, жасалған қылмыстың қоғамға қауіптілігін есепке ала бермейді. Осы жағдайларда адвокат шағымдана алады.

Қылмыстық істі жүргізуші мемлекеттік органдар сонымен қатар сот органдары қорғаушының өз міндетін атқаруына нақты мүмкіндігінің болуы үшін барлық шараларды қабылдауға тиіс. Алайда, біздің мемлектіміздің қорғаушыларының тәуелсіз түрде өз қызметін атқаруларына кедергі келтіретін кей жайттар кездеседі. Бұған республикалық адвокаттар алқасының Қазақстан Республикасының президентіне жолдаған ашық хатындағы мына жолдар дәлел бола алады: «Адвокатура тұрақты түрде өзінің тәуелсіздігін жоғалту қаупінің астында. Адвокаттардың құқықтық демократиялық мемлекеттерде жалпы қабылданған құралдар мен тәсілдер арқылы өзінің кәсіби борышын толыққанды орындауға мүмкіндіктері жоқ. Әлбетте, еркін және тәуелсіз адвокатурасыз шынайы сот төрелігін іске асыруға болмайды. Адвокатура азаматтық қоғамның элементі бола тұра, сот төрелігін жүзеге асыруға ықпал етеді, адам құқықтарын қорғауды қамтамасыз етуде аса маңызды буын тетігі болып

табылады. Алайда, қандай қорғау туралы сөз қозғауға болады, егерде тіпті адвокаттар тиісті қызметінің кепілдіктерінен айырылған болса» [4].

Бұдан туындайтын бір ғана сауал бар, үнемі өзін-өзі қорғауды қажет ететін адам, басқаның құқығын қалай қорғамақ? Сол себепті қорғаушылардың мәртебесін әлі де көтеру керек сияқты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 1995 жылы қабылданған, 10.03.2017 жылы жаңартылған Конституциясы. – Астана.

2. «Адвокаттық қызмет туралы» Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 5 желтоқсандағы N 195 Заңы. – Астана

3. Қазақстан Республикасының 2014 жылы қабылдаған, 18.04.2017 жылы жаңартылған Қылмыстық-процестік Кодексі. – Астана.

4. Адвокаттар алқасының Қазақстан Республикасының президентіне жолдаған ашық хаты 2017ж. URL: http://advokatura.kz/aza-stan-respublikasyny-prezidentine-ashy-hat/

УДК: 343.13
МРНТИ: 10.79.47

А.Ж.Жубанышев[1]
[1]Абай атындағы ҚазҰПУ-ті Тарих және құқық институты 6М030100- «Құқықтану» мамандығының 2-курс магистранты, Алматы қ., Қазақстан
e-mail:Anes_86@mail.ru.

Ғылыми жетекшісі: Б.Қ.Аққасов[2]
[2]Абай атындағы ҚазҰПУ-ті Тарих және құқық институты «Қылмыстық-құқықтық пәндер» кафедрасының доценті, т.ғ.к., Алматы қ., Қазақстан
e-mail:Akkasov@mail.ru.

БАСТЫ СОТ ТАЛҚЫЛАУЫНЫҢ ШЕГІН АЙЫПТЫҢ МАЗМҰНЫ БОЙЫНША АНЫҚТАУ

Аңдатпа

Мақалада басты сот талқылауын алдын ала тергеу сатысымен салыстыра отырып, тергеуші қылмыстық іс бойынша алдын ала тергеу жүргізгенде әртүрлі болжамды тексере отырып шындықты, ақиқатты анықтайтындығына, ал сот қарауында нақты адамдар туралы тергеуші жинаған, жан-жақты тексерілген, баға берілген, жүйеге келтірілген дәлелдемелер болатындығын айтып өткен. Тергеушінің алдын-ала тергеуді дербес, жеке дара жүргізетіндігін, ал сот дәлелдемелерді айыптау және ақтау тараптарының қатысуымен зерделейтініне, тергеушінің қылмыстық істі басынан аяғына дейін кейбір жағдайда тергемейтіндігін, іс басқа тергеушіге берілуі мүмкіндігін қарастыра отырып, басты сот талқылауында қылмыстық істі бір судья немесе судьялардың сол құрамы қарауы тиістігінің дұрыстығын аша білген. (ҚР ҚПК 332-б).

Автордың зерттеуінде басты сот талқылауының ерекшелігі сол тергеуші бірнеше қылмыстық істер бойынша алдын-ала тергеуді қатарластыра жүргізетіндігі, ал сот (судья) істі жартылай қарап, басқа судьяға бере алмайтындығы, судья істі басынан аяғына дейін қарап, қарауды үкім шығарумен не істі қараумен аяқтайтындығы жақсы ашылған.

Түйін сөздер: басты сот талқылауы, сотталушы, сотқа берілген айыптау шектері, қорғалу құқығы, айыптауды өзгерту, қылмыстық іспен біріктіру, қылмыстық жауаптылыққа тарту, айыптаушы тараптың өтінішхаты, процестің басқа қатысушысы, істі қарауда үзіліс жасау, алдын-ала тыңдау, қылмыстық іс, сот, прокурор, жаңа айыптау актісі.

А.Ж.Жубанышев[1]
[1]магистрант 2-курса специальности 6М030100- «Юриспруденция» Института истории и права КазНПУ имени Абая,
e-mail: Anes-86@mail.ru.

Научный руководитель: Б.К.Аккасов[2]
[2] доцент кафедры «Уголовно-правовых дисциплин» института истории и права КазнПУ имени Абая, к.и.н.
e-mail:Akkasov@mail.ru.

ОСНОВНЫЕ ПРАВОВЫЕ ПРОЦЕДУРЫ ДЛЯ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРЕДЕЛА ПО СОДЕРЖАНИЮ ОБВИНЕНИЯ ГЛАВНОГО СУДЕБНОГО РАЗБИРАТЕЛЬСТВА

Аннотация

В статье определяется суть главного судебного разбирательства, представляющего собой рассмотрение уголовного дела по существу судом первой инстанции, являющегося одной из стадий уголовного судопроизводства. Автор анализирует вопрос о том, что суд может признать подсудимого виновным в совершении преступления и назначить ему соответствующее наказание только в результате судебного разбирательства. (ст.332 УПК РК).

В исследовании автора подчеркивается тот момент, где именно на стадии главного судебного разбирательства большинство уголовных дел рассматривается и разрешается по существу, происходит всестороннее, полное и объективное исследование материалов уголовного дела, выявляются уличающие и оправдывающие обвиняемого, смягчающие и отягчающие его ответственность обстоятельства.

Ключевые слова: главное судебное разбирательство, подсудимый, пределы обвинения, право на защиту, изменение обвинения, привлечение к уголовной ответственности, заявление стороны обвинения, участник процесса, предварительное слушание, новый обвинительный акт.

A.J. Jubanishev[1]
[1]магистрант of 2-курса speciality is 6M030100- "Jurisprudence" of Institute of history and right for КазНПУ of the name of Абая,
e-mail: Anes - 86@mail.ru.

B.K.Akkasov[2]
[2] Senior teacher of " Criminal Law " the Institute of History and Law of Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
e-mail:Akkasov@mail.ru.

BASIC LEGAL PROCEDURES FOR DETERMINATION OF LIMIT ON MAINTENANCE THE PROSECUTION OF MAIN JUDICIAL TRIAL

Abstract

Essence of main judicial trial that being consideration of criminal case essentially by a trial being one of the stages of criminal trial court is determined in the article, where examined along with such stages, as laying an action, pre-trial hearing, preparation and setting in matters of judicial trial, appellate production, execution of sentence and supervisory production. Where preceding is examined to her the first three stages are sanctified to collection of materials, preparation of main judicial trial. An author analyses that a court can confess defendant guilty in a feasance crime and to appoint to him corresponding punishment only as a result of judicial trial. (ст.332 УПК of РК).

An author is underlined that moment, where exactly on the stage of main judicial trial most criminal cases are examined and settled essentially, there is all-round, complete and objective research of criminal case, proving come to light guilty and exculpatory a defendant, extenuating and aggravating his responsibility circumstances, where all of it at adherence of democratic principles of criminal trial.

Keywords: main judicial trial, defendant, limits of prosecution, gone to the law, right of defence, change of prosecution, to unite with a criminal case, bringing in to criminal responsibility, statement of side of prosecution, other participant of process, interruption in consideration of business, pre-trial, criminal case, judge, public prosecutor, new indictment.

Басты сот талқылауының шегі - бұл қылмыстық іс жүргізу қағидаларын басшылыққа ала отырып, айыптау мен басты сот талқылауы жүргізіліп отырған сотталушылардың шегін анықтайтын басты сот талқылауының жалпы шарты.

ҚР ҚПК-тің 320-бабының 1-бөліміне сәйкес, басты сот талқылауы тек сотқа берілген айыптаудың шегінде ғана жүргізіледі. Дәл осылай заң шығарушы басты сот талқылауының шегін айыптың мазмұны бойынша анықтайды.

Мақалада жариялы және жеке-жариялы айыптау істері бойынша басты сот талқылауының шегі прокурор ұсынған соңғы айыптаумен анықталады. Мұндай соңғы айып болып прокурордың айыпталушыны сотқа беру кезінде қолдаған немесе өзгерткен айыбы болуы мүмкін, не болмаса алдын ала тыңдау кезінде прокурор бастапқы тағылған айыпты өзгерткен айып болуы мүмкін, не болмаса басты сот талқылауы кезінде прокурор бастапқы тағылған айыпты өзгерткен айып болуы мүмкін.

Жариялы және жеке-жариялы айыптау істері бойынша прокурор айыптаудан толықтай бас тартқан жағдайда басты сот талқылауының шегін жәбірленуші анықтайды, оның прокурордың айыптаудан бас тартуына қатысты пікірі істі талқылауды жалғастыру немесе іс бойынша өндірісті қысқарту үшін шешуші болып табылады.

Жеке айыптау істері бойынша басты сот талқылауының шегі жәбірленушінің сотқа берген арызымен анықталады.

Мемлекеттік айыптаушы айыпты өзгерткеннен кейін сот нақты тұжырымдалған және басты сот талқылауында мемлекеттік айыптаушы қолдаған айыптау аясында ғана дәлелдемелерді зерттеуге және үкім шығаруға міндетті.

Басты сот талқылауында айыпты өзгерту шегінің мазмұны мәселесін зерттеуге кіріспестен бұрын, сотта айыпты өзгерту мәселесін егжей-тегжейлі қарастыру үшін айып түсінігіне, оның құрылымы мен мазмұнына тоқталу керек деп есептейміз.

Қылмыстық іс жүргізу теориясында айып (айыптау) екі түрлі позициядан қарастырылады: процессуалдық мағынадағы айыптау ретінде және материалдық-құқықтық мағынадағы айып ретінде. Процессуалдық мағынадағы айыптау ретінде айыпталушыны қылмыс жасады деп әшкерелеуге және оны соттауға бағытталған өкілеттігі бар органдар мен тұлғалардың процессуалдық қызметі танылады. Материалдық-құқықтық мағынадағы айып деп нақты тұлғаға тағылатын құқыққа қайшы және қоғамға қауіпті әрекеттердің (әрекетсіздіктің) процессуалдық құжаттарда көрініс табуы танылады.

Айыптың екі мағынадағы да түсініктері туралы ғалымдардың пікірлерін қарастырып шығайық.

Процессуалдық әдебиетте процессуалдық мағынадағы айыптау түрліше түсіндіріледі. М.А.Чельцов-Бебутов процессуалдық мағынадағы айыптау «айыпталушыны кінәлі деп тану туралы соттың алдындағы талапты» деп түсінеді [1, с. 111].

Қылмыстық іс жүргізуде айыптауды тар мағынада түсіну де кездеседі. Мәселен, айыптау дегеніміз прокурордың істі қарастырудағы қызметі деп есептейді.

Е.Б.Мизулина: «Айыптау дегеніміз – құзырлы органдардың айыпталушыны жасаған қылмысы бойынша әшкерелеуге және оны жария түрде соттауға мүмкіндік беретін қылмыстық жауаптылығын негіздеуге бағытталған заңға негізделген процессуалдық қызметі»,- деп көрсетеді [2, с. 35].

Кейінірек Е.Б.Мизулина, Ф.Н. Фаткуллин, З.З. Зинатуллин, Я.С. Аврахтың зерттеулерінде бұл анықтама нақтыланады және процессуалдық мағынадағы айыптау тек құзырлы органдардың процессуалдық қызметі ғана емес, жеке және жеке-жариялы істер бойынша тұлғалардың қызметі ретінде де қарастырылды [2, С. 20-23].

Бұл көзқарасты Е.Б. Мизулина да қолдайды және оның пікірінше, «айыптау - сот алдында сотталушының кінәлілігін негіздеуді жүзеге асыруға бағытталған заңда көрсетілген тұлғалардың қызметі» [2, с.4].

Қылмыс іс жүргізу ғылымында материалдық-құқықтық мағынадағы айыптауға қатысты да сан алуан көзқарастар бар.

Мысалы, М.А.Чельцов-Бебутов айыптауды қылмыстық талап деп танып, айыптауды материалды-құқықтық мағынада оған айыпталушы жауап беруге міндетті талап деп қарастырған [1, с. 111].

М.О. Чельцов-Бебутов материалдық-құқықтық мағынадағы айыптау деп «қылмыс құрамына сәйкес қылмыстық заңнаманың белгілі бір бабындағы айыптың тұжырымдалуын түсінген» [1, с. 45].

Құқықтық әдебиетте айыптауды материалдық және процессуалдық мағынада қарастыруды жоққа шығаратын көзқарастар да кездеседі. Мұндай көзқарасты қолдайтын процессуалистерге И.Ж.Бахтыбаев, В.М. Савицкийді, П.М. Давыдовты жатқызуға болады. Айыптауды екі түрлі мазмұнда түсінуді теріс деп есептеп, оны тек процессуалдық-құқықтық мағынада түсініп, И.Ж.Бахтыбаев, В.М. Савицкий айыптау қызметінің формасы мен мазмұны тек қылмыстық іс жүргізу заңында анықталған және қылмыстық заңда айыптау туралы айталмаған деп көрсетеді [3, С. 47]. И.Ж.Бахтыбаев, П.М. Давыдов айыптауды тұжырымдау, оны бекіту және өзгерту қылмыстық іс жүргізу заңында толықтай көрсетілген, оның нормалары айыптаудың, қылмыстық жауапкершіліктің және қылмыс құрамының арасындағы байланысын куәландырады. Сондықтан айыптау әрқашан қылмыстық іс жүргізу ұғымы болып табылады, яғни айыптаудың материалдық мазмұны туралы сөз етудің қажеті жоқ деп пайымдайды[3, С.58].

Егер мұндай көзқараспен келіссек, қылмыстық іс жүргізу қызметінің материалдық қылмыстық заңмен ешбір байланысы болмай қалады және бұл ызмет қылмыстық заңды қолданудың құралы (нысаны) ретінде қарастырылмайды. Бірақ қылмыстық іс жүргізу қызметі - бұл қылмыстық іс жүргізу ережелерімен қоса қылмыстық заң ережелері бірге жүретін құқық қолдану процесі. Осыған байланысты қылмыстық іс жүргізу қызметінің мазмұны қылмыстық заңның мазмұнымен толығып тұрады. Сондықтан процессуалдық қызмет болып табылатын айыптауда оның процессуалдық және материалды-құқықтық аспектілерін (формасы мен мазмұны сияқты) айқындау заңды және дұрыс. Егер айыптау тұжырымының тезисі – материалды-құқықтық компонент болса, онда айыптауды дәлелдеу процесі – процессуалдық компонент болып табылады.

Б.Х.Толеубекова қылмыстық іс жүргізу заңында «айыптау» түсінігі бірнеше мәрте кездеседі, бірақ «ол бір мағынада ғана айтылмайды, ол өзара байланысты, бірақ толық сәйкес келмейтін екі мағынада қолданылады» деп дұрыс көрсетеді [4, с. 7].

Бұл айтылғандарға төмендегідей дәлелдер келтіруге болады:

- ҚР ҚПК-тің 7-бабының 13-тармағында «айыптау» ұғымы тек процессуалдық мағынадағы айыптау ретінде баяндалған, дәлірек айтсақ, қылмыстық заңмен тиым салынған әрекет пен оны жасаған адамды, соңғысының қылмыс жасаудағы кінәлілігін анықтау мақсатында, сондай-ақ мұндай адамға жаза немесе өзге де қылмыстық-құқықтық ықпал ету шараларын қолдлануды қамтмасыз ету үшін айыптау тарабы жүзеге асыратын іс жүргізу қызметі ретінде баяндалған;

- айыптау қорытындысының құрылымы мен мазмұны реттелетін ҚР ҚПК-тің 278-бабының үшінші бөлімінде айыптау қорытындысының сипаттама-дәлелдеу бөлімінде айыпаудың мәнісі баяндалады, ал осы баптың төртінші бөлімінде айыптау қорытындысының қарар бөлімінде тағылған айыптың сипаты (тұжырымы) келтіріледі деп белгіленген. Демек, бұл жағдайда заң айыпты материалдық-құқықтық мағынада қарастырады.

Айыптаудың іс жүргізу мағынасында да, материалды-құқықтық мағынада да өз құрылымы бар.

Құрылымдық жағынан алғанда айыптау бірнеше элементтен тұрады. Айыптауың элементтері - айыптау функциясын жүзеге асырудың неғұрлым маңызды кезеңдері, айыпталушыны әшкерелеуге байланысты қызметтің негізгі сәттері. Айыпты тұжырымдау және айыпталушы ретінде жауапқа тарту туралы қаулы шығару; айып тағу және айыпталушыдан жауап алу; айыптау қорытындысын шығару; айыптау қорытындысын бекіту және айыпталушыны сотқа беру сияқты әрекеттер айыптаудың процессуалдық мағынадағы жеке элементтерін құрай отырып, оның құрылымын құрайды.

Материалдық-құқықтық мәнінде айыптың құрылымы оның бір-бірінен логикалық түрде бөлек қарастырылуы мүмкін, біртұтастығымен сипатталатын және дербес маңызы бар жеке құрамдас бөліктерімен анықталады.

Бірінші сатыдағы сотта айыптауды өзгертудің шегі туралы мәселені қарастыруда материалдық-құқықтық мағынадағы айыптың құрылымын талдаудың маңызы зор.

Материалдық-құқықтық мағынадағы айыптың құрылымы оның жеке құрамдас бөліктермен анықталады. Бұл құрамдас бөліктер - бір-бірінен логикалық негізде жекеленген болуы мүмкін, өзінің бүтіндігімен ерекшеленетін және өздерінің дербес маңызы бар айыптың неғұрлым маңызды элементтері.

Қылмыстық іс жүргізу ғылымында материалдық-құқықтық мағынадағы айыптау құрылымы туралы біркелкі көзқарас жоқ. Зерттеушілердің бір тобы бұл құрылымның екі тобын көрсетсе, басқалары үш тобын көрсетеді. Мәселен, Н.А.Колокова, М.С. Строгович, Т.Н. Добровольская айыптауға айыптың формулировкасы (тұжырымы) мен құқықтық сараланyын жатқызады. Айып тұжырымы деп белгілі бір қылмыс құрамын құрайтын іс бойынша анықталған қоғамға қауіпті және құқыққа қайшы фактілерді түсінеді [5, С. 86-88].

Н.А.Абдиканов, А.В.Зенковский, Г.Резник айыптау құрылымының үш элементін бөліп көрсетеді: айып фабуласы, оның құқықтық формулировкасы және құқықтық квалификациясы [6, С. 35-43].

Біздің пайымдауымызша, айып үш элементтен: фактілік мән-жайлардан (жасалған қылмыстың фабуласынан), құқықтық формулировкасынан және құқықтық сараланyынан тұрады деген Н.А.Абдиканов, А.В.Зенковский, Г.Резниктер сияқты зерттеушілердің пікірлері дұрыс. Бұндай тұжырымды, сонымен қатар, түрлі процессуалдық актілерде айып мазмұнын белгілейтін ҚР ҚПК-тің ережелерінің мағынасы және мазмұнын ескере отырып қорытындылауға болады. Мысалы, ҚР ҚПК-тің 278-бабының мағынасы бойынша (айыптау қорытындысы) айыптың үш элементі бар деген тұжырым жасауға болады. Осы ережелерде белгіленгендей, айыпта міндетті түрде мыналар көрсетілуі керек: айыптың мәні және осы қылмыс үшін жауапкершілікті көздейтін қылмыстық заң (бабы, бөлімі, тармағы) көрсетілген тағылған айыптың формулировкасы.

Айып фабуласы - айыпталушыға тағылып отырған әрекеттің шынайы мағынасы, іс бойынша анықталған мән-жайлар, яғни нақты қылмыс құрамының белгілері көрінетін істің мән-жайлары.

Айыптың құқықтық формулировкасы - нақты қылмыс түрінің түсінігіне тән құқықтық белгілер.

Құқықтық саралау - осы қылмыстық құқық бұзушылық үшін жауапкершілікті көздейтін қылмыстық заңға (бапқа, бөлімге, тарауға) нұсқау.

Айыптың фабуласы - тек қана осы әрекетке тән істің мән-жайлары бар қылмыстың фактілі моделі болып табылады.

Құқықтық формулировка - нақты қылмыстық құқық бұзушылық құрамына тән белгілері (негізгі және факультативті) бар қылмыстың құқықтық моделі болып табылады. Өзінің құқықтық формулировкасына байланысты айып қылмыс құрамына қарай жекеленеді.

Әртүрлі қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша бір құқықтық формулировка болуына қарамастан, айып фабуласы әртүрлі болады, яғни сәйкес келмейді. Мысалы, қасақана бөтеннің мүлкін жою туралы екі қылмыстық істің немесе алаяқтылық туралы екі қылмыстық істің фабулалары ешқашан бірдей болмайды.

Айыптың құқықтық сарлануы оның фабуласынан және құқықтық формулировкасынан (тұжырымынан) шығады және олардың мәнін дұрыс көрсетуі керек.

Көріп отырғанымыздай, айыптың барлық құрылымдық элементтері бір-бірімен тығыз байланысты. Оларды ажыратып қарау тек айыпты

дұрыс тұжырымдау үшін ғана емес, соттағы айыптау шегін дұрыс анықтау үшін, сотта айыпты өзгертудің шегін дұрыс анықтау үшін маңызды.

Айыптың құрылымдық элементтерімен қатар, айыпты сотта өзгерту мәселелерін шешуде айып мазмұнының маңызы зор. Айып айыпталушыға тағылып отырған қылмыстық әрекеттің процессуалдық көрінісі болып табылатындықтан, айыптың мазмұнын тергеліп, қаралып отырған қылмыстан ажыратпай қарау керек. Айыптың үш құрылымдық элементтерінің әрбіреуі: фабуласы, құқықтық формулировкасы, құқықтық сараланууы нақты тұлғаға тағылып отырған қылмыстық әрекеттің мәнін анықтауы керек. Заң әдебиетінде әсіресе өткір пікірталас тудырған мәселелер - айып фабуласы қандай болу керек және онда қылмыстық әрекеттің қандай белгілері көрініс табуы керек деген мәселелер.

Жоғарыда көрсетілгендей, айып фабуласы – айыпталушыға тағылып отырған әрекеттің нақты қылмыстық құқық бұзушылық құрамының белгілерін қамтитын іс бойынша анықталған мән-жайлары. Айып фабуласында айыпталушыға тағылған қылмыстық құқық бұзушылық құрамының әрбір элементін - обьектісін, объективтік жағын, субъектісін және субъективтік жағын - сипаттайтын мән-жайлар көрініс табуы керек.

ҚР ҚПК-тің 207-бабына сәйкес, бастапқы айып тұжырымдалатын айыпталушы ретінде жауапқа тарту туралы қаулыда айыпталушының қылмысы уақыты мен істелген орны көрсетіле отырып сипатталуы керек, сондай-ақ қаулыда ҚР ҚПК-тің 117-бабына сәйкес, басқа дәлелдеуге жататын мән-жайлар көрсетілуі керек.

Осы жоғарыда айтылған айыпталушы ретінде жауапқа тарту туралы қаулыда тұжырымдалатын айып фабуласында қылмыстық іс бойынша дәлелденуге тиіс барлық мән-жайлардың көрініс табуы керек дегенді білдіре ме?

Басқаша айтқанда, ҚР ҚПК-тің 117-бабында белгіленген қылмыстық іс бойынша дәлелденуге жататын келесі мән-жайлар айып фабуласында көрініс табуы керек пе:

1) оқиға мен қылмыстық заңда көзделген қылмыс құрамының белгілері (уақыты, орны, болған жері, әдісі және де басқа мән-жайлары);

2) қылмыстық заңмен тыйым салынған әрекетті кімнің жасағандығы;

3) адамның қылмыстық заңмен тыйым салынған әрекетті жасаудағы кінәлілігі, оның кінәсінің нысаны, жасалған әрекеттің себеп-дәлелдері, заңдық және іс жүзіндегі қателіктер;

4) айыпталушының жауаптылығының дәрежесі мен сипатына әсер ететін мән-жайлар;

5) айыпталушының жеке басын сипаттайтын мән-жайлар;

6) жасалған қылмыстық зардаптары;

7) қылмыспен келтірілген зиянның сипаты мен мөлшері;

8) әрекеттің қылмыстылығын жоққа шығаратын мән-жайлар;

9) қылмыстық жауаптылық пен жазадан босатуға әкеп соқтыратын мән-жайлар;

10) қылмыс жасауға ықпал етуші мән-жайлар.

Бұл сұраққа біз айыпты тұжырымдауға қойылатын талапты қамтитын басқа заң нормасына талдау жасаған соң жауап беруге тырысамыз.

ҚР ҚПК-тің 278-бабына сәйкес, айыптау қорытындысының сипаттама-дәлелдеу бөлімінде келесі мән-жайлар баяндалуы тиіс: айыптаудың мәнісі, қылмыс жасалған орын мен уақыт, оның әдістері, себептері, салдары мен басқа даелеулі мән-жайлары, жәбірленуші туралы мәліметтер, айыпталушының кінәсін растайтын дәлелдемелер, оның жауапкершілін жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар.

Көріп отырғанымыздай, бұл норма айыптау фабуласының мазмұнында осы баптың үшінші тармағында көрсетілген қылмыстық іс бойынша дәлелденуге тиіс мән-жайлардан басқа мән-жайлардың көрініс табуын талап етпейді. Сонда, заң шығарушы айыптау қорытындысының сипаттама-дәлелдеу бөлімінде айыпталушының кінәсінің нысаны, айыпталушының жеке басын сипаттайтын мән-жайлар, қылмыспен келтірілген зиянның сипаты мен мөлшері сияқты мән-жайларды көрсетуді керек деп есептемей ме? Бұл мүмкін емес, өйткені көрсетілген мән-жайлар айыптың құқықтық формулировкасына да, айыптың құқықтық квалификациясына да әсер етеді.

Біздің ойымызша, аталған заң нормасында нақты көрсетілмеген қылмыстық іс бойынша дәлелденуге тиіс кейбір мән-жайлар «басқа да іс үшін маңызы бар мән-жайлар» деген тұжырымның астарында жасырынып тұр. Және де мұндай тұжырым айыптау қорытындысында айып фабуласын баяндау кезінде ҚР ҚПК-тің 117-бабында белгіленген барлық дәлелденуге тиіс мән-жайларды көрсету міндетті емес екендігін көрсетеді.

Осылайша, ҚР ҚПК-тің 207 және 278-баптарындағы айып фабуласының мазмұнына қатысты ережелерге талдау жасау Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасының айыптау фабуласында қылмыстық іс бойынша дәлелденуге тиіс барлық мән-жайлардың көрініс табуына қатаң талап қоймайтындығын анықтауға мүмкіндік берді.

Сонымен, айыпта қылмыстық іс бойынша дәлелдеуге жататын қандай нақты мән-жайлар көрініс табуы керек?

Бұл мәселе бойынша заң шығарушының талаптары ҚР ҚПК-тің 207 және 278-баптарында бекітілген және осы екі норманың негізінде айыпта келесі мән-жайлар міндетті түрде көрініс табуы керек деп айтуға болады:

1) оқиға мен қылмыстық заңда көзделген қылмыс құрамының белгілері (уақыты, орны, болған жері, әдісі және де басқа мән-жайлары);

2) жасалған әрекеттің себеп-дәлелдері;

3) айыпталушының жауаптылығының дәрежесі мен сипатына әсер ететін мән-жайлар;

4) жасалған қылмыстың зардаптары.

Әрине, осы мән-жайларды көрсете отырып, заң шығарушы олардың шеңберін шектемейді. ҚР ҚПК-тің 207-бабында заң шығарушы ҚР ҚПК-тің 117-бабына сәйкес дәлелдеуге жататын басқа да мән-жайлар туралы, ал ҚР ҚПК-тің 278-бабында басқа да маңызды мән-жайлар туралы айтып кеткен.

Қылмыстық іс жүргізу теориясында айыпта қылмыстық іс бойынша дәлелденуге тиіс нақты қандай мән-жайлар көрініс табуы керек деген мәселе бойынша әр түрлі көзқарастар бар.

Мысалы, Е. Алауханов, А.Садыков сияқты авторлардың зерттеулерінде тергеушінің айыпталушы ретінде жауапқа тарту туралы дәлелді қаулысы туралы айтқанда, бұл қаулыда қылмыстық жауапкершілікке тартылып отырған айыпталушының тегі, аты, әкесінің аты, осы адам жасады деп айыпталып отырған қылмыс, оның жасалу уақыты, орны, қылмыстың басқа мән-жайлары, осы қылмыс үшін жауапкершілік көздейтін қылмыстық заң көрсетіледі дейді [9, С. 81].

Л.Ш.Берсугурова әрбір айыпта көрсетілуге тиіс міндетті компоненттерді және міндетті емес компоненттерді, яғни белгілі бір қылмыс құрамына байланысты қылмыстық құқықтық норманың диспозициясының құрылымына байланысты болуы не болмауы мүмкін компоненттерді бөліп көрсетеді. Міндетті компоненттерге Л.Ш.Берсугурова жатқызады: айыпталушының тегі (фамилиясы), аты, әкесінің аты; жасы мен кінәсінің нысаны; қылмыстық заңдағы аталуы бойынша нақты қылмыстық әрекеттің атауы; қылмыстың жасалу орны, уақыты, тәсілдері мен құралдары, қылмыс объектісі; жауаптылықты жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар. «Арнайы субъект туралы, қылмыстың мақсаты, себеп-дәлелдері және қылмыстың зардабы туралы мән-жайлар, қылмыстың қайталануы, аса қауіпті рецедив және жәбірленуші туралы мән-жайлар қылмыстық-құқықтық нормалардың диспозицияларына сәйкес барлық қылмыс құрамдарының міндетті белгілеріне жатпайтындықтан, айып формулировкасының міндетті компоненттері болып тек аталған мән-жайлар қылмыс құрамының бөлінбейтін құрамдас белгісі болғанда ғана табылады» [7, С. 12].

В.В.Ровнейко айып формулировкасының барлық белгілерін міндетті және факультативті деп екіге бөледі. Міндетті элементтерге ол айыпталушының тегін, атын, әкесінің атын, заңмен көзделген нысанда кінәсін, қылмыстық заңдағы аталуы бойынша нақты қылмыстық әрекеттің атауын, қылмыстың жасалу орны, уақыты, тәсілдері, қылмыстың тікелей объектісін көрсетуді жатқызады. Айып формулировкасының факультативті элементтеріне жасы, ақыл-есінің дұрыстығы, субъекті туралы мағлұматтар, қылмыстың қайталануы, сотталуы, аса қауіпті рецидив, жауаптылықты ауырлататын және жеңілдететін мән-жайлар, қылмыстық істің құралдары, нәтижесі, қылмыстық әрекет пен қылмыс нәтижесінің арасындағы себепті байланысты жатқызады [10, С. 67-68].

Кейбір зеттеушілер міндетті және міндетті емес деген компоненттермен қатар үшінші топты - кейбір айыптарда ғана болатын, істелген нақты қылмыстың ерекшеліктеріне негізделген компонеттерді, соның ішінде жауаптылықты ауырлататын және жеңілдететін мән-жайларды, бөліп көрсетеді.

Біз айыптау фабуласында қылмыстық іс бойынша дәлелдеуге жататын төмендегідей мән-жайлардың көрініс тапқанын орынды деп санаймыз:

1) оқиға мен қылмыстық заңда көзделген қылмыс құрамының белгілері (қылмыстың жасалу уақыты, болған жері, әдісі және басқа да мән-жайлары);

2) қылмыстық заңмен тыйым салынған әрекетті кімнің жасағанды;

3) адамның қылмыстық заңмен тыйым салынған әрекетті жасаудағы кінәлілігі, кінәсінің нысаны, жасалған әрекеттің себеп-дәлелдері, заңдық және іс жүзіндегі қателіктер;

4) айыпталушының жауапкершілігінің дәрежесі мен сипатына әсер ететін мән-жайлар;

5) айыпталушының жеке басын сипаттайтын мән-жайлар;

6) жасалған қылмыстың зардаптары;

7) қылмыспен келтірілген зиянның сипаты мен мөлшері.

Аталған жағдайлардың ішінен төмендегі жағдайлар айыптауда міндетті түрде көрініс табуы керек деп есептейміз:

1) оқиға мен қылмыстық заңда көзделген қылмыс құрамының белгілері (қылмыстың жасалу уақыты, болған жері, әдісі және басқа да мән-жайлары);

2) қылмыстық заңмен тыйым салынған әрекетті кімнің жасағанды;

3) адамның қылмыстық заңмен тыйым салынған әрекетті жасаудағы кінәлілігі, кінәсінің нысаны, жасалған әрекеттің себеп-дәлелдері, заңдық және іс жүзіндегі қателіктер;

4) жасалған қылмыстың зардаптары;

5) қылмыспен келтірілген зиянның сипаты мен мөлшері.

Айыпталушының жауапкершілігінің дәрежесі мен сипатына әсер ететін мән-жайлар, айыпталушының жеке басын сипаттайтын мән-жайлар факультативті болып табылады, сондықтан олар тек қылмыс құрамының құрылымдық белгілері аясында болса, қылмыстың объективтік жағының міндетті белгілерін сипаттаса, қылмыстың субъектісін сипаттаса (арнайы немесе кәмелеттік жасқа толмаған) немесе қылмыстың субъективтік жағын

сипаттаса ғана (қылмыстың себеп-дәлелін, мақсатын) айыптауда көрініс табуы керек.

Осыған байланысты біз Б.Х.Толеубекованың айыпталушыны теріс мінездейтін мән-жайлар немесе оның қылмыстық ойын жүзеге асыруын жеңілдеткен мән-жайлар нақты қылмыс құрамы тұрғысынан қарағанда индифферентті болып табылса, айып түсінігіне қосыла алмайды; қылмыстық жауапкершілікке тартылған тұлғаның бұрынғы өміріне байланысты мән-жайлар жаза тағайындағанда ғана ескеріледі; қылмыстың жасалуына себеп пен оны жеңілдеткен жағдайлар келешекте қылмыстың алдын алу үшін маңызды деген қорытындысымен келісеміз [4, С. 27-28].

Дегенмен, біз Н.А.Абдикановтың айыптау тұжырымында қылмыстың жасалған орны, уақыты, амалы, егер бұл айыпталушыға тағылып отырған қылмыс құрамының мәнін анықтау үшін керек болса, міндетті түрде көрсетілуі керек деген пікірімен келіспейміз [8, С. 30].

Біріншіден, заң талаптарына сәйкес қылмыстың орнын, уақытын және амалдарын көрсету міндетті болып саналады (ҚР ҚПК-тің 297, 278-баптары);

Екіншіден, бұл жағдайларды көрсетпей, айыпталушыға тағылған айыптың мәнін анықтау және даралау мүмкін емес.

Сондықтан да қылмыстың уақыты, орны, амалдары, себеп-дәлелдері, келтірілген зиянның сипаты мен мөлшері, қылмыстың зардабы сияқты мән-жайлар әрдайым айып фабуласында міндетті түрде көрсетілуі керек.

Айып құрылымының екінші элементінің - құқықтық формулировкасының мазмұнында осы әрекеттің қылмыстық ерекшеліктерін сипаттайтын және оны басқа қылмыс құрамдарынан ажырататын барлық маңызды белгілері көрініс табуы тиіс.

Жоғарыда аталып өткендей, айыптың құқықтық тұжырымы (формулировкасы) - нақты қылмыс құрамына тән құқықтық белгілер (негізгі және факультативті).

Айыпталушыға тағылып отырған әрекеттің құқықтық белгілерін қылмыстық кодекстің ерекше бөлімінің нақты бабының диспозициясына сәйкес баяндау керек. Мысалы, егер тұлға ұрлық жасаса, құқықтық тұжырымды «...ұрлық, яғни бөтеннің мүлкін жасырын түрде иемденді» деп көрсету керек:

Қылмыстық әрекетте сараланушы мән-жайлар болған кезде, олар да айыптың құқықтық тұжырымында қылмыстық кодекстің ерекше бөлімінің нақты бабындағы дәрежеленуші белгілерді көрсете отырып, баяндалуы тиіс. Мысалы, егер тұлға пәтерден ұрлық жасаса, құқықтық тұжырымды «... ұрлық, яғни бөтеннің мүлкін жасырын түрде тұрғын үйге кіру арқылы иемденді» деп көрсету қажет.

Жоғарыда айталғандай, құқықтық саралау - нақты қылмыс үшін жауапкершілікті көздейтін қылмыстық заңға нұсқау (бапқа, бөлімге, тарауға). Айыптаудың құқықтық сараланы оның фабуласынан және құқықтық формулировкасынан шығады және олардың мәнін дұрыс бейнелеуі керек.

Сондықтан да, айып құрылымының үшінші элементі болып табылатын құқықтық сараланудың мазмұнында айыпта айыпталушыға тағылған әрекет сараланы тиіс қылмыстық заңның барлық баптары (бөлімі, тармағы) көрініс табуы қажет.

Б.Х.Толеубекова «...айыптың алдыңғы бөлімдері құқықтық квалификацияны негіздейді, өйткені олар келешекте оның заңдылығы мен негізділігі туралы айтуға болатын барлық мән-жайлар мен белгілерді ашып көрсетеді. Құқықтық тұжырым сияқты, айыптың нақты мән-жайларын дұрыс сипаттамайтын қылмыстың құқықтық сараланы да заңда белгіленген сот талқылауының шегінде айыптың өзгертілуін қиындатуы мүмкін»,- деп дұрыс атап өткен [4, С. 25].

Сонымен, заң шығарушы айыптың мазмұны бойынша басты сот талқылауының шегі дегенді басты сот талқылауы айыпталушы сотқа берілген айып шегінде ғана жүзеге асырылады деп анықтайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Чельцов-Бебутов М.А. Советский уголовный процесс. Выпуск 1. – Харьков: Юрид. изд.-во НКЮ УССР, 1928. – 158 с.

2. Мизулина Е.Б. Уголовный процесс: концепция самоограничения государства. - Тарту, 1991. – 370 с.

3. Бахтыбаев И.Ж. Концептуальные основы деятельности прокуратуры Республики Казахстан по обеспечению законности. - Алматы: Жеті жарғы, 2008.

4. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Часть общая. Академический курс: книга первая /Под ред. д.ю.н., профессора Б.Х. Толеубековой. – Алматы: ТОО Издателькая компания «HAS», 2004. – 416 с.

5. Апелляция, кассация, надзор: Новеллы ГПК РФ и УПК РФ. Первый опыт критического осмысления / колл авторов/под общей ред. Н.А.Колокова. -М.:Изд-во «Юрист», 2011.

6. Абдиканов Н.А., Зенковский А.В. Производство по уголовным делам в суде кассацинной инстанции. – Алматы: Изд-во «Норма-К», 2013.

7. Берсугурова Л.Ш. Концептуальные проблемы пересмотра вступивших в законную силу судебных решений по уголовным делам. – Алматы: Қазақ университеті, 2012.

8. Абдиканов Н.А. Проблемы совершенствования главного судебного разбирательства по уголовным делам в Республике Казахстан (вопросы теории и практики) Диссертация ... доктора юрид. наук. – Алматы, 2007. – 342 с.

9. Алауханов Е., Садыков А. Право подозреваемого (обвиняемого) и подсудимого на профессиональную защиту. Монография. – Алматы, 2009. – 248 с.

10. Ровнейко В.В. Изменение обвинения в суде первой инстанции по российскому уголовно-процессуальному законодательству. Дисс. ... к.ю.н. -Саратов, 1996. – 187 с.

УДК: 343.13
МРНТИ: 10.79.47

А.Ж.Жубанышев[1]
[1]Абай атындағы ҚазҰПУ-ті Тарих және құқық институты 6М030100- «Құқықтану» мамандығының 2-курс магистранты, Алматы қ., Қазақстан
e-mail:Anes_86@mail.ru.

Ғылыми жетекшісі: Б.Қ.Аққасов[2]
[2]Абай атындағы ҚазҰПУ-ті Тарих және құқық институты «Қылмыстық-құқықтық пәндер» кафедрасының доценті, т.ғ.к., Алматы қ., Қазақстан
e-mail:Akkasov@mail.ru.

СОТТА АЙЫПТЫ ӨЗГЕРТУДІҢ ШАРТТАРЫ БАСТЫ СОТ ТАЛҚЫЛАУЫНЫҢ ШЕГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ КЕПІЛІ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақалада басты сот талқылауында айыптың, егер сотталушының қорғану құқығы бұзылмаған жағдайда, өзгеруі мүмкіндігі ашылады. Сотта айыптың өзгеруіне байланысты айыпталушының қорғану құқығының бұзылуына байланысты айыптың неғұрлым ауыр айыпқа өзгергенде және тағылған айып, неғұрлым ауыр да емес, тіпті жеңіл айыпқа, бірақ айыпталушы сотқа берілген айыптан нақты мән-жайлары бойынша өзгеше, басқа айыпқа өзгергендегі жақтарын көрсетеді.

Автордың көрсетуінше, бірінші жағдайда сотталушының жағдайы нашарлайды, себебі оған алдын ала тергеуде тағылған айыпқа қарағанда, сотта неғұрлым ауыр жауаптылық жүктеледі (мысалы оған бастапқыда ауырлататын жағдайлары жоқ қылмыс жасау жүктелсе, сотта ауырлататын жағдайлар анықталса). Екінші жағдайда сотталушының жағдайының нашарлауы айыптың мәні бойынша өзгеруіне байланысты, яғни енді сотта сотталушыға айып тағылған және оған қарсы ол қорғана алған бастапқы әрекеті емес, басқа, оған қатысты соталушыдан жауап алынбаған және оған қарсы сотталушы қорғанбаған әрекет тағылатындығын аша білген.

Түйін сөздер: айыпталушы, қылмыстарды саралау, басты сот талқылауы, сотталушы, сотқа берілген айыптау шектері, қорғалу құқығы, айыптауды өзгерту, қылмыстық іс, сот, прокурор, жаңа айыптау актісі.

А.Ж.Жубанышев[1]
[1]магистрант 2-курса специальности 6М030100- «Юриспруденция» Института истории и права КазНПУ имени Абая
e-mail:Anes-86@mail.ru.

Научный руководитель: Б.К.Аккасов[2]
[2] доцент кафедры «Уголовно-правовых дисциплин» института истории и права КазнПУ имени Абая, к.и.н.
e-mail:Akkasov@mail.ru.

ИЗМЕНЕНИЕ УСЛОВИЙ ОБВИНЕНИЯ В СУДЕ КАК ГАРАНТИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРЕДЕЛА ГЛАВНОГО СУДЕБНОГО РАЗБИРАТЕЛЬСТВА

Аннотация

В статье освещаются вопросы, где главное судебное разбирательство проводится только в отношении подсудимого и в пределах того обвинения, по которому он предан суду, за исключением изменения обвинения, допускаемого при условии, что этим не нарушается право обвиняемого на защиту. Если в ходе главного судебного разбирательства возникла необходимость соединения рассматриваемого дела с другим уголовным делом, привлечения к уголовной ответственности других лиц, если их действия связаны с рассматриваемым делом и отдельное рассмотрение дела в отношении новых лиц невозможно, суд по ходатайству стороны обвинения с учетом мнения других участников процесса прерывает рассмотрение дела и проводит предварительное слушание.

Автор подчеркивает что именно на стадии главного судебного разбирательства большинство уголовных дел рассматривается и разрешается по существу.

Ключевые слова: обвиняемый, квалификация преступлений, главное судебное разбирательство, подсудимый, пределы обвинения, право на защиту, изменение обвинения.

BASIC LEGAL PROCEDURES FOR DETERMINATION OF LIMIT ON MAINTENANCE THE PROSECUTION OF MAIN JUDICIAL TRIAL

A.J. Jubanishev[1]
[1]магистрант of 2-курса speciality is 6M030100- "Jurisprudence" of Institute of history and right for КазНПУ of the name of Abai
e-mail:Anes - 86@mail.ru.

B.K.Akkasov[2]
[2] Senior teacher of " Criminal Law " the Institute of History and Law of Kazakh National Pedagogical University named after Abai
e-mail: Akkasov@mail.ru.

Abstract

Essence of main judicial trial that being consideration of criminal case essentially by a trial being one of the stages of criminal trial court is determined in the article, where examined along with such stages, as laying an action, pre-trial hearing, preparation and setting in matters of judicial trial, appellate production, execution of sentence and supervisory production. Where preceding is examined to her the first three stages are sanctified to collection of materials, preparation of main judicial trial. An author analyses that a court can confess defendant guilty in a feasance crime and to appoint to him corresponding punishment only as a result of judicial trial.

In the article paid attention on that at connection in the pre-trial of criminal case in point with again acting business a court gives to the public prosecutor time for drafting of new indictment. Also in the article moments are illuminated that if during a main judicial trial there was a necessity of producing to the defendant more severe prosecution or different from primary, then a court puts aside consideration of business and gives to the public prosecutor time necessary for drafting of new indictment.

Keywords: main judicial trial, defendant, limits of prosecution, gone to the law, right of defence, change of prosecution, to unite with a criminal case, bringing in to criminal responsibility, statement of side of prosecution, other participant of process, interruption in consideration of business, pre-trial, criminal case, judge, public prosecutor, new indictment.

Қазақстан Республикасының қылмыстық процестік заңнамасы сотта айыпты өзгертудің шегін тек сотталушының жағдайының нашарламауы және оның қорғану құқығының бұзылмауы талабымен (шартымен) шектемейді. Қазақстан Республикасы Жоғары Сотының 15 тамыз 2002-жылғы №19 «Сот үкімі туралы» нормативті қаулысының 26-бөлімінде ҚР ҚПК-нің 320-бабында көрсетілген талаптар келесідей қылып нақтыланған: «Қылмысты сотталушыға айып тағылмаған қылмыстық заңның бабы бойынша саралау қажеттілігі туындағанда, сот қылмыстың квалификациясының мұндай өзгеруіне тек жаңа заң бойынша сараланатын айыпталушының әрекеті оған бұрын тағылса, неғұрлым ауыр қылмыстың белгілерін қамтымаса және істін мән-жайлары бойынша басты сот талқылауында мемлекеттік айыптаушы қолдаған айыптың мән-жайларынан елеулі түрде өзгеше болмаса, және айыпты өзгерту сотталушының жағдайын нашарлатпаса, оның қорғану құқығын бұзбаса жол бере алады» [1, с. 242].

Жоғарыда айтылғанның негізінде, басты сот талқылауының шегін қамтамасыз етудің кепілі болып табылатын сотта айыпты өзгертудің келесі шарттары бар деп есептейміз:

1) сотталушының жағдайының нашарлауына жол бермеу;

2) сотталушының қорғануға деген құқығының бұзылуына жол бермеу;

3) сотталушы сотқа берілген соңғы айыпқа қарағанда, не болмаса сотқа дейінгі тыңдау кезінде немесе басты сот талқылауында прокурор өзгерткен айыпқа қарағанда, не болмаса жеке айыптау ісі бойынша жәбірленушінің сотқа берген арызында тұжырымдалған айыпқа қарағанда неғұрлым ауыр қылмыстың белгілері бар айып бойынша сотталушының әрекетін қылмыстық заңның жаңа бабы бойынша саралауға жол бермеу;

4) айыпты сотталушы сотқа берілген соңғы айыпқа қарағанда, не болмаса алдын ала тыңдау кезінде немесе басты сот талқылауында прокурор өзгерткен айыпқа қарағанда, не болмаса жеке айыптау ісі бойынша жәбірленушінің сотқа берген арызында тұжырымдалған айыпқа қарағанда елеулі түрде өзгеше айыпқа өзгертуге жол бермеу.

Енді басты сот талқылауының шегін қамтамасыз етудің кепілі болып табылатын сотта айыпты өзгертудің әр бір шартын бөлек-бөлек қарастырып шығайық.

Сотталушының жағдайының нашарлауына жол бермеу және сотталушының қорғануға деген құқығының бұзылуына жол бермеу шарттары.

Б.Х.Толеубекова сотталушының жағдайының нашарлауына жол бермеу мен оның қорғану құығының бұзылуына жол бермеу талаптарын қатаң түрде бөліп, олардың біріншісін сотталушы үшін қылмыстық-құқықтық кепілдік, екіншісін - сотталушы үшін процессуалдық-құқықтық кепілдік деп атайды. [2, с. 42].

М.И. Бажанов бұл шарттарды соншалықты қатаң түрде бөліп қарамай: «Екі критерийге де ортақ нәрсе - олардың қайсысы бұзылса да, айыпталушының қорғану құқығы бұзылады. Біріншісінің ерекшелігі - онда қорғану құқығының бұзылуы қылмыстық құқық нормасына негізделіп анықталады. Екіншісінің ерекшелігі - айыпталушының қорғану құқығының бұзылуы айыптаудың мазмұны мен тұжырымдау шегін реттейтін қылмыстық іс жүргізу құқығының нормаларының негізінде анықталады»,- деп көрсетеді [3, с. 284].

Ф.Н. Фаткуллин «қорғану құқығын бұзбау» деген шартты неғұрлым жалпы шарт ретінде қарастырады, өйткені бұл шарт «...сотталушының жағдайын нашарлататын жағдайларды қамти отыра, айыптың өзгеруі нәтижесінде сотталушының жағдайы нашарламайтын, бірақ оның қорғану құқығын жүзеге асыруын қиындататын бірнеше басқа істерді де қамтиды» [4, С. 200]. Осындай көзқарасты Н.Я. Калашникова да қолдайды [5, с. 77].

А.В. Смирнов заңда бекітілген айыптың нашарлауына жол бермеу деген жалпы ережені айыпталушының қорғану құқығын қамтамасыз ететін кепілдік ретінде қарастырады. Кең мағынасында қорғану құқығының бұзылуын ол айыпталушының жағдайының нашарлауы ретінде қарастырады, ал айыпталушының жағдайының нашарлауын – айыпталушының қорғану құқығының бұзылуы ретінде қарастырады [6, с. 602].

Жоғарыда аталғандардың ішінен, Б.Х.Толеубекованың айыпталушының жағдайының нашарлауына жол бермеуді қылмыстық–құқықтық кепілдік, ал айыпталушының қорғану құқығының бұзылуына жол бермеуді процессуалдық-құқықтық кепілдік ретінде қарастырған пікірін орынды деп санаймыз.

Бұл мәселе бойынша Т.Г. Морщакова сотта айыпты өзгертуге, егер жаңа айыптың қылмыстық-құқықтық мазмұны сотталушының жағдайын қиындатпаса (айыпты өзгертуге мүмкіндік беретін қылмыстық-құқықтық шарттар) және оның қорғану құқығына нұқсан келтірмесе (айыптауды өзгертудің қылмыстық-процессуалдық шарттары), жол беріледі дей келе, Я.О.Мотовиловкер пікірін қолдайды [7, с. 389].

П. Давыдов сотталушының жағдайының нашарлауын «неғұрлым ауыр айыптау» деген ұғыммен, ал қорғану құқығының бұзылуын бұрын тағылған айыптан істің мән-жайлары бойынша елеулі айырмашылықтардың болуымен байланыстырады [8].

Т.Г. Морщакова «айыптың неғұрлым ауыр айыпқа өзгеруі ылғи да тек айыпталушының жағдайының нашарлауына ғана емес, сонымен бірге оның қорғану құқығының бұзылуына да әкеліп соғады» деп санайды [7, С. 38].

Т.Н. Добровольская: «айып неғұрлым ауыр айып болып өзгерген жағдайда және өзінің мән-жайлары бойынша елеулі айырмашылықтары болса, айыпталушының жағдайы әрқашан нашарлайды»,- деп атап өтеді [9, С. 39].

Біз қылмыстың фактілік мән-жайларындағы, құқықтық тұжырымындағы, құқықтық квалификациясындағы айыпталушы үшін бастапқы айыпқа қарағанда едәуір жағымсыз қылмыстық-құқықтық салдарларға әкеп соғатын өзгерістер айыпталушының жағдайын нашарлатады деп есептейміз.

Егер қылмыстың фактілік мән-жайлары, құқықтық тұжырымы, құқықтық сараландыуы өзгеріп, айыпталушы қылмыстық іс жүргізу заңына сәйкес берілген қорғану амалдарынан айырылса, айыпталушының қорғану құқығының бұзылмауына жол бермеу талабы сақталмайды.

Бұл талаптардың реттелу ортасы бір-бірінен мүлдем басқа: біреуі қылмыстық құқық ережелерімен, екіншісі қылмыстық іс жүргізу ережелерімен реттеледі. Олар әртүрлі құқықтық категориялар ретінде өзара байланысты болуы мүмкін, бірақ бір-біріне сәйкес келмейді.

Демек, басты сот талқылауында айыпты өзгертудің бірінші шарты -басты сот талқылауы шегінің қылмыстық-құқықтық кепілі болып табылатын сотталушының жағдайының нашарлауына жол бермеу талабы. Басты сот талқылауында айыпты өзгерту, егер онымен сотталушының жағдайы нашарламаған жағдайда ғана, мүмкін болады.

Қылмыстық құқық ғылымында қылмыстық заңмен тыйым салынған әрекеттерді жасаудың қылмыстық-құқықтық салдарына жаза (оның түрлері, мерзімі, өтеу режимі), рақымшылық актісі, сотталғандықтан арылу және басқалары жатады. Бұл қылмыстық-құқықтық салдарлар белгілі бір жағдайларда өзгеруі және едәуір жағымды (мысалы, егер айып неғұрлым ауыр жазаны көздейтін айыптан неғұрлым жеңіл жазаны көздейтін айыпқа өзгерсе) немесе жағымсыз (мысалы, егер айып керісінше, неғұрлым жеңіл жазаны көздейтін айыптан неғұрлым ауыр жазаны көздейтін айыпқа өзгерсе) болуы мүмкін.

Сонымен, айыпталушы үшін жағымсыз қылмыстық-құқықтық салдарлардың бірі - неғұрлым қатаң жаза тағайындау мүмкіндігі. Ең алдымен қатаң жаза тағайындалу мүмкіндігі қылмыстың квалификациясының өзгеруімен байланысты.

Айыптың құқықтық сараландыуының өзгеруі айыпталушының әрекеттерінің жазаның

белгілі бір түрінің неғұрлым қатал төменгі шегін және (немесе) жоғарғы шегін белгілейтін қылмыстық кодекстің бабымен саралауға әкеліп соғуы мүмкін. Немесе айыптың құқықтық сараланауының өзгеруі айыпталушының әрекеттерінің жазаның неғұрлым жеңіл түрінің қолданылуын көздемейтін қылмыстық кодекстің бабымен саралауға, не болмаса қосымша жаза тағайындауды қарастыратын қылмыстық кодекстің бабымен саралауға әкеліп соғуы мүмкін.

Мысалы, екі жүзден бес жүз айлық есептік көрсеткіш, немесе екі айдан бес айға дейінгі сотталғанның жалақысы мөлшерінде айыппұл, немесе екі жылға дейінгі мерзімге бостандығын шектеу, немесе сол мерзімге бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны көздейтін ҚР ҚК-нің 253-бабының бірінші бөлімінен (коммерциялық мақсатта параға сатып алу) екі жүзден бес жүз айлық есептік көрсеткіш, немесе екі айдан бес айға дейінгі сотталғанның жалақысы мөлшерінде айыппұл, немесе екі жылға дейінгі мерзімге түзеу жұмыстары, немесе үш жылға дейінгі мерзімге бостандығын шектеу, немесе үш айдан алты айға дейінгі мерзімге қамау, немесе үш жыл мерзімге дейін бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны көздейтін ҚР ҚК-нің 312-бабының бірінші бөліміне (пара беру) қылмыс квалификациясының өзгеруі айыпталушы үшін жағымсыз қылмыстық-құқықтық салдарларға әкеліп соғады, өйткені ҚР ҚК-нің 367-бабының бірінші бөлімінің санкциясы ҚР ҚК-нің 253-бабының бірінші бөлімінің санкциясына қарағанда бостандықты шектеу және бас бостандығынан айыру жазаларының неғұрлым қатал жоғарғы шегін белгілейді, сонымен қатар ҚР ҚК-нің 367-бабының бірінші бөлімінің санкциясы қосымша түзеу жұмыстары деген жазаның түрін көздейді.

Неғұрлым ауыр жаза айып қылмыстың сараланауының өзгеруіне әсер етпейтін жаңа фактілермен және эпизодтармен толықтырылған жағдайда да тағайындалуы мүмкін. Мысалы, айыптың тағы бір ұрлық эпизодымен толығуы, егер айыпталушының әрекеті бастапқыда ҚР ҚК-нің 188 бабының екінші бөлімінің б), в) тармақтары бойынша сараланса (тұрғын үйге кіру арқылы және бірнеше рет жасалған ұрлық), қылмыстың сарлануын өзгертпейді. Дегенімен, жаңа ұрлау эпизодының қосылуы жазаның көлеміне, түріне, қосымша жаза қолданылуына әсер етуі мүмкін.

Неғұрлым қатаң жаза тіпті ол қылмыстық заңның нақты бабы, нақты бөлімдеріне әсер етпесе де, айыптың қосымша сараланушы белгілерімен толығуымен байланысты тағайындалуы мүмкін. Мысалы, айыптың ҚР ҚК-нің 336-бабының екінші бөлімінің в) тармақшасында көзделген сараланушы белгілермен толығуы (балық және басқа су жануарлары мен өсімдіктерін заңсыз алу, егер бұл әрекет уылдырық шашу кезінде және олардың өрістерінде жасалса) ҚР ҚК-нің 336-бабының екінші бөлімі бойынша әрекеттің алғашқы сараланауын өзгертпейді. Бұл жағдайда в) тармақшасында белгіленген сараланушы белгі бұрын тағылған сараланушы белгілерді (мысалы, ҚР ҚК-нің 336-бабының екінші бөлімінің б), д) тармақтарымен белгіленген) тек толықтырады. Бірақ қосымша сараланушы белгіні тағу жазаның көлеміне, түріне, қосымша жаза қолданылуына әсер етуі мүмкін.

Құқықтық тұжырымның қылмыстың сараланауын өзгерпейтін жаңа сараланушы белгілермен толығуы, әрқашан сотталушының жағдайының неғұрлым қатаң жаза тағайындау мүмкіндігіне байланысты нашарлауына әсер етеді.

Айыптан Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің Жалпы бөлімінің нормаларын алып тастау айыпталушының жағдайының нашарлануына, неғұрлым ауыр жазаның тағайындалуы мүмкіндігіне әкеліп соғуы мүмкін.

Қарағанды облыстық сотының 10 тамыз 2015 жылғы үкімімен Ф. ҚР ҚК-нің 192-бабының 3-бөлімінің «в» тармағымен сотталып, оған 12 жыл бас бостандығынан айыру жазасы тағайындалған. Аталған үкім бойынша Ф., Ц. және Я. 2014 жылдың 18 желтоқсанына қараған түні Қарағанды қаласында топ болып алдын ала сөз байласып бөтеннің мүлкін көп мөлшерде талан-таражға салу мақсатымен А.-ны шабуыл жасап тонағаны үшін кінәлі деп танылған. Алдымен А.-ның пәтеріне үй иесінің шақыруымен Ф. кіріп, біраздан кейін пәтерден шыққан кезде есікті қасақана ашық қалдырып, Ц. мен Я.-ның пәтерге кіруіне мүмкіндік жасаған. Ц. мен Я. пәтерге кіріп, А.-ға қатысты оның мүлкін иемдену мақсатында өміріне қауіпті күш көрсеткен, ал содан кейін Ф.-тің ойымен қамтылмаған жәбірленушіні қасақана өлтіру қылмысын жасаған. Қылмыстық ізге түсу органдарының айыптау актілеріне сәйкес Ф. әрекеттерінің ҚР ҚК-нің 28-бабының бесінші бөлімін қолдану арқылы сараланауына қарамастан, сот Ф. әрекеттерін ҚР ҚК-нің 192-бабының 3-бөлімінің «в» тармағымен ҚР ҚК-нің 28-бабының бесінші бөлімін қолданбай саралаған. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының қылмыстық істер алқасы өзінің қаулысымен айыптың құқықтық сараланауында қылмыстық заңның бұл нормасын соттың қолданбауын ҚР ҚПК-нің 320-бабының талаптарын бұзуы болып табылады деп танып, айыптың шегінен шығуына байланысты сот үкімін өзгертіп, Ф. әрекеттерін ҚР ҚК–нің 192-бабының 3-бөлімінің «в» тармағынан ҚР ҚК–нің 28-бабының бесінші бөлімі, 192-бабының 3-бөлімінің «в» тармағына өтіп, қайта саралады [10].

Неғұрлым қатаң жаза айыпқа қосымша ауырлататын мән-жайлардың қосылуына байланысты тағайындалуы мүмкін.

А.А. Петуховский құқықтық квалификация өзгермегеннің өзінде, сотталушының жағдайын ауырлататын мән-жайлар ретінде нақты қылмыс құрамының квалификациялаушы белгісі болып табылатын кінәні ауырлататын мән-жайларды жаңадан тағуды атайды [11, С. 55].

Ф.Н. Фаткуллин де жауаптылықты ауырлататын мән-жайлардың барлығын емес, тек заң шығарушы оның сараланушы белгісі ретінде берілген қылмыс құрамын құрастыруда ескеретін мән-жайларды ғана бөліп көрсетеді [12, С. 55].

Е.Г. Веретехин сотталушының жағдайын ауырлататын мән-жайлар ретінде неғұрлым ауыр салдарлар, қылмыстық қызметтің жаңа эпизодтарымен қатар, қылмыстық заңның Жалпы бөлімінде аталған қылмыстық жауапкершілік пен жазаны ауырлататын мән-жайларды да атайды [13, С. 68].

Байқағанымыздай, ғалымдардың пікірлері бір арнада тоғыспайды: бірі сотталушының жағдайын жауаптылықты ауырлататын мән-жайлардың барлығы емес, тек заң шығарушы оның сараланушы белгісі ретінде нақты қылмыс құрамын құрастыруда ескергендерін ғана, нашарлатады десе, екіншілері сотталушының жағдайы қылмыстық заңның Жалпы ережелерінде қылмыстық жауапкершілік пен жазаны ауырлататын мән-жайлар ретінде аталған жауаптылықты ауырлататын мән-жайлар орын алғанда нашарлайды деп санайды.

Біз, өз кезегімізде, сотталушының жағдайы аталған екі жағдайда да нашарлайды деп санаймыз, яғни нақты қылмыс құрамының сараланушы белгісі ретінде заң шығарушы бекіткен ауырлататын жағдайлар қосымша айып ретінде тағылған жағдайда да, және ҚР ҚК-нің 54-бабында аталған қылмыстық жауаптылық пен жазаны ауырлататын мән-жайлар қосымша айып ретінде тағылған жағдайда да.

Неғұрлым қатаң жаза айыпты қылмыстың сараланауын өзгертпейтін жаңа салдарлармен толықтыруға байланысты тағайындалуы мүмкін.

Мәселен, Т.Н. Добровольская сотталушының жағдайы тек жалғаспалы қылмыстық құқық бұзушылықтың қосымша әрекеттері немесе эпизодтары жүктелгенде ғана емес, сонымен бірге жауаптылықты ауырлататын қосымша мән-жайлар, қылмыстық әрекеттің басқа салдарлары және мүліктік зиянның мөлшерінің ұлғаюы орын алғанда да нашарлайды деп санайды [9, С. 51-54].

Н.Я. Калашникова, қылмыстың қосымша салдарларын сотталушыға тағуға болмайтындығын айта келе, келесі мысалды келтіреді: сот үкімде жәбірленушінің миы шайқалды деген сотталушыға басында тағылған қылмыстың салдрына қоса, жәбірленушінің бас сүйегі сынды деген салдарды қосып таққан. Бұл мән-жай айыптың көлемін анықтағанда және жаза тағайындағанда ескерілмеуі мүмкін емес, сондықтан бұл мән-жай сотталушының жағдайын ауырлатады [5, С. 84].

А.А.Петуховский құқықтық саралану өзгермегеннің өзінде, сотталушының жағдайын нашарлататын мән-жайлардың қатарына қылмыстың неғұрлым ауыр салдарларын жүктеуді жатқызады [11, С. 55].

Қосымша салдарлардың жүктелуі айыпталушының қоғамға неғұрлым қауіпті екендігін айғақтайды, ал бұл, сөзсіз, қатаң жаза тағайындауға ықпал етеді. Мұндай жаңа (қосымша) салдарларға ұрланған заттың және қылмыс нәтижесінде келтірілген мүліктік зиянның мөлшерінің артуын да жатқызу керек.

Айыпталушы үшін жағымсыз қылмыстық-құқықтық салдарларға жазаны өтеудің неғұрлым ауыр режимінің тағайындалуы жатады. Сотталушыға мұндай жазаны өтеудің неғұрлым ауыр режимі қылмыстың рецидиві, қауіпті немесе аса қауіпті рецидиві бар деп танылған жағдайда тағайындалуы мүмкін. ҚР ҚК-нің 46-бабының 5 тармағының 3) тармақшасына сәйкес қылмыс қайталанған жағдайда (қылмыс рецидиві), егер сотталған тұлға бұрын бас бостандығынан айырылып, оны өтесе, әйелдер аса қауіпті қылмысты қайталаса, бас бостандығынан айырудың қатаң режимдегі түзеу колониясында өтеу тағайындалады. ҚР ҚК-нің 46-бабының алтыншы тармағына сәйкес, аса қауіпті қылмыс қайталанған жағдайда, бас бостандығынан айыруды ерекше режимдегі түзеу колониясында өтеу тағайындалады.

Айып өзгергенде айыпталушы үшін жағымсыз қылмыстық-құқықтық салдарларға қылмыстық жауаптылық пен жазадан рақымшылық актісі негізінде босату мүмкіндігінің берілмеуі жатады. Рақымшылық актісі негізінде қылмыс жасаған тұлғалар жазадан босатылуы, немесе оларға тағайындалған жаза қысқартылуы немесе жазаның неғұрлым жеңіл түрімен ауыстырылуы, немесе мұндай тұлғалар жазаның қосымша түрінен босатылуы мүмкін. Осыған байланысты рақымшылық актісіне сәйкес жазадан босату неғұрлым ауыр қылмыс бойынша (неғұрлым қатаң жазаны көздейтін) жүзеге асырылуы мүмкін, ал неғұрлым жеңіл қылмысты (неғұрлым жеңіл жазаны көздейтін) рақымшылық актісі қарастырмауы мүмкін екендігін атап өткен жөн.

Сондықтан өзгерген айыпты сотталушының жағдайын нашарлатушы ретінде тани отырып, осы айып бойынша оған неғұрлым қатаң жаза, жазаны өтеудің неғұрлым қатаң режимі тағайындала ма немесе өзгертілген айып бойынша рақымшылық қолданыла ма дегенді ескеру қажет. Демек, сотталушының жағдайы тек айып мазмұны жағынан неғұрлым ауырға өзгерген жағдайда ғана емес, айыптың өзі мазмұны жағынан аса ауыр болмай, бірақ сотталушы үшін жағымсыз қылмыстық-құқықтық салдарларға әкелетін жағдайда да нашарлайды.

Айыптың өзгеруіне байланысты айыпталушы үшін туындайтын жағымсыз қылмыстық-құқықтық салдарлар айыптың кез келген құрылымдық бөлімі, яғни айып фабуласы,

құқықтық тұжырымы және құқықтық квалификациясы өзгергенде туындауы мүмкін. Көптеген жағдайларда сотталушының жағдайының нашарлауы неғұрлым ауыр жаза тағайындауға әкеліп соғатын қылмыстың құқықтық квалификациясының өзгеруімен байланысты. Кейде жағымсыз қылмыстық-құқықтық салдарлар айыпталушы үшін қылмыстың сараланауы өзгермей, айыптың нақты жағдайлары немесе құқықтық тұжырымы өзгергенде туындап, едәуір ауыр жаза тағайындауға әкеліп соғуы мүмкін. Кей жағдайда қылмыстың құқықтық сараланауының өзгеруі немесе істің нақты жағдайларының өзгеруі айыпталушы үшін басқа қылмыстық-құқықтық салдарлардың туындауына әкеп соғуы мүмкін, мысалы бас бостандығынан айыру жазасын аса қатаң режимде өтеу немесе сотталған тұлғаның жазадан рақымшылық актісі бойынша бостылу мүмкіндігінен айырылуы.

Жоғарыда айтылғандай, ең алдымен айыптың өзгеруіне байланысты айыпталушы үшін туындайтын жағымсыз қылмыстық-құқықтық салдарларға қылмыстың квалификациясының өзгеруіне байланысты неғұрлым қатаң жаза тағайындалу мүмкіндігі жатады.

Қылмыстың сарлануының неғұрлым ауыр жазаны көздейтін заңға өзгеруі бір баптың, бөлімінің орнына неғұрлым қатаң жазаны көздейтін басқа бап, бөлім тағылатындығын білдіреді. Егер қылмыс квалификациясы өзгерген кезде айыпталушыға неғұрлым қатаң жаза тағайындау қаупі төнсе, оның жағдайы сөзсіз нашарлайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының 15-тамыз 2002-жылғы № 19 «Сот үкімі туралы» нормативтік қаулысы /Сборник постановлений Пленума Верховного Суда Казахской ССР, Пленума Верховного Суда Республики Казахстан, нормативных постановлений Верховного Суда Республики Казахстан (1968-2009 годы). – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2009. – 584 с.

2. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Часть общая. Академический курс: книга первая /Под ред. д.ю.н., профессора Б.Х. Толеубековой. – Алматы: ТОО Издателькая компания «HAS», 2004. – 416 с.

3. Бажанов М.И. Пределы изменения квалификации преступления в судебном приговоре /Вопросы государства и права. – М., 1980. – 126 с.

4. Фаткуллин Ф.Н. Обвинение и судебный приговор. - Казань, 1975. - 234 с.

5. Калашникова Н.Я. Гарантия права обвиняемого на защиту при изменении обвинения и наказании. – М., 1985. – 165 с.

6. Смирнов А.В. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. Постатейный /Под ред. А.В. Смирнова. – СПб, 2013. – 868 с.

7. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учебник /Отв. Ред. П.А. Лупинская. – М.: Юристъ, 2009 г. – 696 с.

8. Давыдов П. Обвинение и его изменение при разбирательстве дела в суде //Советская юстиция, 1978. - № 8. – с. 22.

9. Добровольская Т.Н. Изменение обвинения в судебных стадиях российского уголовного процесса. - М., 1987. – 154 с.

10. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 23 қаңтар 2008 жылғы № 2а-16-08 қаулысы /Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының бюллетені. - 2008. - № 3. – 90-93 бб.

11. Петуховский А.А. Направление уголовных дел на дополнительное расследование и проблемы повышения качества дознания и предварительного следствия. – М., 2000. – 188 с.

12. Фаткуллин Ф.Н. Изменение обвинения. – М.: Юридическая литература, 1981. – 164 с.

13. Веретехин Е.Г. Пробелы предварительного расследования и их восполнение в суде первой инстанции. – Казань, 1998. – 137 с.

УДК: 343.1
МРНТИ: 10.79.47

Э.П. Кенжибекова[1]
[1]Абай атындағы ҚазҰПУ Тарих және құқық институты
қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының
аға оқытушысы, заң ғылымдарының кандидаты
email. danaestai@mail.ru

ҚАЗАҚСТАНДА АЛҚА БИЛЕРІНІҢ ҚАТЫСУЫМЕН ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕРДІ ҚАРАУДАҒЫ СОТ ТӨРЕЛІГІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ НЫСАНЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Аңдатпа

Қазақстан Республикасы Конституциясының 75 бабына сай сот төрелігін тек сот қана жүзеге асырады деп көрсетілген. Сондай-ақ, сот қылмыстық, азаматтық және өзге де нысандардағы істерді қарастыратын бір ғана мемлекеттік орган екендігі баршамызға мәлім. ҚР Конституциясына, іс жүргізу заңнамаларына және өзге де нормативтік құқықтық актілерге сай сот төрелігі барлық нысандар бойынша сот мәжілісінде қарастырылып, қылмысты жасаған тұлғаларға жаза тағайындау немесе оларға ақтау шараларын қолдану жолдары арқылы жүзеге асырылады. Міне осыдан барып, сот төрелігін жүзеге асырудың басты құралдарының бірі – басты сот талқылауы екендігін аңғарамыз.

Түйін сөздер: Алқа билері, сот төрелігі, Конституция, іс жүргізу нысандары, нормативтік актілер, процесуалдық нормалар, қаулы, сот мәжілісі, алқа билерді іріктеу тәртіптері.

Э.П.Кенжибекова[1]

[1] к.ю.н., ст.преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин Института истории и права КазНПУ имени Абая, г.Алматы, Казахстан

e-mail: danaestai@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРАВОСУДИЯ ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ С УЧАСТИЕМ ПРИСЯЖНЫХ ЗАСЕДАТЕЛЕЙ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В сатье указывается, что в соответствий со статьей 75 Конституции Республики Казахстан правосудие осуществляется только судом. Также всем известно, что есть только один государственный орган для рассмотрения уголовных, гражданских и других форм дел. В соответствий с Конституцией Республики Казахстан, процессуальным законодательством и иными нормативными правовыми актами, все формы правосудия рассматривается на заседаний суда путем реализации назначения наказаний лицам, совершившим преступления, либо пуем применения им оправдательных мер. Отсюда можно сделать вывод что, одним из инструментов осуществления правосудия является главное судебное разбирательство.

Ключевые слова: присяжные заседатели, справедливость, процессуальные формы, положение, процессуальные нормы, решение, судебный процесс, процедуры отбора присяжных.

E.P.Kenzhibekova[1]

[1]PhD in Law, senior teacher of department of criminal and legal disciplines of Institute of history and right of KazNPU of a name of Abay, Almaty, Kazakhstan

e-mail: danaestai@mail.ru

PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION OF JUSTICE IN CRIMINAL CASES WITH PARTICIPATION OF JURY MEETINGS IN KAZAKHSTAN

Abstract

It is specified in a satya that in compliances with article 75 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan justice is carried out only by court. Also all know that there is only one public authority for consideration of criminal, civil and other forms of affairs. In compliances with the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the procedural legislation and other regulations, all forms of justice is considered on court sessions by realization of assignment of punishment to the persons who have committed crimes, or puy applications of justificatory measures by him. From here it is possible to draw a conclusion that, one of instruments of implementation of justice are the main judicial proceedings.

Keywords: jurors, justice, procedural forms, provision, legal procedure, decision, trial, procedures of selection of jurors.

Кіріспе

Егеменді тәуелсіз мемлекетімізде келеңсіз реформалаудың жолы жалғасуда. Оның дәлелі ретінде қылмыстық сот ісін жүргізу саласын реформалауды атап айтуға болады. Дәлірек келер болсақ, қазіргі таңдағы іс жүргізу заңнамаларына орай, алқа заседательдерінің қатысуымен істерді қарастыру өзекті мәселердің бірі.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 75 бабына сай сот төрелігін тек сот қана жүзеге асырады деп көрсетілген [1]. Сондай-ақ сот қылмыстық, азаматтық және өзге де нысандардағы істерді қарастыратын бір ғана мемлекеттік орган екендігі баршамызға мәлім. ҚР Конституциясына, іс жүргізу заңнамаларына және өзге де нормативтік құқықтық актілерге сай сот төрелігі барлық нысандар бойынша сот мәжілісінде қарастырылып, қылмысты жасаған тұлғаларға жаза тағайындау немесе оларға ақтау шараларын қолдану жолдары арқылы жүзеге

асырылады. Міне осыдан барып, сот төрелігін жүзеге асырудың басты құралдарының бірі – басты сот талқылауы екендігін аңғарамыз.

Сот төрелігін дұрыс жүзеге асырудағы маңызды мәселелердің бірі болып – сот қызметтерін құқытық тұрғыдан реттеу табылады.

Процессуалдық нормалар дәлелдемелерді жинау, зерттеу және тексеру, қылмыстық істер бойынша шешімдер қабылдаудың негіздерін, шарттары мен тәртіптерін анықтаудың ережелерін бекітеді. Сондай-ақ, бұл нормалар қылмыстық істерді шешуге қатысатын қатысушылардың құқықтары мен міндеттерін реттеп және осы құқықтары мен міндеттерін пайдалану мүмкіндіктерін қамтамасыз етудегі кепілдіктерді анықтайды. Неғұрлым осы жоғарыда аталған ережелер толығырақ, нақтырақ болса, онда сот талқылауы сатысындағы сот міндеттері де ойдағыдай орындалады. Бірақ, кейбір авторлардың ойынша мұндай нормалар жүйесінің болу қажеттілігі әлі де болса сот төрелігін дұрыс жүзеге асыруды қамтамасыз ету үшін де жеткіліксіз дейді [2].

Әрбір қылмыстық істің дұрыс шешілуін қамтамасыз етудегі қылмыстық іс жүргізу нормалары талаптарының орындалуы сот талқылауына қатысатын қатысушылардың маңызды орынға ие екендігі белгілі.

Мақаланы жазудағы мақсат, қазіргі таңдағы істі қарауға алқа заседательдерінің қатысуын айтуға болады.

Қазақстан Республикасы Алқабилер туралы Заңы 2006 жылы қаңтар айының 16-шы жұлдызында қабылданып, Президентіміз қол қойды. Бұл Заң 2007 жылдың 1 қаңтарынан бастап қолданысқа енгізіледі.

Белгіленген мақсатқа жету үшін жұмыстың мазмұны бойынша мынадай **міндеттер** шешілген: а) Алқа заседательдері – соттың қылмыстық істі заңда белгіленген тәртіппен қарауына қатысуға шақырылады; б) алқа заседательдері істі шешу кезінде барынша әділ болу үшін, оларды таңдауға жоғары талаптар қойылуы тиіс; в) Өйткені, алқа заседательдердің іс жүргізудегі құқықтары маман судьялармен тең, сондықтан олардың жауапкершілігі судьялардан кем түспейді.

Ал оларды іріктеуге келетін болсақ - оған Қазақстан Республикасы азаматтарының қатысуын қамтамасыз ету мақсатында жергілікті атқарушы органдар жыл сайын алқа заседательдеріне кандидаттарды іріктеп, жыл алдындағы жылдың 1 желтоқсанына алқа зсаедательдеріне кандидаттардың бастапқы, бірыңғай және қосалқы тізімдерін жасайды.

Алқа заседательдеріне кандидаттардың бастапқы, бірыңғай және қосалқы тізімдеріне енгізілетін азаматтардың саны тиісті облстық және оған теңестірілген сот төрағасы жыл сайын ұсынатын алқа заседательдеріне кандидаттардың санына негізделеді.

Облстық жергілікті атқарушы органы жыл сайын, облстық және оған теңестірілген сот төрағасының ұсынысын алған күннен бастап үш күн мерзімнен кешіктірмей, әрбір ауданнан алқа заседательдеріне кандидаттардың санын айқындайды және ауданның жергілікті атқарушы органдарын алқа заседательдеріне кандидаттардың саны туралы хабардар етеді.

Ауданның жергілікті атқарушы органы тиісті ауданның сайлаушылар тізімінің негізінде алқа заседательдеріне кандидаттардың алдын ала бастапқы тізімін жасайды, ал содан соң кездейсоқ (компьютер арқылы кездейсоқ теру арқылы) таңдап алу арқылы бастапқы тізімін жасап, оны мөрмен бекіткен соң облстық жергілікті атқарушы органына жібереді.

Сонымен қатар, облстық жергілікті атқарушы органы ауданның жергілікті атқарушы органдарының бастапқы тізімдерінің негізінде алқа заседательдеріне кандидаттардың бірыңғай тізімн жасайды және қосалқы тізіммен бірге облстық сотқа жібереді.

Жалпы алқа заседательдерінің қатысуымен іс қарауады енгізудің мақсаты – ол алқабилер соты өзінше бір қоғамды деократияландыратын институт қалыптастыру болып таблыады. Құқыққа, әділеттікке, моральға байланысты сұрақтарды шешуге қатысумен қатар азаматтар мемлекеттік маңызы бар мәселелерге қатысады. Армия ерлер мектебі делінсе, алқа заседательдер соты – нағыз азаматтар мектебі. Алқабилердің тәжірибесі азаматтық құқықтық сана-сезімнің қалыптасуына көмектесіп, оның әділдігін, адамгершілігін арттырып, өз шешімдеріне көбірек жауапкершілікпен қарайды.

Ең кемінде бір рет алқа заседателі болып көрген адам, сот шешіміне және билікке басқаша көзқараспен қарайды. Американдық заңгерлер де осыны атап өткен. Менің ойымша, АҚШ және Еуропадағы сот билігінің жоғарғы мәртебесі, азаматтардың әділ шешім шығаруға тікелей қатысуына байланысты.

АҚШ азаматына алқа заседательдері ретінде сотқа қатысу әскерге шақырылумен бірдей міндет. Үш жыл сайын америка азаматы өзінің конституциялық міндетін алқа зсаедателі ретінде орындауы тиіс екендіктері көрсетіледі [3].

Осы алқа заседательдерінің қатсуымен іс қараудың ерекшелігі ретінде оларға білдірілетін қарсылықтарға да тоқталып өтуге болады. Алқа заседательдерінен негізсіз бас тарту құқығына прокурор, сотталушы мен оның қорғаушысы ие болады. Бірақ, аталған құқықтан жәбірленуші, азаматтық талапкер мен жауапкер және олардың өкілдері айырылған, ал бұл дегеніміз тараптардың тең құқықтылығы принципіне қайшы келетіндігі анық. Ал бір жағынан алқа заседательдерінен негізсіз бас тарту құқығын барлық қатысушыларға беретін болсақ ол процеске өз кедергілерін келтіруі мүмкін.

Тараптардың әрқайсысы алқа заседательдерден негізсіз бас тарта алады. Бірақ тараптардың тең құқықтылық принципі процеске бірнеше айыпталушы қатысқан жағдайларда

бұзылады. Олардың санына қарамастан тек екі заседательді ғана шақырта алады. Тек қана, егер прокурор негізсіз бас тарту құқығын пайдаланбаған жағдайда ғана, қорғау тарабы төрт заседательге дейін шақырта алады. Бірақ заңнама бойынша негізсіз бас тарту санының екеу ғана болғаны халықаралық стандарттардан төмен деп есептеледі. Яғни Францияда тараптар бесеуге дейін негізсіз бас тарта алады, ал АҚШ-та болса аса ауыр қылмыстар бойынша он – он беске дейін заседательдерден негізсіз бас тарта алады [4].

Алқа заседательдерін іріктеуге қарамастан, негізді және негізсіз қарсылықтарды қанағаттандыруда, алқа құрамындағы кейбір тұлғалардың істі объективті түрде шешуіне тараптарда күмән тууы мүмкін. Мұндай жағдайларда тараптар алқа заседательдері объективті шешім шығара алмайды деген негіз бойынша, алқаның құрамын тарату туралы өтініштер бере алады. Мысалы, қоршаған ортаны ластауға байланысты істерді, мұндағы жәбірленушілер табиғи зардап шеккендер болса, ал дінтанушылардың істері бойынша жәбірленушілердің көбі мұсылмандар болып келеді, ал осы аталған істер алқа заседательдерінің қатысуымен қарастырылады.

Сот тергеуі. ҚР қылмыстық іс жүргізу заңнамасына алқа заседательдерінің қатысуымен іс қараудың процессуалдық тәртіптері нақты енгізілмесе де отандық, ТМД және өзге де шет елдердің заңдары мен ғылыми еңбектерін зерттей келе сот тергеуіне біршама тоқталып өтсек. Егер, қылмыстық іс бойынша бірнеше айыпталушылар болып, олардың барлығы да өз айыптарын толығымен мойындайтын болса, онда судья олардың әрқайсысының жауап беру немесе жауап бермеу жөніндегі құқықтарын түсіндіреді де, одан кейін бірден олардың барлығынан да жауап алады (осынысымен отандық процесс англо-американдық процесстен ерекшеленеді) [5]. Кінәлілігі туралы айыпталушылардың берген қысқаша жауаптары және одан кейін беретін жауаптардың жиынтығы судья үшін «айыбын мойындады» деуге негіз болады. Осындай қорытындыға келе отырып, судья сот тергеуін аяқтап тараптардың жарыссөздеріне көшеді. Ол үшін мынадай шарттар сақталуы тиіс: 1) жасалған мойындауларды ешқандай да тарап жоққа шығара алмайды; 2) мойындаулар судья үшін күмәнды болмауы тиіс; 3) барлық қатысушылар да сот тергеуін әрмен қарай жүргізуді тоқтатуға қарсы болмаулары тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Конституциясы. – 1995 жыл 30 тамыздағы референдумда қабылданған.

2. Загорский Г.И. Судебное разбирательство по уголовному делу. – М.: Юридическая литература, 1985. – 321 с.

3. Оңтүстік Қазақстан газеті. № 112-113. 29 шілде, 2006 жыл, 3 бет.

4. Алексеева Л.Б., Вицин С.Е., Куцова Э.Ф., Михайловская И.Б. Суд присяжных.- М., 1994. -165 с.

5. Суд присяжных: проблемы и перспективы. /Государство и право. № 3. – 2001. - С. 9 – 12.

УДК: 343.12
МРНТИ: 10.79.21

Б.Х. Толеубекова[1]
[1]д.ю.н., профессор,
заведующая кафедрой уголовно-правовых дисциплин
Института истории и права КазНПУ им . Абая,
г. Алматы, Казахстан
e-mail: aibike_zh@mail.ru

О СООТНОШЕНИИ ПРОЦЕССУАЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАТУСА И ПОЛНОМОЧИЙ СЛЕДСТВЕННОГО СУДЬИ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ (ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН)

Аннотация

Вместе с принятием в 2014 году нового Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан, вошедшего в силу с 01.01.2015 года, в отраслевом праве утвердилась новая процессуальная фигура – следственный судья. Его полномочия не в полном объеме совпадают с полномочиями судьи, в задачу которого входит рассмотрение и разрешение дела по существу, что является обоснованным и правомерным в силу различий в выполняемых ими функциях.

В целом оценивая появление нового участника уголовно-процессуальных отношений в лице следственного судьи как прогрессивную тенденцию в деле полноценного обеспечения судебного контроля в уголовном судопроизводстве, полагаем, что регламентация его процессуального статуса не является целостной и достаточной и нуждается в определенном усовершенствовании.

Ключевые слова: следственный судья, процессуально-правовой статус, судья, суд, полномочия, права и обязанности, правовые функции.

Б.Х. Толеубекова[1]
[1]*з.ғ.д., профессоры*
Қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының меңгерушісі,
Тарих және құқық институты,
Алматы қ., Қазақстан,
e-mail: aibike_zh@mail.ru

ТЕРГЕУ СУДЬЯСЫНЫҢ ПРОЦЕССУАЛДЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ МЕН ҚҰЗЫРЕТІНІҢ АРАҚАТЫНАСЫ ТУРАЛЫ: ЖЕТІЛДІРУДІҢ ПРОБЛЕМАЛАРЫ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ (ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША)

Аңдатпа

2014 жылы қабылданып 2015 жылдың 1 қаңтарында заңды күшіне енген Қазақстан Республикасының қылмыстық процестік кодексімен бірге құқық саласында тергеу судьясы сияқты – жаңа процессуалды бейне бекітілді. Оның қызіреті судьяның қызіретімен толық деңгейде сәйкес келмейд, ойткені істерді қараудағы және шешудегі міндеттер олардың орындайтын функцияларының әртурлі болғандығын негіздейді және құқықтық тұрғыдан әбден дұрыс.

Жалпы қылмыстық процессуалдық қатынаста тергеу судьясы түрілдегі жаңа қатысушының пайда болуы, қылмыстық сот ондірісіндегі соттың бақылауы толық қамтамасын етудің жандандырылған үрдісі деп бағалауға болады, сондықтан да оның процессуалдық статусын толық және жеткілікті реттелген деп айтуға келмейді, әлі де болса белгілі бір жетілдірілуді қажет етеді.

Түйін сөздер: тергеу судьясы, процессуалды-құқықтық мәртебе, судья, сот, құзірет, құқықтар және міндеттер, құқықтық функциялар.

B.Kh. Toleubekova[1]
[1]*d.o. l., professor,*
head of criminal-legal disciplines' department,
KazNPU of Abay, Institute of history and law,
Almaty c., Kazakhstan,
e-mail: aibike_zh@mail.ru

ABOUT THE RATIO OF PROCEDURAL LEGAL STATUS AND POWERS OF THE INVESTIGATIVE JUDGE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF IMPROVEMENT (BY THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN)

Abstract

Together with adoption in 2014 New Criminal-proceeding Code of Republic of Kazakhstan, which appeared in force since 01.01.2015, was the reason of new point in law – an investigating judge. His functions is not like functions of judge; the last one can do the case, which one shows the legality and power of judge's functions, whose task includes consideration and permission, that is reasonable and lawful owing to distinctions in functions.

In general estimating appearance of the new participant of the criminal procedure relations in the person of the investigative judge as a progressive tendency in full ensuring judicial control in criminal court. New member of criminal process seems like development in court's control. We see, that meaning of his point is not full as it can be and needs in some development to be better.

Keywords: investigating judge, legal-proceeding point, judge, court, functions, rights and duties, legal functions.

Введение

Степень актуальности рассматриваемой проблемы определяется сохранением значимости теоретико-правовых подходов к определению структуры норм о правовом статусе, того или иного участника правоотношений, в данном случае – уголовно-процессуальных, а также правильностью, точностью и уместностью применения отраслевой терминологии. Возрастают объемы правоприменительной практики с участием следственного судьи. Так, по данным Верховного суда РК, за 2016 год в стране следственными судьями рассмотрено 58356 материалов о санкционировании по уголовным делам, что в 2,6 раза больше, чем за 2015 год (22306 материалов). При этом только о санкционировании мер пресечения в виде содержания под стражей, домашнего ареста, а также экстрадиционного ареста и их продлении следственными судьями принятого 18748 решений по ходатайствам, из которых 18116 – удовлетворено.

Следственный судья уполномочен санкционировать производство ряда следственных действий – осмотра обыска, выемки, эксгумации трупа. По этим полномочиям

в 2016 году следственными судьями рассмотрено 28277 материалов, по которым удовлетворено 27922 ходатайства, что составляет 98,7% от их общего количества. Даны санкции на выемку – 22599 (80,9%), обыск – 3824 (13,7%), личный обыск – 1412 (5%), осмотр – 72 (0,2%).

Помимо этого, следственными судьями в прошедшем году рассмотрено 1423 жалобы на решения и действия органов уголовного преследования; из которых удовлетворено 340 (23,9% от общего количества жалоб).

Сложности, возникающие в практике деятельности органов уголовного преследования в связи с решением вопросов, относимых к полномочиям следственного судьи, усиливают актуальность темы настоящей работы.

Если исходить из семантики термина «правовой статус», означающего «правовое положение, состояние» [1, с.471], то очевидно, что речь должна идти о совокупности прав и обязанностей субъекта отношений. Специальное юридическое определение правового статуса совпадает с лексическим и означает «совокупность прав и обязанностей гражданина, должностного лица и т.п. В правовой статус входят: конституционные права и свободы граждан, общие права и обязанности, предусмотренные для участников определенного вида правоотношений – трудовых, административно-правовых и др.» [2, с.982]. Следственный судья – один из субъектов правоотношений. Именно такое понимание следует из смысла п.п.25), 40), 42), 47) ст.7 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан (далее – УПК РК). Оно совпадает с другим энциклопедическим определением правового статуса как «установленное нормами права положение его субъектов, совокупность их прав и обязанностей» [3, с.587]. Таким образом, статус следственного судьи должен определяться в УПК РК в двух направлениях: 1)правах; 2)обязанностях. Ограничение регламентации деятельности следственного судьи только установлением полномочий представляется недостаточным.

Статус и полномочия – суть не одно и то же. Эти понятия не заменяют друг друга. Энциклопедически понятие «полномочие» определяется как право одного лица (представителя) совершать те или иные действия от имени другого (представляемого) лица [3, с.443]. Применительно к следственному судье полномочия могут осуществляться в рамках судебной ветви власти, т.е. от имени судебной власти постольку, поскольку судья – носитель судебной власти. Полномочия не сводятся к совокупности прав и обязанностей. Полномочия – это властная сила, при помощи которой обеспечивается реализация определенных законом функций [4, с.62].

Для такого дифференцированного подхода в праве достаточно аналогий. Так, согласно положениям Раздела 3 «Президент» Конституции Республики Казахстан раздельно регламентируются статус и полномочия Главы государства. Об этом же свидетельствуют комментарии указанного раздела [5, с.110; с.119-133]. Соответственно раздельно регламентированы в Конституционном законе Республики Казахстан «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан» полномочия судов (ст.ст.8,12,17) и статус судьи (ст.23).

Изложенное позволяет считать, что в УПК РК необходимо внести соответствующие изменения и дополнения, основанные на раздельном регулировании статуса как совокупности прав и обязанностей следственного судьи и его полномочий.

Целью настоящей работы является обоснование целесообразности раздельного закрепления в УПК РК норм о статусе и полномочиях следственного судьи на основе сопоставительного анализа положений УПК РК и иных правовых актов.

Для достижения данной цели в статье осуществлена попытка решения следующих задач:1)определение правового содержания понятия «полномочия» в контексте компетенции следственного судьи; 2)определение правового содержания статуса следственного судьи; 3)формулирование предложений по усовершенствованию уголовно-процессуального законодательства Казахстана в части регламентации полномочий и статуса следственного судьи.

Методы исследования

При проведении исследования применен диалектический подход к процессам выработки способов и структуры правового регулирования отношений, возникающих с участием в уголовном процессе следственного судьи; использованы базовые положения общей теории права, а также иные частнонаучные методы, отвечающие цели и задачам исследования.

1.Правовое содержание понятия «полномочия» в контексте компетенции следственного судьи

Согласно п.1 ст.23 КЗ РК «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан» судьи всех судов Республики Казахстан обладают единым статусом и различаются между собой только полномочиями. Полномочия определяются характером и содержанием основной функции – отправлением правосудия. Как справедливо указывает В.Н. Уваров, государственная власть, частью которой является судебная власть, проявляет себя в виде властных полномочий. Названный автор обращает внимание на то, что государственная власть не распределяется между органами государства. Последние лишь наделяются полномочиями на применение власти в пределах своей компетенции, а не в смысле обладания отдельными «частями» государственной власти. При этом объем

полномочий должен быть вполне достаточным для реального осуществления возлагаемых функций [4, с.62-63]. Принято считать, что с юридической точки зрения главное в компетенции – это властные права уполномоченного органа [6, с.95].

Законодательная дифференциация полномочий основана на принципе деления судов на звенья. Эти полномочия в Конституционном законе РК «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан» представлены в следующем виде:

-полномочия районного суда, являющегося основным звеном в общей системе судов, осуществляющим свои функции в качестве суда первой инстанции (ст.8);

-полномочия областного суда(ст.9);

-полномочия Верховного суда(ст.17).

Судья Верховного суда РК Т.Мергенова указывает: «Действенным механизмом защиты прав граждан, вовлеченных в сферу уголовного судопроизводства, является деятельность следственных судей. Следственный судья – это судья суда первой инстанции, наделенный полномочиями по осуществлению судебного контроля за соблюдением прав, свобод и законных интересов лиц в уголовном судопроизводстве на досудебных стадиях»[7]. Полномочия следственного судьи закреплены в ст.55 УПК РК. Эти полномочия не совпадают с полномочиями судей районного, областного и Верховного судов РК. Поэтому их самостоятельное регулирование в УПК РК является обоснованным и закономерным.

Вместе с тем, редакция ст.55 УПК РК представляется не в полном объеме соответствующей её содержанию и назначению. Назначение состоит в исчерпывающем установлении полномочий следственного судьи. Эти полномочия не должны подвергаться вольному либо зауженному или расширенному истолкованию. Смысл, содержание каждого полномочия должны пониматься правоприменителем и иными участниками процесса единообразно, без каких-либо допусков и субъективного подхода[8].

Обращение непосредственно к структуре и редакции ст.55 УПК РК дает основания для критического осмысления соответствующих положений. Так, в ч.1 данной нормы устанавливается, что в ходе досудебного производства следственный судья в предусмотренных законом случаях рассматривает вопросы – и далее перечень этих вопросов, включающих 16 пунктов, по ч.2 – еще 9 пунктов.

Указание на «рассмотрение вопросов» представляется некорректным поскольку, поскольку это сфера не полномочий, в процессуально значимых процедур. Это объясняется тем, что, например, согласно ст.148 УПК РК при санкционировании меры пресечения в виде содержания под стражей следственный судья рассматривает ходатайство прокурора о поддержании постановления следователя о применении меры пресечения. Аналогичные предписания содержатся в УПК РК также в отношении санкционирования и иных мер пресечения и принуждения: домашнего ареста, временного отстранения от должности; запрета на приближение, экстрадиционного ареста; применения залога и т.д. Кроме того, следственный судья рассматривает вопросы санкционирования отдельных действий и решений (эксгумация, обыск, осмотр и др.). В целом процедура санкционирования предполагает возможность принятия двух видов решений: 1)дача санкции; 2)отказ в даче санкции. Это означает, что следственный судья должен «не вопросы рассматривать», а обладать полномочиями по даче санкций по кругу процессуальных решений, которые могут быть сгруппированы на основе общности их признаков.

Аналогичная ситуация складывается и по ряду иных полномочий.

Аморфность структуры ст.55 УПК РК не позволяет обосновать правомерность того или иного полномочия с тем, чтобы правильно определить круг норм, регулирующих порядок реализации полномочия, категориальную принадлежность объекта полномочия. Отдельные полномочия сформулированы в общем виде, что может привести к нарушению законности органами уголовного преследования при их реализации. Так, например, «санкционирование осмотра» (п.13) ч.1 ст.55 УПК РК) может иметь место только в тех случаях, когда речь идет о принудительном порядке осмотра жилого помещения (ч.13-13-3 ст.220 УПК), а не осмотра вообще. Следующий пример: «санкционирование выемки» (п.15) ч.1ст.55 УПК) обозначено в УПК без каких-либо уточнений. Вместе с тем, в данном случае речь идет о санкционировании выемки, связанной с документами, содержащими государственные секреты или иную охраняемую законом тайну (ч.1 ст.254 УПК РК), а не вообще выемки.

Приведенные и подобные полномочия, безусловно, нуждаются в определенном уточнении с тем, чтобы избежать возможных противоречий и процессуальных ошибок.

Для более наглядного представления о характере о объемах необходимых корректировок для внесения в положения ст.55 УПК РК, полагаем целесообразным применить нижеследующую табличную дифференциацию полномочий следственного судьи.

Таблица 1.

Полномочия следственного судьи в досудебном производстве

по уголовному делу

	Полномочие следственного судьи	Ст.55 УПК РК (ч.,п.)	Порядок реализации, основания (ст.УПК РК)	Категориальная принадлежность уголовно-процессуального предмета полномочия (ст.УПК РК)	Примечание
1	Санкционирование содержания под стражей	ч.1,п.1)	ст.147,ч.1; ст.7,п.39); ст.148; ст.292, ч.2	Мера пресечения – ст. 137, ч.1, п.7)	
2	Санкционирование домашнего ареста	ч.1п.2)	ст.146, ч.1; ст.147; ст.148; ст.7,п.39	Мера пресечения – ст.137,ч.1,п.6)	Основания и порядок санкционирования те же, что и при содержании под стражей
3	Санкционирование временного отстранения от должности	ч.1,п.3)	ст.158,ч.ч.1,4,5; ст.7,п.39)	Иная мера процессуального принуждения – ст.155, ч.1	
4	Санкционирование запрета на приближение	ч.1, п.4)	ст.165, ч.ч.1,2,4,5; ст.97,ч.1,п.5); ст.7,п.39)	Иная мера процессуального принуждения – ст.155, ч.1	
5	Санкционирование экстрадиционного ареста	ч.1, п.5)	ст.589,ч.ч.1,2,3,4,6; ст.7,п.п.58),39)	Обеспечительная мера – ст.7,п.58	По аналогии с п.6) ч.1ст.137
6	Продление сроков содержания: а)под стражей	ч.1,п.6)	ст.151,ч.ч.2,3,4,11,12; ст.152	Мера пресечения – ст.137,ч.1,п.7); - постановление	
	б)под домашним арестом			Мера пресечения – ст.137,ч.1,п.6) – постановление	По аналогии с ч.ч.2,3,4,11,12 ст.151; ст.152; ч.1 ст.146; ст.147,ст.148
	в)под экстрадиционным арестом		Самостоятельно порядок не предусмотрен	Обеспечительная мера - постановление	По аналогии с п.6) ч. ст.137; ч.ч.2,3,4,11,12 ст.151; ст.152; ч.1 ст.146; ст.147, ст.148
7	Применение залога	ч.1п.7) – нет указания о санкционировании	ст.145,ч.ч.5,8; ст.148,ч.7;ст.7,п.39)	Мера пресечения – ст.137,ч.1,п.5)	Согласно ч.7 ст.148 – это полномочие относится к санкционированию
8	Санкционирование наложения ареста на имущество	ч.,п.8)	ст.163; ст.7,п.39)	Иная мера процессуального принуждения – ст.155,ч.1	
9	Принудительное помещение не	ч.1,п.9) – нет указания о	ст.14,ч.2; ст.279,ч.ч.2,4; ст.7,п.39); ст.272,ч.12	Следственное действие +	Согласно ч.4 ст.279 – это

	содержащегося под стражей лица в медицинскую организацию для производства судебно-психиатрической и(или) судебно-медицинской экспертиз	санционировании		процессуальное действие	полномочие относится к санкционированию
10	При установлении факта психического заболевания о переводе лица, в отношении которого ранее применено содержание под стражей, в специальную медицинскую организацию, оказывающую психиатрическую помощь, приспособленную для содержания больных в условиях строгой изоляции	ч.1,п.10)	ст.513, ч.ч.1,2	Обеспечительная мера (безопасности) – постановление на ходатайство органа, ведущего уголовный процесс	В перечнях мер безопасности (ст.ст.95-98) данное полномочие не указано
11	Эксгумация трупа	ч.1, п.11) – нет указания о санкционировании	ст.226; ст.7, п.39)	Следственное действие	Согласно ст.226 данное полномочие относится к санкционированию
12	Объявление международного розыска подозреваемого, обвиняемого	ч.1, п.12)	ст.292, ч.4; ст.7, п.п.56), 39)	Обеспечительная мера (ст.7, п.56)	Согласно ч.4 ст.292 данное полномочие относится к санкционированию
13	Санкционирование осмотра	ч.1., п.13) указания на принудительный порядок нет	ст.220,ч.ч.13, 13-1,13-2,13-3, 13-4; ст.7,п.39)	Следственное действие	Согласно ч.13 ст.220 санкционирование требуется только для производства в принудительном порядке
14	Санкционирование обыска	ч.1, п.14)	ст.254,ч.1;ст.220,ч.ч.13-1, 13-2, 13-3, 13-4; ст.7,п.39)	Следственное действие	
15	Санкционирование выемки	ч.1,п.15) указания на документы, содержащие тайну или секреты, нет	ст.254,ч.1; ст.220,ч.ч.13-1, 13-2,13-3,13-4; ст.7,п.39)	Следственное действие	Согласно ч.1 ст.254 санкционирование требуется только при выемке документов, содержащих

					государственн ые секреты или иную охраняемую законом тайну
16	Санкционирован ие личного обыска	ч.1,п.16)	ст.255; ст.254,ч.1; ст.7,п.39)	Следственное действие	В исключительн ых случаях (задержание лица, заключение под стражу и др.) – специальное постановление и санкция не требуются
17	Рассмотрение жалоб на действия (бездействие) и решения дознавателя, органа дознания, следователя и прокурора	ч.2,п.1)	ст.31; ст.106,ч.ч.6,7,8; ст.7,п.п.16),19),38)	Обеспечитель ная мера (гарантия соблюдения принципа свободы обжалования процессуальных действий и решений – ст.31); решение в виде постановления	
18	Рассматривает вопрос о реализации вещественных доказательств, подвергающихся быстрой порче или длительное хранение которых до разрешения уголовного дела по существу требует материальных затрат	ч.2,п.2)	Регламентация отсутствует	Обеспечитель ная мера – решение в виде постановления	Установлен общий порядок без участия следственного судьи (ст.221,ч.4)
19	Депонирует в ходе досудебного производства показания потерпевшего и свидетеля	ч.2, п.3)	ст.217; ст.7, п.п.16), 38), 54); ст.70,ч.3,п.1)	Судебное действие (допрос потерпевшего, свидетеля); решение в виде постановления, результат в виде протокола	
20	Налагает денежное взыскание на лиц, не выполняющих или выполняющих ненадлежаще процессуальные обязанности в досудебном производстве, за исключением адвокатов и	ч.2, п.4)	ст.159; ст.160; ст.155, ч.2	Иная мера процессуального принуждения; судебное решение в виде постановления	

	прокуроров				
21	Рассматривает вопрос о взыскании процессуальных издержек по уголовному делу по представлению прокурора	ч.2,п.5)	ст.178,ч.1; ст.174,ч.3	Обеспечительная мера; судебное решение в виде постановления	Самостоятельной нормы о процедуре рассмотрения нет
22	По мотивированному ходатайству адвоката, участвующего в качестве защитника, рассматривает вопрос об истребовании и приобщении к уголовному делу любых сведений, документов, предметов, имеющих значение для уголовного дела, за исключением сведений, составляющих государственные секреты, в случаях отказа в исполнении запроса либо непринятия решения по нему в течение трех суток	ч.2,п.6)	ст.64,ч.9,п.п.10),11); ст.70,ч.2,п.п.2),6); ст.70,ч.3,п.2)	Обеспечительная мера; судебное решение в виде постановления об удовлетворении ходатайства адвоката; направление требования о предоставлении запрашиваемых материалов	Самостоятельной нормы о процедуре истребования нет
23	По мотивированному ходатайству адвоката, участвующего в качестве защитника, рассматривает вопрос о назначении экспертизы, если органом уголовного преследования в удовлетворении такого ходатайства было необоснованно отказано либо по нему не принято решение в течение трех суток	ч.2,п.7	ст.64,ч.9,п.п.10),11); ст.70,ч.2,п.п.2),6); ст.70,ч.3,п.3); ст.272,ч.ч.2,6	Обеспечительная мера; судебное решение в виде постановлений об удовлетворении ходатайства адвоката и назначении экспертизы	
24	По ходатайству адвоката, участвующего в качестве защитника, рассматривает вопрос о принудительном	ч.2.,п.8	ст.157,ч.1	Иная мера процессуального принуждения – ст.155,ч.2 – постановление следственного судьи	Самостоятельной нормы о процедуре принятия решения о приводе нет

	приводе в орган, ведущий уголовный процесс, ранее опрошенного им свидетеля, обеспечение явки которого для дачи показаний затруднительно				
25	Выполняет иные полномочия, предусмотренные в УПК	ч.2,п.9			

Анализ положений ст. 55 УПК РК на основе приведенной выше таблицы, свидетельствует о возможности систематизации полномочий по принципу их категориальной принадлежности. Данный подход позволит обеспечить норме четкую структуру. Так, мы полагаем, что систематизация полномочий следственного судьи может быть представлена по следующей схеме:

1)полномочия по даче санкций:

а)на применение мер пресечения;

б)на применение иных мер процессуального принуждения; отмену или изменение мер пресечения, санкционированных следственных судей;

в)на производство отдельных следственных действий;

г)на применение отдельных обеспечительных мер;

2)полномочия по вынесению постановлений:

а)о применении отдельных обеспечительных мер;

б)о производстве отдельных судебных действий (депонирование).

Авторский вариант редакции ст.55 УПК РК представлен в разделе 3 настоящей работы.

2.Правовое содержание статуса следственного судьи

Как указывает Е.А. Лукашева, права и обязанности – основной исходный элемент права [2, с.28]. Говоря о статусе личности, Г.В. Мальцев подчеркивает: «Система прав и обязанностей – сердцевина, центр правовой сферы, и здесь лежит ключ к решению основных юридических проблем» [10,с.50]. Важно знать, что в правах и обязанностях не только фиксируются образцы, стандарты поведения, которые государство считает обязательными, полезными, целесообразными для нормального функционирования социальной системы, но и раскрываются основные принципы взаимоотношений ветви государственной власти [9,с.28-29], в том числе следственного судьи и органов уголовного преследования.

По мнению А.П. Рыжакова, в судопроизводстве суд не всегда обладает одним и тем же правовым статусом. Он пишет: «Статус различается не только в зависимости от стадии уголовного процесса (подготовка к судебному заседанию, кассационного производства и др.), в которой он реализуется, но и от того, какого рода дела судом разрешаются (проверка законности и обоснованности действия или решения следователя (дознавателя и др.), дела частного или публичного обвинения и т.д.) [11,с.48]. Подход данного автора прямо противоположен положению п.1 ст.23 КЗ РК «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан», в котором утверждается, что все судьи Казахстана обладает единым статусом и различаются только полномочиями.

Далее А.П. Рыжаков отмечает, что обычно, говоря о правовом статусе суда, затрагивают права и обязанности председательствующего и других судей в пределах соответствующих судебных стадий. При этом права и обязанности в каждой стадии свои, они не совпадают по ключевым позициям. Основная часть правового статуса судей специфична для каждой из частей судебного заседания [11, с.48-54].

Вне зависимости от того, что речь идет о статусе суда (судьи) вообще, приведенное выше мнение может быть отнесено к следственному судье как специфическому участнику уголовного процесса, являющемуся носителем судебной власти.

Представляет интерес точка зрения Т.Г.Николаевой, которая также придерживается дифференцированного подхода к пониманию полномочий и статуса судьи. Она пишет: «Закон не только возложил на суд осуществление правосудия (деятельность суда при рассмотрении уголовных дел), но и наделил суд достаточно широкими полномочиями в досудебном производстве, а именно: только суд правомочен принимать решения: об избрании меры пресечения в виде заключения под стражу, домашнего ареста; о продлении срока содержания под стражей; о производстве осмотра жилища при отсутствии согласия проживающих в нем лиц; о производстве обыска и (или) выемки в жилище и иные решения, связанные с ограничением конституционных прав граждан» [12, с.104-105].

Судьи, в том числе и следственные судьи, являются субъектами уголовного процесса. И как все иные субъекты, они имеют права и несут

обязанности, предусмотренные уголовно-процессуальным законодательством [13, с.88]. Иными словами, обладают правовым статусом [14, с.72-75]. Но особый статус следственного судьи, реализующего функцию судебного контроля в досудебном производстве, не может быть равен статусу иного судьи, осуществляющего функцию отправления правосудия. На эту особенность указывают Т.Т. Шамурзаев и А.С. Осмонова. Они обосновывают положение о том, что различия в функциях являются фактором, определяющим различия в правах и обязанностях субъектов функций. А это означает, что между судьей и следственным судьей имеются различия статусного характера. Каждый из них обладает собственным статусом [15, с.50-53]. Такой подход согласуется с тем объективным соотношением, которое складывается между понятиями «уголовно-процессуальная функция» и «статус участника уголовно-процессуальных правоотношений». Разрешение спорных моментов, связанных с размежеванием полномочий от прав и обязанностей, во взаимосвязи статуса с функциями позволяет достичь две цели: 1)установить статус каждого участника судопроизводства; 2)установить процедурные формы и пределы взаимодействия различных участников через выявление генетических связей между отдельно взятыми функциями. Различия в статусах судьи и следственного судьи подтверждается, как нам представляется, следующими аргументами:

а)функция, как и вся уголовно-процессуальная деятельность реализуется в правоотношениях;

б)осуществление функций происходит путем реализации правомочий и обязанностей каждым участником уголовно-процессуальной деятельности;

в)каждый участник уголовно-процессуальных отношений обладает только ему присущими правами и обязанностями;

г)характер правоотношений определяется исходя из правового статуса лица;

д)каждый участник правоотношений выполняет только одну роль [16, с.59-60].

Статус следственного судьи, как нами отмечено ранее, определяется его функцией, состоящей в судебном контроле в досудебном производстве. Функция отправления правосудия реализуется судьей в судебном производстве. Отсюда, появление в УПК РК новой фигуры в лице следственного судьи ставит под сомнение положение КЗ РК «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан» о том, что все судьи обладают одинаковым статусом. Это положение было верным до тех пор, пока все судьи выполняли одну функцию – отправление правосудия. В современных условиях понятие статуса судьи требует дифференцированного подхода не только от понятия «полномочия», но и от конкретно выполняемых судьей и следственным судьей функций.

Очевидно, что права и обязанности следственного судьи, при условии их изложения в обобщенном виде, свою конкретизацию должны найти в Особенной части Кодекса. Состояние регулирования этих отношений в УПК РК таково, что в условиях отсутствия общей нормы о статусе следственного судьи, конкретизация прав и обязанностей представлена в нормах Особенной части. Правда, эта конкретизация не во всех случаях носит полный, завершенный характер. Но это уже другой аспект исследования, требующий самостоятельного рассмотрения.

Как нам представляется, статус следственного судьи должен быть ориентирован на те особенности и пределы, которые лежат в основе его отличий от статуса судьи.

Таким образом, нами предлагается включить в УПК РК самостоятельную статью под условным названием «Права и обязанности следственного судьи», разместив ее между статьями 54 и 55 УПК РК. Мы намеренно избегаем обозначения предлагаемой статьи как «Статуса следственного судьи» с тем, чтобы исключить возможные разночтения при толковании проектируемой (54-1) статьи и ст.23 КЗ РК «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан».

Авторская редакция проектируемой статьи (53-1) представлена в разделе 3 настоящей работы.

3. Пути усовершенствования уголовно-процессуального законодательства Казахстана в части регламентации полномочий и статуса следственного судьи

Обобщая изложенное в разделах 1 и 2 настоящей работы, полагаем целесообразным изложение ст.55 УПК в следующей редакции:

«Статья 55. Полномочия следственного судьи»

1.Следственный судья при осуществлении судебного контроля в досудебном производстве по уголовному делу обладает полномочиями по санкционированию ходатайств уполномоченного лица:

1)о применении мер процессуального пресечения в виде содержания под стражей, домашнего ареста, залога;

2)о применении иных мер процессуального принуждения в виде временного отстранения от должности, запрета на приближение, наложения ареста на имущество;

3)о производстве следующих следственных и процессуальных действий: принудительное помещение не содержащегося под стражей лица в медицинскую организацию для производства судебно-психиатрической и (или) судебно-медицинской экспертиз; эксгумация трупа; осмотр, проводимый в принудительном порядке; обыск; выемка документов, содержащих государственные

секреты или иную охраняемую законом тайну; личный обыск за исключением личного обыска, проводимого при задержании лица, заключении под стражу, а также при наличии оснований полагать, что лицо, находящееся на месте обыска, скрывает при себе документы или предметы, могущие иметь значения для дела;

4)о применении меры обеспечительного характера в виде экстрадиционного ареста.

2.В полномочия следственного судьи входит вынесение постановлений о применении следующих обеспечительных мер:

1)по ходатайству уполномоченного лица при установлении факта психического заболевания о переводе лица, в отношении которого ранее применено содержание под стражей, в специальную медицинскую организацию, оказывающую психиатрическую помощь, приспособленную для содержания больных в условиях строгой изоляции;

2)по ходатайству уполномоченного лица об объявлении международного розыска подозреваемого, обвиняемого;

3)по ходатайству уполномоченного лица о реализации вещественных доказательств, подвергающихся быстрой порче или длительное хранение которых до разрешения уголовного дела по существу требует материальных затрат;

4)по представлению прокурора о взыскании судебных издержек по уголовному делу в случаях его прекращения;

5)по мотивированному ходатайству адвоката, участвующего в качестве защитника, об истребовании и приобщении к уголовному делу любых сведений, документов, предметов, имеющих значение для уголовного дела, за исключением сведений, составляющих государственные секреты, в случаях отказа в исполнении запроса либо непринятия решения по нему в течение трех суток;

6)по мотивированному ходатайству адвоката, участвующего в качестве защитника, о назначении экспертизы, если органом уголовного преследования в удовлетворении такого ходатайства было необоснованно отказано либо по нему не принято решение в течение трех суток.

3.Следственный судья уполномочен выносить иные постановления:

1)по ходатайству адвоката, участвующего в качестве защитника, о принудительном приводе в орган, ведущий уголовный процесс, ранее опрошенного им свидетеля, обеспечение явки которого для дачи показаний затруднительно;

2)по результатам рассмотрения им жалоб на действия (бездействия) и решения дознавателя, органа дознания, следователя и прокурора.

4.Следственный судья по ходатайству прокурора, подозреваемого или его адвоката, участвующего в деле в качеству защитника, выносит постановление о депонировании показаний.

5.Следственный судья по мотивированному ходатайству уполномоченного лица выносит постановление о продлении срока содержания под стражей, домашнего ареста в тех случаях, когда применение этих мер пресечения ранее было им санкционировано; о продлении срока экстрадиционного ареста в тех случаях, когда применение данной обеспечительной меры ранее было им санкционировано.

6. Следственный судья по мотивированному ходатайству уполномоченного лица в случаях безотлагательного производства по постановлению лица, осуществляющего досудебное расследование, осмотра жилого помещения проверяет и выносит постановление о законности произведенного осмотра.

7.Следственный судья выполняет иные полномочия, предусмотренные настоящим Кодексом.

8.Поставновление следственного судьи может быть обжаловано, опротестовано в порядке, предусмотренном статьей 107 настоящего Кодекса».

В целях дифференциации полномочий от статуса нами предлагается включение в УПК самостоятельной статьи 54-1 в следующей редакции:

«Статья 54-1. Права и обязанности следственного судьи

1. Следственный судья при осуществлении полномочий, предусмотренных статьей 55 настоящего Кодекса, при наличии к тому оснований, вправе:

1)заявить самоотвод;

2)требовать от органа, осуществляющего досудебное производство, дополнительной информации по вопросам, входящим в его полномочия;

3)знакомиться со всеми материалами соответствующего досудебного производства и исследовать их;

4)вызывать участников процесса в судебное заседание и получать от них необходимую информацию.

2.Следственный судья обязан выполнять требования настоящего Кодекса в соответствии с предоставленными ему законом полномочиями, соблюдать принципы уголовного процесса, установленные в статьях 10-31 настоящего Кодекса.

3.Невыполнение или ненадлежащее выполнение следственным судьей своих полномочий и обязанностей влечет установленную законом ответственность».

Восприятие предлагаемой нормы законодателем потребует одновременного исключения из ст.56 УПК РК части 4 о правах следственного судьи.

Основные выводы

Регламентация полномочий следственного судьи в досудебном производстве нуждается в усовершенствовании путем упорядочения структуры и изменения редакции ст.55 УПК. Кроме того, ряд спорных моментов в вопросе о соотношении понятий «полномочия» и

«процессуально-правовой статус»(совокупность прав и обязанностей) следственного судьи целесообразно решить как в теоретическом, так и законодательном порядке. Есть основания полагать, что восприятие законодателем сформулированных в данной работе предложений позволит снизить риск возможных ошибок в деятельности органов уголовного преследования и суда.

Список использованной литературы:

1.Словарь иностранных слов.-Изд.4-е, испр.-М.:Рус.яз., 1987.-608с.

2.Юридический словарь/Под ред.А.Н.Азрилияна.-М.:Институт новой экономики, 2007.-1152 с.

3.Большой юридический словарь/Под ред.А.Я.Сухарева,В.Е.Крутских.-2-е изд., перераб. и доп.-М.:ИНФРА-М,2002.-704с.

4.Уваров В.Н. Государственная служба и управление:Учебник.-Петропавловск: СКЮА,2004.-416с.

5.Толковый словарь Конституции Республики Казахстан / Под науч.ред.И.Н. Тасмагамбетова.-Алматы: Жеті Жарғы, 1996.-368с.

6.Алексеев С.С. Общая теория социалистического права.Вып.2.-Свердловск,1964.-520с.

7.Мергенова Г. Эффективность доказана на практике // Юридическая газета, 21 апреля 2017 г., № 30 (3129).

8.Толеубекова Б.Х., Хведелидзе Т.Б., Грек Е.Н. Парадоксы нового уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан // Хабаршы/Вестник КазНПУ им. Абая, Серия «Юриспруденция», № 4 (38), 2014.-с.18-22.

9.Лукашева Е.А. Правовой статус: понятие и структура//Общая теория прав человека/Под ред.Е.А.Лукашевой.-М.:Изд.НОРМА,1996-520с.

10.Мальцев Г.В.Права личности: юридическая норма и социальная действительность// Конституция ССР и правовое положение личности.-М.,1979.

11.Рыжаков А.П. Уголовный процесс России: Курс лекций.-Спб.:Питер, 2009.-432с.

12.Николаева Т.Г. Участники уголовного судопроизводства// Уголовно-процессуальное право:Учебник/ Под общ.ред.В.И.Рохлина.-Спб.:Изд. «Юридический центр Пресс», 2004.-с.101-155.

13.Гуценко К.Ф. Субъекты уголовного процесса//Уголовный процесс:Учебник/ Под ред.К.Ф.Гуценко.Издание 4-е, перераб. и доп.-М.:Издат. «Зерцало», 2002.-с.88-104.

14.Словарь основных терминов по уголовному процессу/Под ред.В.К.Боброва.-М.:Московская академия МВД России.Изд. «Щит-М», 2001.-160с.

15.Шамурзаев Т.Т., Осмонова А.С. Уголовный процесс Кыргызской Республики.-Бишкек, 2013.-242с.

16. Толеубекова Б.Х.Участники уголовного процесса//Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Часть Общая: Академический курс// Под ред.Б.Х.Толеубековой. В двух книгах. Книга вторая.-Алматы:ТОО Издат.компания «HAS», 2004.-С.56-77.

УДК: 343.12
МРНТИ: 10.79.21/10.79.01

М.Ж.Хведелидзе[1]
[1]магистр, специалист Управления науки КазНПУ им.Абая
e-mail: madina_khv@mail.ru

МЕДИАЦИЯ: ОБЩЕЕ ПОНЯТИЕ, МЕСТО И РОЛЬ В СИСТЕМЕ МЕР РАЗРЕШЕНИЯ УГОЛОВНО-ПРАВОВЫХ КОНФЛИКТОВ (ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН)

Аннотация

Медиация, изначально понимаемая как посредничество государства в международном споре, переросла эти пределы и вместе с принятием в 2011 году Закона РК «О медиации» заняла свое прочное место, наряду с гражданскими и гражданско-процессуальными правоотношениями, в уголовных и уголовно-процессуальных правоотношениях. Основная задача, решаемая на основе медиативных процедур, - это урегулирование конфликтов (споров – в цивилистике), претендующих на их уголовно-правовую квалификацию, не доводя правоотношения до того состояния, когда процессуальные последствия окажутся той разрушительной силой, которая способна негативно отразиться на социальном статусе виновного лица (наличие судимости, препятствующей работе в системе государственной службы, в правоохранительных органах, в выборных органах и т.д.). Восприятие казахстанским законодателем медиации, имеющей свои корни в зарубежном праве, в целом оценивается как значительный шаг на пути к гуманизации репрессивных отраслей права.

Вместе с тем, процедура медиации не отработана до конца. Имеются отдельные спорные моменты, которые могут быть разрешены только в законодательном порядке.

Ключевые слова: медиация, медиативные процедуры, уголовное право, уголовно-процессуальное право, восстановительное правосудие.

М.Ж.Хведелидзе[1]
[1]магистр, Абай ат. ҚазҰПУ ғылым басқармасының маманы
e-mail: madina_khv@mail.ru

МЕДИАЦИЯ: ЖАЛПЫ ҰҒЫМЫ, ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАНЖАЛДАРДЫ ШЕШУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ОРНЫ МЕН РӨЛІ (ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША)

Аңдатпа

Медиация, бастапқыда халықаралық дауларды делдалдық мемлекет ретінде түсінді, «Медиация туралы» бірге Заңның 2011 жылы қабылдаумен, осы шектерін ауысып және азаматтық және азаматтық іс жүргізу, құқықтық, қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу құқықтық қатынастар бірге, оның фирма өтті. медиация рәсімдерінің негізінде шешілетін басты мәселе - қайшылықты шешу (Дауларды - азаматтық құқық бойынша) процессуалдық салдары әлеуметтік жағдайына теріс әсер етуі мүмкін, жойқын күші болады нүктесіне қарым-қатынас тарту жоқ, олардың қылмыстық құқықтық біліктілігін үміткер қылмыскер (және т.б. сайланды органдарында мемлекеттік қызметте жұмыс істейтін, құқық қорғау, алдын алады қылмыстық жазба). тұтас заң репрессиялық органдарының ізгілендіру жолында айтарлықтай қадам ретінде бағаланады ретінде шетелдік заңда оның тамыры бар түйсіну қазақ заң медиация.

Алайда, медиация рәсімі арқылы істеген. тек заңмен шешуге болады, кейбір даулы мәселелер бар.

Түйін сөздер: медиация, медиация рәсімі, қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу құқығы, сот төрелігін.

M. Zh. Hvedelidze [1]
[1]магистр, specialist of Management of science of KAZNPU of Abay
e-mail: madina_khv@mail.ru

MEDIATION: GENERAL CONCEPT, PLACE AND ROLE OF SYSTEM OF MEASURES PERMISSIONS OF THE CRIMINAL AND LEGAL CONFLICTS (BY THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN)

Abstract

Mediation, initially understood as the mediation of the state in an international dispute, has outgrown these limits and, together with the adoption of the Law of the Republic of Kazakhstan "On Mediation" in 2011, has taken its place, along with civil and civil procedural legal relations, in criminal and criminal procedural legal relations. The main task to be solved on the basis of mediation procedures is the settlement of conflicts (disputes in civil law) claiming their criminal legal qualifications without bringing the legal relationship to the point where the procedural consequences prove to be the destructive force that can adversely affect the social status The guilty person (the presence of a criminal record that interferes with work in the civil service system, in law enforcement bodies, in elected bodies, etc.). The Kazakh legislator's perception of mediation, which has its roots in foreign law, is generally assessed as a significant step towards the humanization of repressive branches of law.

At the same time, the mediation procedure has not been worked out to the end. There are some controversial points that can be resolved only by law.

Keywords: mediation, mediation procedures, criminal law, criminal procedural law, restorative justice.

Введение

В январе 2011 года был принят закон Республики Казахстан «О медиации» [1]. Согласно его положениям медиация применима как в гражданском и гражданско-процессуальном, так и в уголовном и уголовно-процессуальном отраслях права. В данном контексте актуальность исследования определяется высокой практической применимостью в гражданском процессе и низкой - в уголовном процессе. Причины последнего – в недостаточном правовом регулировании.

Основную цель медиации мы усматриваем во внедрении альтернативной модели урегулирования уголовно-правовых конфликтов, не влекущих значительных негативных правовых последствий, влияющих на социальный статус виновного лица. В таком аспекте медиация в системе репрессивных отраслей права – значимый шаг по пути гуманизации и демократизации уголовного процесса, смягчения мер уголовно-правового воздействия на субъекта правоотношений. Такой подход отвечает ряду приоритетов, обозначенных в Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года [2].

Медиация обладает рядом практических преимуществ, как то «разгрузка судов» от непомерно больших объемов дел, подлежащих разрешению. Этот практический аспект важен, но он не является решающим. Вместе с тем, в литературе этот «плюс» оценивается как

основной. Так, С.К. Загайнова прямо отмечает, что «разгрузка судов» является одной из основных целей принятия в РФ Закона о медиации [3].

Утилитарный подход, как нам представляется, не способен в полном объеме оценить место и значение медиации в современных условиях уголовной и уголовно-процессуальной политики Казахстана. Элементарные статистические выкладки говорят о следующем: по официальным данным на сегодня в Казахстане отбывают наказание 36 тыс.человек [4], что составляет ≈ 0,21% от общего количества населения страны (18 млн.чел.). Сопоставление приведенных данных позволяет допустить, что на каждые 500 человек приходится один, отбывающий наказание в уголовном порядке. Если эти данные скорректировать на трудоспособную часть населения путем вычитания от общего количества населения несовершеннолетних в возрасте до 14 лет, а также пенсионеров, то удельный вес лиц, отбывающих наказание в уголовном порядке, по отношению к работоспособной части населения значительно возрастет. Очевидно, что такое соотношение не может считаться нормой ни для какого государства. На этом фоне цель «разгрузки судов» представляется далеко не главной.

Правовое понятие медиации необходимо связывать с восстановительным правосудием [5] и, соответственно, цели медиации формулировать исходя из его определения. Как известно, ни в УК РК, ни в УПК РК [6] дефиниции медиации не содержится. Данное обстоятельство нами оценивается как правовой пробел, требующий своего восполнения.

Цель настоящего исследования заключается в определении теоретико-правовых основ формирования медиации в общей системе мер уголовно-правового воздействия, полноты процедурного сопровождения медиации в уголовном судопроизводстве, выработке отдельных предложений по усовершенствованию института медиации в репрессивных отраслях права.

Методология исследования определяется концептуально значимыми приоритетами уголовной и уголовно-процессуальной политики Республики Казахстан на современном этапе развития права, а также диалектикой общественных отношений, одной из форм которой являются правовые отношения.

1. Правовая природа медиации в уголовном и уголовно-процессуальном отраслях права

Вопрос о признании принципа диспозитивности в уголовном процессе всегда носил спорный характер. Диспозитивность как принцип в праве означает предоставление сторонам возможности самим распоряжаться своими материальными и процессуальными правами [5, с.203]. Как отмечает А.Е.Мусилимов, отличительной чертой действующего уголовно-процессуального права по сравнению с правом советского периода развития общественных отношений является значительно большая свобода субъекта правоотношений в выборе средств защиты и реализации конституционных прав и свобод, в том числе – в средствах защиты человека от уголовно наказуемых посягательств на его свободу, возможность реализовать свои права и обеспечить законные интересы [6, с.368]. Связь принципа диспозитивности и медиации состоит в единстве посылок – проявление воли субъекта отношений. Наиболее разработанной формой проявления диспозитивности в уголовном процессе является частное обвинение. Частное обвинение может завершиться примирением. Таким образом, складывается определенная логическая цепь: частное обвинение, основанное на принципе диспозитивности, - возможность завершения производства по частному обвинению примирением сторон – медиация как одна из форм примирения сторон в конфликте. В силу этого диспозитивность выступает не только как исключительный принцип, имеющий отношение исключительно к частному обвинению, но и как более широкое понятие, охватывающее собою и медиацию, понимаемую как примирительную процедуру.

Обращение к истории права говорит о том, что институт примирения был достаточно детально регламентирован постреформационным законодательством России XIX века. Как писал В.Случевский, характеризуя институт мировых судей по Учреждению судебных установлений, принятому 20 ноября 1864 года [7], деятельность почетных мировых судей ставилась в зависимость от желания обеих сторон и имела место только в отношении дел, возбуждаемых в порядке частного обвинения и нередко заканчивавшихся примирением [8, с.107]. Согласно Уставу уголовного судопроизводства, принятому 20 ноября 1864 года [9] (далее – УУС), одним из оснований прекращения уголовного дела признавалось примирение «потерпевшего с обиженным в указанных законом случаях» (п.3) ст.16). При этом, в ст.104 УУС устанавливалось, что в делах, «которые дозволяется прекращать примирением, судья ограничивается рассмотрением тех только доказательств, которые сторонами представлены или указаны». Согласно ст.174 УУС к числу существенных нарушений обрядов и форм судопроизводства, влекущих отмену приговора, наряду с иными, относилось оставление съездом (коллегией судей – примеч. наше М.Х.) без внимания заявления сторон о примирении между ними, когда это разрешалось судом. В соответствии со ст.534 УУС определение судебной палаты о предании лица суду могло быть обжаловано в случаях, когда предание суду имело место вопреки

состоявшемуся примирению сторон, когда закон это разрешает.

Помимо УУС примирение регулировалось также нормами материального права. Так, согласно Уставу о наказаниях, налагаемых мировыми судьями [10], устанавливалось, что проступки не влекут наказания в случае «примирения обиженного или потерпевшего убыток с виновным в проступках лицом» (ст.20). Согласно ст.20 названного Устава примирение сторон по делу частного обвинения на любой стадии уголовного процесса, в том числе и после вынесения приговора, исключает наказание.

Основные черты института примирения в рамках частного обвинения были сохранены в социалистическом праве советского периода развития. Так, согласно п.6 ст.5 УПК РСФСР [11] уголовное дело прекращается судом на его заседании по основанию: «за примирением потерпевшего с обвиняемым по делам о преступлениях», подпадающих под признаки частного обвинения. Аналогичное положение содержалось в УПК иных союзных республик. В частности, указанное основание для прекращения дела судом было закреплено в ст.5 УПК КазССР [12]. Однако о медиации вопрос еще не стоял.

Процессы распада СССР и суверенизации ранее бывших союзных республик привнесли в уголовное и уголовно-процессуальное законодательство новое видение сущности, целей и задач правосудия. Актуализировался вопрос о восстановительном правосудии.

В современных условиях теоретики и практики признают, что производством, позволяющим лучше обеспечить права и свободы участников процесса, является восстановительное правосудие. Это фактически новый для нашего уголовного процесса институт, состоящий в разрешении уголовно-правового спора между потерпевшим и обвиняемым посредством специальных процедур более гуманных и менее бюрократизированных, чем официальный порядок осуществления уголовного правосудия, предполагающий обязательное подробное разбирательство, признание виновным и назначение наказания [13, с.139]. Медиация представляет собой «посредничество в уголовных делах», которая «рассматривается как процесс, в котором жертва и правонарушитель имеют возможность добровольно участвовать в решении порожденных преступлением проблем, используя помощь беспристрастной третьей стороны, или посредника» [14, 13].

Важен процесс внедрения в уголовный процесс восстановительного правосудия в период с 1997 года – времени принятия первого в истории суверенного Казахстана УПК, по 2015 год – времени ввода в действие нового УПК.

Этот период насыщен изменениями в уголовной и уголовно-процессуальной политике Казахстана, что достаточно сильно отразилось на состоянии законодательства и практике правоприменения. О процессах, имевших место в период с 1997 по 2005гг., объективно отозвался Д.К.Канафин. Он писал: «Об усилении диспозитивности в уголовном судопроизводстве свидетельствует (…) расширение Законом РК №363 от 21.12.2002г. возможности прекращения уголовных дел в порядке ст.67 УК РК. Необходимо признать, что развитие института примирения уже в современном казахстанском уголовном процессе связано с достаточным количеством сложных метаморфоз. В момент принятия УПК РК в 1997 году это основание указывалось в п.6 ч.1 ст.37 УПК и считалось не реабилитирующим. В 2000 году в эту норму были внесены изменения, и данное основание было перенесено в ст.38 УПК, продолжая оставаться не реабилитирующим. Однако, в 2002 году в связи с изменением содержания ст.67 УК РК в ст.37 п.5 были внесены изменения и ч.1 ст.67 УК была отнесена к числу реабилитирующих оснований. Такую трансформацию можно было объяснить желанием законодателя поощрить участников процесса к прекращению дел примирением. Очевидно, в настоящее время, это желание пропало, поскольку законом РК №10-III от 09 декабря 2004 года это основание вновь исключено из перечня реабилитирующих. Следует признать, что современная позиция законодателя более логична, но в меньшей степени способствует развитию примирительного начала в уголовном процессе, поскольку удаление указанного основания из списка реабилитирующих, часто не устраивает сторону защиты. На практике такое изменение закона стало причиной для отказа следователями и прокурорами в прекращении дел примирением и направления их для решения этого вопроса в суд. В действительности это противоречит смыслу ст.67 УК РК и создает дополнительные условия для коррупции в органах уголовного преследования, так как ставит перспективу прекращения дела в зависимость от усмотрения органа, ведущего уголовный процесс, а не самих участников судопроизводства. Следовательно, количество дел, прекращенных по ст.67 УК РК, возможно, сократится.

Тем не менее, результаты применения ч.1 ст.67 УК РК, после изменений 2002 года представляют большой интерес. Автор настоящей работы как практикующий адвокат в личном опыте заметил достаточно большой рост прекращения уголовных дел по указанному основанию. Этот факт подтверждается официальной статистикой. В 2001 году только 2,13% уголовных дел было прекращено по данной статье. В 2002 году – 4,67%. В 2003 году уже 9,31% и за 9 месяцев 2004 года – 10,88%. Предоставление юридической возможности частным лицам самим разрешать уголовно-правовой конфликт способствовало гуманизации процесса, уменьшило число осужденных, в большей степени обеспечило права жертв противоправных деяний [14, с.140-141].

Вместе с тем, Д.К.Канафин отмечает, что примирение в порядке ст.67 УК РК (1997г.), медиация и восстановительное правосудие – это не одно и то же. Медиация предполагает участие медиатора, который является третьим, незаинтересованным в исходе дела участником процесса. Примирение в порядке ст.67 УК РК (1997г.) – это еще не восстановительное правосудие. Это всего лишь проявление одного из элементов этого института, который на самом деле охватывает собой совокупность специальных процедур инкорпорированных или, наоборот, обособленных от стандартной унифицированной процессуальной формы [14, с.141].

Дальнейшее развитие медиации мы связываем с рекомендациями VI съезда судей Республики Казахстан, прошедшего в ноябре 2013 года. В соответствии с этими рекомендациями развитие института медиации является одним из главных приоритетов казахстанского правосудия. Как утверждает Б.Т.Секербеков, одним из наиболее динамично развивающихся в мире, в том числе и в странах СНГ, институтов является медиация – вид альтернативного урегулирования споров. Медиация – это основа гражданского общества, путь к демократии и цивилизованности [15, с.21].

Лексически «медиация» - с лат. mediator – посредник – посредничество [16, с.511]. Медиация – это процедура примирения конфликтующих сторон путем их вступления в добровольные переговоры с привлечением нейтрального лица – медиатора, минуя судебное разбирательство. Медиатор не обладает полномочиями судьи, не может принять решение и обязать стороны к выполнению своего решения. Он выступает в качестве катализатора переговоров, помогает вести переговоры более эффективно и направляет их в нужное русло. Благодаря своему нейтралитету, медиатор способен объективно оценить обстоятельства спора и найти оптимальное решение проблемы. Медиатор не вправе принудить стороны подписать соглашение, с условиями которого стороны не согласны [15, с.21].

Действующий УК РК в ст.68 (Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением) и действующий УПК РК в ст.85 (Медиатор) предусматривают освобождение от уголовной ответственности в двух случаях: 1) примирение по делам частного обвинения, выносимое решением суда; 2) медиация с момента регистрации заявления и сообщения об уголовном правонарушении и на последующих стадиях уголовного процесса до вступления приговора в законную силу. Во втором случае примирение процессуально оформляется постановлением уполномоченного лица органа, ведущего уголовный процесс.

Данное обстоятельство является основанием для утверждения о том, что медиация и примирение, имея общие корни, все же не заменяют, друг друга. При этом, медиация – более широкое, чем посредничество, понятие, оно обозначает форму разрешения конфликта и включает в себя: 1) посредничество как средство, определяющее природу медиации; 2) уголовно-правовой конфликт как предмет разрешения; 3) процедуру (форму) как элемент, аккумулирующий порядок и условия медиации [19, с.10].

2. Зарубежный опыт восстановительного производства

Как считают аналитики, альтернативные способы разрешения уголовно-правовых конфликтов как и альтернативное разрешение гражданских споров не менее востребованы и достаточно широко распространены во всем мире [17, с.70].

Примирительное урегулирование, основанное на взаимосогласии сторон, то есть клиентуры, должностных лиц органов, участвующих в правоприменительной практике, получает все более широкое распространение в мировой судебной практике. Особую роль приобретают дискреционные (по усмотрению уполномоченного лица) формы улаживания конфликтов. Механизм свободного усмотрения активно реализуется в США, Канаде, Японии, Англии, Франции и ФРГ. Вместе с тем, виды примирительного урегулирования в этих странах не скопированы друг у друга, а имеют национальную специфику. Однако общие схемы рассмотрения конфликта особо не отличаются друг от друга [21, с.80-81].

В странах англосаксонской системы права, к которым относятся Аглия, США, Канада, Австралия,Северная Ирландия, Новая Зеландия и ряд других стран, широко используются различные программы восстановительного правосудия: медиация жертвы и преступника (Victim – Offender Mediation program); семейные конференции (Family Group Conferencing); общественный совет восстановительного правосудия (Community Reparative Boards), круги правосудия (Sentencing Circle) и другие. При различиях в содержании эти программы обладают одной целевой направленностью, а именно: примирение сторон, возмещение причиненного преступлением вреда и применение мер по исправлению лица, совершившего уголовное правонарушение [17, с.70].

Медиация свойственна ряду стран, относимых к романо-германской правовой семье (большая часть стран Африки, все страны Латинской Америки, страны Востока, включая Японию, а также страны континентальной Европы: Франция, Италия, Испания, Бельгия, Люксембург, Голландия, ФРГ, Австрия, Швейцария и ряд других). Медиация либо сходные с ней процедуры предусмотрены законодательствами Англии, Франции, Бельгии, Нидерландов, США и других стран.

Так, в Бельгии на уровне низового звена судебной системы, представленного мировыми судами, применение мер по примирению по гражданским спорам является обязательным элементом судебной процедуры [18, с.23].

В уголовном процессе Англии предусмотрено так называемое полицейское расследование, которое может заканчиваться медиацией. Медиация осуществляется специальной медиационной службой, которая проводит процедуру по примирению обвиняемого с потерпевшим с заглаживанием причиненного последнему вреда. В тех случаях, когда достигается медиационное соглашение между обвиняемым и потерпевшим, преследование заканчивается вынесением предупреждения [20, с.639].

Как отмечает Х.У.Рустамов, американская правовая доктрина, воспринявшая основные положения английского права, исходит из того, что признание обвиняемым своей вины может быть достаточным как для примирения, так и для вынесения обвинительного приговора [21, с.125].

В США медиации в современном понимании нет. Вместе с тем, наряду со сделкой о признании вины, здесь применяются различные программы, о которых говорилось ранее. Цель таких программ состоит в исключении правонарушителя из системы уголовного правосудия и замены уголовной ответственности альтернативными видами исправительного воздействия. Например, в штатах Колорадо и Пенсильвания по результатам применения программы «Разрешение уголовных дел с помощью быстрого перевоспитания и исправления правонарушителей» в 1984 году по 38% уголовных дел производство завершилось исключением виновных из системы уголовного правосудия с одновременным проведением в отношении таких лиц курсов лечения от наркотической зависимости и алкоголизма, а также профессионального обучения [21, с.468-469].

Во Франции возбуждение уголовного преследования признается в качестве самостоятельной стадии. Прокурор в рамках этой стадии может принять решение об условном отказе в возбуждении уголовного преследования (под условием возмещения причиненного вреда), а также о применении института медиации либо о применении штрафа «по соглашению» [23, с.691].

Не меньший интерес представляет правовой опыт медиации по законодательствам стран СНГ.

Пилотажный анализ УПК стран СНГ свидетельствует о том, что уголовный процесс в них построен по смешанному типу. Примирение, имея в каждой стране свои национальные особенности, в общих чертах обладает сходными признаками.

Так, Е.А.Рубинштейн пишет, что в УПК РФ отсутствует определение понятия «примирение». Вместе с тем такая дефиниция имеет существенное значение для правильного использования института прекращения уголовных дел в связи с примирением с потерпевшим в правоприменительной практике. Наряду с этим, названный автор считает, что попытка законодателей ввести в российскую уголовно-процессуальную систему элементы восстановительного правосудия осталась нереализованной, так как закреплена лишь возможность примирения, а его процедура осталась за рамками регулирования [24, с.164].

По мнению Д.П.Письменного, в УК Украины содержится два новых основания освобождения от уголовной ответственности, которые могут очень серьезно повлиять на развитие уголовной политики этой страны. Речь идет об освобождении лица от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием (ст.45 УК У) и в связи с примирением виновного с потерпевшим (ст.46 УК У). Закрепление в украинском законодательстве этих мер следует именовать «мерами компромисса в борьбе с преступностью» либо «альтернативными мерами», которые позволяют достигать цели уголовной юстиции по отдельным уголовным делам иным путем, то есть обходя традиционную схему (уголовный процесс – приговор – наказание – исполнение наказания) [25, с.173].

Белорусский правовед Л.В. Павлова дает анализ уголовному законодательству РБ в части материальных оснований для примирения с потерпевшим, оценивая как позитивные, так и спорные моменты. При этом названный автор отмечает, что институт примирения исторически присущ уголовному праву Белоруссии. Общая регламентация примирения, которая закреплена ст.89 УК РБ, нуждается в глубоком самостоятельном исследовании с последующей выработкой научно обоснованных рекомендаций в части дополнительных гарантий соблюдения прав участников процесса [26, с.547-548].

Таким образом, имплементация англо-саксонской или романо-германской модели медиации в уголовный процесс стран СНГ не является эклектикой, лишенной своих корней. Есть основания полагать, что медиация, воспринятая законодателями стран СНГ, обладает своими особенностями. Эти особенности обусловлены приоритетами национальной уголовно-правовой и уголовно-процессуальной политики отдельного взятого суверенного государства. Безусловно, имеются определенные спорные моменты, требующие своего правового осмысления и выработки мер по их исключению либо минимизации. В любом случае, процесс усовершенствования отраслевого национального законодательства в исследуемом вопросе протекает непрерывно.

3. Понятие медиации: отдельные методологические подходы

В 2016г. в Минске состоялся Международный форум «Коммерческая медиация

в Восточной Европе и Центральной Азии», поддержку которому оказали Министерство юстиции Республики Беларусь и Европейский банк реконструкции и развития (ЕБРР). На Форуме приняли участие представители верховных судов, министерств юстиции, судебных систем Армении, Азербайджана, Беларуси, Грузии, Казахстана, Молдовы, Кыргызстана, Российской Федерации, Украины, Таджикистана, Монголии, а также иностранные эксперты из Англии, Германии, Италии, Сербии, Украины. Одной из ключевых тем, обсуждавшихся на Форуме, было решение практических проблем медиации, возникающих в гражданском судопроизводстве. В контексте данной проблемы рассматривались следующие вопросы: пути развития медиации и связанные с этим сложности на основе опыта разных стран; способы повышения эффективности медиации; формирование спроса на медиацию через повышение стимулов, применение принудительной медиации; роль частного сектора в обучении медиаторов и регулировании деятельности последних; перспективное планирование в деле подготовки медиаторов и др. [27, с.38]. Очевидно, что медиация в гражданском процессе развивается более сильными темпами, чем это имеет место по отношению к уголовному процессу. Такое соотношение отражает реальное положение вещей: 99% правовых отношений разрешаются цивилистикой, и только 1% отношений репрессивными отраслями права. Высокий уровень социального спроса является определяющим фактором в опережении в своем развитии института медиации в сфере гражданско-правовых и гражданско-процессуальных правоотношений.

Ряд проблем, обсуждавшихся на упомянутом выше Форуме, имеет значение и для усовершенствования института медиации в сфере уголовно-правовых и уголовно-процессуальных отношений. В частности, требует своего восполнения такой пробел в праве, как определение понятия «примирение»; введение процедуры обязательной медиации; учреждение института профессиональных медиаторов и др.

Юридически «примирение» - восстановление согласия [28, с.773], а «восстановление» - 1) приведение в прежнее состояние; 2) воспроизведение чего-нибудь; 3) возвращение в прежнее общественное, служебное положение [28, с.74-75]. Лексически «примирение» - 1) прекращать вражду, восстанавливать согласие, мирные отношения; 2) терпимо относиться к чему-нибудь [29, с.345], а «восстановление» - 1) приведение в прежнее нормальное состояние; 2) возвращение лицу прежнего общественного, служебного положения [29, с.95]. Как мы видим юридическое и лексическое содержание понятий «примирение» и «восстановление» практически совпадают. Учет этого обстоятельства важен при формулировании соответствующих определений.

В данном русле представляет интерес точка зрения Е.А.Рубинштейна, который предлагает включить в УПК РФ следующее определение: «Примирение – нравственное раскаяние в совершении противоправного деяния лица, против которого осуществляется уголовное преследование, непосредственно перед потерпевшим и прощение последним его действий, а также достижение между указанными лицами согласия относительно порядка, размера и срока заглаживания причиненного вреда» [24, с.165].

При всей привлекательности подхода данного автора отдельные спорные моменты из этого определения вытекают. Вместе с тем, сама идея о включении в УПК определения понятия «примирения», безусловно, достойна внимания.

С методологической точки зрения мы поддерживаем мнение Х.У.Рустамова, который считает, что примирительные формы урегулирования в условиях роста преступности и ограниченных возможностей уголовной юстиции, несомненно, имеют много социальных и юридических достоинств [21, с.83]. В числе соответствующих преимуществ он называет следующие:

- возможность применения примирительных процедур на всех стадиях и этапах уголовного процесса, за исключением вынесения приговора;
- достижение кратчайшим путем смягчения враждебности сторон в конфликтных ситуациях;
- реализация одной из главных функций суда – социального умиротворения;
- экономия ограниченных ресурсов суда и органов обвинения;
- освобождение органов дознания и предварительного следствия от бремени поиска новых улик по бесперспективным преступлениям.

С этого времени прошло 19 лет. Очевидно, что перечень преимуществ может быть расширен, равно как и перечень спорных моментов. Однако неизменную значимость и ценность сохраняет методологическая сторона вопроса. Она состоит в признании первичности человека, его жизни, здоровья, законных интересов и вторичности интересов государства. Такой подход является базой для объяснения выбора между двумя принципами: 1) неотвратимость наказания за совершение преступления; 2) гуманизм, максимально щадящий уровень уголовно-правовых репрессий. Выбор в пользу второго принципа – это ответ на социальный запрос, результат коренного изменения шкалы ценностей, где главенствующее место отводится человеку и гражданину. Одним из важнейших последствий медиативного соглашения является отсутствие судимости, что в свою очередь означает сохранение социального

статуса правонарушителя «в обмен» на возмещение вреда и восстановление бесконфликтных отношений между сторонами [30].

4. Основные выводы

1. Целесообразность предусмотрения в УК и УПК оснований для применения примирительных процедур доказана зарубежной правовой практикой. Разумная имплементация с рациональной интерпретацией института медиации в систему национального права – объективная потребность, отраженная в Концепции правовой политики страны. Опыт применения медиации в уголовном процессе Казахстана (2,5 года) уже выявил острые углы, нивелирование которых – задача законодателя и юридического научного сообщества.

2. Необходимо формулирование научно-обоснованной дефиниции понятия «примирение» с последующим его включением в УПК РК, на основе расширительного толкования принципа диспозитивности в уголовном процессе.

3. Имеется практическая целесообразность в создании надлежащих процессуальных условий для осуществления медиативных процедур в досудебном производстве с последующим прекращением дела за примирением без передачи дела в суд.

4. Установить в законодательном порядке, что неразъяснение уполномоченным лицом сторонам сущности медиации в тех случаях, когда это разрешается законом, - оценивается как существенное нарушение положений УПК РК, влекущее признание вынесенного по делу решения не имеющим юридической силы.

5. Прекращение уголовного дела в связи с примирением из обязательного последствия перевести в разряд дискретных решений уполномоченного лица, что позволит более полно реализовать принцип внутреннего убеждения при оценке обстоятельств дела, связанных с медиацией.

Список использованной литературы:

1. *О медиации – Закон Республики Казахстан от 28 января 2011 года №401 – IV. Введен в действие с 05.08.2011г.//Каз.правда, 10 февраля 2011г. С изменениями и дополнениями по состоянию на 31.10.2015г.*
2. *Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года. – Утверждена Указом Президента Республики Казахстан №834 от 29.08.2009г. – С изменениями и дополнениями по состоянию на 16.01.2014г.*
3. *Загайнова С.К. О комплексном подходе к развитию медиации в России/http//mediators.ru/about_me_diation/news/text 12/text 5(дата обращения: 16.05.2016г.).*
4. *Сактаганова Л. Для социально уязвимых категорий//Юридическая газета, №41(3140), от 2 июня 2017г.*
5. *Большой словарь иностранных слов/Сост. А.Ю.Москвин. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2007. – 816с.*
6. *Мусилимов А.Е. Принцип диспозитивности в уголовном процессе//Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Часть Общая: Академический курс. В двух книгах. Книга первая/Под ред. Б.Х.Толеубековой. – Алматы: Издательская компания ТОО «HAS», 2004. – С.367-396.*
7. *Учреждение судебных установлений. Принято 20 ноября 1864г.//Российское законодательство Х-ХХ веков. В 9-ти томах. Том 8. Судебная реформа. – М.: Издат. «Юрид. лит.», 1991. – С.32-82.*
8. *Случевский В. Учебник русского уголовного процесса. – СПб, 1913. -606с. (Издание стереотипное).*
9. *Устав уголовного судопроизводства. – Принят 20 ноября 1864 года// Российское законодательство Х-ХХ веков. В 9-ти томах. Том 8. Судебная реформа. – М.: Издат. «Юрид. лит.», 1991. – С.120-251.*
10. *Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями. – принят 20 ноября 1864 года// Российское законодательство Х-ХХ веков. В 9-ти томах. Том 8. Судебная реформа. – М.: Издат. «Юрид. лит.», 1991. –С.395-419.*
11. *Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР. – Принят 27 октября 1960г. Введен в действие с 01.01.1961г.//Ведомости Верховного Совета РСФСР – 1960, №15, ст.288.*
12. *Уголовно-процессуальный кодекс Казахской ССР. –Принят 22 июля 1959г. Введен в действие с 01.01.1960г.//Ведомости Верховного Совета КазССР – 1959, №10.*
13. *Канафин Д.К. Гарантии прав личности в уголовном судопроизводстве: Монография. – Алматы, 2005-168с.*
14. *Гроенхейзен М. Медиация жертвы и правонарушителя: эксперименты и законодательство в некоторых европейских странах// Восстановительное правосудие/Под общей ред. И.Л.Петрухина. –М.: ЦСПР, 2003. – С.11-18.*
15. *Секербеков Б.Т. Медиация в Республике Казахстан//Фемида, №2(242), 2016. – С.21-23.*
16. *Новейший словарь иностранных слов и выражений. – Минск: Современный литератор, 2007. – 976с.*

17. *Апостолова Н.Н. Применение медиации (посредничества) в России. – Ростов-на-Дону, 2014. – 140с.*
18. *Решетников Ф.М. Правовые системы стран мира: Справочник. – М.: Юр.лит., 1993. – 256с.*
19. *Забуга Е.Е. Медиация как альтернативная форма уголовного преследования несовершеннолетних / Автореф. дис. ... к.ю.н. (12.00.09) – Омск: Академия МВД России, 2014. -28с.*
20. *Шестакова С.Д. Уголовный процесс зарубежных государств// Уголовно-процессуальное право/Под общей ред. проф. В.И.Рохлина. – СПб:Юрид. центр Пресс, 2004. – С.627-651.*
21. *Рустамов Х.У. уголовный процесс. Формы: Учебн.пос. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998. – 304с.*
22. *Бернам Уильям. Правовая система Соединенных штатов Америки/ Науч. ред. В.А.Власихин. 3-й выпуск. - М.: РИО «Новая юстиция», 2006. – 1216с.*
23. *Сидорова Н.А. Уголовный процесс Франции и ФРГ// Уголовный процесс России. Особенная часть: Учебник. – СПб, 2005. – С.689-697.*
24. *Рубинштейн Е.А. Прекращение уголовного дела в связи с примирением с потерпевшим в УПК Российской Федерации// Материалы международной научно-практической конференции, посвященной принятию нового Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации. – М.: МГЮА, 2002. – С.164-166.*
25. *Письменний Д.П. Процессуальный порядок освобождения от уголовной ответственности: сравнительный анализ по новому УПК Российской Федерации и УПК Украины// Материалы международной научно-практической конференции, посвященной принятию нового Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации. – М.: МГЮА, 2002. – С.173-174.*
26. *Павлова Л.В. Уголовно-правовое значение примирения с потерпевшим //Теоретико-методологические и конституционные основы устойчивого развития национальной правовой системы в условиях глобальных и региональных процессов в контексте защиты прав человека и построения правового государства: Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 90-летию юридического факультета БГУ/ Под общей ред. С.А.Балашенко. – Минск: ЮФ БГУ, 2015. – С.547-549.*
27. *Сулейменова У.А. Медиация: не доводить дело до суда// Заңгер, 2016, №10(183). –С.38-39.*
28. *Юридический словарь/Под ред. А.Н. Азрилияна. –М.: Институт новой экономики, 2007. – 1152с.*
29. *Ожегов С.И. Словарь русского языка. Изд.7-е. – М.: Издат. «Сов.энциклопедия», 1968. - 900с.*
30. *Балмуханов А. Примирительные процедуры в уголовном процессе// Заңгер, 2016, №10(183). –С.50-51.*

УДК: 343.14
МРНТИ: 10.79.35

Т.Б. Хведелидзе[1]
[1]кандидат юридических наук, старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин Института истории и права КазНПУ им.Абая, г.Алматы, Казахстан
e-mail: khvedelidze_tima@mail.ru

ДОКАЗАТЕЛЬСТВЕННОЕ ЗНАЧЕНИЕ ИНФОРМАЦИИ, ПОЛУЧЕННОЙ В РЕЗУЛЬТАТЕ НЕГЛАСНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ (ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН)

Аннотация

В Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года указывается, что эффективная уголовная политика государства невозможна без оптимальной модели уголовного судопроизводства [1]. Названная Концепция признает в качестве приоритета развитие уголовно-процессуального права путем дальнейшей реализации основополагающих принципов уголовного судопроизводства, направленных на защиту прав и свобод человека. Введение в УПК РК норм, регламентирующих получение доказательств в результате производства негласных следственных действий, актуализировало вопрос о критериях оценки таких доказательств. Такие критерии, как относимость, допустимость, достоверность и достаточность, глубоко исследованные и опробированные следственно-судебной практикой, не обеспечивают надлежащую доказательственную ценность информации, полученной в результате производства негласных следственных действий.

Данное обстоятельство требует своего уголовно-процессуального решения с тем, чтобы исключить возможность нарушения судопроизводственных принципов не только на уровне отраслевого закона, но и на

уровне конституционного права, где последнее основано на положениях ст.75 Конституции РК, закрепляющей принципы судопроизводства [2].

Ключевые слова: Концепция правовой политики, уголовный процесс, доказательственное право, доказательства, принципы судопроизводства, критерии оценки доказательств, негласные следственные действия.

Т.Б.Хведелидзе[1]
[1] Абай ат.ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты,қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, з.ғ.к., Алматы қ., Қазақстан
e-mail: khvedelidze_tima@mail.ru

ЖАСЫРЫН ТЕРГЕУ ӘРЕКЕТТЕРІНІҢ НӘТИЖЕСІНДЕ АЛЫНҒАН АҚПАРАТТАРДЫҢ ДӘЛЕЛДЕМЕЛІК МАҢЫЗЫ (ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША)

Аңдатпа

2020 жылға дейінгі кезеңге 2010 Қазақстанның құқықтық саясатының тұжырымдамасы мемлекеттің қылмыстық саясатын тиімділігі [1] қылмыстық сот ісінің оңтайлы моделі жасалмайынша мүмкін емес болып табылады. Есімді тұжырымдамасы басымдық ретінде адам құқықтары мен бостандықтарын қорғауға бағытталған қылмыстық сот ісін жүргізу негізгі принциптерін одан әрі жүзеге асыру, қылмыстық-процессуалдық заңдарды дамыту таниды. құпия тергеу өндірісімен дәлелдемелерді алу реттейтін Қылмыстық іс жүргізу кодексінің ережелерін кіріспе, мұндай дәлелдемелерді бағалау критерийлерін мәселесін өзекті. Мұндай өзектілігі, ыңғайлылығы, дұрыстығын және жеткіліктілігін ретінде критерийлері, терең зерттеліп, тергеу және сот практикасын жүзеге тырысты, өндірістік құпия тергеу нәтижесінде алынған ақпараттың барабар айғақтық мәні қамтамасыз етпейді.

Бұл факт [2] әділдік қағидаларын бекіту, құқық саласының деңгейінде, сонымен қатар соңғы Конституцияның 75-бабының ережелеріне негізделген конституциялық заң деңгейінде ғана емес, кез-келген sudoproizvodstvennyh принциптерін алдын алу мақсатында өз қылмыстық процессуалдық шешімдер талап етеді.

Түйін сөздер: құқықтық саясат тұжырымдамасы, қылмыстық іс жүргізу, дәлелдемелер құқық, дәлелдемелер, әділдік принциптері, дәлелдемелерді бағалау, құпия тергеу критерийлері.

T.B.Hvedelidze[1]
[1]candidate of Law, senior teacher of department criminal - legal disciplines
Institute of history and law of KazNPU of Abay, Almaty, Kazakhstan
e-mail: khvedelidze_tima@mail.ru

EVIDENTIARY VALUE OF INFORMATION OBTAINED AS A RESULT OF SECRET INVESTIGATIVE ACTIONS (BY THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN)

Abstract

The concept of the legal policy of the Republic of Kazakhstan for the period from 2010 to 2020 indicates that an effective criminal policy of the state is impossible without an optimal model of criminal justice [1]. This Concept recognizes, as a priority, the development of criminal procedural law by further implementing the fundamental principles of criminal justice, aimed at protecting human rights and freedoms. The introduction in the Code of Criminal Procedure of the norms regulating the receipt of evidence as a result of the production of unsolicited investigative actions, actualized the question of the criteria for assessing such evidence. Criteria such as relevance, admissibility, reliability and sufficiency, deeply researched and tested by investigative and judicial practice, do not provide the proper evidentiary value of information obtained as a result of the production of unsolicited investigative actions.

This circumstance requires its criminal procedural decision in order to exclude the possibility of violation of judicial principles not only at the level of the branch law, but also at the level of constitutional law, where the latter is based on the provisions of Article 75 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, which establishes the principles of legal proceedings [2].

Keywords: concept of legal policy, criminal process, evidence law, evidence, principles of legal proceedings, criteria for assessing evidence, unspoken investigative actions.

Введение

Актуальность темы исследования

Последняя действующая Концепция правовой политики на период с 2010 до 2020 года (далее – Концепция) определяет свою главную цель как неукоснительное обеспечение защиты от необоснованного обвинения и осуждения, от незаконного ограничения прав и свобод человека и гражданина, а также как способствование укреплению законности и правопорядка, формирование уважительного отношения к праву [1]. Далее, в Концепции указывается, что важной

задачей для достижения этой цели признается обеспечение неукоснительного соблюдения законности, прав и свобод граждан при осуществлении оперативно-розыскной деятельности [1].

Акцентирование внимания на оперативно-розыскной деятельности (далее – ОРД) является ключевым во взаимосвязи с внедрением в уголовно-процессуальную деятельность понятия «негласные следственные действия». Их осуществление основано на отдельных положениях оперативно-розыскного законодательства РК. В частности, во вновь принятом Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан (далее – УПК РК), введенном в действие с 01.01.2015 г. [3], в ч.2 ст.232 устанавливается, что «негласные следственные действия, за исключением негласного контроля почтовых и иных отправлений, производятся по поручению органа досудебного расследования уполномоченными подразделениями правоохранительного или специального государственного органа с использованием форм и методов оперативно-розыскной деятельности». Это означает, что к следственным процедурам относится только дача поручения о производстве негласного следственного действия. А все остальное – сфера специальной секретной («негласности») деятельности органов, осуществляющих ОРД.

Наряду с этим, целью производства негласных следственных действий является получение сведений о фактах не информируя вовлеченных в уголовный процесс лиц, интересы которых они затрагивают (ч.1 ст.232 УПК РК). Как известно, сведения о фактах или фактические данные – это, по смыслу ст.111 УПК РК, и есть доказательства в уголовном процессе.

К доказательствам, независимо от формы и условий их получения, применяются следующие оценочные критерии: относимость к делу (ч.3 ст.125 УПК РК); допустимость (ч.4 ст.125 УПК РК); достоверность (ч.5 ст.125 УПК РК); достаточность (ч.6 ст.125 УПК РК).

Эти критерии применялись в период действия УПК КазССР [4], принятого в 1959 году и действовавшего с изменениями и дополнениями до 1 января 1998 года. Так, согласно ст.158 УПК КазССР лицо можно было привлечь к уголовной ответственности только «при наличии достаточных доказательств». По смыслу ст.339 УПК КазССР, кассационный суд был не вправе предрешать вопросы о «достоверности или недостоверности того или иного доказательства». Согласно ст.49 УПК КазССР не могли «служить в качестве доказательств показания, основанные на сведениях, источник которых неизвестен». Аналогичное положение содержалось в ст.47 УПК КазССР о том, что «не имеют юридической силы доказательства, полученные незаконным путем». Сущность этих положений отражала критерий допустимости доказательств. В соответствии со ст.55 УПК КазССР эксперт был вправе «знакомиться с материалами дела, относящимися к предмету экспертизы».

Таким образом, критерии оценки доказательств своими корнями уходят в советское уголовно-процессуальное право. Эти критерии, будучи развитыми и научно обогащенными, сохранили свою роль и значение в уголовно-процессуальном праве Казахстана в условиях суверенизации страны. В УПК РК 1997 года [5] содержались самостоятельные определения оценочных критериев об относимости доказательств (ч.3 ст.128), об их допустимости (ч.4 ст.128), достоверности (ч.5 ст.128), их достаточности (ч.6 ст.128).

До 2015 года применение указанных критериев оценки доказательств соответствовало системе следственных действий, в результате производства которых добывались доказательства. Перечень следственных действий по УПК РК 1997г. включал в себя 15 видов: 1) допрос (ст.211); 2) очная ставка (ст.220); 3) осмотр (ст.221); 4) эксгумация (ст.225); 5) освидетельствование (ст.226); 6) опознание (ст.228); 7) обыск (ст.230); 8) выемка (ст.231); 9) наложение ареста на почтово-телеграфные отправления, их осмотр, выемка (ст.235); 10) перехват сообщений (ст.236); 11) прослушивание и запись переговоров (ст.237); 12) проверка и уточнение показаний на месте (ст.238); 13) следственный эксперимент (ст.239); 14) назначение экспертизы (ст.240); 15) получение образцов для экспертного исследования (ст.256). В качестве спорного вида следственного действия отдельные исследователи относят к ним задержание подозреваемого.

В действующем УПК РК [3] помимо собственно следственных действий, в перечень которых входит 13 видов, предусмотрено 10 видов негласных следственных действий.

Не вошли в действующий УПК РК такие следственные действия, как: 1) наложение ареста на почтово-телеграфные отправления (вместо него предусмотрено негласное следственное действие «негласный контроль почтовых и иных отправлений»); 2) перехват сообщений (вместо него предусмотрено негласное следственное действие «негласные контроль, перехват и снятие информации, передающейся по сетям электрической (телекоммуникационной) связи»); 3) прослушивание и запись переговоров (оно частично поглощается негласным следственным действием, указанным в отношении перехвата сообщений). В качестве самостоятельного следственного действия указывается предоставление лицу, осуществляющему досудебное расследование, предметов и документов (ст.259-261 УПК РК).

Критерии оценки доказательств, полученных в результате собственно следственных действий, малоприменимы к оценке доказательств, полученных в результате

негласных следственных действий. Оценка таких доказательств, на наш взгляд, должна осуществляться путем применения иных критериев, ориентированных на особенности назначения и производства негласных следственных действий.

Целью настоящей работы является обоснование правомерности выработки специальных критериев оценки доказательств, полученных путем проведения негласных следственных действий.

Для достижения этой цели в работе осуществлена попытка решения следующих **задач**: а) анализ исследованности проблем оценки доказательств, полученных в результате производства негласных следственных действий; б) определение степени применимости критерия относимости доказательств, полученных в результате негласных следственных действий; в) определение степени применимости критерия допустимости доказательств, полученных в результате негласных следственных действий; г) определение степени применимости критерия достоверности доказательств, полученных в результате негласных следственных действий; д) выработка специальных критериев оценки доказательств, полученных в результате негласных следственных действий.

Методы исследования состоят в применении диалектического подхода к процессам развития правовых институтов, включая институт доказательств, в контексте приоритетов, определенных в Концепции правовой политики страны [1].

1. Анализ исследованности проблем оценки доказательств, полученных в результате производства негласных следственных действий

Беря во внимание то обстоятельство, что негласные следственные действия впервые в уголовном процессе появились вместе с принятием действующего УПК в 2014г., введенного в действие с 1 января 2015г. Немногим более чем двухлетний опыт применения в досудебном производстве негласных следственных действий свидетельствует о недостаточной эмпирической базе, позволяющей выявить практически значимые моменты в регламентации оценки исследуемых доказательств вместе с тем, определенные наработки теоретического характера в отечественной отраслевой науке осуществлены. Так, анализу и систематизации следственных действий посвящены работы М.Ж.Хведелидзе [6; 7; 8; 9]; вопросам соотношения доказательств, полученных в результате следственных действий, информации, полученной оперативно-розыскным путем, посвящены работы автора настоящей статьи [10; 11; 12]; вопросам методологических основ исследования и регламентации следственных действий посвящены работы Б.Х.Толеубековой [13; 14; 15].

Что касается стран СНГ, то здесь все связано с наличием или отсутствием в УПК соответствующих стран норм о негласных следственных действиях.

В уголовно-процессуальном законодательстве РФ практически сохранен традиционный подход к материалам ОРД, используемым в целях доказывания. В частности, в ст.89 УПК РФ указывается, что «в процессе доказывания запрещается использование результатов оперативно-розыскной деятельности, если они не отвечают требованиям, предъявляемым к доказательствам» действующим УПК РФ. Комментируя данное положение, Б.Т.Безлепкин пишет, что фактические сведения, которые получены в результате оперативно-розыскных мероприятий, например, от лица, оказывающего содействие спецслужбам на конфиденциальной основе, могут быть использованы в уголовно-процессуальном доказывании лишь при условии, что они перепроверены следственным путем [16, с.135].

По УПК РФ [17] получение доказательств основано на производстве следственных действий и каких-либо «негласных» действий не предусматривается.

Вместе с тем, российские теоретики и практики пытаются обосновать целесообразность включения в УПК РФ положений, применение которых позволит приравнивать информацию (материалы), полученную путем осуществления ОРД, к доказательствам, полученным в результате производства следственных действий. Такая позиция отражена в работах М.П.Полякова [18], А.П.Кругликова [19], П.В.Жестерова [20], А.А.Барыгиной [21] и других.

Законодательство Кыргызской Республики, связанное с уголовным судопроизводством, в части оценки доказательств, как нам представляется, сохраняет традиционные правила, сложившиеся в советский период развития права [22]. В частности, в ст.93 УПК КР указывается, что следователь, прокурор, суд, присяжные заседатели оценивают доказательства по своему внутреннему убеждению, основанному на всестороннем, полном и объективном рассмотрении всех обстоятельств дела в их совокупности, при этом руководствуясь законом. При всей спорности данного положения необходимо отметить, что о критериях оценки кыргызский законодатель никаких установок не дает. Справедливости ради следует сказать, что об условиях допустимости доказательств упоминается в ст.81 («Доказательства») УПК КР. Но это единственная норма, в которой имеются положения о критериях оценки доказательств. Особенностью УПК КР является предусмотрение всего 12 следственный действий: 1) осмотр (ст.177); 2) эксгумации (ст.178); 3) освидетельствование (ст.180); 4) следственный эксперимент (ст.182); 5) проверка показаний на месте (ст.183); 6) обыск и выемка (ст.184); 7) наложение ареста на почтово-

телеграфные отправления, их осмотр и выемка (ст.187); 8) прослушивание переговоров (ст.188); 9) допрос (ст.189); 10) очная ставка (ст.196); 11) предъявление для опознания (ст.197); 12) назначение экспертизы (ст.199). Судебного санкционирования каких-либо следственных действий в УПК КР не усматривается.

Каких-либо специальных исследований по проблемам оценки сведений и материалов, полученных оперативно-розыскным путем, ни в международных литературных источниках, ни в изданиях Кыргыстана в современных условиях не наблюдается.

По УПК Республики Таджикистан [23] предусматривается оценка доказательств по всем известным четырем критериям (ст.88). Однако какого-либо определения каждого из критериев в Кодексе не содержится. Всего следственных действий предусмотрено 13 видов, среди которых нет таких, которые производятся на оперативно-розыскной основе.

По УПК Туркменистана [24] из всех известных критериев оценки доказательств предусмотрены: 1) допустимость доказательств (ст.125, ч.1 ст.136); 2) относимость; 3) достаточность (ч.1 ст.136). Такой критерий, как достоверность в УПК Туркменистана не упоминается. Разъяснений или определений этих критериев в Кодексе нет. Законодатель Туркменистана не предусматривает каких-либо следственных действий, требующих применения оперативно-розыскных мер, приемов или способов. В Кодексе предусмотрено 13 видов следственных действий и нет нормы о порядке использования сведений и материалов, полученных на основе ОРД.

По УПК Республики Узбекистан [25] предусмотрено 14 видов следственных действий, среди которых нет ни одного, производство которого требовало бы применения оперативно-розыскных мер, приемов или способов. Оценка доказательств (ст.95) осуществляется по критериям: 1) относимость; 2) допустимость; 3) достоверность; 4) достаточность. Законодатель предусмотрел их определения.

В связи с отсутствием в УПК таких стран, как Кыргызстан, Таджикистан, Туркменистан, Узбекистан следственных действий, которые обладают признаками «негласности», каких-либо целостных изысканий о специальном характере оценки доказательств, получение которых было бы связано с ОРД, объективно не существует.

2. Относимость доказательств, полученных в результате негласных следственных действий

Согласно ч.3 ст.125 УПК РК, доказательство признается относящимся к делу, если оно представляет собой фактические данные, которые подтверждают, опровергают или ставят под сомнение выводы о существовании обстоятельств, имеющих значение для дела. Оценка доказательств, полученных в результате следственных действий, по критерию относимости – достаточно исследованный и апробированный следственно-судебной практикой аспект.

С теоретический точки зрения относимость – это способность доказательств устанавливать наличие или отсутствие искомых по делу обстоятельств. Относимость – необходимое качество любого доказательства. Если сведения не имеют никакого значения для данного уголовного дела, они не должны признаваться доказательствами. Вместе с тем указанная способность доказательств не всегда несомненна, но может носить и предположительный, вероятностный характер [26, с.524].

Признаками относимости доказательств являются способность доказательства указывать: а) на наличие или отсутствие общественно опасного деяния (преступления, уголовного проступка); б) на виновность лица, совершившего это деяние; в) на иные обстоятельства, имеющие значение для дела. Относимость доказательств понимается как связь этих доказательств с обстоятельствами, входящими в предмет доказывания, и иными данными, имеющими значение для дела [27, с.41]. Когда говорят об относимости доказательств, то подразумевают, что эти фактические данные имеют значение для дела, что они собой представляют средство установления истины, относятся к делу – прямо или косвенно, непосредственно или через посредство других доказательств [28, с.282].

Относимыми являются доказательства, которые свидетельствуют о подлежащих установлению фактах, событиях, явлениях и которые, таким образом, способствуют накоплению у соответствующего субъекта уголовной юрисдикции доказательственного материала. Помимо этого, относимыми также следует признавать и доказательства, информирующие не столько о самих обстоятельствах, подлежащих доказыванию, сколько о достоверности ранее полученных сведений [29, с.155].

Применительно к негласным следственным действиям критерий относимости доказательства применить в традиционном понимании невозможно по следующим причинам. Во-первых, необходимая для следствия информация может быть получена негласным путем при условии, что лица, интересы которых они затрагивают, не информируются о проведении негласного следственного действия [ч.1 ст.232 УПК РК]. Это означает, что подозреваемый, его защитник, потерпевший лишены возможности обжаловать решения и действия уполномоченных лиц в тех случаях, когда вероятность неотносимости таких сведений об обстоятельствах дела представляется достаточно высокой. Тем самым не соблюдается принцип свободы обжалования процессуальных

действий и решений (ст.31 УПК РК). Последствия нарушения любого из принципов, согласно ст.9 УПК РК, состоят в признании собранных при этом материалов не имеющими силы доказательств. Во-вторых, исследованию подвергаются только результаты негласного следственного действия. Вне этой деятельности остаются способы получения результатов. Согласно ч.2 ст.233 УПК РК, фактические данные, имеющие отношение к расследованию, приобщаются к протоколу исследования информации. Таким образом, протокол негласного следственного действия отсутствует – его «заменяет» протокол исследования уже готовых результатов. Очевидно, что такая «замена» содержит в себе ряд противоречий. В частности, протокол должен составляться по правилам ст.199 УПК РК. Указанная статья регламентирует порядок составления протокола именно следственного действия. Данное обстоятельство является основанием для отнесения процессуального действия «Исследование информации, полученной в результате проведения негласного следственного действия, и ее использование в качестве доказательств» (ст.238 УПК РК) к следственным. Однако обращение к иным положениям Кодекса о следственных действиях (Главы 26-29, 31-35) свидетельствует о том, что данное действие не упоминается в качестве следственного. В-третьих, согласно ч.1 ст.239 УПК РК, результаты негласных следственных действий оцениваются по правилам, установленным ст.ст. 25 и 125 УПК РК, а именно: по внутреннему убеждению и с точки зрения всех четырех известных критериев оценки, включая критерий относимости. Это означает, что ссылка на ст.ст. 25 и 125 УПК РК в части оценки результатов, полученных путем производства негласных следственных действий, является не только некорректной, а откровенно неправомерной. В-четвертых, согласно ст.240 УПК РК, при установлении лицом, осуществляющим досудебное расследование, как не имеющими значения для дела результаты негласных следственных действий, соответствующие сведения или материалы к материалам уголовного дела не приобщаются. Иными словами, они оцениваются как неотносимые доказательства. Парадокс состоит в том, что ч.2 ст.240 УПК РК предусматривается право заинтересованного лица ходатайствовать об его ознакомлении со сведениями, признанными не имеющими отношения к делу. Это при том, что негласные следственные действия производятся при условии соблюдения конфиденциальности. Далее, при исследовании результатов негласных следственных действий и оценке на предмет их относимости присутствуют лица, уполномоченные осуществлять досудебное расследование, а при необходимости – с участием специалиста и соответствующего сотрудника органа дознания, которые обязаны сохранять в тайне сведения, ставшие им известными в процессе исследования ими сведений и материалов. Возникает вопрос: каким образом лицо, в отношении которого проводились негласные следственные действия, узнает о том, какие именно сведения и материалы были признаны не имеющими отношения к расследуемому делу для того, чтобы в последующем реализовать свое право на ознакомление с этими сведениями и материалами? Более того, невозможно объяснить, в чем состоит надобность предусмотрения такого права заинтересованного лица вообще.

Таким образом, результаты и материалы, полученные путем производства негласных следственных действий, не могут подвергаться оценке на предмет их относимости к расследуемому уголовному делу по общим правилам, предусмотренным для оценки доказательств, полученным путем производства следственных действий. Это должно осуществляться по иным правилам, которые в УПК не нашли отражения. А это может означать, что искомые сведения и материалы должны оцениваться по иному критерию, исключающему не только нарушение конфиденциальности, но и применение иных общих правил, ориентированных на оценку доказательств, полученных традиционным путем.

3. Допустимость доказательств, полученных в результате негласных следственных действий

Законодательное определение допустимости доказательств состоит в признании фактических данных имеющими значение для дела при условии, что они обладают способностью подтверждать, опровергать или ставить под сомнение выводы о существовании обстоятельств, связанных с совершением уголовного правонарушения (ч.4.ст.125 УПК РК). Это положение конкретизируется в ст.112 УПК РК, согласно которой фактические данные оцениваются как недопустимые в качестве доказательств при условии их получения с нарушениями требований уголовно-процессуального закона, оказавшими или могущими оказать влияние на достоверность полученных фактических данных. В качестве нарушений, влекущих безусловное признание фактических данных недопустимыми, законодатель устанавливает:

1) применение пыток, насилия, угроз, обмана, а равно иных незаконных действий и жестокого обращения;

2) использование заблуждения лица, участвующего в уголовном процессе, относительно своих прав и обязанностей, возникшего вследствие неразъяснения, неполного или неправильного ему их разъяснения;

3) проведение процессуального действия лицом, не имеющим права осуществлять производство по уголовному делу;

4) участие в процессуальном действии лица, подлежащего отводу;

5) существенное нарушение порядка производства процессуального действия;

6) получение фактических данных от неизвестного источника либо от источника, который не может быть установлен;

7) применение в ходе доказывания методов, противоречащих современным научным знаниям.

Приведенный выше перечень может быть отнесен к частным критериям оценки доказательств (фактических данных) по признаку допустимости.

Доктринальное толкование критерия допустимости отличается достаточным разнообразием. Зачастую понятие допустимости сводится к установлению степени соблюдения требований закона о порядке и источниках получения доказательства. Так, Б.Х.Толеубекова пишет: «Допустимость доказательства – это его законность, правомерность использования для установления истины. Она определяется прежде всего допустимостью того источника, в котором доказательство содержится» [28, с.282]. Сходное мнение в свое время высказывал Р.С.Белкин, который писал: « Допустимость доказательств, один из основных критериев оценки доказательств с точки зрения их пригодности именно в качестве судебных доказательств и возможности их использования в доказывании. При определении допустимости доказательств учитывается законность источников, средств, приемов и других условий получения доказательств и их использования» [30, с.65].

Допустимость доказательств Ю.К. Орловым понималось не столько как критерий оценки, а как одно из свойств доказательств. В частности, он писал: «Допустимость – это пригодность доказательств по форме, … означает соблюдение при работе с доказательствами всех формальных требований, как правило, прямо предусмотренных законом … Допустимость относится только к форме и никак не касается содержания доказательства» [31, с.42-44].

Такие авторы, как Л.М.Карнеева, П.А.Лупинская, И.В.Тыричев полагали, что относимость отражает не только внешнюю, формальную оценку доказательств, но также затрагивает и их содержание. Объяснение этому названные авторы находят в единстве формы и содержания [32, с.238]. Наряду с этим, В.Д.Арсеньев был убежден в том, что содержание доказательств определяет их относимость, а процессуальная форма – их допустимость [32, 112]. Иными словами, допустимость доказательств – это их процессуальная доброкачественность [27, с.17].

Несколько иную позицию занимает Н.В.Сибилева, которая полагает, что оценка доказательств по критерию их допустимости тесно связана с требованием этических норм при их получении. Соблюдение нравственности, по ее мнению, важнейший компонент оценки [34, с.16]. Как бы ни спорили по этому поводу криминалисты и процессуалисты советского периода развития права, на нравственная составляющая критерия допустимости достаточно ясно обозначена в ст.125 УПК РК. Так, запрет применения пыток, использование заблуждения лица, получение данных от неизвестного источника – суть, запреты этического характера.

Новым в современном доказательственном праве является точка зрения, согласно которой одной из причин неправильной оценки допустимости доказательств является смешение свойства допустимости доказательств с относимостью и(или) достоверностью доказательств. Эту точку зрения В.С.Балакшина [35] поддерживает А.А.Барыгина [36, с.44].

Таким образом, каких-либо существенных изменений в законодательном регулировании допустимости не произошло. Вместе с тем, теоретические подходы свидетельствуют об определенных тенденциях, направленных на расширительное толкование и более четкую дифференциацию от смежных критериев (относимости и достоверности) допустимости в оценке доказательств. Последнее обстоятельство представляется значимым применительно к оценке данных, полученных в результате негласных следственных действий, по критерию их допустимости в качестве доказательств.

Одним из оснований признания фактических данных имеющими значение для дела, является нарушение запрета на проведение процессуального действия лицом, не имеющим права осуществлять производство по уголовному делу (п.3) ч.1 ст.112 УПК РК). В соответствии с п.23) и п.25) ст.7 УПК РК органы уголовного преследования (прокурор, следователь, орган дознания, дознаватель) – это участники процесса, уполномоченные осуществлять досудебное производство по уголовному делу. По смыслу ч.2 ст.232 УПК РК, негласные следственные действия производятся по поручению органа досудебного расследования уполномоченным подразделением правоохранительного или специального государственного органа с использованием форм и методов ОРД. Прямое толкование данного положения предполагает следующее:

- орган дознания относится к органу досудебного расследования, т.е. к органу уголовного преследования. А это означает, что орган дознания вправе дать поручение о производстве негласного следственного действии: а) уполномоченному подразделению правоохранительного органа; б) уполномоченному подразделению специального государственного органа;

- согласно ст.3 ЗРК «О правоохранительной службе» к правоохранительным органам относятся: 1) органы прокуратуры; 2) органы внутренних дел; 3) антикоррупционная служба; 4) служба

экономических расследований [37]. Эти же органы, за исключением прокуратуры, относятся к органам дознания (п.п.1), 3), 3-1) ч.2 ст.61 УПК РК). К специальным государственным органам, в соответствии со ст.3 ЗРК «О специальных государственных органах Республики Казахстан», относятся: 1) органы национальной безопасности; 2) уполномоченный орган в сфере внешней разведки; 3) Служба государственной охраны [38]. К органам дознания относятся все специальные органы за исключением уполномоченного органа в сфере внешней разведки (п.2) и п.9)ч.2ст.61УПК РК).

Таким образом, в качестве органов, имеющих право осуществлять досудебное производство, в УПК устанавливаются отдельные органы дознания. Отсюда следует, что следователь, прокурор, дознаватель, орган дознания вправе дать поручения на производство негласного следственного действия отдельным органам дознания либо соответствующим подразделениям этих органов.

Уяснение этих обстоятельств является важным в связи с необходимостью определения надлежащего субъекта, уполномоченного реализовать негласные следственные действия. В противном случае имеются основания для признания полученных данных недопустимыми в качестве доказательств. Сложность состоит в том, что при наличии перечня органов дознания в УПК РК (ст.61) в законе отсутствует само определение. О необходимости предусмотрения законодательного определения понятия «орган дознания» в своих работах говорит Н.Е Павлов [39,с.33-34]. Он указывает, что органы дознания подразделяются на две группы: 1) органы дознания-учреждения; 2) органы дознания - должностные лица. При этом непосредственными исполнителями негласных следственных действий являются субъекты обеих групп. Относительно второй группы Н.Е Павлов отмечает, что «они персонифицированы, обозначены, хотя и нуждаются в соответствующей расшифровке» [39,с.35]. Учреждения как органы дознания в своем содержании опираются на непосредственных исполнителей, представляемых уполномоченными лицами. Изложенное позволяет считать, что оперуполномоченный орган дознания является субъектом уголовно-процессуальных отношений, одновременно - лицо, уполномоченное осуществлять негласные следственные действия.

Для признания доказательства допустимым имеет значение установление отсутствия существенных нарушений порядка производства процессуального действия. В нашем случае - порядка производства негласного следственного действия. В УПК РК предусмотрены условия и основания их производства (ст.232), сроки производства (ст.236), исследование полученных данных и материальных объектов. Однако о порядке их производства в УПК РК нет никаких предписаний. Этот порядок определяется специальными ведомственными актами, носящими закрытый характер и имеющими ограничения в доступе к ним. Очевидно, что полноценная оценка материалов, полученных в результате негласных следственных действий, на предмет допустимости по такому основанию, как существенные нарушения порядка производства процессуального действия, не обеспечивается в силу особенностей самих негласных следственных действий. При невозможности в целом установить факт несоблюдения правил производства негласного следственного действия в контексте комплекса процедур, то вопрос об их существенности или несущественности теряет всякий смысл.

4. Достоверность доказательств, полученных в результате негласных следственных действии

Законодательное определение достоверности доказательств состоит в установлении соответствия доказательства действительности (ч.5ст.125 УПК РК).

Как отмечает А.А Барыгина, достоверность - это «правовое требование, которое заключается в сообщении органам расследования и суду сведений, соответствующих фактам объективной реальности [36,с.45]. По утверждению Е.П.Гришиной, если допустимость оценивается по формальным признакам, прямо предусмотренным в УПК, достоверность оценивается по своему содержанию [40,с.12]. Как справедливо отмечает Ю.К. Орлов, особенностью оценки доказательств по критерию достоверности является то, что это свойство определяется только при окончании производства по делу. До этого момента оценка доказательств на предмет их достоверности носит условный характер [31,с.54].

Представляет практический интерес мнение о том, что в отличие от истины достоверность означает не только соответствие действительности сведений, имеющих значение для дела, но и обоснованность, аргументированность и практическую проверяемость имеющейся информации. Достоверность также понимается как надежность источника получения доказательств[27,с.18]. Очевидно, что признак «надежности источника» по негласным следственным действиям установить полномочиями органа уголовного преследования практически невозможно. Создается парадоксальная ситуация: доказательство само по себе - способ установления сведений, имеющих значение для дела; достоверность сведений, полученных на основе негласных следственных действий, может быть установлена на основе доказательств, полученных в результате следственных действий. При этом не учитывается вероятность допущения ошибок при установлении достоверности сведений, полученных как в результате следственных, так и в результате негласных

следственных действий. Ситуация усложняется в условиях появления противоречия между данными, полученными указанными способами. Какие из них считать достоверными? Проверить «надежность» источника сведений о фактах, полученных в результате следственных действий, довольно просто. Применение метода исключения при проверке на достоверность сведений, полученных на основе негласных следственных действий, долгий и не всегда безупречный путь. Даже в тех случаях, когда доказательство, полученное путем производства следственного действия, признается недостоверным, нельзя утверждать, что сведения, полученные путем производства негласного следственного действия, автоматически становятся достоверными. Нет и нет. Оснований для такого утверждения нет. Причина, на наш взгляд, в том, что здесь налицо феномен «гистерона - протерона», неприемлемого в уголовном процессе [41, с.108].

Таким образом, критерий достоверности применительно к сведениям, полученным в результате негласных следственных действий, не во всех случаях является эффективным и надежным.

5. Пути усовершенствования оценки доказательств, полученных в результате негласных следственных действий

Сложность эффективности применения оценочных критериев относимости, допустимости, достоверности к сведениям, полученным в результате негласных следственных действий, представляется очевидной.

С учетом того, что негласные следственные действия сами по себе носят специальный характер, то и критерии их оценки не могут быть ограничены теми, которые закреплены в ст.125 УПК РК. Применение известных науке и практике критериев оценки может иметь место с определенными оговорками именно тогда, когда речь идет о негласных следственных действиях. Наряду с этим, необходимы иные критерии оценки сведений, отражающих или соответствующих специфике негласных следственных действий.

В качестве путей усовершенствования законодательства по собиранию и оценке доказательств, а также дополнительных гарантий законности нами сформулированы следующие предложения.

1. Дополнить ст.19 УПК РК частью 5 в следующей редакции: «5.Обвинительный приговор не может быть основан только на доказательствах, полученных в результате производства негласных следственных действий. Эти доказательства обязательно должны подтверждаться иными доказательствами, полученными в результате производства процессуальных и следственных действий».

2. Согласно ст.234 УПК РК санкционирование негласных следственных действий осуществляет прокурор. С учетом того, что негласные следственные действия так или иначе вторгаются в сферу конституционно охраняемых прав и свобод человека, полагаем целесообразным такое санкционирование возложить на следственного судью, для чего необходимо внести соответствующие дополнения и изменения в ст.234 УПК РК.

3. В процессуальное положение лица, заинтересованного в исходе дела (подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, их защитников), включить право требовать проверки достоверности и допустимости доказательств, полученных в результате негласных следственных действий.

4. Для оценки доказательств, полученных в результате негласных следственных действий, предусмотреть такой критерий, как добросовестность. Название критерия условное. Здесь важно его смысловое содержание. Если достоверность сама по себе исключает всякое сомнение, то ее атрибутом должна выступать добросовестность исполнителя следственного действия. Очевидно, что это только гипотетическая модель. Механизм применения этого критерия выходит за пределы действующих правил оценки доказательств. Во всяком случае, постановка проблемы пока не требует исчерпывающего решения.

Список использованной литературы:

1. *Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года. – Утверждена Указом Президента Республики Казахстан №834 от 29.08.2009г. – С изменениями и дополнениями по состоянию на 16.01.2014г.*
2. *Конституция Республики Казахстан. – Принята на республиканском референдуме 30 августа 1995г. – С изменениями и дополнениями по состоянию на 10.03.2017г.//Юридический вестник в Казахстане, №6(54), март 2017. – С.1-26.*
3. *Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. – Принят 04.07.2014г. №231-V ЗРК. Введен в действие с 01.01.2015г. С изменениями и дополнениями по состоянию на 22.12.2016г. ЗРК №28-VI//Каз.правда, 10.07.2014г.*
4. *Уголовно-процессуальный кодекс Казахской ССР. – Утвержден Постановлением Верховного Совета Казахской Советской Социалистической Республики от 22.07.1959г. Введен в действие с 01.01.1960г.//Ведомости Верховного Совета и Правительства Казахской ССР, 1959г., №22-23, ст.178*

5. *Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. – Принят 13 декабря 1997 года №206-I. Введен в действие с 01.01.1998г.*
6. *Хведелидзе М.Ж. Система следственных действий по уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан//Хабаршы/Вестник КазНПУ им.Абая, Серия «Юриспруденция», №3(41), 2015г. – С.46-50.*
7. *Хведелидзе М.Ж. Следственные действия как институт уголовно-процессуального права Республики Казахстан: методологический аспект// Хабаршы/Вестник КазНПУ им.Абая, Серия «Юриспруденция», №3(41), 2015г. – С.55-59.*
8. *Хведелидзе М.Ж. Общие правила производства следственных действий по законодательству Республики Казахстан// Хабаршы/Вестник КазНПУ им.Абая, Серия «Юриспруденция», №3(41), 2015г. – С.50-55.*
9. *Хведелидзе М.Ж. Институциональный подход к понятию «негласные следственные действия» в уголовно-процессуальном праве// Хабаршы/Вестник КазНПУ им.Абая, Серия «Юриспруденция», №2(42), 2015г. – С.112-123.*
10. *Хведелидзе Т.Б. Использование оперативно-розыскных данных в процессе доказывания по уголовному делу (по законодательству Республики Казахстан)// Хабаршы/Вестник КазНПУ им.Абая, Серия «Юриспруденция», №2(44), 2016г. – С.81-85.*
11. *Хведелидзе Т.Б. Системный подход к пониманию сущности следственного действия в уголовном процессе// Хабаршы/Вестник КазНПУ им.Абая, Серия «Юриспруденция», №3(45), 2016г. – С.69-74.*
12. *Хведелидзе Т.Б. Концептуализация модели законодательства Республики Казахстан об оперативно-розыскной деятельности// Хабаршы/Вестник КазНПУ им.Абая, Серия «Юриспруденция», №1(47), 2017г. – С.222-228.*
13. *Толеубекова Б.Х. Методологические основы сущности следственного действия в уголовном процессе// Хабаршы/Вестник КазНПУ им.Абая, Серия «Юриспруденция», №3(45), 2016г. – С.13-25.*
14. *Толеубекова Б.Х. Предмет доказывания и состав уголовного правонарушения: соотношение и проблемы соответствия по УПК и УК Республики Казахстан// Хабаршы/Вестник КазНПУ им.Абая, Серия «Юриспруденция», №2(44), 2016г. – С.64-75.*
15. *Толеубекова Б.Х. Об унификации терминологического аппарата Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан// Хабаршы/Вестник КазНПУ им.Абая, Серия «Юриспруденция», №3(41), 2015г. – С.44-46.*
16. *Безлепкин Б.Т. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный). – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, 2004. – 944с.*
17. *Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. – Принят Государственной думой 22.11.2001г. Введен в действие 21.01.2002г.//СЗ РФ. – 2001, №52. Ст.4921.*
18. *Поляков М.П. Использование результатов ОРД в уголовном процессе: шаг вперед, два шага назад//Материалы международной научно-практической конференции, посвященной принятию нового Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации: г.Москва, 4-6 февраля 2002г. – М., 2002. С.153-155.*
19. *Кругликов А.П. К вопросу об истине в уголовном судопроизводстве//Российская юстиция, №1, 2013г. – С.42-46.*
20. *Жестеров П.В. Конклюдентное доказывание как вектор современной уголовно-процессуальной репрессии//Российский следователь, №4, 2017г. – С.20-26.*
21. *Барыгина А.А. Проблемы законодательного регулирования допустимости и достоверности заключения эксперта//Российский следователь, №3, 2017г. – С.44-46.*
22. *Уголовно-процессуальный кодекс Кыргызской Республики. – Принят 24.05.1999г. Введен в действие Законом КР от 30.06.1999г. №63//Сборник уголовно-процессуальных кодексов стран Центральной Азии (Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан и Узбекистан). – Алматы, 2010. – С.301-486.*
23. *Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан// Сборник уголовно-процессуальных кодексов стран Центральной Азии (Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан и Узбекистан). – Алматы, 2010. – С.301-486.*
24. *Уголовно-процессуальный кодекс Туркменистана. – Принят и введен в действие 01.07.2009г.// Сборник уголовно-процессуальных кодексов стран Центральной Азии (Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан и Узбекистан). – Алматы, 2010. – С.658-869.*
25. *Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан. – Утвержден Законом РУ от 22.09.1994г. №20013-XII. Введен в действие с 01.04.1995г.// Сборник уголовно-процессуальных кодексов стран Центральной Азии (Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан и Узбекистан). – Алматы, 2010. – С.870-1080.*
26. *Юридический словарь/Под ред. А.Н.Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 2007. – 1152с.*
27. *Словарь основных терминов по уголовному процессу/Под ред. к.ю.н., доцента В.К.Боброва. – М., 2001. – 160с.*
28. *Толеубекова Б.Х. Оценка доказательства//Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Часть Общая.: Академический курс. В 2-х книгах. Книга вторая. – Алматы, 2004. – С.274-285.*
29. *Россинский С.Б. Уголовный процесс России: Курс лекций. – М.: ЭКСМО, 2007. – 576с.*

30. *Белкин Р.С. Криминалистическая экспертиза. – М.: Издат.»БЕК», 1997. – 342с.*
31. *Орлов Ю.К. Основы теории доказательств в уголовном процессе: Научно-практическое пособие. – М.: «Проспект», 2000. – 144с.*
32. *Теория доказательств в советском уголовном процессе. - М.: Юр.лит, 1973. – 728с.*
33. *Арсеньев В.Д. Вопросы общей теории судебных доказательств. – М., 1964. – 240с.*
34. *Сибилева Н.В. Допустимость доказательств в советском уголовном процессе/Автореф.дисс. … к.ю.н. (12.00.09). – Харьков, 1986. – 24с.*
35. *Балакшин В.С. Соотношение допустимости доказательств с их относимостью и достоверностью//Законность. 2016, №3. – С.8-14.*
36. *Барыгина А.А. Проблемы законодательного регулирования допустимости и достоверности заключения эксперта//Российская юстиция, 2017. №3. –С.44-46.*
37. *О правоохранительной службе – Закон Республики Казахстан от 06.01.2011г. №380-IV. – Алматы: Юрист, 2016. – 64с.*
38. *О специальных государственных органах Республики Казахстан. – Закон Республики Казахстан от 13.02.2012г. №552-IV//Каз. Правда, 14 февраля 2012г., №46 (26865).*
39. *Павлов Н.Е. Субъекты уголовного процесса: Уч.пос. – М.:Новый юрист, 1997. – 144с.*
40. *Гришина Е.П. Достоверность доказательств и способы ее обеспечения в уголовном процессе/Автореф. дисс. … к.ю.н. (12.00.09). – М., 1996. – 24с.*
41. *Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА – М, 2004. – 576с.*

КРИМИНАЛИСТИКА
КРИМИНАЛИСТИКА
CRIMINALISTICS

УДК: 343.98.06
МРНТИ: 10.85.31

П.А. Алмаганбетов[1]
[1]Абай ат.ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының доценті, з.ғ.к., Алматы қ., Қазақстан.
e-mail: aldraizer@mail.ru

КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ САРАПТАМАЛАРДЫ ТАҒАЙЫНДАУДЫҢ ЖӘНЕ ЖҮРГІЗУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада қылмыстарды ашу және тергеу барысында криминалистік сараптамаларды тағайындау және жүргізу мәселелері қарастырылды. Сот сараптамасы қылмыстық, азаматтық, әкімшілік сот ісін жүргізудегі арнаулы білімдерді қолданудың мамандырылған нысаны болып саналады. Сот сараптамасы тергеу және сот органдарының арнаулы ғылыми білімдерді пайдалану мүмкіншіліктерін неғұрлым кеңейте түседі. Сот сараптамасы қылмыстық процесті жүргізетін органның, тергеу судьясының тапсырмасы (қаулысы) бойынша іс үшін маңызы бар мән-жайларды анықтау мақсатында сарапшы өзінің арнайы ғылыми білімінің негізінде өз қарамағына берілген сараптама объектілеріне (заттай дәлелдемелер, алынған үлгілер, құжаттар т.б.) жүргізілген зерттеу болып табылады.

Түйін сөздер: сот сараптамасы, арнайы білім, арнайы ғылыми білім, сот сарапшысы, қылмыстық процесс, сот сараптамасын тағайындау және жүргізу, қылмыстық процесті жүргізетін орган, тергеу судьясы.

П.А. Алмаганбетов[1]
[1]к.ю.н., доцент кафедры уголовно-правовых дисциплин Института истории и права Каз НПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан
e-mail: aldraizer@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ НАЗНАЧЕНИЯ И ПРОИЗВОДСТВА КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ ЭКСПЕРТИЗ

Аннотация

В статье рассмотрены вопросы назначения и проведения криминалистических экспертиз в процессе раскрытия и расследования преступлений. Судебная экспертиза является специализированной формой применения специальных знаний в судопроизводстве по уголовным, гражданским, административным делам. Судебная экспертиза наиболее расширяет возможности использования специальных научных знаний органов следствия и суда. Судебная экспертиза является исследованием, проводимым экспертом на основе его специальных научных знаний объектов экспертизы (вещественные доказательства, образцы, полученные, документы и т.д.) по поручению органа, ведущего уголовный процесс, следственного судьи с целью установления обстоятельств, имеющих значение для дела.

Ключевые слова: судебная экспертиза, специальные знания, специальные научные знания, судебный эксперт, уголовный процесс, назначение и производство экспертизы, орган, ведущий уголовный процесс, следственный судья.

P.A.Almaganbetov[1]
[1]Candidate of Law Sciences, associate professor criminal and legal disciplines of Institute stories and the rights Kaz NPU of Abay, Almaty, Kazakhstan
e-mail: aldraizer@mail.ru

PROBLEMS OF APPOINTMENT AND PRODUCTION OF CRIMINALISTIC EXAMINATIONS

Abstract

In the article the questions of setting and realization of criminalistics examinations are considered in the process of opening and investigation of crimes.Judicial examination is the specialized form of application of the special knowledge in rule-making on criminal, civil, administrative cases. Judicial examination most extends possibilities of the use of the special scientific knowledge of organs of investigation and court.Judicial examination

is the research, conducted by an expert on the basis of his special scientific knowledge of objects of examination (material proofs, standards got, documents etc.) on the instructions of organ leading criminal procedure, inquisitional judge with the purpose of establishment of circumstances, mattering for business.

Keywords: judicial examination, special knowledge, special scientific knowledge, judicial expert, criminal procedure,setting and production of examination,organ, leading criminal procedure, inquisitional judge.

Қазіргі кезде қылмыстарды ашу және тергеуде арнайы білімнің рөлі күннен күнге арта түсуде. Сондықтанда қылмыстық, азаматтық, әкімшілік істерді сотта талқылау барысында арнайы білімдерді пайдалануды талап ететін сұрақтар жиі туындап отырады.Қылмысқтық сот ісін жүргізудегі арнайы білімдерді пайдаланудың басты нысаны, әрине сот сараптамасын тағайындау болып табылады. Сот ісін жүргізу кезінде тағайындалатын сараптама сот сараптамасы болып табылады. Сот сараптамасы іс жүргізу заңында көзделген өзінше дербес тергеу және сот әрекеті.

Сот сараптамасы іс үшін маңызы бар мән-жайларды анықтау мақсатында арнайы ғылыми білімдерді қолдану арқылы материалдарды зерттеуден тұратын жеке іс жүргізушілік әрекет болып табылады Сот сараптамасы – белгілі-бір ғылым саласындағы әдістер мен тәсілдерді пайдаланумен және зерттеудің қазіргі кездегі жетістіктері мен құралдарын қолданумен тікелей байланысты [1].

Сот сараптамасы қылмыстық, азаматтық, әкімшілік сот ісін жүргізудегі арнаулы білімдерді қолданудың мамандырылған нысаны болып саналады. Сот сараптамасы тергеу және сот органдарының іс бойынша арнаулы ғылыми білімдерді пайдалану мүмкіншіліктерін неғұрлым кеңейте түседі.

Сот сараптамасының негізгі мәнін анықтай келе, біз оның тергеу барысында немесе арнаулы ғылыми білімді қолдануды қажет ететін қылмыстық, азаматтық, әкімшілік істі сотта қарау кезінде пайда болған танымдық мәселелерді шешудің нысаны екендігін ескеруіміз қажет. Сондықтан да сот сараптамасы қылмыстық, азаматтық, әкімшілік істердің маңызды мән-жайларын анықтауда ең ыңғайлы әдіс екендігіне көз жеткіземіз. Сот сараптамасы жаңа зерттеу әдістерін жетілдіру арқылы тұрақты түрде дамиды да, сот, тергеу тәжірибелерінде көп қолданыс табады.

Сот сараптамасы сарапшының арнайы ғылыми білімді қолдануы, сот қарастырып отырған қылмыстық істің мәнінінің қосымша жақтарын ашуға мүмкіндіктерді беріп қана қоймай, сонымен қатар әр-түрлі құбылыстар мен заттар арасындағы өзара байланысты, олардың себебі мен салдарын анықтауға да мүмкіндік береді. Осы айтылғандардың барлығы істің материалдарын зерттеуді кеңейте отырып, сотқа қылмыстық іс бойынша обьективті шындықты анықтауды жеңілдетеді. Сот сараптамасының қылмысты тергеудегі және қылмыстық іс жүргізудегі елеулі ерекшелігі - сарапшының қолданатын ережелерінің қатаң ғылыми сипатта болуы.

Қылмыстық сот ісін жүргізудегі арнайы білімдерді пайдаланудың бір нысаны ретіндегі сараптама туралы айтқан кезде, сараптаманың негізінде ғылыми білімнің негізгі бір саласы, ғылымға негізделген дәлелдеме – сарапшының қорытындысы жатыр деп әділ түрде айтуға болады.

Сот сараптамасының басты мақсаты іс бойынша жаңа дәлелдемелер алу және іс материалдарындағы заттай дәлелдемелерді тексеріп зерттеу болып табылады. Сараптаманың нақ осы көрсетілген мақсаты мен тағайындалуының шарттары сот сараптамасын қылмыстық іс жүргізудегі арнайы білімдерді пайдаланудың басқа да нысандарынан айыруға мүмкіндік береді.

Сонымен, сот сараптамасын – қылмыстық процесті жүргізетін органның, тергеу судьясының тапсырмасы (қаулысы) бойынша іс үшін маңызы бар мән-жайларды анықтау мақсатында сарапшы өзінің арнайы ғылыми білімінің негізінде өз қарамағына берілген сараптама объектілеріне (заттай дәлелдемелер, алынған үлгілер, құжаттар т.б.) жүргізілген зерттеу деп білеміз. Жүргізілген зерттеу нәтижесінде сарапшы жазбаша түрде жасалынған қорытындысын береді, қорытындының нәтижесі – заңда көрсетілген іс бойынша маңызы бар дәлелдемелердің қайнар көзі болып, ал анықталған мән-жайлар – дәлелдемелер болып табылады.

Жалпы сот сараптамасы – сараптаманы тағайындау, жүргізу және оның қорытындысын бағалау сатыларынан тұратын іс жүргізушілік әрекет болып табылады. Сот сараптамасын тағайындау өз кезегінде екі кезеңнен тұрады: дайындық кезеңі және сараптама жүргізуді тапсыру кезеңі.

Сот сараптамасын тағайындаудың дайындық кезеңі қысқаша келесідей сипатталуы мүмкін:

– сараптаманы тағайындау туралы шешім қабылдау;

– осыған байланысты сараптаманы тағайындайтын тұлғаның іс-әрекетін;

– тағайындалатын сот сараптамасының түрін анықтау;

– сарапшыға (сарапшыларға) қойылатын сұрақтарды тұжырымдау:

– сараптама жүргізуді тапсыру жоспарланып отырған сот-сараптама мекемесін немесе сарапшыны (сарапшыларды) таңдау;

– сараптаманы жүргізу үшін барлық жиналған ақпараттармен сарапшыны қамтамасыз

ету, ақпараттар қайнар көздері процессуалдық және процессуалдықемес болып екіге бөлінеді:

− процессуалдық қайнар көздер − сараптама тағайындау туралы қаулы, заттай дәлелдемелер, тергеу әрекеттерінің хаттамалары, сарпатамалық зерттеу үшін алынған үлгілер, алдыңғы сараптамалардың қорытындылары;

− процессуалдық емес қайнар көздер − эталондар, стандарттар, коллекциялар, анықтамалық басылымдар, әдеби қайнар көздер.

Сараптама жүргізуді тапсыру сараптама тағайындаудағы екінші кезең болып саналады, бұл өз кезегінде екіге бөлінеді.

1. Сараптама тағайындау туралы қаулы шығару.
2. Бастапқы ақпаратты сарапшыға немесе сот–сараптамасы мекемесінің басшысына беру[2].

Қылмыстық процесті жүргізетін орган, тергеу судьясы сараптамалық зерттеу үшін берілетін объектілердің және материалдардың дұрыстығын қамтамасыз етулері қажет, яғни оған кепілдік берулері керек. Олар бұл жағдайда келесілерді болғызбаулары қажет:

− іс материалдарындағы бар дәл сол объектілерге қатысты әр түрлі мәліметтерді беруді;

− заттай дәлелдемелерді алу, жинау және бекіту кезінде процессуалдық қателерді жібермеуді;

− заттай дәлелдемелермен жұмыс істеуде криминалистік ұсыныстарды ұстануды;

− зерттеу объектілерін кездейсоқ немесе қасақана ауыстырып жібермеуді.

Кей кезде сот сараптамасы іс бойынша тергеудің аяқталған кезінде тағайындалуы жиі кездеседі. Бұл мән-жай тергеу барысында тергеушімен сараптама нәтижелерін жедел пайдалану мүмкіншілігін жоғалтып, тергеу мерзімінің бұзылуына әкеліп соғады. Бірақ сот сараптамасының мұқият әзірленген материалдарсыз тез асығыстан тағайындау сарапшының тергеуді мүдделендіріп отырған сұрақтарды толық жеткілікті шеше алмауына әкеледі. Сондықтан сот сараптамасы оқиға болған жерді қарау сияқты кідіртілмейтін тергеу әрекеттерінің қатарына жатқызылған. Демек оқиға болған жерді қарау және сот сараптамасын жүргізу арқылы қылмыс белгілері анықталып, осы мән-жай бойынша қылмыстық іс қозғалады.

Сараптаманы тағайындау – белгілі бір шарттар мен негіздерді сақтағанда ғана жүзеге асырылатын процессуалдық әрекет болып табылады. Қылмыстық процесті жүргізетін орган, тергеу судьясы сараптама тағайындауды қажет деп тауып, бұл туралы қаулы шығарады (ҚР ҚПК-нің 272 бабы). Сот тараптардың өтінішхаты немесе өз бастамасы бойынша сараптама тағайындау туралы уәжді қаулы шығаруға міндетті (ҚР ҚПК-нің 373 бабы)[3].

Қылмыстық процестік заңы сараптама тағайындау туралы қаулының құрылымын толық және егжей–тегжейлі белгілеп анықтамайды. Дегенмен оның мазмұнына кіретін кейбір мәліметтер мен талаптар ҚПК–нің 198, 272 – баптарында көрсетілген.

Заңи әдебиеттерде, оның ішінде криминалистика және сот сараптамасында «сот сараптамасын тағайындау негізі» және «сот сараптамасын жүргізу негізі» деген терминдер жиі кездеседі. Бұл екі термин бір-біріне ұқсас синоним ретінде қолданылады деуге болады.

Т. В. Сахнованың айтуы бойынша «сот сараптмасын тағайындау негізі» және «сот сараптмасын жүргізу негізі» ұғымдары бір-біріне ұқсас, синоним емес деп келесі анықтамаларды береді. Сот сараптамасын жүргізу негізі ретінде анықталуға жататын мән-жайлардың сипатына обьективті негізделген арнайы білімдерге сұраныс болып табылады. Ал сот сараптамасын тағайындаудың негізі ретінде (тергеу әрекеттерінің бір түрі болуына байланысты) сот дәлелдемелерін алу үшін арнайы білімдердің қажеттілігі болып табылады.

Т. В. Сахнова өзінің ойын қорыта келе, практикада арнайы білімдерге фактілі сұранысты, яғни сараптаманы тағайындау негізін анықтау және сот сараптамасын жүргізудің негізін анықтауды бір-бірімен тығыз байланыстырады. Олар тек логикалық тұрғыда бөліп қарастырылады [4].

К. Н. Шакиров та дәл осындай топтастыруды береді, бірақ оның топтастыруы сот сараптамасын жүргізу негізіне қатысты. Сондықтан ол сот сараптамасын жүргізудің негізін фактілі және заңды деп бөледі де, келесідей анықтамасын береді: Сот сараптамасын жүргізудің фактілі негізі деп арнайы ғылыми білімді тартуды талап ететін қылмыстық іс материалдарының болуын айтамыз. Сот сараптамасын жүргізудің заңды негізі деп қылмыстық ісіт тергеп отырған тергеушінің немесе істі сотта қарап отырған соттың сот сараптамасын тағайындау туралы қаулысын немесе ұйғарымын айтамыз [5].

Т. В. Сахнованың сот сараптамасын жүргізу негізін топтастыру жоғарыда аталып өткен авторлардың топтастыруымен сәйкес келеді, яғни оны сот сараптамасын жүргізудің фактілі және заңды негізі деп бөледі.

С. Ф. Бычкова, А. Ф. Аубакиров және А. Ф. Гинзбургтің айтуы бойынша, сот сараптамасын тағайындаудың негізін екіге топтастырады. Олар сараптаманы тағайындаудың фактілі негізі және сараптаманы тағайындаудың заңды негізі. Сот сараптамасын тағайындаудың фактілі негізі қылмыстық іс бойынша туындаған сұрақтарды арнайы ғылыми білімдерді пайдалану арқылы шешудің сұранысы болып табылады [6].

Сот сарапатмасын тағайындаудың заңды негізі ретінде арнайы ғылыми білімді қолдану арқылы сұрақтарды шешудің қажеттілігі расталатын қылмыстық іс материалдары болып табылады.

Криминалистика және іс жүргізу әдебиеттерінде сот сараптамасын тағайындау

негізі және сот сараптамасын жүргізу негізі терминін қолдану дәстүрлі болып келеді. Дегенмен сот сараптамасын тағайындау және сот сараптамасын жүргізу негізін фактілі және заңды деп топтастыруына толық келісеміз. Өйткені кез – келген тергеу әрекетін жүргізудің фактілі және заңды негізі бар, егер де біз сот сараптамасын тергеу әрекеттерінің бір түріне жатқызатын болсақ, онда кез – келген тергеу әрекетін жүргізудің фактілі негізі арнайы ғылыми білімді қолдану арқылы зерттеуді талап ететін қылмыстық іс материалдарының болуы, тергеліп жатқан қылмыстық іс үшін маңызы бар мән – жайларды анықтау. Ал бұл өз алдына іс бойынша дәлелдеме болып табылады. Тергеу әрекетін жүргізудің заңи негізі тергеушінің, не судьяның қаулысы, ұйғарымы жатады.

Демек қылмыстық процесті жүргізетін орган, тергеу судьясы сараптама тағайындау туралы қаулысына арнайы ғылыми білімді қолданудың қажеттілігін көрсетеді. Осы себеппен сот сараптамасын тағайындау негізіне қатысты іс бойынша жаңа дәлелдемелерді алу мақсатымен арнайы ғылыми білімді қолданудың сұранысы туралы айту ең дұрыс деген көзқарастамыз. Осы сұранысты қағаттандыру үшін арнайы білідерді қолдану арқылы сот сараптамасы жүзеге асырылады

Сараптама өздерінің құқықтары мен мүдделерін немесе өздері өкілдік ететін құқықтар мен мүдделерді қорғайтын процеске қатысушылардың бастамасы бойынша тағайындалуы мүмкін. Өздерінің құқықтары мен мүдделерін немесе өздері өкілдік ететін құқықтар мен мүдделерді қорғайтын процеске қатысушылар қылмыстық процесті жүргізетін органға өздерінің пікірі бойынша сарапшының қорытындысы берілуге тиіс мәселелерді жазбаша түрде ұсынады, зерттеу объектілерін көрсетеді, сондай-ақ сарапшы ретінде шақырылуы мүмкін адамды атайды (ҚР ҚПК – нің 272 бабының 5 бөлімі).

Шешу үшін ұсынылған мәселелер қылмыстық іске немесе сот сараптамасының нысанасына жатпайтын жағдайларды қоспағанда, қылмыстық процесті жүргізетін органның сараптама тағайындаудан бас тартуға құқығы жоқ. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам өтінішхат келіп түскен кезден бастап үш тәулік ішінде өтінішхатты қанағаттандырудан бас тарту туралы уәжді қаулы шығарады.

Сараптаманы жүргізуге іске қатысушы тұлғалардың өтініші бойынша тағайындау:

– шешуге ұсынылған мәселелер қылмыстық іске жатпайтын немесе сарапшының құзіретіне кірмейтін жағдайлардан басқасында, қылмыстық іс жүргізуші тұлға сараптама тағайындаудан бас тартуға құқығы жоқ;

– сараптама жүргізуге байланысты шығындарды өтеу, сондай – ақ сарапшының еңбегіне ақы төлеу оны тағайындаған тұлғаның есебінен жүргізіледі.

Осы екі белгімен сараптаманы іске қатысушы тұлғалардың өтініші бойынша тағайындау қылмыстық процесті жүргізетін органмен, тергеу судьясымен тағайындаудан ажыратады.

Іске қатысушы тұлғалардың сараптама тағайындау туралы өтініштері жалпы тәртіпте: сараптама тағайындалғанға дейін, оны тағайындаған кезде және тағайындалғаннан кейін қарала береді. Екінші белгісі ҚР ҚПК – нің нормаларына қайшы келеді: іске қатысушы тұлғлардың өтініштері бойынша сараптама тағайындау ресми түрде ылмыстық процесті жүргізетін орган, тергеу судьясының уәжді қаулысымен жүзеге асырылады және Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 10 ақпандағы № 44–VI«Сот–сараптама қызметі туралы» Заңында көзделген жалпы тәртіпке сәйкес жүргізілуі тиіс. ҚР ҚПК – нің 21 тарауының (Қылмыстық іс жүргізу барысында еңбекке ақы төлеу және шеккен шығыстарды өтеу) ережелеріне сәйкес шығындарды өтеу сараптама тағайындаған тұлғадан белгілі – бір екіжақты шарт негізінде, жеке тәртіпте жүзеге асырылады. Демек бұл қылмыстық істен тыс және тергеушінің қатысуынсыз жүргізіледі.

Қазақстан Республикасының қылмыстық процестік кодексінің 273 бабына сәйкес сот сараптамасын жүргізу келесі адамдарға тапсырылуы мүмкін:

– сот сараптамасы органдарының қызметкерлеріне;

– лицензия негізінде сот-сараптама қызметін жүзеге асыратын адамдарға;

– заңда көзделген тәртіппен және шарттарда біржолғы тәртіппен өзге адамдарға.

Сараптама жүргізу процеске қатысушылар ұсынған адамдардың біреуіне тапсырылуы мүмкін. Қылмыстық процесті жүргізетін органның, тергеу судьясының сараптама жүргізу тапсырылған адамды шақыру туралы талабы көрсетілген адам жұмыс істейтін ұйымның басшысы үшін міндетті болып табылады.

Сонымен қатар, сараптама жүргізу Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 10 ақпандағы № 44–VI«Сот–сараптама қызметі туралы» Заңының 5-ші тарауыменде реттелген [7].

Қазақстан Республикасы сот-сараптамасы органдарына және олардың функцияларына жататындар:

1. Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің Сот сараптамасы орталығы және олардың аумақтық бөлімшелерінің қызметіне мыналар жатады:

– Қазақстан Республикасы Әділет Министрлігінің Сот сараптамсы орталығы жүргізетін сот сараптамалар түрлерінің тізіміне сәйкес қылмыстық, азаматтық, әкімшілшік сот

ісін жүргізу саласындағы сот–сараптамалық қызметі;

– сот сараптамасы саласындағы ғылыми-зерттеу жұмыстары;

– сот сараптамалар түрлерінің Тізіміне сәйкес сот сараптамасын ғылыми-әдістемелік және ақпараттық қамтамасыз ету;

– сот сарапшысының алдын алулық қызметі;

– сот сараптамасын дайындау, тағайындау және нәтижелерін бағалау мәселелері бойынша құқық қорғау органдары қызметкерлерімен және судьялармен оқу-әдістемелік жұмысы;

– сот сараптамасы саласындағы халықаралық ынтымақтастық;

– қызметтерінің бағыттары бойынша сот сарапшыларын іріктеп алу, біліктілігін арттыру және кәсіби дайындау.

. Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің «Психиатрия, психотерапия және наркологиялық Республикалық ғылыми-тәжірибелік орталығы» Республикалық мемлекеттік қазыналық кәсіпорнынынқызметіне мыналар жатады:

– тірі адамдар сараптамаларының келесі түрлерін жүргізу бойынша қылмыстық, азаматтық, әкімшілшік сот ісін жүргізу саласындағы сот–сараптамалық қызметі:

а) психиатриялық;

б) психиологиялық;

в) психологиялық-психиатриялық;

г) наркологиялық.

– сот-психиатриялық сараптамасын ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету;

– психиатр, психолог және нарколгтар сот сарапшыларын іріктеп алу, біліктілігін арттыру және кәсіби дайындау.

– сот-медициналық психиатриялық сараптамасы саласындағы халықаралық ынтымақтастық.

Қазіргі кезде бар және осы Заңның негізінде қызмет атқаратын Қазақстан Республикасының Қорғаныс министрлігінің «Сот сараптамасы орталық зертханасы» және оның аумақтық бөлімшелері сот сараптамасы органдары қатарына енгізілмеген.

Қазақстан Республикасының Қорғаныс министрлігінің Сот сараптамасы орталық зертханасы және оның акмақтық бөлімшелеріқызметіне мыналар жатады:

– сот-медициналық сараптамаларының келесі түрлерін жүргізу бойынша қылмыстық, азаматтық, әкімшілшік сот ісін жүргізу саласындағы сот–сараптамалық қызметі:

а) тірі адамдардың сараптамасы;

ә) мәйіттің сараптамасы;

б) биологиялық текті заттай дәлелдемелерді зерттеу;

в) іс материалдары бойынша;

г) сот-химиялық сараптамасы;

д) сот-токсикологиялық сараптамасы;

е) криминалистік физикалық-техникалық сараптама;

– сот сараптамасын дайындау, тағайындау және нәтижелерін бағалау мәселелері бойынша құқық қорғау органдары қызметкерлерімен және судьялармен оқу-әдістемелік жұмысы;

– сот-медициналық сараптамасы саласындағы халықаралық ынтымақтастық.

Список использованной литературы:

1. Белкин Р.С. Частные криминалистические теории. –М.: Юридическая литература, 1978. – С.264.

2. Бычкова С.Ф., Бычкова Е.С., Калимова А.С. Сот экспертологиясы. – Алматы, 2006. – 284 с.

3. Қазақстан Республикасының қылмыстық процестік кодексі (2014 жылғы 4 шілдедедегі № 231–V Қазақстан Республикасы Заңымен қабылданды). – Алматы, 2014.

4. Саханова И.В.Экспертиза в уголовном и гражданском процессе. –М., 2000. – 368с.

5. Шакиров К. Н. Судебная экспертиза: проблемы теории и практики.– Алматы,2002. – 297 с.

6. Бычкова С.Ф. Судебная экспертиза: научные, организационно-правовые и методические основы: Учебное пособие. – Алматы, 2002. – 432с.

7. Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 10 ақпандағы № 44–VI«Сот–сараптама қызметі туралы» Заңы.

МРНТИ: 107155
УДК: 347.961

Е.А.Бурибаев[1]
[1]д.ю.н., профессор
кафедры государственных и гражданско-правовых дисциплин
Института истории и права КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан
e-mail: yermek-a@mail.ru

ЛАТИНСКИЙ НОТАРИАТ В США

Аннотация

В статье обобщен опыт правового регулирования института нотариата и нотариальной деятельности в США. Ключевое положение работы заключается в том, что развитие нотариальной профессии в каждой стране отражает национальные особенности развития правовых систем, гражданского оборота, современных требований общества к содержанию и качеству нотариальной помощи. Основной фокус представленного странового обзора направлен на рассмотрение правовой базы, регламентирующей следующие вопросы: существование нотариата в США с указанием действующей системы нотариата (англо-саксонской либо романо-германской); порядок удостоверения сделок с недвижимым имуществом; регулирование численности нотариусов; порядок осуществления контроля за деятельностью нотариусов; компетенция профессионального сообщества; порядок осуществления оплаты за совершаемые нотариальные действия, с указанием принятого порядка налогообложения и отчисления членских взносов в профессиональную организацию.

Ключевые слова: нотариат, нотариальная деятельность, латинский нотариат, США.

Е.А.Бурибаев[1]
[1]д.ю.н., профессор
[1]Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, мемлекеттік және азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының профессоры, з.ғ.д.,
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: yermek-a@mail.ru

АҚШтағы ЛАТЫН НОТАРИАТЫ

Аңдатпа

Мақаласында тәжірибесі қорытылды құқықтық реттеу институтының нотариат және нотариаттық қызмет. Кілт ереже жұмыс табылатындығында дамыту нотариаттық кәсіптің әр елде көрсетеді ұлттық ерекшеліктері, құқықтық жүйелердің даму, азаматтық айналымы, және қазіргі заманғы қойылатын қоғам талаптарының мазмұны мен сапасына нотариаттық көмек көрсету. Негізгі фокус ұсынылған елдік шолу қарауына жіберілді құқықтық базасын реттейтін, мынадай мәселелер: перье-нотариат " АҚШ-та көрсетіле отырып, қолданыстағы жүйесін нотариат (англо-саксондық немесе романо-германдық); куәландыру тәртібі жылжымайтын мүлікпен жасалатын мәмілелерді реттеу; нотариустардың санын; қызметіне бақылауды жүзеге асыру тәртібін нотариустар; құзыреті кәсіби қоғамдастық тәртібі; жүзеге асыру үшін төлем жасалатын нотариаттық іс-әрекеттер көрсетіле отырып, қабылданған салық салу тәртібін, зейнетақы мүшелік кәсіби ұйымға.

Түйін сөздер: нотариат нотариаттық қызмет, латын нотариатының, АҚШ.

E.A.Buribayev[1]
[1]doctor of jurisprudence, professor of department of the state and civil legal disciplines of KazNPU of a name of Abay, Almaty, Kazakhstan
e-mail: yermek-a@mail.ru

LATIN NOTARIATE IN THE USA

Abstract

The article summarizes the experience of legal regulation of the Institute of notariate and notarial activity in the United States. A key element of the work lies in the fact that the development of the notarial profession in each country reflects the national features of development of legal systems, civil, modern society requirements to the content and quality of notarial assistance. The main focus of the country review focused on the legal framework governing the following issues: the existence of notaries in the USA indicating current system of notaries (Anglo-Saxon or Romano-Germanic); the order of certification of real estate transactions; regulation of the number of notaries; the exercise of control over the activities of notaries; the competence of the professional community; order the payment for the committed notary action, indicating the accepted order of the taxation and deductions of membership dues in a professional organization.

Keywords: notary, notarial activity, the Latin notary, USA.

Введение

Целью исследования – является на основе изучения правового обеспечения латинского нотариата в Соединенных Штатах Америки, современной отечественной и зарубежной научной мысли проанализировать комплекс вопросов, связанных с отношениями по функционированию института нотариата.

Для достижения предлагаемой цели необходимо решить следующий ряд исследовательских задач: – провести анализ ситуации с состоянием, развитием нотариата в США; осуществить мониторинг системы нормативных правовых актов, регламентирующих нотариат; проанализировать результаты правоприменительной практики; выявить проблемы реализации общественных отношений с участием нотариусов в США.

На момент подготовки настоящего исследования в казахстанских источниках имелись немногочисленные публикации в форме статей, отдельных, незначительных по объему изученных вопросов, частей монографий и учебных пособий, посвященные исследованию состояния нотариата в отдельных государствах ОЭСР. При этом публикации не объединяются единой целью – выявлением особенностей, закономерностей и направлений развития, присущих нотариальным системам государств ОЭСР. Правовое обеспечение национальных нотариатов государств ОЭСР не стало предметом комплексного научно-теоретического анализа. Такое исследование впервые будет предпринято в рамках настоящей монографии. Научная новизна исследования заключается в постановке темы научного анализа, выборе стратегических направлений достижения поставленной цели, использовании междисциплинарного подхода к научному анализу и обоснованию теоретических и практических выводов.

Методологическую основу исследования составляют диалектический, логико-правовой, социально-правовой, системно-структурный методы. Значительное внимание в работе уделено применению специально-юридических методов исследования – сравнительно-правовому и историко-правовому.

Основная часть

Среди того разнообразия форм, которые может принимать в современном мире латинский нотариат, одним из самых интересных примеров является латинский нотариат в США, действующий в рамках чуждого для него англосаксонского (общего) права. Традиционным и органичным для правовой системы США является институт notariespublic – «публичных нотариусов», представляющий собой результат длительной, многовековой эволюции нотариата в рамках англосаксонского права, в ходе которой происходил постепенный и последовательный отрыв нотариата от своих романских корней. В Англии этот процесс не зашел столь далеко, и в этих странах нотариусы являются опытными юристами-профессионалами, несмотря на то что спектр совершаемых ими нотариальных действий значительно уже, чем у их коллег из большинства стран континентальной Европы.

Для того чтобы стать notarypublic, в США не требуется быть квалифицированным юристом. Выполняемые им функции очень ограниченны и охватывают в первую очередь приведение к присяге, свидетельствование верности подписи, протест векселей. По существу, американский notarypublic - это просто пользующийся доверием свидетель.

Notarypublic не несет ответственности за содержание удостоверенных им документов, его участие не придает документам какой-либо особенной юридической силы. Скорее, оно просто означает, что лицо, подписавшее документ, подтвердило нотариусу, что подпись была выполнена им, или заявило под присягой, что содержание документа соответствует действительности. Американскому нотариусу запрещено самостоятельно составлять юридические документы или консультировать граждан по правовым вопросам, если он не является адвокатом. Нотариус - это гражданин, обладающий хорошей репутацией и честностью, и беспристрастный свидетель, приглашаемый для совершения нотариальных актов неюридического характера

Долгое время единственными территориями США, где существовал латинский нотариат, являлись штат Луизиана и Пуэрто-Рико, имеющее статус "свободно присоединившегося государства". Как бывшая колония Испании, а затем Франции, Луизиана является единственным американским штатом, правовая система

которого основана на романском праве, которое было сохранено после того, как в 1812 г. Луизиана обрела статус отдельного штата США. По этой причине в Луизиане действует нотариат, построенный на принципах латинского нотариата. Латинский нотариат в Пуэрто-Рико организован в соответствии с Законом о нотариате Испании 1862 г., бывшей колонией которой оно являлось.Стоит также упомянуть, что в течение непродолжительного времени (около 1651 - 1664 гг.) латинские нотариусы действовали в голландской колонии Новые Нидерланды (в настоящее время - территория штата Нью-Йорк), которая в 1664 г. была передана англичанам.

Знаковое для мирового нотариального сообщества событие произошло 30 мая 1997 г., когда легислатурой (законодательным органом) штата Флорида был принят акт, учредивший в этом штате новый нотариат. В декабре 1997 г. прошли первые квалификационные экзамены и были назначены первые латинские нотариусы штата Флорида. В 1999 г. аналогичный, но менее детализированный акт был принят в соседнем штате Алабама. Согласно закону Флориды должность латинского нотариуса называется civillawnotary, латинский нотариус в Алабаме получил название internationalnotary (см.: http://notaries.dos.state.fl.us/ch118.html, http://notaries.dos.state.fl.us/pdf/rule1c.pdf). Можно назвать несколько причин, почему именно в этих штатах был учрежден новый нотариат. Во-первых, правовые системы некоторых южных штатов до сих пор сохраняют многие нормы и институты, характерные для романо-германского права и сохранившиеся с тех времен, когда эти территории принадлежали Испании или Франции (например, режим совместной собственности супругов). Во-вторых, на юге США проживает значительное количество эмигрантов из латиноамериканских стран, в первую очередь из Мексики. Статус и полномочия нотариуса в латиноамериканских странах общеизвестны, но не все эмигранты обладают сведениями о том, какие функции выполняет notarypublic в США. Многие из них, ориентируясь на сходство названий нотариусов в латиноамериканских странах (notariopublico) и американских нотариусов (notarypublic), по ошибке обращаются к последним, полагая, что notarypublic обладает те ми же полномочиями, что и нотариусы на их родине. В-третьих, южные штаты США играют важную роль в экономическом развитии данного региона. Активное экономическое сотрудничество осуществлялось в рамках международных соглашений - NAFTA (NorthAmericanFreeTradeAgreement) и GOMSA (TheGulfofMexicoStatesAccord) <8>. Во Флориде раньше, чем в других штатах, ощутили потребность в новой разновидности нотариусов, которые могли бы способствовать заключению сделок между жителями Флориды и их зарубежными контрагентами, особенно в Латинской Америке. Закон о нотариате Флориды появился вследствие стремления провести "мост" между странами общего и цивильного права и таким образом способствовать международному гражданскому обороту. Штат Флорида стремился занять ключевую позицию в экономических процессах, протекающих в данном регионе, и стать «столицей» Центральной Америки. Эти факторы в совокупности составили тот фон, на котором возник новый нотариат в США. Закон Флориды определяет латинского нотариуса - civillawnotary как «лицо, являющееся членом адвокатского сообщества Флориды (TheFloridaBar) с хорошей репутацией, которое практикует в сфере права по меньшей мере пять лет и которое назначено Секретарем штата в качестве civillawnotary» (§ 118.10 (2)). В настоящее время количество адвокатов во Флориде, отвечающих требованию о пятилетнем стаже, составляет около 50 тысяч человек. В соответствии с законом (§ 118.10 (3)) латинский нотариус уполномочен на составление аутентичных актов и, таким образом, может свидетельствовать или удостоверять различные документы, сделки, факты, состояния или происшествия. Аутентичным актом считается документ, составленный нотариусом, включающий в себя данные о сторонах сделки, сведения об их дееспособности, подтверждение содержания документа, подписи или их эквиваленты всех сторон сделки и иную информацию, предусмотренную Секретарем штата. Кроме того, законом установлено, что содержание аутентичного акта и связанные с ним обстоятельства должны предполагаться истинными (correct).

Закон Флориды, в отличие от закона Алабамы, предоставил латинским нотариусам право совершать все нотариальные действия, которые могут совершаться notarypublic (§ 118.10 (7)): свидетельствовать подлинность подписи, приводить к присяге, принимать официальные заявления, проводить церемонию брака. В отличие от notarypublic, латинский нотариус уполномочен не просто свидетельствовать подлинность подписи на документе, но и подтверждать соответствие действительности изложенных в нем утверждений. Распространенным нотариальным действием является удостоверение доверенностей для использования ее за границей. Кроме того, нотариальный акт может быть использован в качестве доказательства в судебном процессе в странах романо-германского права. Закон Алабамы установил, что акты internationalnotaries предназначаются для использования только за пределами США, в то время как закон Флориды не содержит подобного ограничения. Одной из важных обязанностей латинского нотариуса является хранение архива. Латинский нотариус обязан хранить копии всех документов, относящихся к аутентичным актам, присягам и

т.д. Обязанность хранить архив (protocol), наряду с удостоверительными полномочиями, делегированными государством, - это то, что отличает латинского нотариуса от notarypublic и атторнея.

Латинский нотариат в американских штатах обладает характерными особенностями, обусловленными его функционированием в рамках правовых систем общего права.

Во-первых, обращает на себя внимание неразрывность нового нотариата и адвокатского сообщества. Латинский нотариус в США в обязательном порядке является членом адвокатского сообщества и подлежит ответственности за нарушение его правил. Латинский нотариус в США имеет право осуществлять адвокатскую деятельность, и адвокатская деятельность (например, связанная с представлением интересов в суде или подготовкой договоров) занимает основную часть времени нотариуса, является для него основным источником доходов.

Во-вторых, латинские нотариусы в США подлежат двойному контролю - как со стороны органа исполнительной власти (DepartmentofState), наделяющего их полномочиями, так и со стороны адвокатского сообщества (TheBar), членами которого они являются. Профессиональные организации латинского нотариата в США (NACLN, AlabamaAssociationofCivilLawNotaries, FloridaAssociationofCivilLawNotaries) контрольными функциями не обладают.

В-третьих, законодательство штатов не предусматривает традиционного для латинского нотариата принципа numerusclausus, в соответствии с которым количество нотариусов, действующих на определенной территории, ограничивается государством. Незначительная потребность в услугах латинских нотариусов в США обусловливает их немногочисленность: во Флориде их около 100, в Алабаме - около 20.

В-четвертых, несмотря на то что закон Флориды содержит интересную норму о том, что содержание аутентичного акта должно предполагаться истинным (correct), вызывает вопросы использование нотариальных актов в американском гражданском процессе, который не признает особую силу нотариального акта. Принятие закона о нотариате не повлекло за собой каких-либо изменений в регулировании гражданского процесса, где действует принцип оценки доказательств судом по внутреннему убеждению, ни одно из представленных доказательств не имеет для суда заранее установленной силы. Вышеупомянутая норма достаточно редко используется адвокатами в судах. С точки зрения американских адвокатов, не является очевидным ответ на вопрос, что сделать проще - представить суду документ с печатью нотариуса или обеспечить явку свидетеля, готового подтвердить необходимые факты. При этом нотариат и его деятельность оказываются в наибольшей степени востребованными в гражданском судопроизводстве при сочетании в системе принципов гражданского процесса состязательности с письменностью и с легальной оценкой доказательств или хотя бы ее элементом - приоритетом письменных доказательств.

Кроме того, отмечается, что участие латинских нотариусов позволяет минимизировать вероятность судебных споров, являющихся результатом неграмотно составленных документов. Другим преимуществом, который предоставляет латинский нотариат, является упрощение процесса заключения договоров, при которых соответствующие документы должны быть представлены в странах цивильного права.

Так или иначе, деятельность латинских нотариусов в США изначально ориентирована в основном на создание нотариальных актов для использования за рубежом. Закон Флориды был принят главным образом для того, чтобы сделать возможным удостоверение нотариусами документов, которые будут обладать юридической силой в странах романо-германского права, в частности в Центральной и Южной Америке. Во многих странах акты, удостоверенные американскими civillawnotaries, уже признаются и принимаются. Большинство латинских нотариусов Флориды состоят в Отделении международного права адвокатского сообщества Флориды.

Таким образом, в США функционирует англосаксонская система нотариата, выделяется ее отдельный, американский, подтип. Латинский нотариат действует в штатах Луизиана, Пуэрто-Рико, Флорида, Алабама.

Нотариусы в США не участвуют в оформлении сделок с недвижимым имуществом. Каждый штат имеет свой собственный набор правил, касающихся покупки недвижимости. Вместе с тем, общие черты оформления имеются. Как правило, оформлением и сопровождением сделок с недвижимостью занимаются адвокаты или агенты либо брокеры по недвижимости, чья деятельность лицензируется (в каждом штате собственные требования для получения лицензии). После того как объект выбран, брокер (агент) подготавливает предложение о цене и отправляет его продавцу.Если предложение о цене принято, то следующий этап – заключение договора купли-продажи или контракта (ContracttoPurchaseRealEstate) между продавцом и покупателем в сопровождении агента (брокера) или адвоката. Одновременно оформляется договор обязательного страхования недвижимости. В момент поступления полной оплатыагенту (брокеру) или на счет адвоката, ответственного за закрытие сделки, покупатель получает документ на право собственности на объект недвижимости – так называемый дид (deed).Однако во многих штатах право собственности переходит покупателю только после регистрации дида в окружном суде или

специальной регистрационной палате. В этом случае агент (брокер) или адвокат представляет данный документ клерку окружного суда, после чего возвращает зарегистрированный дид покупателю.

В штате Флорида имеется свыше 366 000 лиц, обладающих полномочиями notarypublic, что приблизительно соответствует одному нотариусу на 42 жителя. Каждый штат США имеет собственное законодательство, регулирующее деятельность нотариусов. Как правило, нотариусы назначаются либо губернатором штата, либо секретарем штата. В большинстве штатов для назначения нотариусом достаточно отвечать ряду простых требований: проживание на территории данного штата, достижение совершеннолетия (обычно 18 лет), внесение необходимого залога. В некоторых штатах кандидату необходимо сдать письменный экзамен. Американские нотариусы, как правило, имеют право осуществлять свою деятельность в рамках отдельного округа или района, но в некоторых случаях на территории всего штата. Как правило, нотариусы назначаются на определенный период, чаще всего не превышающий четырех лет

Желающий стать нотариусом во Флориде должен подать заявление в Департамент штата1 (DepartmentofState). К заявлению необходимо приложить свидетельство о хорошей репутации, выданное Верховным судом штата Флорида, подтверждающее, что кандидат является действительным членом адвокатского сообщества и осуществляет адвокатскую деятельность как минимум в течение пяти лет. Кроме того, необходимо оплатить пошлину за рассмотрение заявления в размере 50 долларов.

В течение года после получения Департаментом штата заявления от кандидата ему необходимо сдать специальный экзамен. После рассмотрения заявления кандидата на предмет полноты и соответствия действительности Департамент штата выдает кандидату свидетельство, подтверждающее его право на сдачу экзамена, и сообщает перечень возможных дат, когда проходит экзамен. За две недели до выбранной даты экзамена кандидат уведомляет об этом Департамент штата. Экзамен включает в себя вопросы, касающиеся характеристик латинского нотариата во Флориде и иных правовых системах, использования нотариальных актов, ответственности нотариуса за противоправные действия и т.д. После завершения экзамена и подсчета результатов они сообщаются в Департамент штата, который уведомляет кандидата и производит его назначение. Образцы подписи и печати нотариуса должны быть зарегистрированы в Департаменте штата, после чего он может приступать к осуществлению нотариальной деятельности. Нотариус обладает полномочиями до тех пор, пока обладает статусом адвоката во Флориде.

Законодательство штатов Флорида и Алабама не предусматривает традиционного для латинского нотариата принципа numerusclausus, в соответствии с которым количество нотариусов, действующих на определенной территории, ограничивается государством. Незначительная потребность в услугах латинских нотариусов в США обусловливает их немногочисленность: во Флориде их около 100, в Алабаме - около 20. Нотариусы Алабамы и Флориды назначаются на срок 4 года.

Из 50 штатов США, в 32 для того, чтобы стать нотариусом достаточно заполнить специальную форму и заплатить взнос, в большинстве штатов закреплено требование о том, что претендент не должен иметь судимости. Нотариусы в 18 штатах и округе Колумбия обязаны пройти курс обучения, сдать экзамен; требования о наличии специального образования и сдаче экзамена закреплены в штатах Делавэр и Канзас, применяются только к нотариусам, которые будут выполнять электронные нотариальные заверения. Только в штате Луизиана нотариус назначает на должность пожизненно, в других штатах срок действия разрешения на нотариальную деятельность составляет от 4 до 10 лет (в штате Айова 3 года – для резидента, 1 год – для нерезидента), после истечения которого необходимо вновь обратиться за разрешением. Законодательством большинства штатов (за исключением штатов Орегон, Колорадо, Айова, Южная Каролина, Северная Каролина, Вирджиния, Нью-Джерси, Массачусетс, Мэриленд, Мэн, Вермонт, Нью-Йорк) закрепляются требования к уплате будущим нотариусом залогового сбора, гарантирующего возмещение ущерба вследствие предоставленной нотариальной услуги. Сбор как правило уплачивается разово за весь период выдачи сертификата на нотариальную деятельность, его размер варьируется в

---

[1]Департамент штата Флорида (TheFloridaDepartmentofState) - орган исполнительной власти штата, в компетенции которого находятся организация избирательного процесса, регистрация юридических лиц и прав на объекты интеллектуальной собственности, охрана окружающей среды, архивное и библиотечное дело, вопросы культуры. Возглавляет Департамент штата Секретарь, назначаемый губернатором штата // URL: http://www.dos.state.fl.us/.
В штате Алабама функции, аналогичные функциям Департамента штата Флорида, выполняет Управление Секретаря штата (theOfficeoftheSecretaryofState) // URL: http://www.sos.state.al.us/.

различных штатах от 500 до 25 000 долл. США, во Флориде – 7 500, в Алабаме – 25 000.

Все жалобы, касающиеся действий нотариусов во Флориде, направляются в Департамент штата. Департамент штата проводит собственное расследование, а также направляет жалобу в сообщество адвокатов для решения вопроса, имело ли место нарушение нотариусом правил адвокатского сообщества, касающихся поведения адвокатов.

Если жалоба содержит сведения об ошибках или мошенничестве в ходе совершения нотариусом нотариального акта, она должны рассматриваться Департаментом штата. Если расследованием будет установлено, что подобные факты имели место, Департамент штата, учитывая такие обстоятельства, как степень вины нотариуса, количество вовлеченных лиц и их участие, количество совершенных нарушений, размер причиненного ущерба, может принять следующие меры:

1) направление предупреждения нотариусу, содержащее результаты расследования;

2) предписание действовать в соответствии с данным законом;

3) предписание вернуть уплаченные нотариусу средства;

4) приказ о временном отстранении от должности;

5) приказ об отмене назначения нотариуса.

Нотариус, чье назначение было отменено, не имеет права подавать заявление о повторном назначении в качестве нотариуса в течение пяти лет. Временное отстранение от должности или отмена назначения не лишают нотариуса права на осуществление адвокатской деятельности, за исключением тех случаев, когда своими действиями нотариус одновременно нарушил Правила профессионального поведения адвокатов (TheRulesofProfessionalConductoftheBar). В случае несогласия нотариуса с наложенным на него дисциплинарным взысканием он может обратиться в суд по гражданским делам. Закон Флориды не содержит специальной нормы о том, что нотариус несет имущественную ответственность в пределах стоимости предмета сделки, если он совершает ошибку или действует противоправно. Лицо, желающее возместить ущерб, причиненный ему действиями нотариуса, имеет право обратиться с иском в суд. Во Флориде отсутствует специальная система страхования ответственности нотариусов, но, как и все юристы, они обычно застрахованы на случай судебного преследования (legalmalpracticeinsurance).

Латинские нотариусы в США подлежат двойному контролю - как со стороны органа исполнительной власти (DepartmentofState), наделяющего их полномочиями, так и со стороны адвокатского сообщества (TheBar), членами которого они являются. Профессиональные организации латинского нотариата в США (NACLN, AlabamaAssociationofCivilLawNotaries, FloridaAssociationofCivilLawNotaries) контрольными функциями не обладают.

В 1998 г. во Флориде была учреждена Национальная ассоциация латинских нотариусов (TheNationalAssociationofCivilLawNotaries, NACLN), целями которой являются постоянное повышение морального и профессионального уровня нотариусов, разъяснение сущности и значимости нотариальной деятельности, воспитание товарищеского духа среди нотариусов, совершенствование законодательства в сфере нотариальной деятельности.

Национальная ассоциация латинских нотариусов разработала Модельный акт о латинских нотариусах (TheModelCivilLawNotaryAct) для штатов, рассматривающих вопрос об учреждении у себя латинского нотариата. Модельный акт во многом повторяет положения закона Флориды о нотариате, и на его основе был принят закон Алабамы о нотариате. Разработка и принятие единых, унифицированных актов является распространенной практикой в США как способ решить проблему сильной правовой дифференциации между штатами. Принятие унифицированных актов зависит от штатов. Штаты вправе отвергнуть часть унифицированного акта или весь акт полностью. Вследствие этого добиться по-настоящему стопроцентной унификации практически не представляется возможным.

В некоторых штатах, где действует нотариат англосаксонского типа созданы общественные организации по профессиональному типу, объединяющие notarypublic: Ассоциация нотариусов Пенсильвании (PAN), Ассоциация нотариусов Нью-Джерси. В 1965 году было создано Американское общество нотариусов, а также на общенациональном уровне действует Национальная ассоциация нотариусов. Членство в перечисленных организациях носит добровольный характер. Деятельность ассоциаций направлен на предоставление образовательных услуг для нотариусов, информационных для населения и нотариусов, помощь и консультирование нотариусов по вопросам практической деятельности и применению законодательства, помощь в получении и продлении сертификата нотариуса и др.

Размер взыскиваемой нотариусом Флориды пошлины нормативно не установлен. На практике нотариусы взыскивают пошлину либо исходя из количества затраченных часов на совершение нотариального действия, либо самостоятельно устанавливая фиксированный размер пошлины.

Размер нотариальных сборов в штате Нью-Джерси определяется нотариусом самостоятельно, вместе с тем соответствующей ассоциацией рекомендованы следующие нотариальные тарифы для применения:за свидетельствование подлинности подписи сбор составляет $ 2,50 / шт; приведение к присяге - $

2,50 / шт; свидетельствование показаний под присягой - $ 2,50 / шт; свидетельствование подписи в подтверждении - $ 2,50 / шт.

Нотариальные тарифы нотариусов Пенсильвании определяются Секретарем штата по согласованию с Генеральным прокурором и составляют следующие суммы: свидетельствование письменных показаний (независимо от того, сколько подписей) - $ 5.00, выполнение подтверждений - $ 5.00, заверений копии - $ 5.00, приведение к присяге - $ 5.00 и др. (см. подробно: ThePennsylvaniaNotaryPublicLawPennsylvaniaStatutesTitle 57. NotariesPublicChapter 7. NotaryPublicLawof 1953: https://www.notary.org).

Участие нотариусов англосаксонского типа в создаваемых Ассоциациях основывается на внесении членских взносов: годовых или за весь период действия сертификата нотариуса. Так членство в ассоциации нотариусов Нью-Джерси стоит 25 долл. США в год, в Американской ассоциации нотариусов – 39 долл. США в год, членство в Ассоциации нотариусов Пенсильвании варьируется от 55,95 - в год до 132 долл. США – за 4 года (полный пакет и ограниченное членство).

Список использованных источников:

1. *Материалы интернет-ресурсаНациональной ассоциации нотариусов США: www.nationalnotary.org*
2. *Мизинцев Е.Н. Латинский нотариат в США//Нотариус. – 2012, № 2. - С. 44 – 48.*
3. *Леже Р. Великие правовые системы современности: сравнительно- правовой подход. – М.: WoltersKluwerRussia, 2011 – 529 с/*
4. *Квитко А.Ф.Основные правовые модели развития нотариата в зарубежных государствах / Новый юридический журнал № 2- 2012. - С. 162-174.*
5. *Материалы интернет-ресурса Всемирной организации нотариата: www.worldnotaries.org/*
6. *Материалы интернет-ресурса Ассоциации нотариусов Нью-Джерси: www.newjerseynotaryassociation.org*
7. *Материалы интернет-ресурса Ассоциации нотариусов Пенсильвании: www.notary.org*
8. *Материалы интернет-ресурса Американского общества нотариусов: www.asnnotary.org*
9. *Rates of Value Added Tax (General Sales Tax) - Table 2.A2.1. (1976 - 2015. UpdatedJune 2015) ineffectin OECD countries, reportingboththeapplicablestandardrateandanyreducedrates, актуальные данные на июнь 2015 года: http://www.oecd.org/ctp/tax-policy/tax-database.htm#pit*
10. *IMPROVING COMPETITION IN REAL ESTATE TRANSACTIONS (2007). OrganisationforEconomicCo-operationandDevelopment: www.oecd.org/regreform/sectors/39748266.pdf*
11. *COMPETITIVE RESTRICTIONS IN LEGAL PROFESSSIONS (2009). OrganisationforEconomicCo-operationandDevelopment: www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DAF/COMP(2007)39&docLanguage=En*

УДК: 347.961
МРНТИ: 107155

Л.А.Хамзина[1]
[1]К.ю.н.,доцент Казахстанского Университета
инновационных и телекоммуникационных систем, г. Уральск, Казахстан
e-mail: leila_78@mail.ru

А.В.Трофимова[2]
[2]К.ю.н., доцент Казахстанского Университета
инновационных и телекоммуникационных систем, г. Уральск, Казахстан
e-mail:notarius-almaty@mail.ru

НОТАРИАТ ИСПАНИИ

Аннотация

Статья представляет собой системное, логически завершенное исследование теоретико-методологических и прикладных аспектов нотариального законодательства и его реализации в государстве Королевстве Испания, В работе анализируется зарубежный опыт с позиции его применения в правовых условиях Республики Казахстан. Испания, являющейся одной из наиболее развитых стран Европы, имеет многовековой опыт формирования и реформирования системы нотариата, практику ее использования в качестве регулятора макро- и микроэкономических и социальных процессов. Представляется целесообразным использование опыта общемирового цивилизационного процесса в проведении правовых преобразований в Казахстане, что позволит сократить период поисков рациональной системы законодательства, в полной мере отвечающей интересам граждан, юридических лиц и общества в целом. В связи с этим особую актуальность приобретают исследования нотариата в нашей стране и в развитых государствах мира, сравнительно-правовой анализ систем нотариата, изучение опыта работы нотариальных контор, определение места и роли нотариата в процессе

жизнедеятельности гражданского общества и правового государства, анализ основ нотариального законодательства с научной точки зрения.

Ключевые слова: нотариат, нотариальная деятельность, латинский нотариат, Испания.

Л.А.Хамзина[1]
[1]з.ғ.к., Қазақстан инновациялық және телекоммуникациялық жүйелер университетінің доценті, Орал қаласы, Қазақстан
e-mail: leila_78@mail.ru

А.В.Трофимова[2]
[2]з.ғ.к., Қазақстан инновациялық және телекоммуникациялық жүйелер университетінің доценті, Орал қаласы, Қазақстан
e-mail:notarius-almaty@mail.ru

ИСПАНИЯ НОТАРИАТЫ

Аңдатпа

Бап білдіреді жүйелі, логикалық түрде аяқталған зерттеу теориялық-әдістемелік және қолданбалы аспектілері нотариаттық заңнаманы және оны іске асыру мемлекетте Испания Корольдігіндегі, талданады шетелдік тәжірибе тұрғысынан оны қолданудың құқықтық шарттары. Испания, болып табылатын ең бір дамыған Еуропа елдерінің, оның сан ғасырлық тәжірибесін қалыптастыру және реформалау жүйесін нотариат, тәжірибесін пайдалану реттеуші ретінде макро - және микроэкономикалық және әлеуметтік процестер. Орынды пайдалану тәжірибесін жалпы әлемдік өркениеттік процесін жүргізу құқықтық өзгерістер, бұл қысқартуға мүмкіндік береді кезеңде іздеу ұтымды жүйесін заңнаманы толық жауап беретін азаматтардың мүдделеріне, заңды тұлғалардың және тұтастай алғанда қоғамның. Осыған байланысты ерекше өзектілікке ие болады зерттеу нотариат біздің еліміздегі және дамыған елдерде, салыстырмалы-құқықтық талдау жүйелерін нотариат, жұмыс тәжірибесін зерттеу нотариалдық кеңселер, анықтау орны мен рөлін нотариат тіршілік процесінде азаматтық қоғамның және құқықтық мемлекеттің негіздерін талдау нотариаттық заңнама ғылыми тұрғыдан.

Түйін сөздер: нотариат нотариаттық қызмет, латын нотариатының, Испания.

L. A. Hamzina[1]
[1]PhD in Law, associate professor of the Kazakhstan University innovative and telecommunication systems, Uralsk, Kazakhstan
e-mail: leila_78@mail.ru

A. V. Trofimova[2]
[2]PhD in Law, associate professor of the Kazakhstan University innovative and telecommunication systems, Uralsk, Kazakhstan
e-mail:notarius-almaty@mail.ru

NOTARIATE OF SPAIN

Abstract

The article is a systematic, logically complete the study of the theoretical, methodological and applied aspects of notary law and its implementation in the state of the Kingdom of Spain, the article analyses foreign experience from the perspective of its application in the legal environment of the Republic of Kazakhstan. Spain is one of the most developed countries of Europe, has a centuries-old experience of forming and reforming the system of notary, the practice of its use as a regulator of macro - and microeconomic and social processes. It seems reasonable to use the experience of global civilizational process in the conduct of legal reforms in Kazakhstan that will reduce the period of searching for a rational system of legislation, which would fully meet the interests of citizens, legal persons and society. In this regard, of urgency of the study of notaries in our country and in developed countries, comparative analysis of systems of notaries, the study of the experience of notary offices, the place and role of notaries in the process of life of civil society and legal state, an analysis of the basics of notarial law from a scientific point of view.

Keywords: *notary, notarial activity, the Latin notary, Spain.*

Введение

Тема исследования изучалась специалистами фрагментарно, до сих пор не являлась предметом комплексного анализа в правовой науке. В научных источниках отражены результаты работы только по отдельным вопросам правового обеспечения нотариата и нотариальной деятельности в Испании. Это работы зарубежных ученых посвящены изучению общих и специальных вопросов правовых основ нотариата Испании. В отечественной науке проблемам испанского нотариата фактически не уделяется внимание.Настоящий анализ является одной из первых попыток изучения правовых основ национальных институтов нотариата в Испании.

Практическую ценность для дальнейшего совершенствования казахстанского нотариата представляет собранный в исследовании материал об устройстве нотариальной системы латинского нотариата в Испании.

Проведенный анализ осуществлялся на материалах, размещенных на официальных электронных ресурсах профессиональных организаций (национальных, региональных) нотариусов Испании. В качестве нормативной основы монографии выступают национальные законодательные акты по вопросам нотариата и нотариальной деятельности, налогообложения в Испании.

При анализе проблем правового обеспечения нотариата и нотариальной деятельности применен системный подход, поскольку институт нотариата обеспечивается межотраслевым характером правового регулирования. Применение данногоподхода позволяет дополнить теоретическую основу исследования постановкой и изучением сугубо практических задач в области нотариата. Решение таких задач с использованием сравнительно-правового метода преследует цель поиска в зарубежном праве и имплементации в казахстанское законодательство и правоприменение оптимальных моделей правового регулирования организации и функционирования института нотариата.

Основная часть

В Испании, нотариусы (Notario) являются государственными должностными лицами, которые играют нейтральную роль в разработке и удостоверении различных типов сделок. В то же время, нотариус является юридическим профессионалом, который допускается к деятельности на конкурсной основе. Это двойное качество гарантирует их независимость. Испанский нотариус также является гарантией законности и безопасности, неоспоримым беспристрастным профессионалом с высокими стандартами работы.

В Испании осуществляют деятельность около 3000 нотариусов, которые распространяются географически по всей территории Испании, даже в очень малых городах, с тем чтобы гарантировать обслуживание так, что любой испанский гражданин может легко найти надежного нотариуса рядом с его домом.

Испанские граждане идут к нотариусу при планировании процесса покупки или продажи недвижимости, аренды, составить завещание, создать компанию, для оформления брачного договораили при возникновении любых других вопросов, связанных с частными гражданскими или коммерческим делам, семейной жизнью или наследовании после смерти. Испанский нотариус изучает документы бесплатно и дают консультации для разрешения вопросов наиболее удобным способом, могут определить преимуществаи недостатки каждого варианта и его конечную стоимость, в том числе разъяснить возникающие налоговые обязательства.

Как и все нотариусы континентального права, в Испании нотариус имеет более повышенную роль в гражданском обороте, чем в Великобритании или США; они делают гораздо больше полномочий, чем просто свидетельствование подписей. Для того, чтобы получить звание нотариуса требуются годы дополнительного обучения, профессиональной практики. Нотариат Испании построен по латинскому типу, является членом Международного союза нотариата с момента его создания, с 1948 года.

Основными функциями испанского нотариуса являются обеспечение:

гарантий безопасности и законности удостоверяемых актов, а такжепридание им свойств достоверности;

доступности нотариальной помощи;

высококвалифицированной юридической помощи;

независимости, своевременности и эффективности нотариальной деятельности.

Испанский нотариат имеет самую большую компьютерную сеть в этой стране, которая объединяет в режиме реального времени и соединяет более 2800 испанских нотариальных контор. Распространенной услугой является обмен электронными нотариально заверенными копиями (в 2015 году было отправлено более 160 тысяч копий), которая позволяет нескольким лицам подписать официальный документ одновременно с разных точек испанской географии, что означает экономию времени, поездок и расходов.Только в 2015 году почти 650 тысяч завещанийбыли зарегистрированы в электронном реестре завещаний. В 2002 году был создан на основании решения Генерального Советапалаты Нотариальное агентство сертификации (ANCERT) в целях реализации плана технологической модернизации нотариусов. В Агентстве работаютболеечем 100 специалистов, которые разрабатывают электронные, безопасные, быстрые и эффективные приложения, которые помогают нотариусам в их повседневной работе и позволяют соединить их друг с другом, а также с многочисленными учреждениями, государственными и частными.Кроме того, создана единая электронная нотариальная база данных, в которой хранятся на условиях полной конфиденциальности нотариальные акты. Запущена работа бесплатного портала Центранотариальнойстатистической информации (CIEN) (www.cienotariado.org), где выложены многочисленные статистические данные для граждан по продаже недвижимости, ипотеке, завещаниям, брачным контрактам, процедурам создания бизнеса и мн. др., что способствует прозрачности нотариальной деятельности и обмену информацией.

Основы сегодняшнего нотариата Испании были определены законом от 28 мая 1862 года, установившим его основные принципы, этот закон действует и поныне с изменениями и дополнениями. Первые статьи Закона о нотариате и

Нотариального регламента определяют испанского нотариуса как профессионального юриста, имеющего право в соответствии с существующим законодательством удостоверять подлинность фактов и сделок, совершённых в его присутствии. Такое понимание предполагает осуществление нотариусом двух функций: частной – в интересах прибегающих к его услугам граждан, и публичной, призванной стоять на страже закона и общих интересов. По мнению специалистов по нотариальному праву, эти функции неразделимы и образуют единое целое. В качестве профессиональных юристов нотариусы должны давать советы обращающимся к ним гражданам и помогать им находить наиболее подходящие юридические решения для достижения преследуемых целей без нарушения действующего законодательства. В качестве представителей публичной власти нотариусы: осуществляют нотариальное удостоверение точности и подлинности констатируемых ими фактов; придают аутентичность и доказательственную силу волеизъявлениям, сделанным сторонами в их присутствии с помощью публичных инструментов, составленных в соответствии с существующим законодательством. Наиболее важным из нотариальных действий являются составление и удостоверение нотариальных актов, оригиналы которых остаются у нотариусов. Испанский нотариат гордится тем, что в архивах ColegiosNotariales (нотариальных палат) сохраняются акты от средневековья до наших дней, представляющие собой неисчерпаемый источник ценной информации для современных историков.

Нотариальное удостоверение сделок с недвижимым имуществом является обязательным. Согласно закону нотариус обязан надлежащим образом информировать стороны и быть осведомленным о собственности и обременениях недвижимости, ознакомиться с книгами реестра собственности перед удостоверением акта. С начала 2000 года запросы можно сделать онлайн на интернет-ресурсе: www.registradores.org, а распечатка информации из Интернета является действительной. Оформление и выдача нотариального акта покупки недвижимости возможна в день запроса и получения всей необходимой информации, после чего нотариус должен в этот же или на следующий день отправить копию акта в электронном виде в государственный реестр для регистрации перехода права собственности на недвижимость. Нотариус не удерживает налоги, обязанность которых возникает при отчуждении-приобретении недвижимости. Нотариальные сборы устанавливаются законом и основаны на скользящей шкале в зависимости от цены имущества. Если для покупки жилья понадобится оформление ипотечного кредита, то потребуется оформление двух нотариальных актов (покупки и ипотеки), и таким образом расходы за нотариальные действия могут удвоиться. Приблизительная стоимость услуг нотариуса 450 - 1500 евро. Также существуют расходы, связанные с записью операции покупки в регистре собственности. Они также фиксируются законом в зависимости от цены сделки. Как и в предыдущем случае они удваиваются при получении ипотечного кредита.

Регулирование численности нотариусов осуществляется посредством предъявления законодательством требований к лицу, претендующему на занятие должности нотариуса, и установления принципа конкурсного отбора на должность. Министерство юстиции Испании по предложению Генерального директората реестров и нотариусов(организационная структура министерства) периодически объявляет открытый конкурс на занятие должности нотариуса. Требования, предъявляемые к претендентам: испанское или гражданство какой-либо страны-члена Европейского Союза; наличие ученой степени доктора права или наличие юридического образования и степени магистра права в области нотариата. Конкурс состоит из четырех экзаменов: двух устных теоретического характера по гражданскому, торговому, нотариальному, налоговому, процессуальному, административному праву и праву регистрации недвижимого имущества и двух письменных по нотариальной практике с составлением нотариального акта и по уплате налогов в соответствии с действующим законодательством.

Председателем экзаменационной комиссии является директор Главного управления реестров и нотариатов или один из его заместителей, но может быть назначен и кто-то из дуайенов или членов исполнительного совета нотариальных палат. В состав комиссии входят также один или два нотариуса, профессор университета, представитель судебной власти, регистратор реестра регистрации прав на недвижимое имущество или торгового реестра и государственный адвокат или адвокат с более чем пятнадцатилетним стажем работы. Больше двух нотариусов в составе комиссии быть не может.По результатам прохождения конкурсных испытаний участникам выставляются баллы, если рейтинг претендентов идентичен, то преимущество одного из них определяется путем голосования. Исходя из составленного рейтинга ранжирования определяются победители конкурсного отбора, их число соответствует вакантным местам. Назначение на должность осуществляется Министром юстиции. Максимальный возраст нахождения в должности нотариуса составляет в Испании 70 лет.

На начало 2017 года в Испании осуществляют деятельность 2918 нотариусов в 1142 городах, численность населения составляет около 47,9 млн. человек. Заниматься профессиональной деятельностью в Испании нотариусу разрешается только на той территории, где зарегистрирована нотариальная контора. Правительство определяет королевским декретом количество нотариусов и места их пребывания. Декрет пересматривается каждые десять лет. Нотариус обязан проживать и

иметь свою нотариальную контору в определённом городе округа. В крупных городах нотариальные конторы закреплены за определёнными кварталами. В городах, где имеется несколько нотариальных контор, исполнительные советы могут разрешить двум или более нотариусам заниматься нотариальной практикой в помещении одной конторы. У всех испанских нотариусов одинаковые функции и компетенции, и между ними отсутствует какая-либо служебная иерархия.

Как профессиональный юрист нотариус полностью независим в работе и осуществляет свою деятельность под личную ответственность. По примеру других профессий он обязан быть членом палаты своего округа. Нотариусы в своей иерархической организации зависят от следующих органов:Министерства юстиции, Главного управления реестрами и нотариусами (организационный субъект министерства), советов нотариальных палат. Главное управление осуществляет надзор и контроль за публичной деятельностью нотариусов. В административном порядке оно рассматривает жалобы на действия нотариусов, последние управление оно делегирует нотариальным палатам. Организационной структурой управления является отдел (субуправлениеSubdirecciónGeneraldelNotariado y delosRegistros) нотариата и реестров, именно данная структура в Министерстве юстиции непосредственно организует процесс отбора на должности нотариусов, контроль за из работой, ведет учет обязательного страхования нотариусами имущественной ответственности, контролирует ведение реестра завещаний.

Нотариус несёт гражданскую ответственность за ущерб, причинённый его действиями. При необходимости он обязан за свой счёт составить и удостоверить новый акт для исправления или дополнения предыдущего. Обязательное страхование является гарантией возмещения возможного ущерба.

ColegioNotarial (нотариальная палата) объединяет всех нотариусов, работающих в данном округе, который делится на более мелкие административные единицы – районы. Каждой палатой руководит Исполнительный совет, возглавляемый дуайеном, которому помогают члены совета, в том числе вице-дуайен, казначей и секретарь. Члены исполнительного совета избираются прямым всеобщим голосованием на собрании всех членов палаты.

Высшим органом нотариата как профессиональной корпорации является Генеральный совет нотариата, состоящий из дуайенов всех нотариальных палат Испании. При осуществлении общественных обязанностей палаты иерархически подчинены Министру юстиции и Генеральному управлению по реестрам и нотариусам. Всего в Испании создано 17 палат: Андалусия, Арагон, Астурия, Кантабрия, Кастилия и Леон, Кастилия-Ла-Манча, Каталония, Эстремадура, Галисия, ИллесБалирс, Канарские острова, Ла-Риоха, Мадрид, Мурсия, Наварра, Страна Басков, Валенсия.

Основная цель деятельности палат заключается в помощи нотариусам при осуществлении профессиональной практики, защита профессиональных интересов членов и выполнение социальной функции, которая соответствует нотариату.Палаты осуществляют деятельность в рамках соответствующей территории: представляют интересы нотариусов в административных органах и судах; проводят мониторинг профессиональная деятельности нотариусов в следующих областях: надлежащее обслуживание клиентов, время работы и реклама офисов, предоставление нотариальной помощи в праздничные и выходные дни; принимают меры для разрешения споров и конфликтов между нотариусами; обеспечивают соблюдение нотариальных правил и решений, принятых компетентными органами и др. Каждый из нотариусов в Испании должен быть интегрирован исключительно в палате, территория которого определена при назначении на должность.

Размер нотариальных тарифов регламентируется централизованно, подробно закреплен порядок взимания платы за нотариальные действия в Инструкции Министерства юстиции № 12290 от 22 мая 2002 (http://www.notariado.org). Сумма, взимаемая нотариусами за удостоверение сделок, зависит в процентном соотношении от стоимости предмета договора.

Физические лица (или некоммерческие общественные организации), чье материальное положение не превышает установленный законом минимум, и это соответственно подтверждено, имеют право, согласно ст. 130 Регламента о нотариате и Королевского указа 1209/1984 (artículo 130 delReglamentonotarial y RealDecreto 1209/1984), воспользоваться услугами нотариуса бесплатно. Такие процедуры возможны по делам о наследстве, по работе с документами и копиями завещаний, свидетельств о рождении и браке, документов в пользу общественных некоммерческих организаций типа «Красного Креста».

Взносы нотариусов в местные нотариальные палаты делятся на несколько категорий: на содержание палаты и Генерального совета нотариата; на обслуживание электронных систем нотариата и обеспечение деятельности Нотариального агентства сертификации; специальные взносы на социальные цели, в том числе содержание культурного фонда нотариата.

Список использованных источников:

1. *Материалы интернет-ресурсаМинистерства юстиции Испании: www.mjusticia.gob.es*

2. Материалы интернет-ресурса Генерального совета нотариата Испании: www.notariado.org Мизинцев Е.Н. Организация нотариата в Австрии // Нотариальный вестник. 2011. - № 4.

3. Pondé, E.B.Tríptico notarial: naturalezajurídica de la fe notarial, fe de individualización, y no fe de conocimiento el notario no esfuncionariopúblico. Buenos Aires: Depalma, 1977. - 369 p.

4. Wilson C.P. LA RESPONSABILIDAD CIVIL DE LOS NOTARIOS EN. Revista de Derecho Universidad Católica del Norte, Año 18 – N° 2, 2011 pp.

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚазҰПУ ХАБАРШЫСЫ
«ЮРИСПРУДЕНЦИЯ» СЕРИЯСЫ
(aibikezhalgassova@mail.ru)

Құрметті авторлар!

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Тарих және құқық институты «Хабаршы/Вестник», Юриспруденция Сериясына 2017 ж. №2 шығарылымына заң ғылымдары бойынша ғылыми мақалаларды қарастырып, жариялауға қабылдайды.

Көлемі 10 беттен аспайтын мақаланы жариялау құны – 3000 теңге (пошта шығынынан бөлек). Мақаланың жарияланатындығы туралы шығарылған редколлегия алқасының шешімінен кейін сіздің электрондық поштаңызға реквизиттер бойынша қосымша мәліметтер жіберіледі.

Мақаланың қабылдану мерзімі – 2017 жылдың 10 маусымына дейін.

Мақала жариялауға қатысты тапсырысты шығарылымның бас редакторының электрондық поштасына жіберіңіз:aibikezhalgassova@mail.ru

Тапсырыс нысаны:

№	Автор туралы мәлімет
1	Аты-жөні (толық)
2	ИИН (төлем жасау үшін)
3	Ғылыми дәрежесі
4	Ғылыми атағы
5	Жұмыс орны
6	Қызметі
7	Индексі көрсетілген поштаның мекен-жайы (журнал жіберу үшін)
8	Электрондық пошта адресі, байланыс телефондары

Мақала тапсырыс парағына қоса тіркеледі. Мақаланың жазылу тәртібі төмендегідей рәсімделеді:

- ӘӨЖ (индекс) Сол жақ бұрышқа бас әріптермен – ӘӨЖ, ҒТАМР*;
-Бір жолдан кейін мақала атауы ортада БАС ӘРІПТЕРМЕН (қою шрифтпен);
- Бір жолдан кейін ортада автордың аты-жөні, ғылыми дәрежесі, атағы, жұмыс орны;
- Бір жолдан кейін аңдатпа (от **80** до **100**сөздерден) – үш тілде (қазақша, орысша және ағылшын);
- Бір жолдан кейін кілт сөздер (10-12 сөздерден немесе сөз тіркестерінен);
- Бір жолдан кейін мәтін;
- Бір жолдан кейін әдебиеттер тізімі (курсивтік шрифтпен);
-Мақала көлемі – 10 бет (минимальды көлем – 5 бет, ерекше жағдайда – 15-17 бет);
-Мәтін Word 97-2003 редакторы бойынша терілуі тиіс;
-Шрифт Times New Roman;
-Кегль – 14;
-Жоларалықинтервал 1,0;
-Парақ параметрі: жоғары және төменгі – 20 мм, сол – 30 мм, оң – 15 мм.

Сілтеме: дәйексөз тәртібі қатарымен – [1, с. 15] – **1** – дәйексөз қайнар көзі тәртібі, **15 б.** – бетін және оның номерін көрсету.

*ҒТАМР – Ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық рубрикаторы.

Ескерту!

Мақала мәтіні былай құрылымдалған болуы керек: Кіріспе (өзектілігі, мақсатыжәне міндеттері, әдістемесі/ зерттеу әдісі); сондай-ақ, негізгі бөлім бірнеше құрылымдық құрамдас элементтерден құрылуы тиіс; негізгі тұжырымдар (қорытынды). Мақала мәтіні бетте екі бағанада орналасады.

ВЕСТНИК КазНПУ ИМ. АБАЯ
СЕРИЯ «ЮРИСПРУДЕНЦИЯ»

Уважаемые авторы!

Институт истории и права Казахского национального педагогического университета имени Абая принимает к рассмотрению и опубликованию научные статьи по юридическим наукам в № 2, 2017 г. издания «Хабаршы/Вестник», Серия «Юриспруденция».

Стоимость публикации объемом не более 10 страниц – 3000 тенге (без учета почтовых расходов). Реквизиты счета для производства оплаты сообщаются дополнительно на ваш электронный адрес после принятия редколлегией решения об опубликовании присланной статьи.

Крайний срок представления статей – до 10 июня 2017 г.

Заявку на публикацию следует отправлять по электронной почте гл. редактору издания: aibikezhalgassova@mail.ru

Форма заявки:

№	Сведения об авторе
1	Ф.И.О. полностью
2	ИИН (для оформления счета на оплату)
3	Ученая степень
4	Ученое звание
5	Место работы
6	Занимаемая должность
7	Почтовый адрес с указанием индекса (для пересылки журнала)
8	Адрес электронной почты, контактный телефон

К заявке прилагается статья. Порядок оформления статьи см.ниже:

- В левом верхнем углу прописными буквами – УДК, МРНТИ*;
-Через строку название статьи по центру ЗАГЛАВНЫМИ БУКВАМИ (полужирным шрифтом);
-Через строку ФИО автора, ученая степень, ученое звание, место работы – выравнивание по левому краю с отступом в 6 символов;
-Через строку аннотация (от **80** до **100** слов) – на трех языках (казахском, русском и английском);
-Через строку ключевые слова (не более 10-12 слов или словосочетаний);
-Через строку текст;
-Через строку список литературы (шрифт - курсив);
-Объем статьи – до 10 страниц (минимальный объем – 5 страниц, в исключительных случаях – 15-17 страниц);
-Текст должен быть набран в редакторе Word 97-2003;
-Шрифт Times New Roman;
-Кегль – 14;
-Междустрочный интервал 1,0;
-Параметры страницы: верхний и нижний – 20 мм, левый – 30 мм, правый – 15 мм.

Оформление ссылок: последовательно в порядке цитирования – [1, с. 15] – **1** – порядковый номер источника цитирования, **с.15** – указание на страницу и ее номер.

*МРНТИ – межгосударственный рубрикатор научно-технической информации.

Внимание!

Текст статьи должен быть структурированным и состоять из: Введения (актуальность, цели и задачи, методология/ метод исследования); основная часть, которая также может содержать несколько структурных составляющих элементов; основные выводы (заключение). Текст статьи размещается на странице в две колонки.

Үлгі/Образец
ОБРАЗЕЦ

УДК 323.28
МРНТИ 11.25.41

Е.А. Кузнецов [1]
[1]д.и.н., профессор, Института Сорбонна-Казахстан при КазНПУ им. Абая,
г.Алматы, Казахстан

АКТУАЛЬНОСТЬ БОРЬБЫ С КИБЕРПРЕСТУПНОСТЬЮ

Аннотация

В нынешнее время в условиях высокого развития ИКТ террористические организации, а также различные объединения экстремистского толка, берущие за основу догмы и положения религии ислам, получили своеобразный информационно-технологический «бонус» в виде различных социальных сетей и сообществ в Интернете. Данное обстоятельство позволяет им все более активно нести свою разрушительную идеологию и вербовать в свои ряды все больше и больше последователей в различных точках мира.

В данной статье рассмотрены некоторые проблемы распространения не только открытого призыва к террористическим действиям, но и предпосылок религиозного экстремизма, выражающихся в видео-проповедях сомнительного характера в таких широко используемых информационных ресурсах, как Youtubeи социальная сеть «В Контакте» на территории РК. В работе также проанализирована доступность подобных видео материалов и групп для казахстанского сегмента пользователей вышеуказанного видеохостинга и социальной сети.

Ключевые слова: информационное пространство, Интернет, социальные сети, идеология, интернет-сообщества, угроза, радикализм, религиозный экстремизм, терроризм, салафизм, Казнет.

Е.А. Кузнецов[1]
[1]т.ғ.д., Абай атындағы Каз ҰПУ, Сорбонна-Қазақстан институтының профессоры,
Алматы қ., Қазақстан

КИБЕРҚЫЛМЫСПЕН КҮРЕСУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Аңдатпа

Бүгінгі таңда ақпараттық технологиялардың кең етек жайып, әлдеқайда озық дамуының арқасында кейбір террористік және экстремистік сипаттағы ұйымдардың қолына әлеуметтік желі мен видеохостингтер сияқтытүрлі Ғаламтор құралдары түсіп, олардың ислам дінінің негізгі қағидалары мен догмалары негізінде бұрмаланып жасалған деструктивті идеологиясының әлдеқайда кең таралып, жаһанның түкпір-түкпіріне жетуіне өз үлесін қосып отыр.

Бұл мақаладатеррористік актілерге бүгіндежеліде кеңінен таралған «ВКонтакте» атты әлеуметтік жүйесі арқылы ашық тікелей шақыру мәселесі ғана емес, сонымен қатар, терроризмнің анық бастамаларының бірі ретінде саналатын діни экстремизм алғышарттарының желідегі Youtube видеохостингі арқылы таралуы және де күмән тудыратын видео және аудио материалдардың, экстремизм идеяларын алға тартатын түрлі ғаламтор қауымдастықтарының мәселесі де қарастырылады.

Түйін сөздер: ақпараттық кеңістік, ғаламтор, әлеуметтік желілер, ғаламтордағы қауымдастық, идеология, радикализм және діни экстремизм, терроризм және салафизм, Казнет.

Kuznetsov E.A.[1]
[1]d.p.s., professorof the Institute of Sorbonne-Kazakhstan at Abai KazNPU ,
Almaty, Kazakhstan

RELEVANCE AGAINST CYBERCRIME

Abstract

Nowadays, in a condition of high ICT-s developmentsome terrorist organizations, as well as various associations of an extremist nature, taking as a basis dogmas of Islamreligion, received a kind of information-technology "bonus" in the form of various social networks and communities on the Internet. This fact allows them to

more actively carry their destructive ideology and recruit into its ranks more and more followers in different parts of the world.

This article describes some of the problems of the proliferation not only of open recruitment to terrorist actions, but also of religious extremism assumptions expressed in the video sermons of questionable character in such widely used information resources as Youtube and social network "VKontakte" in the territory of the Republic of Kazakhstan. There is also analyzed the availability of such materials and videos for groups of Kazakhstani segment of users.

Keywords: Information Space, Internet, social networks, the ideology, Internet communities, the threat of radicalism and religious extremism, terrorism, salafism, KazNET.

Современная ситуация на мировой арене с ее активными военными действиями на Ближнем Востоке и широким распространением деструктивной идеологии, построенной на исламском радикализме, не оставляет никаких сомнений в том, что терроризм имеющий под собой религиозную основу представляет собой особую опасность. Из конфликтов, некогда имеющих локальный характер терроризм перерос в глобальную проблему всего человечества, требующей от международного сообщества действовать, объединяя всевозможные усилия как в правовой сфере, так и в финансовой.

Исключением не являются и действия, направленные на постоянную защиту и контроль информационного пространства каждого государства и союза, как актора международных отношений. Представляя собой сложную многокомпонентную систему информационное пространство государства подвергается частым кибератакам как со стороны других стран-конкурентов, так и со стороны террористических организаций. Но если данный вид угроз является довольно динамичным и ярко выраженным, то наличие пропагандистских групп, страниц и сообществ радикального толка в интернет пространстве любой страны представляется как механизм замедленного действия, пусть менее выраженного, но имеющего не менее серьезные последствия.

Пайданылған әдебиеттер тізімі: (если статья на казахском)

Список использованной литературы: (если статья на русском)

References:(если статья на английском)

1 *Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность. Послание Президента РК от 31 января 2017 г. – Алматы: Казахстанская правда, 2017. – С.3*

2 *Карин Е., Что произошло в Актобе и Алматы? Специфика радикализма в Казахстане [Электрон.ресурс]. – 2016. – URL:http://caa-network.org/archives/7386 (дата обращения: 15.02.2017)*

3 *Сколько людей "сидят" в соцсетях в Казахстане? [Электрон.ресурс]. – 2016. – URL: https://tengrinews.kz/internet/skolko-lyudey-sidyat-v-sotssetyah-v-kazahstane-288639/(дата обращения: 15.02.2017)*

4 *Каратаева Л. (ИГИЛ) ДАИШ подкрался виртуально [Электрон.ресурс]. – 2015. – URL: http://kisi.kz/ru/categories/regional-naya-i-nacional-naya-bezopasnost/posts/igil-daish-podkralsya-virtual-no (дата обращения: 14.02.2017)*

5 *Botobekov U. ISIS and Central Asia: A Shifting Recruiting Strategy [Электрон.ресурс]. – 2016. – URL:http://thediplomat.com/2016/05/isis-and-central-asia-a-shifting-recruiting-strategy/(датаобращения: 17.02.2017)*

6 *Смайыл М. В Казахстане ведут борьбу с интернет-пропагандой экстремизма[Электрон.ресурс]. – 2016. – URL:http://bnews.kz/ru/news/obshchestvo/religiya/v_kazahstane_vedut_borbu_s_internetpropagandoi_ekstremizma-2015_10_31-1180077 (дата обращения: 15.02.2017)*

7 *СПИСОК религиозной литературы и информационных материалов, признанных экстремистскими и запрещенных к ввозу, изданию и распространению на территории Республики Казахстан [Электрон.ресурс]. – 2016. – URL:http://pravstat.prokuror.kz/rus/o-kpsisu/spisok-religioznoy-literatury-i-informacionnyh-materialov-priznannyh-ekstremistskimi-i (дата обращения: 14.02.2017)*

8 *Обеспечить безопасность. – Алматы: Казахстанская правда, 2016. – С.1*

9 *Шингалиева А.К., Симтиков Ж.Ж. СалафизмніңҚазақстанғаықпалы//Вестн. КазНПУ. Сер. Международная жизнь и политика – 2016. – № 4. - С. 74.*